
3 1761 06561164 2

HOLLAND

HOLLAND

REJSEINDTRYK OG STUDIER

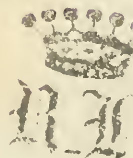
AF

ALFRED IPSEN

MED ILLUSTRATIONER I TEKSTEN



KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN)
FR. BAGGES BOGTRYKKERI
1891



MINE NEDERLANDSKE VENNER

PROFESSOR, DR. JURIS H. VAN DER HOEVEN, LEIDEN.

MUSÆUMSDIREKTØR, DR. BREDIUS, HAAG.

FORFATTEREN OG LÆGEN, DR. FREDERIK VAN EEDEN, BUSSUM.

Indhold.

Side

Et indledende Ord .... 1—2

Gennem Landet .... 3—18

Amsterdam.

I Fortiden .... 19—27

I Nutiden .... 27—44

Dam med Omgivelser .... 45—53

Kvarteret om Havnen .... 53—66

Jødekvarteret. Den zoologiske Have .... 66—75

De fine Grachter. De nye Kvarterer .... 75—85

Teatrene. Amstel-Najader. Godgørenhed .... 85—96

Malerier .... 96—112

Zaandam, den grønne By .... 113—121

De døde Byer. Digerne .... 122—133

Bussum-Naarden. Hollandsk Literatur .... 134—158

Haarlem, Blomsternes By .... 159—179

Leiden, Universitetsbyen.

Første Indtryk .... 180—191

Leidenske Drømme .... 191—196

Kirkegang i Leiden .... 196—201

Universitets- og Studenterforhold .... 202—223

s'Gravenhage.

Byen .... 224—233

Generalstaterne. Politiken. Landboforhold .... 234—247

Side

Gamle og nye Malerier. Dr. Bredius. Det hollandske Landskab .... 247—266

Spinoza .... 267—270

Scheveningen .... 270—275

Delft, Vilhelm den tavses By .... 276—285

Rotterdam, Handelens By .... 286—295

Dordrecht, Synodens By .... 296—308

Et indledende Ord.

Naar vi som unge Studenter morede os med at passjare med Skuespillerens Datter — et snaksomt lille Pigebarn paa fire Somre — plejede hun paa sin hemmelighedsfulde Maade at hentyde til en Rejse, hun havde foretaget til Bornholm „den Gang da hun var lille“.

„Hvordan saa der saa ud paa Bornholm?“ spurgte vi.

„Paa Bornholm var Væggene blaa,“ svarede hun paa sin kategoriske Maade.

Naar jeg siden har rejst i fremmed Land, er disse „blaa Vægge“ nu og da vendte tilbage i min Erindring.

Ti, ikke sandt, der hviler over vore Indtryk og Oplevelser et Præg af det tilfældige. Om muligvis vort Indtryk vilde være blevet et andet, hvis vi var kommet fra en anden Side, om ikke Væggene vilde have haft andre Farver, hvis vi var kommet i andre Huse — ja, det véd vi ikke.

Et vist Indbegreb af Landskaber og Steder, som Tilfældet lod os lære at kende, et vist Antal af Personer repræsentere for os Helheden, Landet, som vi ikke kende.

Disse flygtige Rejsebilleder fra Holland, for en Del nedskrevne paa Stedet selv, gør da mindst af alt Fordring paa Fuldstændighed. Dog har jeg heller ikke villet indskrænke mig til at give en blot Rejseskitse, men har hist og her ind-

flettet Oplysninger om Landets politiske og sociale Forhold, om kunstnerisk og digterisk Stræben af den Art, som jeg har troet kunde interessere danske Læsere.

Hvad den Slags Meddelelser angaar, har jeg øst af de bedste mundtlige eller trykte Kilder, og haaber, at de i alle Stykker ville findes strængt korrekte. Men overalt, hvor det personlige Skøn spiller Hovedrollen, udgiver jeg ikke mine Rejsebilleder for andet, end hvad de er — mine „blaa Vægge“.

Alfred Ipsen.

Gennem Landet.

I det første Daggry holdt Toget ved Emmerich, den sidste Station paa tysk Side. Vogndørene blev aabnede og den klamme, isnende Morgenluft fik Lov at strømme ind i Koupeen, hvor vi med nænsom Agtpaagivenhed havde ruget over vor „Varme“.

Høflige, tyske Konduktører med militært Snit gaa inspicerende langs med Vognrækken, vejledende de vildfarende, endnu af Søvnen lidt fortumlede Passagerer, med korte, men klart affattede Oplysninger, beroligende dem med den Faderlighed i Udtryk og Holdning, der er Lyssiden ved tysk Administration.

Alligevel gør det godt at faa Benene strakt, da man først er kommet ud. Man bliver stiv i Lemmerne, af at sove i en Kupé med Klæderne paa.

Instinktmæssig søger man hen til Skænken, hvor den gule Kognak blinker fornøjelig i Glassene og tilbyder sig som et nemt og naturligt Middel til Opfriskelse af Livsaanderne.

Mens jeg sætter forskellige Skiver Surbrød til Livs gør jeg uvilkaarlig nogle Iagttagelser over den Rolle Belysningsforholdene spiller. For en Del Aar siden tilbragte jeg nogle Nattetimer her paa den samme Station. Den Gang forekom den mig meget større, og alting vendte ogsaa anderledes . . .

Man kigger ud af Vinduet. Hvor er Toget blevet af? Paa Sporet er der intet Tog at se. Heller ingen Rejsende paa Perronen. Det skulde da ikke være kjørt afsted med alle ens Pakkenilliker? Man styrter ud af Døren for at undersøge Sagen. En statelig Konduktør nikker i 20 Skridts Afstand til en:

Bleiben Sie nur ruhig!

Der daler en himmelsk Fred over ens Nerver, og med en Sindsro, som sad man hjemme i sin egen Stue, giver man sig i Kast med „Köllnische Zeitung“.

Lidt efter kommer Konduktøren og afhenter os med denne reglementsmæssige Ro — intet Jav, ingen Skynden-paa. Afrejsen foregaaer fra Stationens modsatte Side, fra en anden Perron. Konduktøren anviser os vor Vogn, lukker Vogndøren op og meddeler os i en reglementsmæssig, men ganske menneskevenlig Tone, at hans Pligter ere fuldførte, og at han ikke længer kan have den Ære at vaage over os.

Disse tyske Konduktører! Mit Hjærte smelter, naar jeg tænker paa dem. Ikke nok med, at de have Tal paa deres Passagerer, de kende den enkelte personligt og følge ham som et providentia specialissima. Og alt dette uden Bitanker om jordisk Belønning . . .

Den hvide Taage, som vi nu køre ind i hedder altsaa Holland.

For den, som rejser med en Smule videnskabelig eller poetisk Sans — to Sanseformer, der ikke er saa forskellige, som mange tro — er der en egen höjtidelig Spænding ved at overskride en Landegrænse. Det er, som om alle Sanserne i en clairvoyant Tilstand skærpes til at indsuge alle de nye Indtryk af dette gaadefuldt-fremmede, man kalder Nationalitet. En Sjælens og Livsformernes Grundlov, der i vore Dage, trængt tilbage inden snævre Grænser, kun aabenbarer sig i

smaa Forskelligheder, i fine Nuancer og Farveovergange, der undslippe det Øje, der ikke er rustet med den rette Opdagerlyst, og som dog føles, som lønligt paatrænger sig en ad hundrede Veje som Stemningen i et Digt, eller som Ledemotivet i et Musikstykke, der pludselig dukker op for atter at forsvinde i Tonebølgernes vide Hav.

Forholdene er imidlertid for Øjeblikket saa ugunstige som vel muligt for Opsamlingen af Indtryk. Den hvide klamme Morgentaage har lukket sig sammen om os og skjuler skinsygt Landet for ethvert spejdende Blik. Den bølger hen over vaadt Græs og sid Jord. Løfter den nu og da en Flig, er det lige netop nok til at lade en skimte de sorte Stammer i en Smule Skov, Omridset af en Bygning eller maaske Vingerne af en Vandmølle. Den lader os endog i Uvished om paa hvilket Lands Grund vi egentlig befinde os; ti ogsaa de sorthvide Pæle, som afmærke Grænsen forsvinde i den . . .

Betragtet som en Prøve paa det hollandske Vejrlig er en saadan Taagedag for Resten ikke ilde. Ganske vist er Fænomenet til en vis Grad fælles for alle nordevropæiske Kystlande, men Holland afgiver dog paa en vis Maade Stapelpladsen for Taagen. I dette lave Land, der driver af Fugtighed som en Vaskekælder, bliver den staaende; selv paa klare Dage er Luften opfyldt af en forbavsende Mængde Vanddampe, der giver Græsset den ejendommelige saftige Friskhed, som er Hollands Stolthed.

Lidt efter lidt begynder Taagen dog at lette. Man begynder at kunne se ind over Marker med Pilehegn og brede vandfyldte Grøfter. Hist og her en Vandmølle og i Fjærnsyn et ret anseeligt Kirketaarn med lidt Huse om. Man mindes visse Træk af rembrandtske Raderinger og begynder at komme i hollandsk Stemning.

Min Rejsefælle, med hvem jeg har været i Kupé sammen

fra Bremen, og som jeg først antog for en Tysker, har i Emmerich afsløret sig som en god, jævn Hollænder, der i Virkeligheden ikke behersker noget andet Tungemaal end sit eget. Maaske er det under Paavirkningen af den hjemlige Jordbund, at hans Meddelelsestrang begynder at vaagne; men, desto værre, er Forstaaelsen mangelfuld. Det kan være sandt, at tysk og engelsk, ja selv dansk afgiver væsentlige Hjælpemidler til Forstaaelsen af det hollandske, som jo egentlig er en Overgangsform mellem tysk og engelsk, et angliseret nedertysk; men saadan ganske uden videre forstaaes det alligevel ikke, og navnlig ikke, naar det bliver talt. Noget ubetinget behageligt Indtryk gør det til en Begyndelse ikke. Der er ikke megen musikalsk Klang deri, de klare tyske Vokallyd er her stemt en Oktav ned, Rytmen er sagtnet, der er en egen Bredde i Udtalen af Ordene. Dertil kommer saa en gurglende Strubelyd, som paavirker den fremmede afskrækkende, og som paa en vis Maade er dets Kammertone. Den overfladiske Iagttager vil hurtig affinde sig med dette Sprog som „et Bondesprog“, der ligger udenfor Kulturen.

Og dog *kan* dette Bondesprog til Tider have en Inderlighed, en Djærvhed, som det saa langt mere kultiverede højtysk maa savne. Der kan være over en Vending, i Klangen af enkelte Ordforbindelser noget, der tvinger en til at tænke paa Folkeviser. Hvor meget skønnere lyder ikke „een lief kind“ end „ein liebes Kind?“ Der kan være over det en vis Jomfruelighed, en Uberørthed, som uvilkaarlig bringer en Naturen nærmere. Man maa ikke misforstaa det, naar jeg betegner hollandsk som det mindre kultiverede i Sammenligning med højtysk. Det hollandske er i og for sig hverken udyrket eller formfattigt. Det har tvertimod en forbavsende Rigdom paa Ord-Former, hvad enhver kan overbevise sig om, der vil ofre nogle Timers Studium paa de Vries' store Ord-

bog. Jeg glemmer heller ikke, at dette Folk havde fuldt op af Digtere og en blomstrende Literatur paa en Tid, da der var knap skrevet en Bog paa Dansk. Men, der er alligevel noget uslebet og dialektagtigt over det. Den Afglatning, som de fleste Sprog have undergaaet i nyere Tid, synes ikke at være blevet det til Del. Det har Ord, der lyde forunderlig plumpt, Udtryksmaader, der gøre et mærkelig fattigt eller ubehjælpsomt Indtryk, og som aflokker omboende Nationer f. Eks. fransktalende Belger en lille overlegen Latter.

Jeg véd ikke, om det er udfra en noget lignende Følelse, eller om det skyldes rent praktiske Grunde, at det hollandske i sig har optaget en Mængde franske Udtryk og Vendinger, der stikke besynderlig grelt af mod Sprogets egen Bestand. Det vrimler med dem saa vel i Selskabslivets Taleformer som i det rent praktiske og kommercielle Liv. En Garantiseddel hedder en Bagage-Reçû, et Ur en Horloge osv. Men, hvad der virker endnu besynderligere er de franske Hilseformer, man gennemgaaende anvender i de højere Selskabslag. Man bruger ganske almindeligt bon jour, bon soir i Stedet for de simplere nederlandske Former Goeden Dag (udtales guje Dach), Goeden Avond osv. Disse franske Fragmenter, som man naturligvis altid har skarpere Øre for i et fremmed Sprog end i ens eget, virker som en Overlæsning med prunkende, men ikke helt ægte Smykker anbragt paa en ganske tarvelig Hjemmedragt. Mange af dem have dog faaet Borgerret i det hollandske ligesom hos andre Nationer, hvilket da er udtrykt ved en forandret Endelse. Fransk Reception bliver nederlandsk Receptië, Avertissements til Advertentiën osv.

Hovedbestanden af Sproget falder dog sammen med tysk, og en Jævnføring af dets Ordforraad med det tilsvarende tyske, viser det nære Slægtskab. Og dog er det mærkeligt nok, hvor lidt det hollandske, naar det *tales*, ligner dette

Sprog. Lydligt ligger det egentligt engelsk nærmere ved sin brede, lidt plumpe Art og sin grammatiske Simpelhed. Det mangler heller ikke noget af det engelske Sprogs „power“ (zeggingskracht). Tidt, naar jeg om Aftenen sad i Skænkestuen i Hotel de la Poste i Leiden, omgivet af kortspillende og passjarende Grupper, indbildte jeg mig at være i England, ikke mindst, naar jeg i Medfør af Spillet hørte dem tælle: een, twee, drie, vier, vijf (udtales omtrent som engelsk five), zes, seven — eller oppe i Tierne twintig, dertig, veertig, vijftig, zestig, seventig osv. Jeg husker ogsaa en Gang i England, at jeg kørte ovenpaa en Omnibus og havde faaet en hollandsk Familie bag ved mig. Jeg lyttede længe efter deres Samtale i den Tro, at det var engelsk og undrede mig over, at jeg ikke kunde forstaa den, hvilket jeg tilskrev en dialektmæssig Ejendommelighed, indtil det pludselig — takket være visse gutturale G-Lyd — gik op for mig, at det var en Familie af Hollændere. Med Tysk vilde en saadan Forveksling have været en Umulighed. Sprogklangen er altfor forskellig.

Den Sprogformation, som det hollandske i Virkeligheden ligger nærmest, er imidlertid ikke engelsk, men de plattyske Mundarter, der igen betegne en Overgang mellem højtysk og engelsk. Sprogkarakteren er her saa ens og Afvigelserne saa smaa, at de ikke ligge hinanden fjærnere end f. Eks. jysk og fynsk, næppe saa fjærnt en Gang som Dansk og svensk. Unge hollandske Piger læse uden Forberedelse og uden videre Vanskelighed Frits Reuters plattyske Fortællinger og more sig lige saa godt over dem som de unge Piger i Meklenburg eller Pommern. De politiske Skillelinier og Grænser falde som bekendt ikke altid sammen med den sproglige og historiske Udviklings. I saa Henseende vilde Holland naturligt kunne have været Hovedet for et nedertysk Rige, omfattende de nordtyske Smaalande langs hen med Nordsøen og endda et



Hollandsk Vinterlandskab. Af Louis Apol.

godt Stykke syd paa. Modsætningerne indenfor et saadant Rige vilde i Virkeligheden ikke være nær saa store, som dem, de fleste evropæiske Stater for Øjeblikket rummer.

Naboforholdet til disse tyske Grænselande er da ogsaa af den venskabeligste Art. Det livlige Handelssamkvem bidrager yderligere til at befæste det og til at udviske de Smaamodsætninger, der er. Mange Tyskere, Oldenburgere og Rhinlændere, slaa sig ned i Holland og føle sig snart ganske hjemme dér. Talrige tyske Tjenestefolk fra Rhinlandene indvandre til de store hollandske Byer, hvor der er mere lønnende Stillinger at opnaa. Naar de have været i Holland en Maaned ere alle sproglige Vanskeligheder overvundne, og naar de have tjent der et Aar, have de glemt, at de nogensinde have været andet end Nederlændere.

Med samme venskabelige Følelser omfatter Nederlænderen sin engelske Genbo, i hvem han maaske aller egenligst ser sit politiske og borgerlige Ideal. Han har det samme tunge, sindige Blod, den samme stolte Selvstændighedsfølelse, den samme sikre, praktiske Sans og den samme Forkærlighed for et roligt Familieliv, for Hjemmets og Arnens Hygge.

Overfor de sydlige Naboer, Belgierne, er Nederlænderens Følelser stærkt kuldeblandede. Det kunde maaske for en første Overvejelse synes mærkeligt, at Forholdet ikke skulde være venligere mellem to Stammer, som vi ere vante til at nævne i et Aandedrag, og som i alt Fald for en Del have Udvikling, Folkeminder og Historie til fælles. Men den religiøse Modsætning forklarer alt. Man maa erindre, at Katholicismen netop har sine Kærnetropper blandt den flamsk-talende Del af Belgierne. Byer som Gent og Brygge, der ere væsentlig flamsktalende, ere rene katholske Raagereder. Det vilde være for meget at forlange af Hollænderne, at de skulde nære særlig Sympathi for Tilhængere af den Magt, der alle

Dage har arbejdet paa deres Underkastelse, og som hele deres Historie er en eneste, lang Kamp imod.

Synderlig naturlig Tiltrækning er der for øvrigt næppe mellem Hollændere og Flamlændere, hvor meget de end for en flygtig Betragtning ligne hinanden, og hvor nær de end ligge hinanden i sproglig Henseende. Det er værd at lægge Mærke til, at den Spaltning, som fuldbyrdedes i det syttende Aarhundrede, allerede langt tidligere har været tilstede som Raceforskel. Gamle Forfattere som Tacitus have allerede beskrevet os de to Stammer som væsensforskellige i de aller fleste Henseender. Allerede paa den Tid betegnes Belgiernes Stamme som overtroisk og sanselig, medens Batavierne udmærkede sig ved Krigermod og strenge Sæder.

Man taler undertiden en Del om det nære Slægtskab mellem hollandsk og dansk. Lighed er der ganske vist, endogsaa betydelig; men dog ikke paa nogen Maade af den Beskaffenhed, at den muliggør en Forstaaelse uden gennem tysk som Mellemled. En dansk, der slet intet tysk kan, vil rimeligvis ikke være i Stand til at forstaa en eneste Linie hollandsk. Hvorimod man med tysk som Bindeled, forholdsvis hurtig kan drive det til at hugge sig gennem sin „courant“ (Avis). Der forekommer dog ikke faa Tilfælde, hvor den hollandske Ordform ligger vort eget nærmere end det tyske; mange Ord ere helt danske eller næsten danske. Dansk Melk hedder ogsaa melk paa hollandsk, Ord som Ben, Del, mest findes ganske lige saadan i det nederlandske, kun at de skrive dem med vor gamle Retskrivning. En dansk „Kop The“ er aldeles ikke forskellig fra en hollandsk, uden for saa vidt som Hollænderne paa Grund af deres koloniale Forbindelser og stærke Thesmag drikke den bedre. Hvad vi kalde en Trappe kalde de, lidt afsnuppet, for een trap, Sygdommen Tæring hedder næsten lige saadan tering. Hol-

lænderen taler ogsaa om sin inkomst, som han i Overensstemmelse med sit Sprogs almindelige Retskrivningsregler skriver med et lille Begyndelsesbogstav, hvor vel den er betydelig større end vor. Et hollandsk Hus har sin ingang ligesom vore, og hvad der næsten er det hjemligste af det hele, en Hollænder læser ogsaa sit „Dagblad“ ligesom vi vort. I Reglen vil han rigtignok foretrække at kalde det sin „courant“, en Benævnelse der leder Tanken hen paa Nationens stærkt kommercielle Tilbøjeligheder; men der er Aviser som udtrykkelig føre Navn af Dagblad, saaledes „Leidsche Dagblad“ og „Dagblad voor Zuidholland“, der udkommer i Haag.

Andre Ord forekomme ligelydende, eller dog næsten ligelydende, men med modificeret Betydning. Hollænderne har ogsaa Ordet omtrent; men de bruge det, hvor vi sige angaaende. Maskepi har paa dansk en temmelig ringeagtende Betydning, paa hollandsk erstatter det ganske to saa notable danske Ord som Samfund og Selskab; man bruger det, som Englænderen sit society, og maatschappelijk betegner da baade selskabelig og social. Naar *vi* gaa i Krig, drage Hollænderne i Orlog (oorlog) uden Hensyn til, om Krigen er til Lands eller til Vands. Fuldstændig fortroligt lyder ogsaa det hollandske „ja wel“, hvorimod det smager mere af engelsk, naar de sige „Als't U (udtales y) belieft“ — vær saa god!

Da vi ruller op foran den lille Station Zevenaar (den første paa hollandsk Grund) staar Stationsforvalteren paa Perronen med Hænderne stukne i Lommerne paa sin lange, blaa Klædeskavaj, hvis Snit er alt andet end militært. Paa Hovedet har han en lille, lav Kasket med Guldtresse af karmoisinrød Farve, der gør en mærkelig oplivende Virkning paa en taaget Dag. I Sammenligning med en tysk Stationsforvalter tager han sig ud som en Koffardikaptejn gør ved

Siden af en Marineofficer. Men det er allerede af hans skødesløse Holdning klart, at han ikke bryder sig det mindste om, hvordan han ser ud. Straks og instinktmæssigt føler man gennem dette ene lille Træk, at man er flyttet fra et Land, hvor Militærvæsenet er alt, over i et andet, hvor det betyder det mindst mulige . . .

Jeg vil ikke dermed have benægtet den Rolle det militære Budget virkelig spiller. Det er ingen Smaating for et lille, om end rigt Folk, aarlig at maatte udgive nogle og fyrretyve tusind Gylden (60—70,000 Kr.) til sit Hærvæsen. Og dog tillader Landets Stilling som Kolonialstat og den ulykkelige, evige Krig paa Sumatra med Sultanen af Atje ikke det ringeste Afslag i denne Udgift. Men man opretholder Hærvæsenet med en klar Bevidsthed om, at det er til alene for de nederlandske Handelsinteressers Skyld, et nødvendigt Onde. Nationens Smag gaaer ikke i den Retning.

Toldeftersynet besørges i en Ruf. Paa de Grænsestationer, hvor de rejsendes brede Strøm gaaer forbi, lærer man at tage det summarisk. Man kigger blot Folk en Gang i Ansigtet, mens man med en let kærtegnende Haand stryger hen over det blankstrøgne Manchetlinned i Kufferten. Den eneste Toldvisitats, jeg har været med til, der betød noget, var i Odense en Gang. *Den* var grundig.

Snart er vi bænkede i Kupeen igen. Maskinen begynder at aflire sine ensformige Takter, den lange Vognrække sætter sig stødvist i Bevægelse. Min Hollænder sidder lige over for mig og indvier mig i sit Livs Eventyr. Han har været nogle Aar ude i de hollandske Kolonier i Sydafrika, og vender nu hjem til sine Forældre i Rotterdam, syg og nedbrudt. Stakkels Fyr, han er saa gul i Ansigtet, som om han havde Gulsot. Feberen sidder ham i Kroppen. Forgæves forsøger han at ryste den af ved oplivende Samtale, ved opmun-

trende Udsigter, ved en Slurk Kognak nu og da. Den har for godt Tag.

Man træffer dem jevnlig nok her i Holland disse hjemvendte. Man møder dem paa Jærnbanerne, hvor de sidde gule og forfrosne og bore sig ind i deres Hjørne af Kupéen, ligegyldige for alt omkring dem, skælvende ved den mindste Træk. Der synes at være en bestandig Angst over dem, taler de endelig, saa er det nervøst og opfarende.

Og dog frister Kolonierne stadig ny Ungdom ud paa „Jagt efter Lykken“ i de fjærne Himmelstrøg, hvor Vejen til Rigdom endnu ikke synes at være bleven saa trang, ja saa uoverkommelig stejl som i et gammelt, fortrampet Samfund. Naturligvis er der ogsaa en Del, der slippe godt fra det og vende hjem med gyldne Skind; men mange maa betale det i dyre Domme. Der gives vel næppe i Holland nogen Familie, uden at den kan opvise et eller andet Medlem, der har forsøgt sin Lykke ude i Kolonierne enten i Afrika eller i Ostindien. I alle mulige Embedsstillinger og Charger træffer man forhenværende ostindiske Embedsmænd, man træffer dem blandt Læger og militære saa vel som i Handelsstanden. Hist og her sidder en Nabob, der har tjent sig op i Sukker eller Kaffeplantagerne derude, og som nu nyder sit Arbejds Frugter herhjemme „op Neerlands dierbre grond“. Hvad der maatte være i Landet af overflødig Arbejdskraft, det finder Afløb ad den Vej. Derfor finder man blandt de hundredetusinder, som aarlig udvandre til Amerika med de store rotterdamske Udvandrerskibe, kun et meget lille Kontingent af Nederlændere.

Den første større By, vi passere, er Arnhem, Hollændernes Dresden. Liggende ved Rhinens Bred i et bølgeformet og skovrigt Land er den blevet de rige Folks Kæledægge, der ynde at bygge sig Landstæder her for at tilbringe deres gamle Dage i de smukke Naturomgivelser. Ikke

alene paa Hollænderne øver den en saadan Tiltrækning, ligesom den tyske Søsterby lokker den ogsaa engelske Velhavere til, som finde, at der er mere Forslag i deres Penge her paa Kontinentet end i de hjemlige Forhold og under Kontrol af det engelske high-life's strenge Etikette. Hollænderne kunne ikke nok som prise den sirlige By og tilgive vanskelig en Udlænding at han rejser bort uden at have set den. Dog er det ikke af de Byer, den fremmede i første Række gør vel i at stanse ved. De Skønheder, den byder paa, findes vel større og skønnere andetsteds, og maaske er den af de nederlandske Stæder den, som har mindst af det nationale Præg.

Det har klaret noget op. Der er endogsaa ligesom en Anelse af Sollys bag den lette Taage som endnu i Støvform fylder Rummet. Store blanke Skyer svæve os forbi dirrende i Lys. Vindvets Ramme fyldes med Græslandets grønne Kanevas, en saftig-grøn Flade, gjennemaaret af grenede Vandrender (sloten), hvis Bredde kan veksle fra en til flere Favne, disse Render, som saa væsentlig give det hollandske Landskab dets særegne Karakter. Naar Regn og Blæst har plumret dem, er de graa som nu, naar en Frostnats Kulde har dækket dem med en fin, hvid Isskorpe, spille de i Solen som vatret Perlemor, men, naar den blaa Sommerhimmel spejler sig i dem, danne de som en Besætning af blaa Baand paa Engenes grønne Silke. Hist og her møder man ogsaa en virkelig Kanal, indrammet af et Par opkastede Jorddæmninger, hvori en fladbundet Pram langsomt stager sig frem eller bliver trukket af en sindig Hest, der gaaer langs Bredden.

Vor Koupé er efterhaanden bleven halv fyldt med Passagerer. Der er ikke længere Tale om at have en Bænk for sig selv; man maa nu være glad for sin Hjørneplads. For hver ny Stansning komme der flere til. Tætbyggede Folk

med lidt træede Ansigter. Fabrikanter, Landhandlere, Jordbrugere — hvad véd jeg. Det er umuligt at sige, om det er Landboere eller Købstadfolk; men, det er alle Mennesker, som høre hjemme i det praktiske Liv, og som bære deres bestemte Præg deraf. De plante sig fast i Sædet, saa at Polstrets Fjædre klinge under deres Vægt, for derpaa at lade sig glide tilbage i deres egne Tanker. Disse Tanker ere langsomme som Regndraabens Vandring paa Ruden, de afsætte sig ikke noget øjeblikkeligt Udslag i Fysiognomiernes Udtryk; men i Aarenes Løb kan de nok gøre Haaret graat.

For Resten synes Ansigterne én mærkværdig velbekendte. I et Øjebliks Distraktion kunde man gerne bilde sig ind, at man kørte paa den østjyske Jernbane. Den benede Herre der med de skarpkantede Øjne og den blødt posede Kasket kunde saamænd gerne passere for en af de rigtige gamle Randers-Matadorer. Kun understregede de maaske deres Værdighed lidt mere, ogsaa var de ligesom lidt mere videbegærlige. Af en lille Nation at være er Hollænderne mærkværdig lidt nysgerrige. Naa, de bygger jo ogsaa i Evropas Centrum paa de rejsendes store Alfarvej, og danner ikke en lille Udflytternation som vi. Men overhovedet ligger det ikke til dem. Det er Folk, som have nok i deres egne Tanker og Spekulationer; de Danskes overordentlige Indladenhed i offentligt Samkvem finder man ikke hos dem.

En dansk anstiller uvilkaarlig den Betragtning, at i Danmark vilde formodenlig de fleste af disse Passagerer eller Mennesker, der saa ud som de, findes paa tredie Klasse. Men for det første bryder Hollænderen sig ikke saa særdeles meget om sin Klædedragt, og heller ikke agter han det for et Rov at køre paa anden Klasse. Vil man endelig flotte sig en Smule her, kan det ikke gøres med mindre end første Klasse. Denne er i Holland ikke et Privelegium for et højere

og aller højeste Aristokrati, men benyttes ganske almindelig af den dannede Mellemklasse. Særlig gælder dette den stærkt befærdede Banestrækning mellem Amsterdam og Rotterdam.

Henad Utrecht til antager Landskabet en bakket og hedeagtig Karakter. Store, brune Lyngsletter hist og her forskønnede af lidt Skov, genkalde os midtjyske Egne. Enhver Gennemskæring i Terrænet præsenterer os nu som Prøvekort paa Jordbundens Bonitet et Par Skraaflader af skingrende okkergult. Et stort Jagtrevier, malerisk-fattigt, et Land, som det Digternes Længsler drage imod i Trækfugleflugt bort fra en altfor fortrampet Jord. Smukt maa her være ved Sommertid, naar den brændende Gyvel stænker Heden med Guld og Lyngen anlægger sit fine violette, medens Lærkerne fylde den menneketomme, lyttende Stilhed med Sang.

Ved Utrecht deler Banen sig i to Grene, en nordlig og en sydlig. Vælge vi den første kan vi Løbet af en halvanden Times Tid være i Hovedstaden, det travle Amsterdam.

Amsterdam.

I Fortiden.

Amsterdam er uimodsigelig Verdens livligste Handelsstad; den er at anse som Universets almindelige Oplagsplads, Overflødighedens Sæde, Rigdommenes Samlingssted, Nationernes Henrykkelse og Himlens Kæledægge.

Saaledes begynder en gammel, i det franske Sprog forfattet Vejviser over Amsterdam, der saa Lyset i denne Stad Anno 1709. Skønt Ordene ere store, tør man ingenlunde betegne dem som tom Rhetorik.

Republiken, hvis Uafhængighed var bleven anerkendt ved den westfalske Fred 1648, stod da paa sin Storheds Tinde. Gang paa Gang havde de hollandske Handelsherrer kastet deres tunge Lod i den politiske Vægtskaal, Evropas Stormagter bejlede til deres Venskab og Forbund; og der foregik intet i Evropa, uden at de blev spurgt. Det lille Land rummede Rigdomme, som var Genstand for andre Nationers Misundelse, fremmede Verdensdeles Skatte hentedes paa hollandske Skibe dertil og bragte Velstanden til at stige.

Et Aarhundrede havde været nok til at frembringe dette Opsving, til at skabe en Stormagt af nogle tidligere upaaagtede Provinser, et Sprog af en Dialekt og til at udvikle en Kunst saa at sige paa bar Bund.

Kornelius Houtmans Omsejling af det gode Haabs Forbjerg i 1598 blev et Varsel for Landets tilkommende Storhed, den blev mere end det: den blev selve Vejen dertil. Da Søvejen til det rige Indien først var fundet, varede det ikke længe, før Hollænderne havde kastet Portugiserne ud af deres Stillinger der ovre, bemægtiget sig deres Kolonier, deres Handel og Rigdom.

Kort efter, i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede, oprettes det ostindiske Handelskompagni, der i Begyndelsen syntes at indvarsle en Guldalder, og som allerede fire Aar efter sin Oprettelse kunde betale sine Medlemmer en Dividende af fem og halvfjersindstyve Procent. Under Fredrik Hendriks Statholderskab (1625—47) naaede Republiken sin Storheds Tinde. Under den genopblussende Krig slog de Spanierne til Lands og til Vands, den dristige Piet Hein tog den spanske Sølvflaade. Deres Handel blev Verdenshandel. En Række dygtige Søfarere udforskede fjærne Kyster. Og da siden Søkrigene med England bryder ud, opstaaer der en Række store Søhelte, som Tromp, de Witt og Ruyter, der hævder de nederlandske Vaabens Overlegenhed. I Løbet af seksten Maaneder blev der leveret ikke mindre end tolv store Søslag, hvoraf Hollænderne bar Sejren hjem fra fleste. Da siden Ludvig den fjortende strakte Haanden ud efter Nederlandene, svigtede Lykken ham og Sværdet faldt ham af Haanden.

Samtidig med denne storartede politiske Magtudfoldning og dette blomstrende Handelsliv var der paa denne lille Plet af Jord udfoldet en kunstnerisk Virksomhed og frembragt saadanne kunstneriske Værdier, at man maa gaa helt tilbage til det gamle Athen for at finde noget tilsvarende. I Løbet af et halvt Aarhundrede opstaaer der en Mangfoldighed af Malere, hvis blotte Navne er som en Stjernetaage, Kunsthistorien endnu ikke har bragt Rede i, og hvis Værker den

Dag i Dag indtager en Hædersplads i alle Evropas Gallerier. Det er ikke Maleriet alene, der dyrkes. Andre Kunster og Videnskaber gaa Haand i Haand dermed. Digtere som Vondel, Jacob Cats, P. C. Hooft og Brederode grundlægge en national Literatur og styrke den i Befrielseskrigen vakte nationale Selvfølelse. Uovertrufne Kobberstikkere mangfoldiggjøre Malernes Værker, medens Videnskabsmænd, hvis Navne er blandt Tidens største, udvide den menneskelige Erkendelses Horisonter og vinde Tanken nyt Land. Hvilket andet Folk kan i et Aarhundrede opvise en større Række videnskabelige Navne af første Rang: Scaliger, Hugo Grotius, Cartesius, Boerhave, Spinoza. Den protestantiske Aand rører sig kraftig hos dem, og den brede, borgerlige Frihed, hvorpaa Republiken var grundlagt, gav dem Ly til at drive deres Forskninger efter Tankens egne Love uden Skæven efter udvortes Autoriteter. Leidener-Universitetet samler begejstret Ungdom om sig og hævder sig et Ry, der overstraaler Middelalderens berømte Universiteter.

Hvis man vil som paa en Maalestok afmaale denne Udvikling, behøver man blot at betragte den Stigning, Amsterdam i dette Tidsrum gennemgik. Skønt Holland ligger med sin Bredside til Vandet og har en i Forhold til dets Størrelse anseelig Kyststrækning, var Amsterdam mærkelig nok, alene med Undtagelse af Dordrecht, dets eneste Søstad af større Betydning. Zuidersøen var ikke den Gang saadan som nu et grundt Vand, hvor kun Smaaskibe kunde plaske; den havde Dybde nok selv for store Sejlere, der agtede sig til Amsterdam. Oprindelig opstaaet som en lille Flække, der voksede op om det Slot, som Grev Gisbrecht af Amstel i det trettende Aarhundrede havde bygget ved Amstelflodens Udløb i Het Ij., var den hurtig skudt i Vejret og stod allerede ved Spanjerkrigens Begyndelse som en anseelig Stad; men det var dog

først Befrielseskrigen, der gav den Fart. I denne By satte Udviklingen sin fejreste Blomst, den sugede Næring af alt og bares højest af Begivenhedernes Bølgegang. Nu blev det klart, at her var Landets bankende Hjerte, hvorfra Pulsene førtes omkring i Legemet. Den spanske Krig knækkede Antwerpens Magt; men i samme Grad som dens Betydning dalede, steg Amsterdams. Driftige Købmænd, udmærkede Fabrikanter og Kunstnere, hvem Krigens Omvekslinger truede med Tab af Ejendom og Inkvisitionen med Tab af Livet, udvandrede over Grænsen og fandt et nyt Hjem i Amsterdam. Førte de ikke Rigdomme med sig, saa medbragte de dog det, der fremfor alt behøvedes, Foretagsomhed og Dygtighed. Saaledes blev det muligt, at Amsterdam i Løbet af ti Aar (1585—95) næsten fordoblede sit Folketal, og fra en stræbsom og agtværdig Provinsby, som den var i det sekstende Aarhundredes første Halvdel, er den ved Spanjerkrigens Slutning vokset til en Hovedstad for Verdenshandelen — Dronningen af Het Ij.

Man kan, hedder det i hin ovenanførte Bog, ikke betragte dens Havn uden Forundring; man ser der ofte over hundrede tusinde Fartøjer, at ligne ved svømmende Provinser, komne fra alle Verdens Kanter for at bringe denne uforlignelige Herskerinde deres Tribut.

Dens Ydre overrasker, dens Skønhed indtager, dens Pragt fortryller. Den næsten uendelige Mangfoldighed af store Træer plantede langs med Kanalerne danne en prægtig Skov inde i Byen selv, og Byen ligger i en Skov, saa at man ikke véd, om man er i Byen eller paa Landet, naar man promenerer langs med Kanalerne, som ere brede og dybe, og hvis Vand fornyes tvende Gange om Dagen.

Foruden de otte Porte, gennem hvilke den fremmede kan gøre sin Indtrædelse i Byen, har man ogsaa Søvejen, og

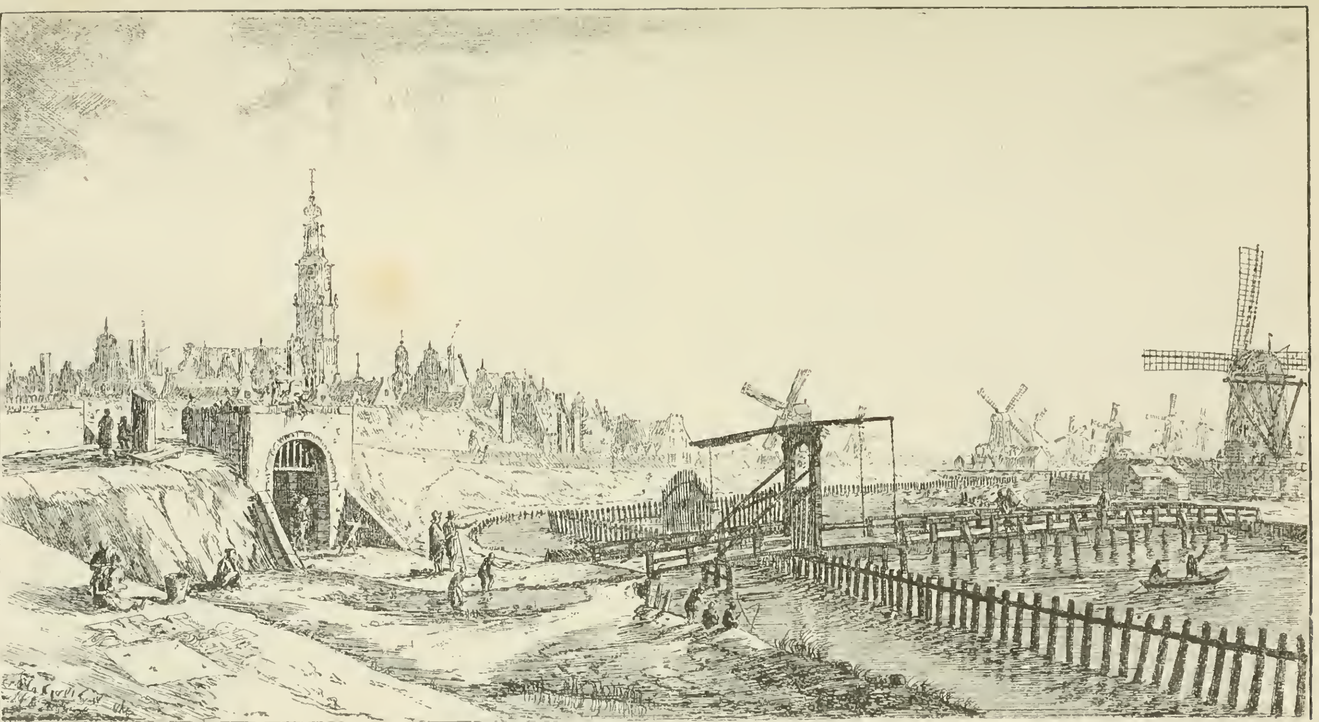
hver Nation har sit særegne Kvarter, hvor den foretrækker at bo.

Oprindelig havde Byen bestaaet af simple Træhuse, der ret hyppig blev lagt i Aske af de den Gang saa almindelige Ildebrande. Kun Byens Porte og nogle enkelte anseelige Bygninger vare opførte af Sten. Kejser Maksimilian maa dog formodentlig have set sig ked ad disse Træhuse; thi han udstedte en Forordning, der befalede Amsterdammerne for Fremtiden at bygge deres Huse af Sten. Stenene var det mindste af det. Landet havde Ler nok, og at brænde det til Sten var heller ikke uoverkommeligt; men en anden Sag var, at de meget tungere Stenhuse krævede et solidere Fundament. Byen blev jo bygget i en Morads, og store Træstammer maatte rammes ned i Grunden for at gøre den bæredygtig. Da man ikke var meget erfaren i den Kunst at bygge af Sten, maatte man se sig om efter Læremestre. Dem fandt man i Flandern, hvor Udviklingen den Gang (ogsaa Bygningskunsten) var langt mere fremmet. Bragte de flanderske Bygmestre med sig en Kunst, som var ny for Hollænderne, lærte de til Gengæld ogsaa noget af dem. De optog fra dem den Skik at bruge farvede Sten til Udsmykning af deres Façader, hvad der ikke var nogen daarlig Smag. Store, dristig svungne Kathedraler, taarnsmykte Borge og Raadhuse kan tale til Sindet alene ved deres Form. Ved det beskednere, jævntborgerlige Hus er Farven maaske det mest veltalende Sprog, man kan benytte sig af. Fra Spanierne, hvem man den Gang endnu ikke hadede saa stærkt, hentede man adskillige af Grundtrækkene til den nye Bygningsart, de spidse Gavle, de runde Buer og Konsolerne; men man afpassede dem efter sit Klima og efter sin Smag, man gav, som Lysforholdene krævede det, Husene flere og større Vinduer, og der opstod saaledes en Blandingsstil, som var en Bastard af spansk og nederlandsk,

en Stil, som mangler Harmoni, men, som er i høj Grad tiltalende i sin malerisk-brogede Uregelmæssighed. I det syttende Aarhundredes første Halvdel beriger denne Stil — den saakaldte nederlandske Renaissance — Holland med en Mængde skønne Bygninger, som endnu midt mellem Forfaldstidens mere pralende Overleveringer er de virkelige Perler i de hollandske Stæder.

Ti efterhaanden som Rigdommen vokser og Fredens Velsignelser slapper Nationens Kraft, henfalder den til Vellevnet og Overdaadighed. De strenge republikanske Sæder tabe sig, og med Sæderne gaar ogsaa Kunsten i Forfald. De amsterdamske Krøsuser føle sig ikke længere tilfredse i de beskedne, men smukke Bygninger, i hvilke deres Forfædre havde udtænkt og udført saa store Ting. Nu vil man tage sig ud, man vil repræsentere. Man indskriver sine Modeller fra Paris, dette Paris, som fra Ludvig den fjortendes Tid er bleven toneangivende i Evropa. Pseudoklassicismen er der, Rokokoen er der med Søjler, Karyatider og Palmer, Guirlander, Vaser og Arabesker — Himlen véd, hvad ikke — saadan bygger man nu, store Huse, Palæer, som man endnu kan se dem langs de fornemme Grachter. Men Karyatiderne er uden Lethed, Sammensætningen uden Smag, det hele minder lidt om en tilfældig sammenskrabet Karnevalsgarderobe. Denne Nedgang i Bygningskunsten falder sammen med et lignende Forfald i Malerkunsten: den store, nederlandske Kunsts Traditioner opgives for en tom og flad Konveniens, som indforskrives udenvælts fra. Den hellige Ild er slukket, og Republiken som i et halvt Aarhundrede har udrettet Mirakler, glider atter ned ad Skraaplanet ad Bysanz til.

Det var denne Periode — Forfinelsens og Dekadencens — der indlededes med Opførelsen af det kongelige Slot (het koninklyke Paleis) paa Dam — den Gang bygget til Raadhus —



Savmølleporten (Efter Zeemans Radering).

et Værk, der ved sine efter Datidens Forhold uhyre Dimensioner skulde paa udvortes Maade anskueliggøre, saa at sige symbolisere den Storhed, hvortil Republiken var naaet. Derfor tronede ingen mindre end Atlas paa Bygningens Tag med Verdenskuglen paa sit Hoved, og de Relieffer, hvormed Billedhuggerkunsten prydede den, var lige saa mange Komplimenter til Nederlandenes Magt og Herlighed. Arbejdet, der blev paabegyndt straks efter den westfalske Fred, tog syv Aar at fuldende, og for at gøre Grunden stærk nok til at bære en saadan Kolos, maatte man først ramme fjorten tusinde Træstammer gennem det løse Dynd og Sand ned i det faste, underliggende Lerlag, der paa sine Steder ligger i tyve til fem og tyve Alens Dybde. Da det hele var færdigt, havde det kostet tolv Millioner Kroner. Man forstaaer, at Samtiden betragtede det som Verdens ottende Underværk.

Imponerende er ganske vist dette Paleis, som det ligger der paa Amsterdams Torv den Dag i Dag. Og dog, naar man et Øjeblik har set sig træt paa dens Storhed, vender man det gerne Ryggen for at opsøge det ostindiske Kompagnis gamle Gaard eller en anden af de skønne Bygninger fra den gode gamle Tid . .

I Nutiden.

Naar man nu om Stunder gæster Amsterdam sker Ankomsten ikke gennem Porte. De maleriske gamle Porte ere faldne som et Offer for Tidens nivellerende Tendens ligesom Voldene og Bastionerne, hvoraf hver havde sin særlige Vejrmølle. Man staaer ud ved en af Banegaardene, hvoraf Byen har to, og da den nye Centralstation virkelig, som dens Navn lader formode, har den centraleste Beliggenhed, staaer man

formodentlig ud ved den. Derved har man den Fordel, at man straks bliver hensat i Byens ældste og ejendommeligste Del, den Del der ligger ned mod Havnen.

Jeg vil just ikke sige, at det første Indtryk er hovedstadsagtigt. Alt andet. Men man har ikke gaaet mange hundrede Alen, før man er hensat i en ganske ejendommelig Stemning. Man føler straks og umiddelbart, at dette er en By, som har sit for sig selv, som ikke ligner nogen anden. Og dette Indtryk stiger, for hver Gade man gaaer, for hver ny Omdrejning man foretager, der er noget af Eventyrets Overraskelse ved et første Besøg i Amsterdam. Medens i andre Lande Hovedstæderne i Reglen have mindst af den nationale Ejendommelighed, ere mest afslebne efter udenlandske Forbilleder, er Forholdet her omvendt. Amsterdam har af alle hollandske Byer de nationale Karaktermærker i deres højeste Potens. Her først oplader det hollandske Væsen sig for en i dets fulde Ejendommelighed og Udfoldning.

Midt i Gaden ligger Kanalen (Grachten) i sit murede Leje opfyldt af Schuiter, af Trækpramme, af Baade, af Smaafartøjer af alle mulige Arter, bredbugede som udhulede Agurker. Groftskaarne Folk med et matroslignende Ydre og strikket Hue paa Hovedet ere i travl Virksomhed med at lade eller losse, eller med at stage sig frem ved Hjælp af lange Stænger. Langs op med Bredden er der en Opstabling af tunge Fustager med alle mulige Varer, af Sække og Kasser, af Trillebøre og Karrer. Hist og her under de store Pakhuse ser man en Dampkran i hvæsende Virksomhed, medens tunge Byrder langsomt hejses til Vejrs og forsvinde gennem aabne Luger. I hver tre hundrede Alens Afstand eller saa fører en Bro over Vandet. Snart er det murede Broer, der i en høj Bue ere førte over Kanalen for at give Fartøjerne Plads til at passere under sig, snart er det Vindebroer (ophaalbruggen)

og Svingbroer (draaibruggen), der hales op eller svinges til Side, naar Dampbaade eller Yachter skulle igennem, medens de mindre Baade naturligvis uden Vanskelighed løbe under dem. Vindebroerne ere forsynede med et ejendommeligt T-formet Hejseapparat med Jærnkættinger ned under Broen, og disse udgøre et af de mest iøjnefaldende Træk ved de hollandske Byer. Nogle af Grachterne ere snorlige, saa at de tillade en at se en umaadelig Strækning. andre svinge stadig. De ere alle uden Undtagelse og i Reglen paa begge Sider beplantede med Træer, store, gamle. bredkronede Elme og Linde, saa at Gaden om Sommeren er som en skyggefuld Allé. Hvad Gaden selv angaaer, maa man dog ikke tænke sig den i dansk Forstand. Da Kanalen spiller Hovedrollen som Færdselsvej, maa Kørebanen indskrænkes det mest mulige, saa meget mere som der skal være en saadan paa hver Side af Vandet. I Virkeligheden er det kun en Strimmel Brolægning, bred nok til at et Par Vogne kan krydse hinanden, og Brolægningen er ingenlunde altid af den behageligste Art. Om Fortov er der ikke Tale, Husenes Trapper, Kælderhalse og allehaande Vareopstillinger optage den Plads, hvor man efter andre Landes Skik vilde søge dem.

Heller ikke findes der noget Rækværk langs Kanalerne, det er kun Broerne der er forsynede med saadanne. Ser man sig ikke for, kan man saa let som nogenting gaa paa Hovedet i Vandet. Det er i og for sig mærkeligt, at dette ikke sker hyppigere; men Hollænderne ere af Natur en forsigtig Nation, og den stadige Vane har gjort dem agtpaagivende. At Kanalerne alligevel kræve deres Ofre, forstaaer sig selv; men det sker langtfra saa hyppigt, som man skulde formode, og jeg troer næsten, at Hestene hyppigere end Menneskene plumpe i. „En Hest i Kanalen“ er som man kan forstaa et folkeligt Skuespil, der aldrig taber sin Tiltrækning, og

som vækker en lignende Opmærksomded som en Mand fra Rundetaarn hos os. At se det tunge Dyrs Plasken og Sprællen, dets forgæves Forsøg paa at komme op ad det stejle Bolværk, er et Syn, som enhver amsterdamsk Dreng véd at værdsætte. Redningen foregaaer ved Hjælp af et dertil indrettet Apparat (Zincks toestel), der klappes sammen om Hesten, og hvorved den hales op paa det tørre igen.

Disse Kanaler, som skære Byen paa Kryds og Tværs, og som findes nogenlunde ligelig fordelt over alle Kvarterer, danne Byens Hovedstrøg og vigtigste Færdselsaarer. Da de optage megen Plads (alene Kanalerne have jo en almindelig Gades Bredde), lade de saa meget mindre Rum tilbage for de andre Gader. Ofte er disse kun snævre, mørke Gange, der knibe sig ind mellem Husrækkerne og som kun tjene som Gennemgang for Fodgængere. En uhyre Sammentrængthed udmærker den Maade, Byen er bygget paa. Husene ere ligesom pressede sammen i snævre Kadrer og Rammer, af Gaardspladser er der det mindst mulige, og tidt begriber man ikke, hvor Husene, der ligge tæt op ad hinanden uden Mellemrum, faa deres Lys fra. I Virkeligheden er det nu heller ikke store Sager de faaer. Hvad Lys angaaer er Hollænderne utrolig lidt forvænte, og i mange af deres Værelser er der et bestandigt Mørke. For øvrigt har man opnaaet en utrolig Færdighed i at lede Lyset ind i Husene ad de besynderligste Om- og Bagveje.

Da Husene vende Gavlen mod Gaden, tage de sig kun smaa ud — to-tre Fags Bredde er det almindelige, hvorimod de hyppigt er førte op i fire, endogsaa fem Etagers Højde. Dog finder man ogsaa i Amsterdam mange Smaahuse, der kun bestaa af tre Etager og Kvist. Ved denne Bygningsmaade falder Porten bort af sig selv, den har man hverken Plads til eller Brug for. En Gadedør, der i Reglen sidder helt nede

ved Jorden, danner Adgang saa vel til Stuen som til Etagerne. I Forhold til Indretningen i andre Lande, synes hele denne Bygningsmaade meget primitiv. Som bekendt har den tidligere været almindelig og ogsaa været i Brug hos os, men, medens man andre Steder er kommet bort fra den, er Amsterdam ved sin begrænsede Grundflade og sin sammentrængte Bygningsart blevet nødt til at bibeholde den.

En anden Ejendommelighed ved det amsterdamske Bygningsvæsen er det, at alle Husene ere skæve. Nogle helde til en Side, andre til en anden. De Huse, som staa lige, ere snart talte. Dette er en ganske naturlig Følge af, at Byen er bygget paa Pæle; Grundens ulige Synkning har naturlig medført disse smaa Afvigelser fra det vandrette. Man kan iagttage de utroligste Vinkler, undertiden ser det ud, som om Husene var paa Vej til at styrte sig paa Hovedet i Kanalerne; men erfaringsmæssig blive de staaende, og Hollænderne bo lige saa trygt i dem, som vi i vore lige Huse. Ogsaa i den indre Indretning kommer denne Skævhed selvfølgelig igen. Jeg har boet paa et Hotel, hvor Gulvet var saa skraat, at jeg frygtede for at alt skulde rutsche sammen i et Hjørne, naar de tungtlastede Vogne drønede forbi nedenfor paa Gaden. Symmetri er da den sidste Egenskab, man maa vente at finde i Amsterdam, alt er saa uregelmæssigt, saa vindt og skævt som muligt.

Naar man lader sit Blik løbe langs ned med Gadernes Husrækker, eller man stanser paa en af de aabne Pladser for at tage Bygningerne i Øjesyn, bliver man uvilkaarlig slaaet af det ejendommelige og fremmedartede, som viser sig ogsaa her. Husene i samme Gade ere i Reglen af højst forskellig Størrelse og Form: Smaa, lave Treetageshuse ligge lige ved Siden af høje Femetages. Det ene synes ikke i mindste Maade at bekymre sig om det andet eller at komme det

andet ved. Heller ikke i deres Udsmykning ligne de hverandre. De spille i de forskelligste Farver, og selv i det samme Hus gør en vis Farverigdom sig gældende. Murværket er af en Farve, Grunden af en anden og de mægtige Gesimser, hvormed mange Huse ere prydede, er i en tredie. Oftest ere selve Husene dog holdte i en mørk dus Farve, brunt, rødbrunt, laksrødt eller drap. En ejendommelig Kontrast hertil danner Vindvesrammerne, der er malede med en lys Crême-



Gamle Huse paa Nieuwe Markt.

farve. Vindverne i Stueetagen, der som oftest ligger i Gadens Plan, udmærke sig ved en ualmindelig Højde, og for at afspærre for nysgerrige Blik fra Gaden er de ofte forsynede med snirklede Vindvesskærme af et blaat, traadagtigt Næt, de saakaldte horretjes. I de øvrige Etager er Rullegardinerne ofte rullede ned. De er altid snehvide, og ogsaa de bidrage deres til det ejendommelige farvebrogede Indtryk, en saadan Gade gør.

Gavlens Form kan afveksle paa utrolig mange Maader.



De oudezijds kolk. Amsterdam.

Nogle fremvise ganske simpelt et tilbageløbende Skraatag med et Kvistvindve, andre løbe spidst til, atter andre (den almindeligste Form) ere snirkelformig afrundede eller afsluttede med en bred Oval. Mange Huse prange ogsaa med en vældig, bred Gesims, der da altid er malet i en fra Murværket forskellig Kulør, som oftest flødefarvede. Men, hvad enten de have den ene eller den anden Form, saa mangler aldrig den fremspringende Kran, der ser ud som en kæmpemæssig Nøgle der var stukket ud af Muren med nedadvendt Kam. Denne Kran, der maaske for et flygtigt Blik kunde tage sig ud som en Slags Forsiring, har imidlertid sin i den hollandske Bygningsmaade dybt begrundede Bestemmelse. Den tjener til ved Indflytning at befordre Møblerne op i Etagerne. Da Trappegangene paa Grund af de indskrænkede Rumforhold ere for snævre til at tjene til Opbæring af større Møbler (og Hollænderne nægte sig ikke noget i den Henseende), maa man hejse dem op. Det solide Tovværk fastgøres da i en paa Kranen anbragt Tridse, og ved Hjælp af en Methode, som Hollænderne ere Mestre i Benyttelsen af, hejses de sværeste Møbler til Vejrs som var det Legeværk. Det er en sand Fornøjelse, at se den Elegance, hvormed et taffelformigt Piano eller en Chiffoniere ad denne Vej befordres op til en Trediesal og forsvinder igennem Vinduet. At Vinduerne for at tillade en saadan Trafik maa være anderledes indrettede end vore, siger sig selv. Den midtdelende Vinduesstolpe er forsvundet og Vinduet midt delt saaledes, at den ene Del skydes op og den anden ned. Derved faar man hele Vindvesaabningen til Raadighed, og det maatte være et meget stort Møbel, som ikke kunde komme igennem den . . .

Da Fortov i Reglen er ukendte, kan man frit tillade sig al mulig Luksus i Retning af fremspringende Trapper med massivt Jærnrækværk, af Kælderhalse eller af improviserede

Opstablinger uden for sin Dør. Folk har jo Gaden til at gaa paa, og hvis det bliver nødvendigt at springe til Side for en Vogn, vil der altid kunne findes en Barrikadestilling inde ved Husvæggen mellem de opstillede Tønder eller Sanddynger. Det er dog kun langs med Grachterne, at den Slags Friheder kan tillades. De Gader, der ikke have noget Vand, er altfor snævre, til at der overhovedet kan være Tale om sligt.

Medens de fleste andre Hovedstæder væsentlig synes indrettede til Spaseregange for en flirterende Beaumonde, véd Amsterdam ikke af sligt. Den er en Købmandsby, hvor alt er indrettet paa Trafik, og hvad der er over dette, er af det onde. Dog maa man ikke derfor tro, at Amsterdammerne ikke holde af at løbe paa Gaden, eller at de ere ganske ukendte med den moderne Flirtation. En Vandring op ad den flotte Kalverstraat er tværtimod deres højeste Nydelse, og det er morsomt at se, hvilken formelig Folkevandring der ved Strøgtiden foregaaer igennem den. Man spadserer midt ud af Gaden i Flokkevis, Herrer og Damer mellem hverandre, og muligvis de indskrænkede Rumforhold giver særlig Anledning til Koketteren. Med Hensyn til Vogne er der taget de fornødne Forbehold. Det er dem kun tilladt at passere Gaden fra den ene Side og i Skridtgang, hvorved Kørslen er indskrænket til det mindst mulige. Det kan ogsaa nok behøves, ti hele Gaden er ikke bredere end et af Fortovene paa Parises Boulevarder, og hvis ikke den travle Strøm af Fodgængere røbede, hvor den skær sit snævre Leje, vilde man kunne tilbringe lang Tid i Amsterdam uden at opdage den. Jeg husker godt, at da jeg en Gang kom fra Mynten og saa en Sværm af Mennesker sigte ned efter den smalle Munding til, hvad jeg antog for et obskurt Stræde, tænkte jeg, at der maatte være Ildebrand, og da jeg nysgærrig fulgte Strømmen, opdagede jeg snart til min Forbavselse, at jeg befandt mig i

Kalverstraat, Byens fineste Gade, de fine Butikkers og de store Hotellers Hjem.

Det Publikum, som færdes her, og som ganske vist i sig omfatter *the uppermost ten thousands*, er ikke synderlig forskelligt fra ethvert andet Hovedstadspublikum. Der er pelsklædte Herrer, der bevæge sig forsigtigt afsted i trippende Gang, der er Damer paa Moden, tiltaklede efter de nyeste Pariserjournaler, unge Dandyer med Lorgnetten indknebet i Øjelaaget, sabelraslende Officerer af et forholdsvist beskedent Snit og unge Piger med Nodemappen under Armen. Ser man nøje til vil man maaske dog under al denne Elegancens Universalisme kunne opdage enkelte spredte Træk af et Racefysiognomi. Det Indtryk, der først paatrænger sig en, er maaske en vis Forundring over Typens gennemgaaende Mørkhed. Blonde Mennesker forekomme vel, men kun som isprængt Element og i al Fald ikke hyppigere end hos os, hvor Racens Blondhed snart er kun en Saga. Da jeg udtalte denne min Forundring for en Hollænder, hentydede han spøgende til den Indblanding af fremmed Blod, som efter al Sandsynlighed havde fundet Sted paa Spanjerkrigens Tid. Min Tillid til de mandige Hollænderinders grundmurede Nationalitetsfølelse forbød mig imidlertid blot et eneste Øjeblik at tage denne Forklaring for mere end en Spøg.

Særlig høje er Hollænderne ikke, snarere under end over Jævnmaal, men tætte og kraftige af Bygning. Elegance er en Egenskab, som af Naturen ligger dem fjærnt, og — skønt de er kraftige Sportsmænd — lægger de dog ikke megen Vind paa ydre Anstand. I al deres Færd er der noget uhelbredelig tungt. I Tale og Bevægelser vise de en vis Sindighed, som svarer til deres Temperaments Flegma. Skønt de er staalsatte Karakterer, lade de dog ikke let deres Lidenskaber løbe af med sig. Overilelse er ikke deres Sag. Overfor stærk

Begejstring, dække de sig bag et lille lunt Smil; Lykkebegrebet falder for dem uvilkaarlig sammen med Forestillingen om Velvære. Deres Følelser bevæge sig ligesom Englænderens i et dybt og roligt Leje, og ere ikke let udsatte for Omskiftelser. De have en stærk, maaske for stærk Følelse af de materielle Goders Værdi; men, naar de ere vundne for et ideelt Formaal, kan de dog bringe det store Ofre paa Grund af den Karakterens Helhed, der er en af deres smukke Egenskaber. Af Væsen er de simple, fjærne fra alt Spræl — tomme Komplimenter er ikke deres Sag — og deres Dyder bære de ikke til Skue.

Mærkelig nok den Forkærlighed for det franske, som findes hos denne af alle Folkeslag mindst franske Nation. Vistnok er det en stor Overdrivelse, naar man paastaaer, at Hollænderne i Almindelighed tale fransk, eller at det er de dannede Familiers Modersmaal. Sagen er den, at Hollænderne i Almindelighed er meget sprogkyndige Folk, der bevæger sig med omtrent ligelig Færdighed i de tre evropæiske Hovedsprog. Men unægtelig tale de helst (om end ikke bedst) fransk. Dannelsen hos dem har et vist fransk Sving, og naar man kommer op i *high-life*, bliver Omgangstonen virkelig fransk. Ogsaa i Butikkerne paa Strøget taler man fransk med mer eller mindre Lethed og overfor fremmede vil Hollænderne i Reglen helst slaa over i dette Sprog, da de altid sætte Pris paa en Lejlighed til at lufte deres fransk. Maaske er dette nærmere betænkt ikke saa mærkeligt hos et Folk, hvis Sproggrænse mod Syd er fransk, og som endda til en Tid 1810—13 har været indlemmet i det franske Kejserdømme. Men, som sagt, det stikker stærkt af mod Nationens grundmurede Karakter.

Jeg nævnte den hollandske Flegma; man synes en Gang for alle at ville have udtømt Nederlændernes Karakter i denne ene Bestemmelse. Dette bliver dog let misvisende. Mange

Gange er denne Egenskab kun som et Overtræk, der skjuler over Sindets dybere liggende Lag. At Klimaet direkte paavirker søvndyssende er sikkert nok, den lave Barometerstand afføder ligefrem en vis aandelig Depression. Berejste Hollændere have fortalt mig, at de under Ophold i sydligere Bjærgegnes lettere Luft have følt en Befrielse, en Opkvikning, som om der var taget en legemlig Vægt af deres Skuldre. Under deres udvortes Flegma gemme de imidlertid ofte megen Blødhed og Følsomhed, en stor og simpel Hjærtelighed, som man intetsteds finder større. Og hvad den moderne Nervøsitet angaaer, saa maa man blot ikke tro, at deres Flegma beskytter dem mod den. Tværtimod findes der vistnok i Holland særdeles meget deraf, hvad der maaske noget kan hidrøre fra den Voldsomhed, hvormed de arbejde.

Den Tid, deres Arbejde levner dem, hellige de Huslivet, og maaske er de endnu stærkere Familiemennesker end Englænderne. Hjemmet med alt, hvad dertil knytter sig, staaer for dem i en Glans, som intet kan fordunkle. Om det kredser alle deres Tanker, derfra gaa de ud, og dertil vende de tilbage. Unge Mennesker drømme allerede om det tilkommende Hjem, og selv under deres Sværmetids Omtumlinger tabe de dog aldrig det Ideal af Syne, der en Gang skal tænde Arnens Ild. Paa dette Punkt udtale de sig altid med fuld Aabenhed, det falder dem aldrig ind at skjule deres Følelse under en paatagen Ligegyldigheds Maske. Fra den yngste til den ældste synge de Kvindens Pris. Hos de ganske unge kan det stige til dithyrambisk Flugt; de udtale deres Følelser for det andet Køn med en umiddelbar Begejstring, som en dansk Yngling aldrig vilde faa over sine Læber af Frygt for at blive latterlig. Vistnok finder man da ogsaa her særdeles lykkelige Ægteskaber. Idet begge Parter ere fast bestemte paa at søge deres Lykke i det, bliver det dem forholdsvis

lettere at finde den. Hjemme i sin Familiekreds tilbringer Manden sine Aftener, og det falder ham ikke noget Øjeblik ind, at det kunde være behageligere at fordrive dem paa et offentligt Sted. Tværtimod, han lægger ikke Skjul paa, at det vilde være ham et Offer, om Adspredelser af en eller anden Art skulde rive ham en Aften bort fra hans Familie. Folk, som hørte, at jeg skulde tilbringe et halvt Aar borte fra Hjemmet, blev grebne af den dybeste Medlidenhed; det faldt dem ikke ind, at en saadan Adskillelse kunde betragtes under noget andet Synspunkt end som en Familie-Ulykke.

Under saadanne Omstændigheder forstaaer man let, at det offentlige Liv med dets Adspredelser kommer til at spille en forholdsvis beskeden og tilbagetrængt Rolle. I Sammenligning med de Forlystelsesetablissementer og Institutioner, som andre Steder arbejde for at fordrive Hovedstadbeboeres Kedsommelighed, hjælper Hollænderne sig med forholdsvis faa, og, naar de morer sig, saa sker det saa vidt muligt *en famille.* I en Storstad som Rotterdam findes der foruden Theatrene næppe mer end et Forlystelsesetablissement af nogenlunde Rang, hvor man kan forslaa en Aften, og dog maa man ingenlunde tro, at der er overfyldt.

Derimod er Familieselskabeligheden stor, og Familiemiddage, Baller, The-dansant'er og Udflugter trives frodig. I saadan snævrere Samkvem er Tonen fri og elskværdig og uden unødvendig Konveniens. Men om man end omgaaes uden mange Former, formløs bliver Omgangstonen dog ikke.

Hvad Damerne angaaer, saa er de huslige og dygtige uden helt at fortabe sig i Køkkenanliggender og Børnepleje. De unge Piger faa en særdeles grundig Uddannelse saa vel theoretisk som praktisk og have for Resten Lov til at røre sig i Frihed. Saa lidt som Mændene udmærke de sig ved Elegance, de er lidt for firskaarne, lidt for tunge; men deres

Hudfarve har den samme skære Friskhed, man berømmer hos de engelske Damer. Jeg kørte en Gang i Koupé sammen med en Klasse unge Piger fra en højere Pigeskole og havde god Lejlighed til at betragte dem. De var meget barnlige uden noget som helst Forsøg paa at ville spille voksne. Ingen af dem var smukke i strængere Forstand; men paa den anden Side var der heller ingen, der frastødte ved paafaldende Grimhed, og fremfor alt, de saa alle friske og blomstrende ud. Min Fantasi havde saa særlig let ved at omdigte dem til smaa, hyggelige Husmødre. Det samme Indtryk fik jeg af de unge Piger, jeg saa omkring i de Pigeskoler, jeg besøgte. De udmærkede sig gennemgaaende ved en Ansigtsfarve og et Huld, som vore unge Piger kunde misunde dem.

Blandt Damerne træffer man en Del udprægede Blondiner; men den smukkeste Type forekom mig at være den kraftigt mørke. Et kulsort Haar, en dyb Bronzelød, dertil mørke Øjne af en Blødhed og Glans, som jeg ikke mindes at have set andetsteds. Koketteri synes af Naturen at være dem fremmed, de kan være stive, sjælden flagrende. En vis Soliditet synes at være deres Mødrenearv.

Jeg har her talt om Middelklassen. Gaaer man ned til de lavere Lag af Befolkningen, bliver Typen naturligvis grovere, især hos Mændene. En kraftig Plumphed er her det fremtrædende, Legemerne ere klodsede og tunge, Ansigterne groftskaarne, træede og uden synderlig Intelligens. Derimod savne de ingenlunde Karakter, en sejg Stædighed ligger ofte udtrykt i Mundens Linjer og de trevne Træk, der stundom oplyses af et lille Glimt af det, som man i Jylland kalder for „Sløvhed“ (en vis Art Fiffighed). Jeg husker en Gang, jeg i en Jærnbanekoupé kørte sammen med nogle . . . . Kvægdrivere antager jeg det var. Deres robuste Skikkelser, der syntes at tilhøre en anden og større Verdensorden, den utæmmede

Vildhed og Naturkraft, der laa udtrykt i deres Fysiognomier, genkaldte mig for et Øjeblik levende de frygtelige Sø-Guisere fra Spanjerkrigens Tid, og man vilde ikke have følt sig alt for hyggelig i en Koupé sammen med dem, hvis ikke deres hele Optræden bavde indeholdt en Garanti for, at de ikke blandede sig i andres Sager. Maaske var der endda en vis Godlidenhed hos dem. Godmodighed hører vistnok ellers ikke i første Række til Hollændernes Egenskaber, snarere en vis Stridhed (stubbornness); men hos et Folkeslag med den Karakter indøves Respekten for andres Vilje og Indblanderiskhed afvises. Det hedder sig om Hollænderne, at de ikke fornærme nogen' uden at de selv fornærmes først. Min Erfaring stemmer hermed. Skønt jeg færdedes en Del i forskellige Samfundslag og ofte befandt mig i Selskab, hvor Ordene var høje og Næveslagene dundrede i Bordet, var jeg aldrig Genstand for den mindste Forulempelse. For øvrigt kunde de sidde og skændes frygteligt og slaa drabeligt i Bordet for hinanden uden derfra at gaa over til Haandgribeligheder. Det syntes som om de derved fandt tilstrækkeligt Afløb for deres Ophidselse, og jeg troer, at de snart forsonede sig igen. Skønt de ellers ikke ere Folk af mange Ord, er de dog ret i deres Es i en Disput, og de skændes som de bedste.

Maaske, hvad her er udtalt om Hollændernes Fredsommelighed og Holden sig for sig selv, synes vanskelig foreneligt med det Fremmedfangeri og Pengeprelleri, som blomstrer saa frodigt i Amsterdam og overhovedet i alle større Stæder, der besøges af fremmede. Men saa snart Pengene kommer med i Spillet, bliver det et Forretningsspørgsmaal, og i Forretningssager er Hollænderne ikke at spøge med. Man maa ogsaa erindre, at de er Folk, som lever paa gamle Traditioner, og i gamle Dage var det godt Latin at klippe de fremmede saa meget som muligt.

Rundt om paa Banegaarde og Havnepladser træffer man dem, drivende om enkeltvis eller i smaa Flokke, disse fiffigt-spejdende Lazaroner, der med indøvet Færdighed sigte den fremmede ud for at kaste sig over ham som en Sværm af graadige Ulve. Hvis den ulykkelige stanser et Øjeblik tvivlraadig, hvis han røber mindste Usikkerhed, hvis han tager mod en Haandsrækning eller gør et Spørgsmaal. er han deres Bytte, og maa, hvis han ikke tilfældig er en staalsat Englænder, betale Løsesummen. Naturligvis. hvis man straks ved sin Ankomst kaster sig i en Droske og ruller bort til sit Hotel, undgaaer man dette Overhæng; men. man skal ikke være altfor sikker paa, at man ikke under en eller anden Form møder det igen. Og det kunde endda gerne være, at man saa kom til at betale efter den højere Skala, der er Mijnheerernes noget tvivlsomme Privilegium.

Det er ikke blot paa Banegaarde og Ankomststeder, at man kan risikere slige Angreb. Ogsaa paa selve Gaderne kan man blive generet af paatrængende Venlighed, hvis man f. Eks. stanser et Øjeblik for at læse Opskriften paa et Gadehjørne eller hengiver sig til Betragtninger over et Monument. Ingen Udlænding, der har gæstet Holland, er ukendt med dette i Begyndelsen saa besværlige Forhold; men, naar man først nogle Gange har betalt sine Lærepenge, lærer man, at tage sig i Agt for Gadehjørner og Monumenter. Hvad særlig de sidste angaaer, taber man ikke meget derved — i al Fald ikke i Amsterdam.

Grunden til dette Fribytteri maa dog neppe søges i al Fald ikke udelukkende i personlige Egenskaber hos de vindskibelige Hollændere. Man maa huske, at Havnestæder altid frembyde gunstige Vilkaar for Udviklingen af den Slags Eksistenser og saa dertil lægge Politiets Langmodighed. Paa en vis Maade er denne Geschäft ogsaa en Blomst af den personlige

Frihed, der er Hollændernes dyrebareste Klenodie. Dens Grundsætninger er her ophøjede til Trosartikler, som ogsaa Politiet bøjer sig for, saa længe der ikke er Tale om Strejker eller andre samfundsfarlige Handlinger. Ved saadanne Lejligheder skal det hollandske Politi kunne vise, at det ikke bærer Sværdet forgæves; men til daglig Brug ser man yderst lidt baade til Sværd og Stav. Med deres fladtrykte Hjelmkamme og i en Stilling, der giver yderst lidt Begreb om deres Embedes Værdighed, staa de stilfærdig paa Gadehjørnerne som ledige Tilskuere ved Gadens bevægede Liv. Deres Uniform der er af alt andet end fint Klæde, sidder daarligt paa dem. De ligne nærmest vore danske Brandfolk, uden dog, hvad Holdning angaaer, paa nogen Maade at kunne tage det op med dem.

Den fremmede kan ganske vist henvende sig til dem, hvis det drejer sig om at faa opspurgt en Gade, især hvis han kan udtrykke sig paa nogenlunde flydende hollandsk (andet Sprog forstaa de i Reglen ikke); men for Resten gør man bedst i ikke for meget at fortrøste sig til dem; ti de véd i Almindelighed saare daarlig Besked. Ikke en, men flere Gange er det hændet mig, naar jeg har henvendt mig med en Forespørgsel til en Politibetjent, at en af de omtalte Jack-of-all-trades har stukket sit ubarberede Ansigt imellem, og at den uniformerede med en utrolig Sagtmodighed har anbefalet mig til hans overlegne Sagkundskab. Jeg har i Amsterdam set en Politibetjent lade sig ret haanlig traktere af en beruset Fyr, der under Bifald af den sammenstimlede Mængde anvendte forskellige ret udfordrende Gestus imod ham, uden at det faldt Betjenten ind at gøre nogen Brug af sin Magt. En dansk Politibetjent vilde have arresteret ham fem Gange. Kun i Haag synes Politiet at være lidt mere civiliseret, dets Uniformering er ogsaa der noget stateligere.

Dam med Omgivelser.

For Enden af Kalverstraat ligger Dam, en rundagtig Plads, lige uregelmæssig af Form og Omgivelser. Medens dens ene Side optages af det kongelige Palads (Het Paleis) med dets mange Etager og det runde, kuppelsmykkede Taarn, omgives det paa de andre Sider af forholdsvis beskedne Smaahuse, der yderligere trykkes af Naboskabet med denne Kolos. Selv den berømmelige Amsterdammerbørs med sin joniske Søjlerad, svinder i disse Omgivelser ind til et uanseeligt Legetøjshus. Den i Forvejen ikke særlig rummelige Plads skæmmes yderligere ved en ret gammeldags, uanseelig Bindingsværksbygning, der ligger frit ude paa Torvet, saadan at den skærer et Hjørne af det bort. Jeg tror, den benyttes til offentlige Kontorer af en eller anden Art.

Denne Plads er Amsterdams Midtpunkt, ja den er saa at sige Byens Hjerte, hvorfra Pulsene vandre ud, og hvortil de vende tilbage. Man ser det straks paa de gule Sporvogne, som samles her, og hvoraf der altid holder nogle Stykker ledige paa Torvet. Foruden Slottet og Børsen ligger her med en Skraaside ud til Torvet, Byens fornemste Kirke „De nieuwe Kerk“ med Admiral Ruiters Begravelse. Desværre er den ligesom samtlige hollandske Kirker næsten uden Undtagelse omklistret med en Mængde smaa Knaldhytter og Fedteboder, der ere byggede umiddelbart op ad Kirkemuren som Svalereder, og som næsten ganske tage Synet fra den. I Slottet har Hovedvagten sit Kvarter, omme bag det findes Posthuset. Og her i Omkredsen findes alle Hovedstadens fashionableste og livligste Gader, Nieuwe Dijk, Damrak og Voorburgwal, Byens bredeste Gade, og Rokin, som egentlig ikke er nogen Gade, men en Gracht med Afgangsstation for de smaa Dampere som løbe paa Amstelfloden.

Saaledes som Dam en Gang er, smaaborgerlig, paa alle Punkter trodsende Symmetriens Love, er den en trofast Afspejling af denne Hovedstad, der har saa lidt af Hovedstædernes almindelige Karakter, at man næsten kunde tro den sammenstykket af saa og saa mange Smaakøbstæder. Midt paa den staar et afskyeligt Monument, Metalkorset kaldet, der ligner en udtrukket Kikkert med flere Afsatser. Det er rejst til Minde om den Troskab, som det nederlandske Folk under den belgiske Opstand 1830—31 viste mod Huset Oranien. Det fremstiller ikke, som man i Følge Navnet skulde tro, noget Kors, men en allegorisk kvindelig Figur i Sandsten, en yderst kedsommelig Konkordia. Naar man paa en Grundplan over Amsterdam sætter det ene Passerben omtrent, hvor denne Konkordiafigur staaer, og lader det andet følge langs med den yderste af Kanalerne, den tidligere Voldgrav (Singel), vil man se, at Dam paa det aller nøjeste er Byens geometriske Midtpunkt. Det er ogsaa om dette Punkt som Kærne, at den historisk har udviklet sig. Her var det, at hin gammelhollandske Greve for syv Aarhundreder siden anlagde den Dæmning, hvorefter Byen tog Navn, Amstelerdam, siden for Kortheds Skyld sammentrukket til Amsterdam.

Derfor træffer man ogsaa i de Gader som ligge her rundt om Minder fra Byens gode gamle Tid, Huse, der kunne tjene som Bilag til Landets Historie.

Jeg har nævnt Het Paleis, denne Monstrebygning, der rejstes til Minde om den westfalske Fred og Handelens paafølgende Blomstring. Bygget oprindeligt til Raadhus i Republikens Tid, svarer den kun meget lidt til sin nuværende Værdighed som Slot. Man gaaer lige ind fra Gaden, som i et andet borgerligt Hus, der findes ingen Indkørselsport, ingen Hovedindgang. Det benyttes da ogsaa meget sparsomt i denne Egenskab. Kong Wilhelm yndede ikke særlig Amsterdam,

og hans Ophold her indskrænkede sig til nogle faa Dage hvert Aar, naar han gav et Bal.

Jeg ved ikke nogen Bygning. hvis Indre gør et saa koldt Indtryk som dette Paleis. Alle Vegne hersker der en republikansk Stivhed og en Kulde, som stirrer en imøde fra store, hvide Væggeflader og kold Skulptur, og som isner en lige til Hjerterødderne. Der er Pragt nok og Rigdom nok, maaske i Virkeligheden alt for meget; men der er ikke det, som sætter en i Stemning. Det skulde da være de Dekorationer af spanske og engelske Faner — nu blegede og næsten smuldrede i Støv — der som visne Blade hænge ned fra Endevæggen i Gallasalen. Denne skal for Resten være et Mesterstykke i sin Art. idet dens rigt dekorerede Loft svæver frit i omtrent hundrede Fods Højde over Gulvet uden at understøttes af Piller. Gulvet, der er over hundrede Fod langt er af det hvideste italienske Marmor, men dækket af et tykt, rødt Deventer-Tæppe. Andre Sale minde endnu ved deres Navn og Udstyr om deres tidligere Bestemmelse, saaledes Konkurssalen, hvor man ser en Afbildning af den uheldige Luftskipper Dædalus, Sekretærens Værelse, hvor man ser *Tavsheden*, en kvindelig Figur med Fingeren paa Munden og *Troskaben*, en Hund, der holder Vagt over sin døde Herre . . .

Man foreviser ogsaa her de Værelser, som beboedes af den af Skæbnen forurettede Louis Napoleon, der ved et Lune af sin almægtige Broder blev sat til at regere her ved Amstelens Bredder. Der maatte spilles en Smule Komedie i den Anledning. Napoleon havde nemlig faa Aar i Forvejen garanteret den bataviske Republiks Integritet; men han havde begyndt at faa Lede ved alt, hvad der smagte af Republik. Uden videre bryde sit Løfte var saa brutalt, saa maatte Folkets Røst paakaldes. Han lod et Par af sine Kreaturer Admiralen Verhul og „Digteren“ Gogel — en sølle Dusin-

poet; men tilstrækkelig servil for Øjemedet — komme til sig i Tuillerierne som Repræsentanter for det nederlandske Folk for at bede ham vise dem den Udmærkelse at sende dem en Konge af sit eget Blod. Paa denne Anmodning viste Napoleon dem saa den Naade at sende dem sin uforsørgede Broder Ludvig; men, da han siden blev vred paa sin Lille-Bro'er, fordi denne ikke, i Strid med det nederlandske Folks dyrebareste Livsinteresser, vilde afbryde alt Handelssamkvem med England, maatte han udlevere sin Krone, hvilket han gjorde til Fordel for sin ældste Søn, uden at dog Napoleon tog ringeste Hensyn dertil. Det var Hollands Nedværdigelses Tider, da Napoleon erklærede Landet for „Udsvømninger fra de franske Floder“, og det gør et underligt Indtryk at finde disse Minder under samme Tag, som de erobrede spanske og engelske Faner.

Et Besøg i Slottet plejer man gerne at sætte Kronen paa ved en Opstigning i Taarnet, hvorfra man — Luftens Gennemsigtighed forudsat (en Forudsætning, som ofte brister) — har en fortræffelig Udsigt over Amsterdam og Omgivelser. Det er ikke det mindst morsomme ved denne Tur, at man under Opstigningen føres over det vældige Loft, hvor man faaer et imponerende Indtryk af de Bjælkemasser, som er medgaaede til Opførelsen af dette Paleis. Naar man saa endelig efter Opstigning af forskellige mindre Vindeltrapper staaer derude paa den aabne, runde Plafond, har man Byen liggende for sine Fødder med sine tusinder og atter tusinder af Gavle, et grænseløst, forvirret Gnidder af brudte Linier og Flader, et smaakammet Bølgehav af Sten og Farver, hvoraf Kirkernes slanke Taarne stige rankt op. Man ser ud over det mørke, skumskællede Het Ij med dets Master og Sejl, ud over omgivende grønt England, hvorigennem Nordsøkanalen skærer sin smalle Stribe ud til Ijmuiden, og er Luften klar, ser man

Utrecht i Syd og Haarlem med det vældige Kirketaarn i Vest. En livréklædt Kustode, der fører sig med megen Værdighed, er til Rede med alle Oplysninger, han udpeger en de forskellige Kirker og fremspringende Bygninger og giver dem Navn. Og, naar man gaaer, følger han en til Trappen for til Afsked at modtage de stuivers*) (udt. Støjvers), man maatte have udsøgt til ham.

Tæt ved Børsen kniber et lille Stræde sig ind, der bærer Navn af Pijlsteeg. Ingen fremmed bør glemme at opsøge det. Lidt nede i dette ligger nemlig en gammel, mærkelig Amsterdammer-Forretning, Firmaet Wijnand & Fockink's Likør-Udsalg. Det ydre og det indre er lige mærkeligt. Huset selv med sin Mangfoldighed af smaakvadrerede Vindver gør et Indtryk som et gammeldags Glasskab og giver en god Prøve paa Husene, som de var for et Par Aarhundreder siden. Over Døren læser man Aarstallet 1689. Man træder ind og befinder sig i en ganske lille Bod, ikke større end at nogle faa Mennesker kan fylde den. Den lave Skænk er af den primitiveste Art, uden al Politur og med store Fordybninger i. Men de Varer, som udskænkes her er *fin de siècle* og de hensætter de kræsneste Ganer i en Henrykkelsestilstand. Man forstaaer det vel, naar man nogle Gange har delikateret sig med et Besøg i denne snurrige Bod, at Wijnand-Fockink er Hofleverandør for saa at sige alle evropæiske Monarker. Ogsaa Købmændene fra Børsen søge livligt herhen i Børstiden for at opfriske deres tørre Tunger til nye Anstrengelser.

Ikke langt herfra i Warmoesstraat ligger det berømte Krasnapolsky, der ogsaa hører til Amsterdams Seværdigheder. Efter sigende skal det være den største Restaurant i Evropa,

*) Styvere er os danske vel bekendte om ikke andetsteds fra saa dog fra Holbergs Komedier. Den hollanske Styver gælder 5ct. omtrent otte Øre.

og naar man først har vænnet sig til det Kniberi med Pladsen, som ellers er gennemgaaende i den pælebygte Stad, bliver man dobbelt imponeret af de Kæmpehaller, der her møder Øjet. Fra Gaden er der ikke videre at se, kun de hvide Kupler om de elektriske Lygter markere Indgangen. Man kommer ind gennem et afiangt, elegant Forværelse, der er prydet med Potteplanter og hvor den statelige Portier skrider op og ned. Saa fører en Trappe ned til den store Sal. Intet kan være mere imponerende end dette vældige Rum med dets Ovenlys, dets Plantedekorationer, dets Vrimmel af firkantede Borde med Stole om. En hel By kunde spise her, og i Virkeligheden spiser her tusinder af Mennesker i Dagens Løb. Opdækningen er naturligvis ulastelig. Skinnende, hvide Duge, fint Service, høflige Opvartere, der med stor Sikkerhed bevæge sig hid og did mellem Bordene og sørge for at alles Trang bliver tilfredsstillet. Enhver kan spise efter sin Smag og sin Evne. Men, enten man nyder lidt eller meget, dyrt eller billigt, saa er Maden fortræffelig og vel tillavet. Da Masser af Udlændinge spise her, bevæge Opvarterne sig med temmelig Lethed i fremmede Sprog, og det falder dem ikke ind at anlægge nogen afvigende Takst over fremmede. Salens Vægge er mer eller mindre af Glas, mægtige Spejlglasruder, hvorigennem man ser ind i tilstødende Lokaler. Til venstre ligger Billiardsalen, hvis tretten Billiarder sjælden staa ubenyttede. Til en anden Side har man Caféværelset, hvor man finder tyske, franske og engelske Aviser og Skrivematerialer til Benyttelse for Folk, som have Breve at skrive. Bagved den store Sal ser man gennem Glasruderne ud i en Have, hvor man kan drikke sin Kaffe om Sommeren. Medens man paa de fleste andre Restauranter og offentlige Steder maa tage til Takke med et bestandigt Halvmørke, er her altid et efter Aarstiden fortræffeligt Lys. En anden

Behagelighed er de gode Rumforhold. Der er god Plads mellem Bordene, der ere ordnede i Rækker med brede Gange ned imellem. Dette storartede Etablissement, der naturligvis har kostet umaadeligt at sætte i Scene, er en Opfindelse af en polsk Jøde, der nok til en Begyndelse var Skrædder. . . Hans Ide er slaaet fortræffeligt an, som den fortjente, og har uden Tvivl gjort ham til en meget rig Mand.

Det hollandske Kokken har med Rette et godt Ord paa sig. Det har optaget de fleste af det franske Køkkens gode Egenskaber. Kun flyder Vinen ikke saa rigeligt her, den er meget dyr. Til Gengæld er her en Overflod af alle Slags Grøntsager. Det lyse Amstelbier, som man i Reglen drikker i Amsterdam, er overordentligt velsmagende, for Resten føres ogsaa tyske Ølsorter, Pilsner osv. overalt. Middagen falder sent Klokken fem—seks, og i de mindre hollandske Byer kan det have sin Vanskelighed at faa nogen Middagsmad før den Tid. I Amsterdam kan man naturligvis i den Henseende indrette sig, som man vil. Hollænderne bruge før Middagen at drikke noget stærkt, i Reglen vel en Bitter.

Her i Krasnapolsky kan man udmærket godt spise til Middag for en Gylden (1 Kr. 50), ogsaa billigere om det skal være. Andre Steder paa Kafeer og Hoteller betaler man det dobbelte for en Middagsmad, som hverken er bedre eller rigeligere. Overhovedet er Holland jo med Rette berømt for sin Dyrhed. Selv Englændere finde det dyrt. Boligerne er dyre og Fortæringen heller ikke billig. Naturligvis bidrager det hertil, at Hollænderne leve paa en stor Myntfod. I en Mængde Tilfælde maa man her bøde en Gylden, for hvad der hos os vilde faaes for en Krone og i Tyskland for en Mark. Staaer man op paa en Sporvogn, koster det tolv en halv Cent (næsten tyve Øre). Man kan saa køre saa langt man vil, og skal man benytte to forskellige Sporvognslinier,

kan man erholde en Forbindelsesbillet, der ikke koster noget; men da man i de fleste Tilfælde kun kører korte Strækninger, bliver det dog en temmelig dyr Kørsel. Sammenligner man



Wijnand-Fockinks Likørudsalg.

en Fortegnelse over hollandske Torvepriser med vore danske, vil det være paafaldende, hvor meget dyrere de fleste Poster er her. Hvad Beboelseslejlighederne angaaer, fordyres de derved, at i Holland ligesom i England hver Familie beboer

sit eget Hus, hvorved Tyendeholdet forøges. Denne Maade at bo paa medfører, at der i de bedre Huse i al Fald forefindes en stor Mængde Udenomsbekvemmeligheder, Vaskestue, Fadebur, Rullestue osv. Undertiden er dog ogsaa et Hus delt imellem to Familier, saaledes at den ene beboer Stueetagen (het onderhuis) og den anden øverste Etage (het bovenhuis); men de Huse, hvor dette finder Sted, ere da byggede med en saadan Ordning for Øje. Derimod ere de store Lejehuse, hvor mange Familier er stuvede sammen under et Tag, i Holland fuldstændig ukendte.

Kvarteret om Havnen.

Naar man fra Dam lægger Vejen ned ad Havnen til forbi Oude Kerk, kommer man over Nieuwe Markt, en ret anseelig, firkantet Plads, hvorfra Gader udstraale i alle Retninger. Dens ene Ende optages af en ejendommelig, gammeldags Bygning med en Mængde runde Taarne, smykkede med smaa spidse Spir. En rund Porthvælving ud mod Torvet danner dens Hovedindgang, og de faa og uregelmæssig anbragte Vinduer give den et udtalt fængselsagtigt Præg. Den bærer Navnet St. Anthonieswaag og er i Virkeligheden et af de ældste Stykker Amsterdam. Allerede i 1485 blev den første Del af den bygget som Stadport. Senere blev den ved Tilbygninger omdannet til det officielle Vejerhus. Vejerbod hedder det hos os; men i Holland er disse Bygninger sande Slotte, de rangere omtrent med Raadhusene og ere udstyrede med en lignende arkitektonisk Luksus. Man finder dem med Spir og stadselige Gavle, med Billedhuggerarbejder og Forsiringer. Man kan i Reglen være vis paa, at Vejerhuset er en af de anseeligste og smukkeste Bygninger i Byerne. Det

er i disse Bygninger, at alle de mange Millioner Pund Smør og Ost passere den officielle Vægt og noteres. Lang Tid tjente St. Anthonies Port, som den ogsaa hedder, til Bolig for forskellige Gilder, blandt andet for Kirurgernes Gilde, og det var til Udsmykning af deres Forsamlingssal, at Rembrandt malede sin berømte „Anatomi", som nu hænger i Haag. Den hængte her, indtil den i dette Aarhundrede blev købt af Kongen. For Øjeblikket er St. Anthonieswaag sunket ned til Hovedvagt for det amsterdamske Brandvæsen . . .

Ikke mindre interessant er det foran liggende Torv, der til de forskellige Tider af Dagen fremviser gode Billeder af det ægte, uforfalskede Amsterdammerliv. Om Morgenen er her et livligt Fiskemarked, hvor Zuidersøens og Nordsøens sølvskællede Æt omsættes til Dagens højeste Pris. Men ikke mindre fængslende tager Nieuwe Markt sig ud ved Aften; ti da kan man her overvære Markedscener, som genkalder en disse Lørdagsmarkeder, man holder i Londons East-End. En Udstilling af de mest forskelligartede Ting, Vugger og Sengesteder, Gryder og Potter, Tallerkener og Fade — alt pêle-mêle imellem hinanden, jeg tør end ikke forsværge, at ikke ogsaa den ædle Literatur har ladet sig repræsentere. Og over disse brogede og støjende Grupper brede røde, urolig-flammende Begfakler et flakkende og grelt Lys . . .

Skønt Hollændernes Klima ikke er synderlig forskelligt fra vort, ynde de dog meget slige Udstillinger under aaben Himmel uden at lade sig genere af den hyppig faldende Regn. Man ser omkring paa hollandske Torve og Pladser Antikvarhandlerne nok saa dristig udfolde deres Varer paa lange Borde, saa at de forbifarende frit kan tage dem i Øjesyn. Formodenlig har det indskrænkede Indendørsrum sin Del i, at man maa ty til Gaden. Og, i al Fald ved Sommertid

er det unægtelig behageligere at købslaa paa Gaden end i indestængte og kvalme Rum.

Fra Nieuwe Markt til Havnen er en Springvej. Allerede Geldersche Kade (Kaj), som vi have lige foran os, antyder dens Nærhed, og naar vi følge den, træffer vi endda ikke det mindst interessante Punkt i det vidtløftige Havneparti, Strøget omkring *Schreiers Toren* (de grædendes Taarn), en ærværdig, middelalderlig lille Bygning, omtrent fra samme Tid som St. Anthonies Waag, hvis solide Murværk lykkelig har overstaaet de den Gang saa hyppig hærgende Brande. Dets ildelydende Navn har intet med Inkvisitionens Rædsler eller andet middelalderligt Barbari at gøre. Det skriver sig fra, at de oversøiske Skibe i ældre Tid plejede at afsejle fra denne Pynt, medens Kvinder og Børn med grædende Taare tilvinkede de bortdragende det sidste Levvel . . . For Øjeblikket afgiver Taarnet Lokale for Dok- og Havnemesterens Kontor.

Herfra breder sig til begge Sider Byens Havn, en Række af lukkede Havnebassiner og mægtige Dæmninger, der afgive Anlægspladser for de fra alle Verdens Kanter ankommende Skibe. Store Tremastere ligge Side om Side med beskednere Smaafartøjer. Disse mægtige Havneanlæg ere et Værk af senere Aars Foretagsomhed. De udgøre i Forbindelse med den tre Mil lange Nordsøkanal, dette Herkulesarbejde i Ingeniørkunstens Moderland, Led i den Række Foretagender, som skulle generobre Amsterdam en fremragende Plads blandt Evropas Søhavnestæder. Det næste Skridt, som staaer paa Dagsordenen, er Gravningen af en Kanal herfra til Rhinen, der skulde skaffe Amsterdam Del i den indbringende Flodtrafik, som for Øjeblikket udelukkende kommer Rotterdam og Dordrecht til Gode.

Det kan nemlig ikke nægtes, at Amsterdam trods alt er i Dalen. Denne By, der en Gang var Blomsten af Landets

Blomstring, spejler nu lige trofast dets Tilbagegang og lever for en stor Del paa Minder om fordums Herlighed. Naturligvis hænger dette nøje sammen med den hele ostindiske Misère. Kolonierne, der i gamle Dage gav en gylden Høst, bringer under Nutidens ugunstige Vilkaar ikke længere noget Overskud, og den bestandige Krig mod de indfødte derovre sluger flere Penge, end den lille Nation ret vel kan bære... Som Søsterby har Rotterdam da ogsaa allerede for længere Tid siden overfløjet Hovedstaden. Baade hvad Skibes Tal og Drægtighed angaaer, hævder den Forrangen over den meget ældre og folketalligere Søsterby, og medens Dronningen af Het Ij (udt. Ejj) melankolsk spejler sig i sine Kanaler, stamper den unge Hedspor stadig nye Velstandskilder frem.

Midt i Havnen paa en kunstig anlagt Ø lige over for Schreiers Toren ligger Byens store, nylig fuldendte Centralstation. Denne Bygning er Hovedstadens sidste Storværk og paa en Maade Amsterdammernes Smertens Barn. Det viste sig nemlig næsten uoverkommeligt at give Grunden en saadan Fasthed, at den kunde bære den vældige Kolos, og store Kapitaler blev nedsænkede i det løse Underlag. Da den endelig var fuldendt, havde den kostet mellem fire og fem Millioner. Men der var heller ikke vist noget Kniberi. Man ønskede udtrykkelig at faa en Bygning, der kunde repræsentere Byen paa værdig Maade, og da man i Dr. Cuijpers (Bygmesteren af Rigsmusæet) ejede en Arkitekt, man havde Tillid til, lod man ham frie Hænder. Resultatet blev en Banegaard, der er uden Sidestykke i hele Verden. Den ligner med sine ranke Spir og farverige Gavle nærmest et Slot fra Overgangstiden mellem Gothikken og Renaissancen. Dens Lighed med Rigsmusæet er i alle Hovedtræk saa væsentlig, at de tvende Bygninger idelig forveksles af fremmede. Her som hist træffer man en Mangfoldighed af Billedværk,



Amstelfloden og Montalbans Taarn..

af Friser og Mosaikkompositioner udførte i malet og glaseret Tegl, og en saadan Rigdom af allegorisk Udsmykning, at det vilde tage en hel Dag ret at gøre sig fortrolig dermed.

Den samme strengt artistiske Smag raader i det indre. Den rummelige Forhal minder ved sin store Højde og sine massive Piller svagt om en Kirke. Midt for i en halvrund Bue ligger de tretten Billetsalgskontorer, afskilrede fra hinanden ved Jærngelændere, saa at der ikke kan opstaa Trængsel. To massive Stentrapper i Baggrunden føre op til Ventesalene, Restavrationsværelserne og Perronerne, der ere anordnede rækkevis som i England. Man kan ikke tænke sig noget hyggeligere og smagfuldere end disse Ventesale. Lofter, Vægge, Møbler alt er holdt i en fornem og kunstnerisk Stil. Alle Vegne, hvor der har været en tom Plads, har man anbragt et Kalkmaleri eller et gammelt snurrigt Vers. Over Indgangen til tredie Klasses Ventesal staaer:

Die een Penninck wint en die behout,
Die mach't verteren als hie wort out,
Had ick dat bedocht in mine jongen dagen
So dorst ick het in min outheit niet beklagen.

Paa dansk omtrent som saa:

Den, der tjener en Penning og gemmer den hen,
kan, naar han bli'er gammel fortære den,
havde det jeg betænkt i min Ungdoms Dage,
min Alderdom havde ej Grund til Klage.

Over Indgangsdøren til første og anden Klasses Forfriskningsværelse ser man en Frise med Frugter, Artiskokker, Humleranker, Druer, Blomster og dette Vers:

Uit Ceres groen gewas
Wordt edel nat gebrouwen,
Die't recht met mate drinkt
En zal het nooit berouwen.*)

*) Af Ceres grønne Vækst
en ædel Drik vi nyde,
hvo den med Maade drak,
skal aldrig det fortryde.

Og hvilken Kompliment til tredie Klasses rejsende: i Stedet for de nøgne Væggeflader og de smagløse Reklamebilleder, man ellers har fordømt dem til at stirre paa, finde de her Væggenes Felter udfyldte med Billeder og Tegninger. Paa en af den store Sals Endevægge ser man, indfattet i en Ramme af Vers og allegoriske Figurer, et Monstrekort over Amsterdam (sikkert det bedste og tydeligste, der ekisterer af denne vildsomme By). Paa den modstaaende Væg et Hollandskort med tydelig Angivelse af Jærnbaner og Kanaler. Paa en tredie Væg er der malet en lignende Orienteringsplan over hele Melleinevropa, med alle dets Jærnbanelinier og Byer. Og rundt om i det rummelige og renlige Lokale er der spredt en Mængde smaa Egetræsborde med tilsvarende Stole. Der er mere virkelig Hygge og Smag i Udstyringen af denne Tredie-Klasses Ventesal end i den fade Luksus, man plejer at finde i Første-Klasses Ventværelserne. Saa har man endda vist Kvinder og Ikke-Rygere det Hensyn at indrette en særlig Sal for dem. I anden Klasses Venteværelse er der rigt dekorerede Lofter og højryggede Sofaer med mosgrønt Fløjlsbetræk; men i første Klasses Sal hersker der en fornem Simplicitet: midt paa Gulvet fløjelsbetrukne Dobbeltkanapeer som paa en Kunstudstilling og saa for Resten intet uden Væggenes duce, dæmpede Farver, der ikke brydes af nogen Udsmykning, at hvile Øjnene paa. Umuligt er det imidlertid ikke, at amsterdamske Malere en Dag indgaa med en Ansøgning til Jærnbanebestyrelsen om at maatte benytte de ventende Vægge til en permanent Udstilling, her hvor dog saa mange rejsende ere nødte til at tilbringe ledige Øjeblikke. Det vilde være la consommation.

En særlig Bygning ved Banegaardens Østende er forbeholdt den kongelige Familie. Den brede Port ud til Pladsen tillader den at køre indenfor og staa af i Tørvejr. Fra denne

overdækkede Forhal fører saa en dobbelt Marmortrappe op til Ventegærelset med tilstødende Lokale for det kongelige Følge.

Det brede Banespor, som løber langs med Perronen, er forsynet med to Tunneler, som man naaer ved Hjælp af en Trappenedstigning, og ad hvilken man kan komme til de forskellige Banelinier uden at passere Sporet. Desuden løber under Perronen i hele Bygningens Længde en anden Tunnel, der benyttes til Fordeling af Godset paa de forskellige Linier. Denne Befordring foregaar ved hydraulisk Kraft. Person- og Godstrafik ere saaledes strengt adskilte. I denne sidste Tunnel findes ogsaa Vente- og Opholdsværelser for Tjenestepersonalet.

Amsterdamerne kan med Rette være stolte af deres nye Banegaard. Dog blander der sig i Stoltheden Følelser af en hel anden Art. Sagen er den, at Dr. Cuijpers, Bygmesteren, er det orthodokse Partis Kandidat, følgelig anser de liberale sig forpligtede til at gøre det størst mulige Antal Udsættelser ved de Bygninger, der falder i hans Lod at udføre. Og i Begyndelsen i al Fald lød der bitre Klager over, at man ikke kunde finde Vej i Bygningen. Det turde imidlertid være en Ulæmpe, som taber sig med Tiden. En anden og væsentligere Anke er unægtelig den, at den nye Stationsbygning med sin brede Façade bortskærer Byens Udsigt over Het Ij. Det er forstaaeligt, at dette Tab kan falde tungt. Man havde nu en Gang vænnet sig til, naar man saa ned ad Damrak, da at møde dens Vrimmel af Master og Sejl og de hvide Maager kredsende hen over den mørke Vandflade. Men i den Henseende er da i al Fald Bygmesteren sagesløs.

Unægtelig har den Del af Havnen, der ligger dernede bag Banegaarden, sin særlige Tiltrækning. Det er der alle de smaa Zuidersee-Dampere lægge til. Der er en Mængde af dem. Vejvisere langs ned med Bolværket hjælpe Folk

med at finde sig til Rette, idet de angive de respektive Damperes Bestemmelsessted og Afgangstid. Her er der altid Liv og Travlhed. Baade komme og gaa hvert Øjeblik. Det er mest Godstrafik — Tønder og Kasser og Kurve; men ved Sommertid benyttes de ogsaa til Udflugtsbrug, og navnlig afgiver den lille Ø Marken ude i Zuidersøen et yndet Udflugtssted. Dens Indvaanere have i deres insulære Afsondring bevaret meget gammelt i Folkedragt, i Indretning og Sæder. Man træffer der disse Dukkeskabe af Stuer, som man nu snart kun finder paa Folkemusæer, med blaa blomstrede Tallerkener i Række, med gevaltige Alkovesenge og mange prydelige Ting. Mandfolkene med deres Pludderbukser genkalde levende vore Amagere, som de var indtil for kort Tid siden.

Ruijtersche Kade hedder denne Anløbsbro, opkaldt efter den berømte Søhelt — „det umaadelige Havs Skræk" — hvis Hus ligger kort herfra ved Prins Hendrikkade, smykket med et Reliefbillede af dets fordums Indehaver. Tværs over for Reuters-Kade paa den modsatte Side af Het Ij har man Indløbet til den nordhollandske Kanal, der i en Længde af næsten ti danske Mil gennemskærer Provinsen Nordholland op til Helder. Den har en Bredde af 100—120 Fod og en Dybde af henved tyve. Adgangen fra Het Ij dannes af den storartede Willemssluse, og allerede en Fjerdingvej fra Mundingen er Kanalens Vandstand ni Fod under Nordsøens almindelige Vandstand. Paa den yderst fremspringende Pynt derovre skimtes det gamle Toldhus, hvis Thehave om Sommeren afgiver et yndet Udflugtssted for Amsterdammerne, der holde meget af at betragte deres egne Vindver fra dette Genbostandpunkt. Det maa ogsaa indrømmes, at Byen tager sig særlig nydeligt ud fra denne Side, set over Het Ij, omkrandset af talrige Dokker og Moler, med sin Masteskov og

sine smukke Spir. Til højre og venstre for den Ø, hvorpaa den store Centralstation troner, ligge østre og vestre Stations-Ø, hvis Bolværker ligeledes afgive Anløbspladser for mindre Dampere. Saa følger til højre den lange Handelskade, hvor det store nederlandske Dampskibs-Selskabs Skibe (Ostindiefarerne) lægge til. Til den anden Side af Het Ij ligge Amerikadamperne, det nederlandsk-amerikanske Dampskibsselskabs vældige Leviataner, der befordre tusinder og atter tusinder af evropatrætte over Atlanterhavet hver Ugedag. Et lille Hotel for Udvandrere har det rige Selskab ladet opføre tæt herved, som for fabelagtig billige Priser optager Passagererne indtil Afgangen af det næste Skib. Jeg besaa det fra øverst til nederst og maa sige, at dets hele Indretning var saa hyggelig og hensynsfuld, at man næsten kunde blive misundelig paa de gode Udvandrere, hvem det er forbeholdt.

Bag ved Handelskaden ligger atter en Masse Dokker og Grachter, adskilte ved lange, smalle Landtunger, bebyggede med store Pakhuse og Magaziner. Den største af dem er Østre Dok, bag ved den ligger Marine-Dokken, Lejet for de hollandske Krigsskibe, og endnu længere inde Entrepoôt-Dokken, Amsterdams rummelige Frihavn, hvor de Varer, som enten skulle gaa videre til Udlandet, eller som af andre Grunde foreløbig ikke ønskes fortoldede, henligge under Statens Kontrol. Bassinet, der paa begge Sider er omgivet af vældige Pakhuse, er over tyve Fod dybt, saa at selv de største Oceandampere her kunne udlosse deres Varer.

Selvfølgelig er hele den Del af Byen, som ligger herned ad Havnen til, optaget af Forretninger, der have med Skibsfart og Søfolk at gøre. Dampskibskontorer og Mæglerforretninger, Skibsprovianterings- og Sejlmagerforretninger, store og smaa Hoteller, Logishuse, Caféer og Øltaverner. Bagved Schreierstoren ved Geldersche Kade ligger den lille skandi-

naviske Café og Hotel, der er saa godt kendt af Skandinaver, der besøge Amsterdam. Særlig gæstes den naturligvis af Skibskaptejner, men søges dog i Reglen ogsaa af de andre tilfældige rejsende, som af en eller anden Grund gæste Hollands Hovedstad. Da disse i Almindelighed ere lige saa fremmede i sproglig Henseende som ukendte med de stedlige Forhold, fejler det sjælden, at en venlig Skæbne fører dem derhen, hvor de ere glade for at komme i Ly hos Landsmænd.

Med Landsmandskabet er det for Resten saa som saa. Den Enke, der ejer Forretningen, og som selv passer den sammen med sine to voksne Døtre, er en født Hollænderinde. Fra sin afdøde Mand, en norsk Skibskaptejn, der slog sig ned her som Hotelvært, har hun arvet Bedriften og det norsk, hun kan — og som for Resten er al Ære værd. Hendes Døtre have i Forretningens Medfør lært sig det skandinaviske — nærmest et modificeret norsk — som de tale i Flæng med deres hollandske, uden at gøre synderlig Forskel.

Den, som betragter det lille Hus fra Gaden, med dets to smalle Fag og dets to beskedne Etager med Kvist, vilde forsværge, at det kunde være et Hôtel. Alligevel er der mere Plads derinde, end man ved et første Øjekast troer, og Pladsen er udbyttet med vanlig hollandsk Økonomi. Mange Skandinaver har i Tidens Løb boet her i de fyrretyve Aar „Mámma" har holdt Hus herinde. Hendes Album gemmer Minder om en Del af dem, deriblandt saa berømmelige Personer som den norske Skøjteløberkonge Aksel Paulsen. Nordiske Forfattere og Theaterfolk af Navn nævnes ogsaa blandt Gæsterne. Men den faste Stok er jo som sagt Kaptejnerne. De tørner ind til alle Tider af Dagen og udveksle nyt i den lille Skænkestue, hvor alle udgøre et Broderskab paa Grundlag af den fælles Skandinavisme. At Skandinavismen er en

praktisk Ting, føler man maaske først ret ude omkring i fremmede Forhold, hvor de tre nordiske Nationer uvilkaarlig smelter sammen til en Enhed.

Huset er en god Prøve paa det beskednere hollandske Hus. Jeg troer neppe, at dets hele Tværmaal er over seks Alen. Man vil da forstaa, at der ikke er Plads til Gange eller egentlige Trapper; men idet de forreste og bageste Værelser i Huset ligge i ulige Højde, ere de forbundne umiddelbart ved smaa Halvtrapper, saaledes at man, f. Eks. naar man sidder i Spisestuen, har Udsigt paa en Gang ned til Skænkestuen, hvor Kaptejnerne svinge de fulde Bægre, og op til Mámmas private Boudoir, hvor man — forudsat Døren er aaben — kan se en hvid Kakadue sidde hoffærdig paa sin Pind. I Spisestuen hersker der et bestandigt Mørke, da der kun er et Fag Vinduer, som vende ud til det snævre Stræde — egentlig kun en Gang, der selv har det fattigt med Lys. Man hjælper sig saa med den kunstige Belysning, Gasblussene, der i al Fald den største Del af Aaret maa brænde det meste af Dagen. Fra Spisestuen fører en Stump Vindeltrappe op til den næste Etage; den er saa snæver, at to Mennesker kun med den aller bedste Villie kunne klemme sig forbi hinanden paa den og ikke højere end en velvoksen Mand. Denne Trappegang mangler fuldstændigt naturligt Lys, saa at der altid maa brænde en lille Ganglampe. Ovenpaa er Soveværelserne, med store Glasruder i Dørene for at lede lidt af Himlens Lys ind i de bageste Kabinetter, der sandelig kan behøve det. Paa samme Maade ere ogsaa Mellemvæggene i de forskellige Kabinetter gennembrudte med Glasruder, dækkede med fine, hvide Trækgardiner, beregnede paa at give Lyset fri Passage, men spærre af for uvedkommendes Blik. Vinduerne i alle de Værelser, der vende ud til Gaden, ere saa store som mulig, saa at de naa næsten helt ned til Gulvet.

Sengene er naturligvis her som over alt i Holland solide Himmelsenge med hvide eller blomstrede Omhængsgardiner. I ingen af de hollandske Hoteller, jeg har beboet, har jeg set Senge af anden Form, hvorimod jeg vel i private Huse har set modernere Façoner. Køkkenet og øvrige Udenomsbekvemmeligheder findes i Kælderetagen, hvortil en lille Trappe fører ned fra Gæstestuen. Den er ikke synderlig dyb, men dygtig mørk, da den faar sit Lys dels fra Mellemvindverne ind til Skænkestuen, dels fra et Fag Vindver, som vende ud til det snævre Stræde. Ud til dette fører ogsaa Køkkendøren, der er saa smal som mulig for ikke at stjæle af den knapt tilmaalte Væggeplads.

Det maa indrømmes, at dette Hus tilhører en beskednere Type; men den, som er kendt med de større hollandske Hoteller, véd, at man i dem — om end med en Del Modifikation — genfinder mange af de her beskrevne Forhold, ikke mindst de snævre, stejle og uregelmæssige Trappegange og det sparsomt tilmaalte Lys.

Jødekvarteret. — Den zoologiske Have.

Naar man fra Nieuwe Markt tager Vejen op gennem den snævre Gade, der ved en besynderlig Modsigelse bærer Navn af St. Anthonies Breestraat, befinder man sig ret snart i Jødekvarteret, der herfra strækker sig vidt og bredt til begge Sider omkring Waterloo Plein (Plads) og Jonas Daniel Meijer Plein som Midtpunkt. Det er en Bydel, som har sit eget aldeles bestemte Præg. De spidsgavlede, høje Huse med fremspringende Fritrapper have et eget forfaldent Udseende, og det Gadeliv, man her møder, minder levende om den fordums Frankfurter-Judengasse eller om Londons Petticoat-lane.

I Aarhundreder have Israels Børn boet her i frivillig Afsondring, og har drevet deres Handel i disse snævre og smudsige Gader.

Tidlig fandt Jøderne Vej derhen. I de Tider, da man andre Steder gjorde dem Helvede hedt, aabnede Amsterdam dem gæstfrit sine Arme. Den blev for dem som et nyt Jerusalem, hvis Navn havde liflig Klang i deres Øren, og fra Evropas fjærneste Egne saa de med Tillid og Hengivenhed hen til den. Her kunde de ikke blot leve og dø i Fred, de kunde ogsaa dyrke deres Gud som de vilde . . .

Og hvilken By kunde vel have større Tiltrækning for dem end denne travltbevægede Handelsby, der var som Universets Midtpunkt, hvor Skibe fra alle Verdens Kanter hver Dag gik ind og ud, og hvor alle Nationers Tungemaal taltes mellem hinanden i babylonisk Mangfoldighed? Dens Pengeveksler- og Bankforretninger, dens statelige Børs var lige saa mange Veje til Ros og Magt. Fjærne Landes Rigdomme hentedes paa Skibe hertil for herfra at spredes over Evropa.

Fra Tyskland, fra Portugal kom da Jøderne strømmende herind. Spinozas Fader var en indvandret Portugiser, og den berømte jødiske Digter Da Costa bærer et gammelt portugisisk Adelsnavn. I et opblomstrende Samfund som dette var der god Brug for deres Energi, deres Handelsgeni. De blev hurtig hjemme og som gode Borgere tog de Del i den Nations Ve og Vel, der gæstfrit havde givet dem Husly. Hvor stor Temperamentsforskellen end var mellem Nederlænderen og Jøden, der fandtes dog Berøringspunkter i den fælles Handelsaand og i det rationalistiske Hang, der var dem begge i Kødet baaret. Det synes ogsaa, som de hollandske Jøder gennem den bedre Behandling hurtig hævede sig til et højere Kulturstandpunkt end andre Landes. De afstrøg Pariafølelsen, ved forekommende Rivninger mellem Generalstaterne

(Rigsdagen) og Statholderne tog de stedse loyalt de sidstes Parti.

Den Dag i Dag danner de en hel lille Stat i Staten, ikke i fjendtlig Forstand, men dog i en vis Afsondring. Det kraftige Racepræg er mildnet, tildannet, men ikke afslebet. Man regner blandt Amsterdams fire hundrede tusinde Indbyggere tredve tusind tyske og halv fjerde tusind portugisiske Jøder. De har i alt ti Synagoger, hvoraf to store og otte smaa. Den største af dem ejes af de portugisiske Jøder, der lod den bygge i det syttende Aarhundrede i en Stil, som skal have Salomos Tempel til Forbillede. Den er meget anseelig og besidder mange kostbare Kar.

Besynderligt afstikkende overfor den navnkundige hollandske Renlighed virker hele dette Kvarter ved sit Smuds og Svineri. Allerede denne Smagsforskel gjorde vel en Udsondring ønskelig. Jøderne vilde befinde sig ilde under Indflydelse af den hollandske Lørdagsstorvask, der som en ny Syndflod fejer Rub og Stub bort med sig. Forretningen er her flyttet ud paa Gaden; men hvilken Forretning! Pjalter og gammelt Jærnkram, rustne Lamper og hankeløse Kopper, Rammer uden Skilderier og Skilderier uden Rammer, Ting, der synes at være opsamlede i en Flyttedags Skarnbunker, og som dog herfra sættes i Omløb en Gang endnu. Og dog er der aabenbart lagt Grunden til vordende Rigdomme her paa dette Pjaltemarked, naar den rette Haand tilfældig fik Greb om Aladdinslampen. Midt imellem Kramboderne er der saa udstillet Borde med Spisevarer — varme Kartofler, Appelsiner, Syltetøjer — som der virkelig skal mere end almindelig Appetit til at binde an med her i disse Omgivelser. Gaden genlyder af skrigende Stemmer, medens rødøjede, pjaltede Skikkelser i udtraadte Sko stavre afsted ned ad det snavsede Fortov.

Det var her i dette Nabolag, at Rembrandt havde sin Bolig den største Del af den Tid, han boede i Amsterdam. Han flyttede flere Gange; men holdt sig stadig i dette Kvarter, som den Gang udgjorde en Udkant af Byen. I St. Anthonies Straat staaer endnu hans Hus, en rummelig Treetages Bygning, mærket med en Mindetavle. Her levede han nogle af sine lykkeligste Aar, indtil han saa sin Sol dale, da hans Saskia døde. Rundt om havde han sin Studiemark. Det er bekendt, hvilken Rolle dette Naboskab har spillet i hans Kunst. Hvem forstod som han at give det livstrætte i de hentærede Ansigter, hvorfra et Par stenkulssorte Øjne stirrer ud paa en, snare som en Livsfanges, dybsindige som Talmud, udtryksfulde som Lidelsen er det? Det var Mennesker, der var værd at male. Hvert Ansigt syntes at have en Historie at fortælle, at gemme over en Hemmelighed . . . Mangen Skikkelse har her brændt sig ind i hans Erindring for siden at overføres paa hans Lærreder eller gaa igen i hans bibelske Raderinger.

Huset er som sagt anseligt, en god Prøve paa det syttende Aarhundredes Patricierhus. Det er bygget i Datidens Renaissancestil med runde Buer over Vindverne og en trekantet Fronton for oven. Det har tvende Døre, og en solid Stentrappe med forsvarligt Jærnrækværk fører op til hver af dem. Men dets beskedne Ydre giver alligevel ingen Forestilling om, hvilke Rigdomme det rummede, medens Rembrandt beboede det. Først kom man ind i en af disse rummelige Vestibuler, som Pieter da Hooch ynder at male, der efter det syttende Aarhundredes Skik ogsaa var møbleret som Opholdsværelse. Gulvet var lagt med store, firkantede Marmorfliser, som man endnu finder dem rundt om i de hollandske Huse. Fire og tyve Malerier prydede Væggene, hvoriblandt fjorten af Rembrandt selv. Desuden fandtes her

nogle Hoveder i Gibs, nogle spanske Stole osv. Det næste Værelse var Salonen. Ogsaa her var der fuldt op af Malerier, hvoraf nogle i smukke forgyldte Rammer. Man saa her Billeder af Brouwer, af Segher, af Lastman, Lievens, endog af Lucas v. Leyden. Men, hvad der særlig vakte de besøgendes Opmærksomhed, var en lille Samling Italienere, en Palma Vecchio, en Bassano, og fremfor alt et Hoved af Rafael. Midt paa Gulvet stod et stort Nøddetræsbord, dækket med et Tæppe fra Tournay, omgivet af spanske Stole med grønt Fløjelsbetræk. Desuden fandtes her et Spejl med Elfenbensramme og en Marmorkumme. Saa fulgte et Værelse, til hvilket kun Husets Venner fik Adgang, smykket med en Overflod af Billeder paa Væggene. Desuden fandtes her forskellige Apparater, som Mesteren benyttede ved sit Raderearbejde. Endelig inderst inde Sovekammeret med en Seng med blaat Forhæng, et Antal Stole med blaat Betræk, et stort Spejl, et Bord med broderet Tæppe, et Linnedskab af Cedertræ og et mindre Skrin af samme Stof. Men selv her havde Kunstneren omgivet sig med Malerier, en Madonna af Rafael, et stort bibelsk Billede af Giorgione, for ikke at tale om et Antal Hollændere. Paa første Sal fandtes Ateliererne og Kunstkammeret. Det sidste var opfyldt af en Mangfoldighed af Kunstgjenstande, langt mere end et enkelt Besøg forslog til at tage i Øjesyn. Statuetter i Porcelain, i Gibs, i Marmor, romerske Kejsere, Buster af Homer, Aristoteles og Sokrates, og spredt mellem dem Glober, Mineralier, Konkylier, udstoppede Fugle og Planter; her Porcelain fra Kina og Japan, Rustninger og sjældne Vaaben, hvoriblandt et Skjold, der tilskreves Quintin Masseis, hist Afstøbninger efter Naturen, blandt hvilke en Maske af Prins Maurits, Glas fra Venedig, Vifter og Bøger . . . Og saa sidst, men ikke mindst de henved tresindstyve Lædermapper, fyldte med Tegninger og

Studier, med Raderinger og Kobberstik af Rembrandt selv og af de første italienske, flamske og hollandske Mestre.

Det var saaledes, at det syttende Aarhundredes Hollændere omskabte deres Boliger til Musæer og gjorde det muligt for det lille Land at udvikle og bære en Kunst saa yppig, som intet Land af lignende Størrelse nogensinde har baaret.

Det syttende Aarhundredes Amsterdam var i Folketal og Udstrækning kun ringe mod Nutidens. Byen talte kun hundrede tusinde Indbyggere. Men i kunstnerisk Holdning, i Stil og Fantasifuldhed overgik den langt, hvad vi nu se. Alle dens Bygninger, gamle og ny, havde en naiv Fantasi præget med sit Stempel. Den havde givet hvert enkelt Hus en egen Karakter og Stemning. Paa alle Façader saa man Vaabenskjolde, Arabesker, Medailloner, allegoriske Relieffer, der havde laant deres Stof fra Bibelen. Her saa man de to Speidere, der vendte tilbage fra Kanaan med en kæmpemæssig Drueklase, hist Flugten til Ægypten eller Bileams Æsel. Ordsprog og Vittigheder. Ordspil og Rim talte ned fra Muren til en og søgte at fastholde den forbigaaendes Opmærksomhed. I selve sit ydre Fysiognomi udtrykte Byen den Stolthed og det Velvære, dens Borgere følte, i Strofer af Sten talte den det samme Sprog som dens Digtere og Malere, Kunstnerglædens og Oprindelighedens frie Sprog.

Der er en Radering af Rembrandt selv af dette Hus og dets Omgivelser. Paa Trappen ser man Mesterens egen Skikkelse, iført Kunstnerslængkappen og med Fløjels Baret paa Hovedet. Betænksom stirrer han ud over den Vrimmel af lurvede Skikkelser, der trænges om Trappens Fod, ned ad denne Gade, der er saa venlig og livfuld, og for hvis Ende man ser en bred og statelig Rad af disse dekorative Snirkelgavle, medens et stort Træ fra sin mørke Krone breder Kø-

lighed og Skygge og lægger en Stemning af noget landligt over det hele. Han ser sig ud med et Blik, som om han tog det i Besiddelse — en Kunstnerfyrste over et Pjaltefolk.

Fra Jødekvarteret ved Binnen-Amstel er der kun en ganske kort Vej til den zoologiske Have, der ligger paa en firkantet af Kanaler omgivet Ø og optager det meste af denne. Den nyder med Rette Ry som en af Evropas første, og de rejsende anse sig i Reglen forpligtede til at aflægge den et Besøg, selv om de ikke ere Dyrevenner i snævrere Forstand. At Holland har særlig gunstige Vilkaar for Udviklingen af zoologiske Samlinger er let forstaaeligt. Deres udstrakte Kolonier afgive et udmærket Opland, hvorfra Tilførsel let kan foregaa.

„Artis" er Havens populære Navn. Den ejes nemlig af et privat Selskab, der kaldes Natura artis magistra; men da dette blev for langt at sige til daglig Brug, har man i Følge den Tilfældighedens Lov, der raader ved slige Afkortninger, afknebet det til Artis. Hollænderne sværme nu en Gang for latinske Benævnelser. Ikke blot store og fornemme Selskaber i Amsterdam ere udstyrede med saadanne; men ogsaa beskednere Provinsklubber bære ofte et latinsk Navn. Bruddet med Latinen har været senere her end hos os, ja det paastaaes, at de eneste Fag, der dyrkes med ret Fynd ved Latinskolerne, er de gamle Sprog.

Hvad „Artis" angaaer, saa har den en fra de fleste andre Zoologiske Haver temmelig forskellig Karakter. Spredt over et anseeligt Areal af 20 Tønder Land (en Grundflade, der er adskillig større end vor botaniske Have) omfatter den foruden Dyrenes Bure adskillige beslægtede Samlinger saaledes et stort etnografisk Museum, en Samling af Skeletter og udstoppede Dyr, et Akvarium, et Bibliothek og en ret anseelig Selskabsbygning med en stor, gruset Plads foran.

Den sidste afgiver om Sommeren Mødested for et elegant Publikum, der her indtager sine Forfriskninger under aaben Himmel til Akkompagnement af en livlig Orkestermusik. De nævnte Samlinger er anbragte i forskellige større og mindre Bygninger, der ligge spredt rundt om i Haven, og af hvilke navnlig den etnografiske Samling virkelig er særdeles imponerende. I det Indre finder man i en Række af Sale en broget Udstilling af Kunst- og Naturgenstande, der føre en midt ind i Østens Liv. Man ser ostindiske, japanske og kinesiske Typer (gengivne i Voks) i deres huslige Liv og ved deres forskellige Arbejder, man ser Efterligninger af deres Boliger og Prøver af deres Værktøj og Vaaben. Mærkelig nok gøre dog disse Samlinger i Forhold til den Pyntelighed, hvormed tilsvarende engelske Samlinger holdes, et vist forsømt Indtryk. De Lokaler, hvori de fremstilles, lade hverken hvad Lys- eller Pladsforhold angaaer de righoldige Samlinger komme rigtig til deres Ret, og der syntes slet intet Opsyn at være med dem. Man kan vandre om der hele halve Timer uden at træffe et eneste menneskeligt Væsen. Dette gælder dog ikke Akvariet, der er nyopført og fortræffelig indrettet med Ovenlys og store Bassiner for Dyrene med god Vandforsyning. Her findes ogsaa Opsynsmænd, der hellere end gerne paatage sig at føre de besøgende omkring og forklare dem Ejendommelighederne ved disse Havdybets stumme Beboere. At se Søanemonerne blive fodrede er Akvariets Glansnumer, og naar man har set det, gør man vel i at føle efter, om ikke det udvalgte Ticentsstykke er forsvundet i Vesteforet. Der er tusinde af disse mærkelige, blomsterlignende Væsener, og de fodre hundrede hver Dag. Fodringen foregaaer paa den Maade, at et mikroskopisk Stykke Kød anbringes paa Enden af en lang, tynd Stok og stikkes ned i Vandet til dem. Naar denne fristende Lækkerbid nærmer

sig til det udkaarne Individ, kommer der en svag Bevægelse i dens tilsyneladende døde Masse. Dyret oplader sig en Smule og lukker sig derpaa fast sammen om den modtagne Ration for de næste ti Dage at hengive sig til Fordøjelsens Glæder. Det eneste ubegribelige ved disse Fodringer er, hvordan de kan passe Tur, saa at ingen uberettiget forbigaaes, da Dyrene ligne hverandre paa et Haar. Men maaske tage de det ikke saa nøje i saa Henseende.

Det er ogsaa i dette Nabolag, at Flodhesten har sit Kvarter. Den er Havens erklærede Yndling. Den vandfyldte Kumme, man har overladt den til Brug, er ikke særlig stor og man ser den plaske om deri saa hjælpeløst som et flydende Isbjærg. Men at se den aabne sit uhyre Gab med de vældige Knuseredskaber, medens Svælget ved dets blegrøde Farve og uregelmæssige Form minder en om Tragten paa en eller anden tropisk Kæmpeblomst, og vente — taalmodig gabende vente paa de Knallinger Franskbrød, som Oppasseren med grusomt afmaalt Pavser slænger deri — det synes én Toppunktet af Taalmodighed.

Der er ikke Tid til at aflægge alle Dyrene Visit. Det er heller ikke nødvendigt. De fleste af dem gaa i mer eller mindre vellykkede Eksemplarer igen i alle zoologiske Haver. Det maa være nok at bemærke, at Elefanterne er vel dresserede og med Glæde udføre deres forskellige Kunststykker mod en ringe Godtgørelse, som de med Ihærdighed opkræve for derpaa med rørende Uegennyttighed at anbringe den i en lille Bøsse, hvor Oppasseren til rette Tid opsamler den, at der er en Mangfoldighed af tropiske, kraftig farvede Fugle, hvis gennemtrængende Skrig til Tider fylde deres Hus med en øredøvende Larm. Under mit første Besøg her blev jeg tiltalt af en meget poleret Papegøje, der tilraabte mig nogle Ord paa hollandsk. Nogle Arbejdere, som stod tæt derhos,

og opfattede den Forlegenhed, hvori Fuglens Tiltale hensatte mig, bemærkede smigret: Wij verstaan de vogel beter als Mijnheer (Vi forstaa Fuglen bedre end Herren).

Hvad Haven selv angaaer, saa er den naturligvis i ægte hollandsk Stil, gennemskaaret paa kryds og tværs af vandfyldte Grøfter med smaa sirlige Gangbroer over. Hist og her findes større Damme med Smaaøer i og Huse for de Vandfugle, som have deres Tilhold her. Terrænet er ensartet fladt uden Spor af nogen Ujævnhed eller Forhøjning, fladt som et Logulv. I hele det Areal, hvorpaa Amsterdam er bygget, findes der ikke mig bekendt nogen væsentlig Afvigelse fra Waterpassets Plan.

De fine Grachter. De nye Kvarterer.

Som en Vifte udfolder den store By sig om Het Ij. Den nye Centralstation betegner Viftens Haandfang og Midte. Gaderne løbe ganske vist ikke saadan, at de som Længderibber lade sig passe ind i dette Billede. Derimod løbe rundt om Byen i hele dens Længde fem parallele Kanaler, der som forbindende Tværbaand sammenholde Bladene i denne Vifte. Det er mest de tre midterste af disse, Heeren Gracht, Keizers Gracht og Prinsen Gracht, der er berømte. Ogsaa paa den modsatte Led er de gennemskaarne af Kanaler, for ikke at tale om, at en Mængde korte Tværgader, forbundne med Broer over Grachterne, danne Færdselsveje.

Naar man kommende fra Dam har gennemvandret Kalverstraat og lægger Vejen videre forbi Mynten op gennem den snevre Reguliers Breestraat, staaer man snart paa Rembrandt Plein, en anseelig aaben Plads med Busketter og Blomster-

partier i Midten, der omgiver en anseelig Statue af Rembrandt. Den er saa klodset og stilløs som nogen officiel Statue kan være, og det er ligefrem umuligt at se paa den og tænke paa Rembrandt paa en Gang. Rundt om dens Fod udklækker Aprilsolen et yppigt Flor af røde og gule Tulipaner, den nationale Blomst. Lige over for Statuen ligger Mille Colonnes, en anseelig Café med Borde og Stole udenfor paa det her meget brede Fortov. Det er vistnok det eneste offentlige Sted inde i selve Byen, der byder sine Gæster paa en saadan Luksus. I Reglen er der jo næppe Plads til et Fortov endsige mere. Intet Under, at den flotte Café ejer en særlig Tiltrækning for Amsterdamerne, navnlig Jøderne, der synes at have taget den i Besiddelse i al Fald til visse Tider af Døgnet.

Raslende slingrer Sporvognen forbi, ind gennem de snevre Gader, der aldrig have været bestemt til at afgive Gennemgang for nogen Sporvogn, medens Strømmen af Fodgængere klemmer sig ned ad de smalle Fortove, der paa hollandsk Vis er brolagte med „klinkers“, smaa gule Mursten, der er stillede paa Højkant, og som ikke just afgive nogen altfor behagelig Gang for Fødder, der have kendt bedre Dage. Til venstre løber Amstel-straat ned til Binnen Amstel, Amstel Flodens inderste Del. Den livlige Gade afgiver Ly for forskellige mindre Theatre. Ogsaa Panoptikum, Amsterdamernes National findes der . . . Lægge vi derimod Vejen forbi Rembrandt-Hotellet og op ad de Utrechtsche Straat, have vi snart naaet Heeren Gracht.

Det ligner ellers lidt nok efter et Rigmands-Kvarter dette. Husene er maaske nok lidt anseeligere end i de andre Grachter, men ellers er de byggede efter samme Model, og den Strimmel Gade som skiller dem fra Kanalen, og som udgør Færdselsvejen baade for Mennesker og Vogne, er ikke bredere

end andre Steder. Hvis der saa endda var et ordentligt Fortov; men dels optages dets Plads af de svære Fritrapper, dels har man anbragt allehaande Tønder og Skubkarrer, Murstabler og Bræddestabler der, hvor Fodgængerne skulde gaa. De stakkels Fodgængere, de har det ikke for godt i dette Land. Ingen har tænkt paa dem og deres Ligtorne. Man maa gaa midt ned ad Gaden (om jeg maa kalde den saa) og klemme sig ind til en Side, naar en tungtlastet Arbejdsvogn med bred og skiden Fading kommer buldrende ned ad Stenbroen. Hvordan to Vogne komme forbi hinanden her, er mig en Gaade. Navnlig paa en Regnvejrsdag frembyder Heerengracht Skuet af et skrækkeligt Ælte, som der sandelig skal moralsk Mod til at vove sig ud i. Den rummelige Kanal, der nok er sine tredive til fyrretyve Alen bred, er lige saa lidt som andetsteds omgivet af noget Rækværk. Derimod er der plantet to Rækker Elmetræer langs ned med Kajerne . . .

En ejendommelig malerisk Udsigt nyder man fra den højt buede Bro ned ad den stilfærdige og dog saa travlt bevægede Gracht, hvor store tungt lastede Pramme stage sig frem paa det rolige Vand, ned over andre lignende Broer til den højt optaarnede Kirke for Enden. Træernes buskede, grønne Løvmasser skjule halvt om halvt de gamle Huse paa begge Sider, saa at man kun over dem fanger et Glimt af en snurrig forsiret Gavl, der aldrig ligner den næste, og skimter de høje Kampestenstrapper med de svajede Jerngelændere.

Mange af disse Huse er gaaede i Arv fra Fader til Søn gennem mange Led og staa i alt væsentligt uforandrede, som de stod i Republikens Blomstringstid. Det er Familiesæder, hvor ikke blot den fædrene Rigdom og de gamle Tiders solide Luksus er arvet, men ogsaa meget af de svundne Tiders Skik og Sæd. Men man sætter sin Stolthed i at

skjule sin Velstand under et beskedent Ydre, i at være rig uden at sprælle op. Amsterdam er jo en Købmandsby, og en Købmandsby skal ikke saadan være fin efter moderne Begreber. Det skader slet ikke, at man kan se, at der bestilles noget . . .

For Resten er de Huse ikke saa smaa, som det ved første Blik kunde synes. Nogle af dem ligne endda formelig smaa Palæer med Søjler og Vaser. De fleste af dem er dog ganske vist smalle; men man maa huske, at de har deres Dybde indadtil. For at faa en Forestilling om de rummelige Forhold og den solide Luksus, som hersker derinde, maa man imidlertid op ad Trappen og banke paa hos Mijnheer. Paa Døren skinner hans Navn i den store, gule Messingplade — ofte med Tilføjelse af Zoon. Døren selv er magelig sine fire Tommer tyk, den er af fint poleret, mørkegrønt Træ, der udmærker sig ved overordentlig Blankhed og Glans. Ligesom Dørene i vore gammeldags Bondehuse er den delt i to Halvdøre, saa at man kan aabne den øverste for sig og lade den nederste være lukket. Hvem husker ikke mangt et gammelhollandsk Billede, hvor Husfaderen i magelig Reflektion bøjer sig frem over den nederste Halvdør rygende paa sin lange Kridtpibe; men her i Heerengracht havde man ikke ventet at finde det endnu. Det hænger sammen med den Konservatisme i Sæder og Beboelsesforhold, der har bevaret Livet mere uforandret her i dette lille Land end de fleste andre Steder i Evropa. I mange Stykker synes den gammel-hollandske Skoles Billeder endnu Illustrationer til det Liv, vi se.

Den lange smalle Entre, der løber helt igennem Huset med Døre ind til Stueetagens Værelser og Trappe op til dem ovenpaa, er brolagt med store, firkantede Fliser af hvidt Marmor med svag, graa Aaring. Paa samme Maade er ofte Sidevæggene i Entreen til deres halve Højde beklædte med

Marmor. Ja selv i Køkkenerne finder man stundom Marmor anvendt til Panel og Gulv. Hollænderne er solide Folk, naar de paatage sig at gøre en Ting, blive de ikke staaende paa Halvvejen. De vil, at det ene skal svare til det andet. Med Forundring finder man disse Fliser ikke blot i Patriciernes Huse, men ogsaa i Professorboligen og i Entreen til Købmandskontoret. Vidste man ikke bedre, skulde man tro, at Holland var et Bjergland med Overflod paa Marmorbrud. Man kan da tænke sig, hvor rigt Landet maa have været paa den Tid, da alt dette Marmor blev hentet i Skibsladninger fra Italien. Nu ligger det der, pyntet og hæget, som et Minde fra Landets store Tid, og det vil vare en Stund, før det bliver slidt op.

Den samme solide Luksus genfindes i Familieværelserne. Midt paa den ene af Væggene befinder sig den anseelige Marmorkamin og over den det store, forgyldtindrammede Spejl, der naaer helt op til Loftet. Loftet er ofte prydet med mythologiske Stukfigurer, undertiden finder man ogsaa saadanne anbragte i Vægnischer. Gulvet er tæppebelagt, Væggene hyppig tapetserede, Møblerne svære, lidt klodsede, Sofaer og Stole blødt polstrede, ofte betrukne med Voksdugsbetræk. I mange Huse, hvis Oprindelse skriver sig fra der syttende Aarhundrede, ere Murene saa tykke, at de udelukke enhver Lyd fra de tilstødende Værelser, ikke at tale om Nabohusene. De synes i Virkeligheden byggede for Evigheden. Væggene ere hyppig prydede med Malerier fra Malerkunstens gode Tid, stundom malede paa Væggen selv. Tidt er det Stillelivsbilleder, Natura morte eller bibelske Æmner, hyppigt Familieportrætter. Disse Pengefyrster have deres Aner saa godt som de adelige. For Resten mumle onde Tunger om, at de hedenfarne ikke altid faa Lov til at hænge i Ro. Det hedder sig, at de hollandske Patriciere undertiden smittede

af Nutidens Materialisme og fristede af de stigende Priser paa gamle Billeder lade sig forlokke til at — sælge deres Forfædre! Man tør dog vel haabe, at det er en Praksis, som kun forekommer undtagelsesvis, og at den i al Fald har den Undskyldning, som bryder Love — ogsaa for gamle Patricierfamilier.

En Ejendommelighed som man nu og da finder i de gamle Huse, er Ruder af svagt violetfarvet Glas. Det er da et sikkert Kriterium paa, at Huset er *rigtig* gammelt; thi denne Brændingsmaade gik hurtig i Glemme. Stundom finder man dem i et enkelt Fag eller en enkelt Etage, mens de i de andre er slaaede ud og blevne erstattede med almindeligt Rudeglas.

I de mere velstillede hollandske Familier holdes der gennemgaaende meget Tyende. Et Par Piger er Reglen hos Familier, der ingen Børn have. Hvor der er Børn holder man tre. Mange Familier holde desuden en Tjener med eller uden Liberi. Hver af Pigerne har sit skarpt afstukne Arbejde, og den ene blander sig ikke i de andres. Kokkepigen holder sig altid i sit Køkken, Stuepigen holder Huset i Orden, Barnepigen passer Børnene, holder deres Klæder i Orden og spadserer med dem.

I det hele taget maa man sige, at Pigerne i de bedre Familier indtage en ret priviligeret Stilling. Deres Løn er vistnok ikke stor — næppe større end hos os — men til Gengæld have de vidst at erhverve deres Stilling forskellige Sportler, der løbe op til mere end Lønnen selv. Af alle Regninger, som angaa Husholdningen, faa de én Procent, og ved Middagsselskaber giver enhver af de indbudne Pigen en halv Gylden (75 Øre) — Ægtepar det dobbelte. En anden Forret, som de nyder, er Retten til at modtage deres Vrijer (Kæreste) i Kokkenet og endogsaa paa Herskabets Regning

at traktere ham med The og Smørrebrød. Dette Forhold nærmer sig noget nær til at være en Institution, godkendt som det er af alle Vedkommende. Kæresten er en godlidende Fyr, som ikke gør Misbrug af Gæsteretten, og som i fornødent Fald bliver vist Vintervejen. Et saadant Forhold kan vare i Aarevis. Naar Jan (eller hvad han hedder) en Gang kommer saa meget ovenpaa, at han kan gifte sig, gør Herskabet deres Bryllup i sine egne Værelser. Dette ene Træk viser, i hvilken Grad det patriarkalske Forhold mellem Herskab og Tjenerskab er bevaret.

Den hollandske Pige er en ogsaa i det ydre ejendommelig Figur. Paa Hovedet bærer hun en pyntelig, men ikke meget klædelig Kappe, bestaaende af en stor Tyllspibe, der omslutter Baghovedet tæt og med hvide Bomuldsbaand fastgøres til Hovedet. Denne Kappe, der er at betragte som en Nationaldragt, kaldes for „Kornet“; men afløses nu hyppig af en mindre Kappe af et noget lettere Stof. At gaa helt uden Kappe anses ikke for sømmeligt for en hollandsk Tjenestepige. Ofte ser man i Aviserne, at der søges „eene fatsoenlijke dienstmeid“. Dette fatsoenlijke, hvis Oprindelse hidledes fra det franske Façon, betegner det Indbegreb af Fuldkommenheder, som man fortrinsvis søger hos en Tjenestepige. Det betyder paa en Gang anstændig, tækkelig og tillige dygtig til sit Arbejde. Paa samme Maade taler man om en Familie af den „fatsoenlijke stand“, hvorved man mener en pæn Familie.

De mere velhavende Hollændere have deres Landsteder, buitens (udt. bøjtens), hvor de tilbringe den Del af Sommertiden, som levnes dem fra deres Forretninger. Naturligvis vælge de dem fortrinsvis i Nærheden af de store Byer, hvor de nemt kan smutte ud, helst ved en eller anden Kanal eller Flod. Langs med Floden Vecht imellem Amsterdam

og Utrecht vrimler det saaledes med pyntelige Landhuse med tilhørende Haver, der ere omgivne og gennemskaarne af Kanaler. Haarlem benyttes ogsaa meget til Sommerresidens, ligesom Vejen fra Haarlem til Leiden er omkranset af smukke Landsteder. Som oftest er de forsynede med Navn, der udtrykke det Velbehag og den Tilfredshed, Ejeren føler i disse Omgivelser, saasom: Wel tevreden (vel tilfreds), Mijn genoegen (min Fornøjelse), Groot genoeg (stor nok), Net-pas (just tilpas), Vriendschap en Gezelschap (Venskab og Selskab) osv. Der modtage de Besøg af deres Venner, drikke deres The og ryge deres gode Cigar. Baadfart, Fiskeri og deslige afgiver kærkomne Adspredelser.

Man kan sige sig selv, hvilken vældig Længde disse Grachter maa have, da de omspænde hele den indre By. Prinsengracht er vel nok saadan noget som en halv Mil lang. Da Numrene ere fortløbende og Husene dertil meget smalle, bliver Husnumrene meget høje, og man skal ikke forbavses over at finde dem oppe i otte-ni hundrede. Vildsom er denne Bydel for fremmede, fordi Omgivelserne alle Vegne frembyder en væsentlig ensartet Karakter. Den ene Bro ligner den anden, og Husene paa begge Sider ere heller ikke væsentlig forskellige . . .

Mellem Keizers- og Prinsengracht ligger Wester Markt med Wester Kerk, der gemmer Støvet af Rembrandt. I Rozengracht tæt herved levede han sine sidste Aar, i et beskedent, af Smaaborgere beboet Kvarter. Han havde altid yndet at bo i Udkanterne af Byen, fjærnt fra de store og travle Gaders Larm. Rozengracht løber fra Prinsengracht og ud til Volden, og da hans Hus laa i den yderste Ende af Gaden, behøvede han kun at gaa nogle faa Skridt for at naa Volden med dens Bastioner og Møller og de stadselige Porte, som han har foreviget i smukke Tegninger. Omgivelserne

her var af den Art, at de maatte genkalde ham Indtryk fra hans Barndom derhjemme i Leiden. Hans Berømmelses Sol var gaaet ned. En raffineret, italieniserende Smag havde fortrængt Sansen for det hjemlige og djærve. Man taalte ikke længer saa drøj en Kost. Og man sparkede til Rembrandt som en, der havde ført Kunsten paa Afveje. Han var kun to og tresindstyve Aar, da han døde, og hans Haand havde saa langt fra mistet sin Sikkerhed, at netop en Række af hans ypperste Værker skyldes hans sidste Aar; men det Portræt, han paa sine gamle Dage malede af sig selv, viser os ham alligevel mærkelig gammel og som en Mand, der har gennemskuet Tilværelsens Tomhed. Hendrickie Stoffels plejede ham paa det sidste. Uden at være hans ægteviede Hustru, nød hun dog i Almenhedens Omdømme Anerkendelse som saadan, endog i retslige Dokumenter tituleres hun hans Hustru . . .

I den sydlige Del af Byen, paa begge Sider af Singel-Grachten (den gamle Voldgrav, Singel betyder egl. Buggjord eller Bælte), har der rejst sig et helt nyt Kvarter, der udmærker sig ved megen Pyntelighed, men som unægtelig, hvad Særpræg angaar, maa staa tilbage for den gamle By med dens Krinkelkroge og snævre Forhold. Man finder her brede Gader, rummelige, aabne Pladser, for en Del beplantede med Træer og Busketter, og en Række anselige, offentlige Bygninger som Justitspaladset, Cellefængslet, Rigsmusæet og det mægtige Paleis voor Volksvlijt. Det er i Virkeligheden en Industriudstillingsbygning, som blev rejst til Brug for Udstillingen i Amsterdam i 1864. Det engelske Krystalpalads har tjent som Forbillede. Ligesom dette er den næsten udelukkende bygget af Jern og Glas. Liggende med sin Front ud til Frederiksplein behersker den med sin aflange Kuppel, hvis Top er kronet med en svævende Viktoria, en stor Del af

Byen. Dens Indre anvendes til alle Slags Udstillinger, desuden indeholder det Koncert- og Theaterlokaler. Den store Sal bærer med Rette sit Navn, den rummer tolv tusind Personer. Bag ved Bygningen ligger en stor Have, der er omgivet af overbyggede Galerier eller Basargange, hvor man finder Butiker af alle mulige Slags. Her færdes til alle Tider af Dagen en Vrimmel af spaserende og handlende mellem hinanden, som yderligere øges i Regnvejr, da mange søge under Tag her. En særlig Afdeling er forbeholdt Viktualie- og Delikatessehandlerne, i en anden findes Galanteri- og Modeforretningerne. Restauranter og Caféer indbyde de trætte til Hvile. „Galeriet“ er adskilt fra Haven ved et højt Jernstakit, hvorigennem man nyder Synet af Havens friske Løvværk uden at generes af den faldende Regn. Hollænderne sværme meget for slige overbygte Basargange (Passager). I Haag og Rotterdam har man hele Gader med Glastag over; hvad Bredde og Rummelighed angaar, overgaa de baade Londons og Parises. Det ustadige Klima med den idelige Regn gør denne Forkærlighed let forstaaelig. De fineste Butikker og Restauranter findes i dem, og selv om de ikke havde anden Tiltrækning, vilde dog Butiksrudernes Udstillinger afgive Underholdning nok.

Naar man fra Frederiksplein følger langs med Singel-Grachten forbi Gasfabrikerne og Rigsmusæet — en af Byens mest storslaaede Bygninger — befinder man sig snart ved Indgangen til Vondelsparken. Den er opkaldt efter Joost van den Vondel, den store hollandske Tragediedigter i det syttende Aarhundrede, hvis Statue er rejst her paa en ophøjet Plads. Parken er ny af Dato. For en tyve-tredive Aar siden fandtes der intet her uden et sumpet Engdrag. Desto mere maa man beundre, hvad det er lykkedes at faa ud deraf. Ganske vist er der nok, der minder om denne Oprindelse:

brede, vandfyldte Grøfter løbe paa kryds og tværs og alle Vegne finder man Smaasøer og Damme. Men smukke Trægrupper og Busketter, brede Køreveje, Blomsteranlæg osv. have frembragt et hele, der ikke er at foragte. Det frodige Grønsvær er især smukt. Haven minder nærmest om engelske Forbilleder, navnlig Hyde-Park, og er ligesom denne den fine Verdens Samlingssted. Her præsenterer det flotte Amsterdam sig paa smukke Sommereftermiddage til Vogns og til Hest. Medens Parken ikke er synderlig bred, er den en hel Fjerding lang, saa at det tager Tid at gaa den rundt. Hvad der fattes her er som alle Vegne et naturligt Terræn, disse smaa Hævninger og Sænkninger, denne Landskabets Bølgeformighed, der først giver det Rhytme og Karakter. Vondel-Parken er redningsløs flad.

Teatrene. Amstel-Najader. Godgørenhed.

Teatrene spiller ikke den fremtrædende Rolle i Hollændernes Liv som i visse andre Nationers. Der findes ganske vist i Amsterdam som i andre Hovedstæder en Del større og mindre Teatre, der friste en mer eller mindre glimrende Tilværelse; men der findes ikke noget enkelt Teater, der byggende paa gamle Traditioner, repræsenterer Dannelsens højeste Blomst og samler det højere Selskabslivs Interesse om sig. I væsentlig Grad hænger dette sammen med det ringere sociale Standpunkt, Skuespilkunstens Dyrkere her have indtaget. De udgik ikke af de dannede Samfundslag, men rekruteredes af Folk, der først havde forsøgt deres Lykke paa alle mulige Omraader. Som Følge deraf nød Skuespillerne ikke nogen synderlig Agtelse, de udgjorde en Demi-Verden for sig, hvem Adgangen til det gode Selskab var lukket.

I den nyeste Tid er der dog — væsentlig ved Kong Vilhelm den tredies Medvirkning — indtraadt en Forbedring i dette Forhold. Under hans Protektion dannede der sig i Begyndelsen af halvfjerserne et Teaterselskab med det Formaal at hæve den nederlandske Skuespilkunst til et højere Standpunkt. I den Hensigt samlede man ad privat Vej en Kapital paa hundrede tusinde Gylden, og da det var sket, oprettede man en Teaterskole, der skulde uddanne Skuespillere. Det er virkelig paa den Maade lykkedes at hæve Skuespillernes Dannelse og derigennem deres sociale Anseelse og Stilling en Del. Dette Selskab kaldes: Het nederlandsch Tooneel (Tooneel betyder Scene. Teater). Det opfører Udlandets klassiske Værker, Shakspeare, Schiller, Lessing osv. sammen med nederlandske Arbejder. Skønt der allerede i det syttende Aarhundrede udviklede sig en dramatisk Literatur i Holland (Vondel, Brederode o. a.) — og det en Literatur, som til Dels læses og opføres endnu — har Nederlandene dog ikke drevet det særlig vidt i Retning af dramatisk Digtning. Enkelte Forfattere, saasom Justus van Maurik, Schimmel og Fru Bosboom, have vel erhvervet sig et hjemligt Ry, men det har ikke været større end at det med Lethed har kunnet rummes indenfor Landets Grænser.

Det er forstaaeligt, at den dramatiske Kunst ikke, hverken i dens digteriske eller udførende Form, ligger særligt for Nationen. Nederlænderens Temperament er tungt og roligt, og den dramatiske Kunst kræver frem for alt Spændstighed og Liv. En Race, der har saa lidt ydre Apparat, som hjælper sig med saa lidt af Gestus og Mimik, synes paa Forhaand heller ikke noget gunstigt Stof at danne Skuespillere af. Dog maa man vogte sig vel for kategoriske Doktriner. Vor Nation har da heller ikke for megen Yderside, dog gøre vi os til af at have naaet smukke Resultater i den sceniske Kunst, mens

vi gerne have et ironisk Smil for vore meget livligere sydlige Naboers Maade at spille paa. Sælsomt nok har der hos de lavtboende og i det daglige ganske jævne Hollændere boet en Smag for høj Pathos, som har gjort det naturlige saa vel i deres sceniske Kunst som deres Poesi betydeligt Afbræk. Der herskede i al Fald tidligere paa deres Teatre en temmelig hul Deklamation. hvori alle sjælelige Nuancer udviskedes og al Finhed gik tabt. De bedste af de nyere Skuespillere stræbe nu sikkert nok efter at komme bort fra denne Maner; men Rom byggedes ikke paa en Dag, heller ikke er det nogen let Sag at bryde med gamle, indgroede Traditioner.

Jeg tør vanskelig fælde nogen Dom efter Selvsyn; thi dels har jeg set altfor lidt af hollandsk Skuespilkunst, dels manglede jeg de indgaaende sproglige Forkundskaber, uden hvilke man vel skal vogte sig for at dømme. Tvende ibsenske Stykker saa jeg i Amsterdam, „Vildanden“, der opførtes af det kongelige Teaterselskab paa Stadt Schouwburg (det fornemste Teater), og „Nora“, der blev spillet paa et „frit Teater“, af et Selskab, som jeg tror var traadt sammen udtrykkelig i den Hensigt at bringe det paa Scenen. Man var øjensynlig gaaet til Opgaven med al mulig Pietet, og hele Forestillingen havde, skønt den fandt Sted paa et lidet Varietéteater, en fuldstændig literær Karakter. Den Skuespillerinde, som udførte Noras Rolle, lagde megen Dygtighed for Dagen i de første Akters mere stilfærdige Forhold; men, hvor Lidenskaben faaer Magten, svigtede Evnerne hende, hun magtede ikke at gøre den dybe Sønderrevethed hos dette paa Overfladen saa barnlige Væsen blot nogenlunde troværdig. For Tarantellen var hun meget for tung, og hvor hun i vanvittig Spænding forlanger Champagne, lo Folk. Fænomenet var for fremmed. For øvrigt gjorde det et lidt mærkeligt Indtryk at se Ibsen blive spillet i disse Omgivelser paa et Teater, hvor Folk havde

deres Øl staaende under Bænken og trampede tappert, naar Mellemakterne blev for lange.

Man maa dog ikke tro, at Første-Teatrets Publikum staar saa meget højere, hvad Mores angaar. Uforglemmeligt er mig det Indtryk af Forbavselse, mit første Besøg der hensatte mig i.

Det laa — jeg siger med Flid laa; thi det afbrændte i Fjor Foraar — med Forsiden ud til Leidsche Plein, og skønt det ikke var videre smukt, saa det dog anséligt ud. Billetkontoret var anbragt udenfor, og der maatte man nu staa i Regn og Rusk og vente til Turen kom til én. Og det tog Tid, thi Ekspeditionen var langsom, og der var Rift om Billetterne. Intet andet Sted i Verden vilde man finde sig i slige Forhold. Omsider slap man dog ind i det rummelige Indre, der var indrettet paa at kunne huse halvtredie tusinde Mennesker. Men her ventede der én nye Overraskelser. Min Plads var en Logeplads langt tilbage i Teatret, og lige i Ryggen havde jeg en Træksluse i Form af en aabenstaaende Dør. Jeg vendte og drejede mig utaalmodig paa Stolen, ventende paa, om ikke en af de mere sprogkyndige vilde tage Initiativet og nedlægge en indigneret Protest; men nu opdagede jeg, at alle havde beholdt Pels og Muffer paa. Man var aabenbart forberedt paa det værste.

Under hele første Akt vedblev Folk at komme lige saa ugenert, som det plejer at være Tilfældet paa Forstadsteatrene andetsteds; man gjorde sig end ikke den Ulejlighed at dæmpe sin Konversation, men talte sammen, som man vilde gøre det ved en Familiemiddag. Nede i Parterret gik en Mand omkring og solgte opskænket Øl, og for øvrigt frembød hele denne Del af Teatret Synet af et bølgende Hav af Hattepulle, Herrers og Damers. Det er karakteristisk for Hollænderne, i al Fald for dem af den lavere Mellemstand,

at de ugærne tage deres Hovedbedækning af i Stuerne og ikke heller paa offentlige Steder. At tage sin Hat af, fordi man træder ind i en Kirke, er noget. der ikke stemmer med Hollænderens Forestilling om den Agtelse. han tror at skylde sig selv.

Allerede er tredie Akt begyndt, og endnu bestandig virker den aabne Ventil i Ryggen. Rundt omkring sidder Folk og gnasker Konfekt paa en egen lydelig Maade. Logeoplukkeren har for længst givet tabt og strækker sig højt snorkende paa Bænken bagved... Mærkelig nok med denne sovende Mand, man altid i Holland har i Ryggen . . .

Da indtræder der en saakaldt Pavse (Mellemakt). Ud vælter af Teatret en bred Strøm. Folk, der ikke have været saa forsynlige at beholde Overtøjet paa, skynde sig afsted til Garderoben, hvor de venlig-hjælpsomme Damer efter Evne bistaa enhver. Ned ad Trapperne og ud over Torvet gaar Valfarten, indtil Strømmen pludselig klumper sig sammen om noget, som man ikke kan se. Et Slagsmaal? Nej. det er en Æblekones Vogn.

I den lige over for liggende, lavloftede Kafé er der stort Rykind. Opvarterne ase og puste, brandrøde i Ansigterne, for at tilfredsstille saa mange som muligt. Skummende Amstelbier bæres frem, medens en Del af Gæsterne med Lidenskab kaste sig over Billardbordet. Og efter en Pavse paa et lille Kvarter vender paa et givet Signal fra Teatret, der staar i direkte Forbindelse med denne Knejpe, hele Selskabet tilbage for at indtage sine Pladser paany og afvente det kommende. Hvor vilde en af vort kongelige Teaters Abonnenter forarge sig over Sæder som disse!

Foruden det oven omtalte nederlandske Selskab, findes som sagt flere andre, hvoriblandt „de forenede Skuespilleres Selskab" er det ældste. Det er ejendommeligt for Ordningen

af Teaterforholdene, at ikke hvert enkelt Selskab er knyttet til et bestemt Teater, men at de afvekslende optræde her og der. Det samme gælder til en vis Grad Operaselskaberne. I Haag er der saaledes et fransk Operaselskab, men det giver hver Uge en bestemt Dag Gæsteroller i Amsterdam. Paa det store, nye, i orientalsk Stil udstyrede Teater Park Schouwburg optræder et hollandsk Operaselskab. Rotterdam har en tysk Opera. Det vil heraf skønnes, at Hollænderne ingenlunde ere uden Sans for Musik, selv om Landet ikke har frembragt store, udøvende Kunstnere paa dette Felt.

. . . . Amstelens Najader. Jeg véd ikke mere, hvor jeg har set eller hørt det Ord; men hørt det har jeg en Gang. Det forekommer mig, det var paa fransk. Det lyder ogsaa bedre saadan: Les naïades d'Amstel. Der synes at ligge et Operasujet i selve Navnet; men for Resten er det vanskeligt at vide, hvad man skal tænke sig derved. Najader i denne flade, lidet poetiske Flod, der som en simpel Daglejer maa besørge Byens Vandforsyning! Hvor skulde de gemme sig? Der er noget i selve den sobre hollandske Natur, der paa Forhaand maatte afvise Tanken om slige mythiske Væsener. Dette Land, der er dyrket som en Have og befolket som en Myretue, mangler de øde Egnes vildtvoksende Poesi. Den hollandske Kvindetype synes da heller ikke at afgive noget for Fantasien brugbart Mellemled. Propre Husmødre, flinke Husholdersker, Damer, der kan rive fra sig paa en Vaske- og Strygedag, og som maaske, hvis det skulde være nødvendigt, kunde slaa en proper Næve med; men Najader! Hvis der er noget evropæisk Land, hvor Kvinderne føle sig taalelig tilfreds i deres jordiske Hylster og ikke drømme meget om de Ting, der ligge udenfor denne Verdens Horisonter, saa er det dette.

Man maa imidlertid erindre, at Najader kan være af

flere Slags. Rubens har malet nogle, som ere af en ganske jordisk Beskaffenhed, og som af det overnaturlige ikke synes at have beholdt stort mere tilbage end den glatte Hale. Der er ingen Mystik over dem. Tværtimod. De synes udrustede med en grovere Jordiskhed end denne Jords almindelige Døtre, det er Damer, som veje deres tolv Lispund ... Maaske ere Amstelflodens Najader af den Art.

Fra gammel Tid har Amsterdam nydt Ry for en vis Slags Livlighed. De gammel-hollandske Genremalere have malet nogle Prøver. Jan Sten i Spidsen. At den Slags Lystighed heller ikke er døet ud i det tørre attende Aarhundrede, kan man faa bekræftet af den lærde og ærbare Biskop Pontoppidan. Thi i sin Bog om Menoza, den asiatiske Prins, der drog Verden rundt og søgte Kristne, lader han Prinsen fortælle, at da han nærmede sig Amsterdams Porte, saa han uden for Byen et Optog af Vogne med Musikantere, som kørte foran, og som efterfulgtes af et Par gemene Karle, der hujede og svingede med Hattene. Da han spurgte, hvem det var, svarede man: Heeren van drie weeken (Tre-Ugers-Herrer). Endnu den Dag i Dag er der nok af Treugers-Herrer, og Treugers-Herrerne byde Amstelnajaderne op til Dans, og under Støvletrampen og hujende Lystighed gaar Dansen fort til den lyse Morgen.

Det egentlige Tempel for disse Præstinder er den lille Gade Nes, der ligger i Nærheden af Dam. Ikke bredere end at en Vogn med Nød og neppe vilde kunne passere den, lægger man knap Mærke til den om Dagen, for saa vidt man ikke kender den. Men om Aftenen og til den sene Nat presser der sig en Strøm af Mennesker ind i dens snævre Leje, og fra Ende til anden genlyder den af Sang og Strengeleg. Man tænke sig nu ikke nogen Holmensgade! Paa ingen Maade. Enhver kan være bekendt at besøge den uden først

at have paataget sig et Omtaagethedens Inkognito. Ligger ikke det celebre Tivoli, en af Amstelbyens flotteste Café-chantant'er derinde? Publikum kniber sig sammen paa de snevre Pladser, medens de bredbarmede Damer der oppe paa Tribunen smelde deres Refrain'er ud. Sandheden byder nu for Resten at tilstaa, at en god Del af de sidste er forskrevne udenvælts fra. Især gør Wienerinderne Furore, hvad enten de saa for Resten er ægte eller uægte. Men ved Siden af de større Café-chantant'er er der mindre, alle mulige Grader og Afarter ere repræsenterede. Ølhuse og Taverner og Geneverknejper slaas om den snævre Plads. Alt er Hotel, og indenfor Hotellernes Mure er alt at faa, naar man har Penge. Den amsterdamske Ungdom bliver frygtelig brandskattet af disse Anstalter. Fremmede Søfolk sætte paa et Par Aftener deres møjsomt erhvervede Hyre over Styr. I Sidegaderne er der endnu værre. Obskure Klubber og Logihuse drive der deres Spil, og Politirapporterne hente et rigt Stof derfra . . . Tyveri og Optrækkeri hører der til Dagens eller rettere til Nattens Orden. I disse Uglereder (uilenhols) plyndrer man Folk til sidste Trevl.

Fra gammel Tid har Amsterdam nydt Ry for sine veldædige Indstiftelser. Allerede Pontoppidan skriver i sin ovennævnte Bog: „Af omløbende Betlere vil man her til Lands ingenlunde vide at sige. Man anser dem som det borgerlige Selskabs aabenbare Fjender." Man havde derfor indrettet en hel Række af Stiftelser af forskellig Art, der skulde skærme Folk mod at komme i den yderste Nød. Man havde Friboliger for gamle Mænd og Koner (Oude mannen en vrouwen huisen), hvor udslidte gamle optoges og plejedes, og med hvilken Alvor man tog sig af denne Sag, kan ses af den rige Udsmykning, man har ladet den Slags Hospitaler blive til Del. I Bestyrelserne for slige Anstalter sad de fornemste og

mest agtede Mænd og Kvinder omkring i Byerne. De opfattede dette Arbejde som en Ære. Ofte lod slige Bestyrelser sig male — hvem husker ikke Frans Hals' berømte Billede af Styrerinderne for St. Elisabeths Hospitalet? Haand i Haand med disse Stiftelser for gamle Folk gik Waisenhusenes Omsorg for forældreløse Børn. Allerede i forrige Aarhundrede var der fem saadanne i Amsterdam. Selv over for ubemidlede fremmede, som kom til Byen, og ikke havde Slægt eller Venner at ty til, udstrakte det offentlige sin hjælpende Haand. De tre første Dage, de var i Byen, kunde de faa deres Ophold frit i et Gæsteherberge, og naar de efter den Tids Forløb forlod det, medgav man dem en Gylden i Penge. Denne det offentliges Forsynlighed over for de uheldigtstillede var lige saa forstandig som smuk. Man regnede, at der Aaret om uddeltes over en Million Gylden til de fattige.

Med dem, som ikke vilde arbejde, men foretrak et omflakkende Driverliv, gik man strengt til Værks. Folk af begge Køn, som arbejdede paa deres egen Ruin og derved faldt andre til Byrde, lod man, efter derom tagen Bestemmelse i et Familieraad, hensætte i Tugt- og Forbedringshuse, hvor deres Familier ganske vist maatte betale for deres Underhold, hvad de dog i Reglen stod sig godt ved. De liderlige Kvinder puttede man i Spindehusene, hvor gamle, ærværdige Matroner havde Opsyn med dem og læste Guds Ord for dem, medens de arbejdede. I Rasp- og Tugthusene havde man et særdeles virksomt Middel til at sætte Arme og Ben i Bevægelse paa dem, der ikke vilde arbejde, og som end ikke ved Hug og Slag var at formaa dertil. Man satte dem nemlig i en dertil indrettet Kælder, som fyldtes med løbende Vand, som de i deres egen velforstaaede Interesse maatte pumpe ud igen . . .

Ogsaa den Dag i Dag nyder Amsterdam stor Anseelse for sine milde Stiftelser, af hvilke den tæller over hundrede,

til Dels meget rige. De holdes saa godt som alle paa Benene ved velhavende Borgeres frivillige Støtte. Man trækker i Holland langt mindre Veksler paa Staten end i andre Lande og langt større paa det private Initiativ. Helt mærkeligt lyder det, at den kongelige Søfartsskole i Leiden, der uddanner unge Mennesker til Brug for Flaaden, bæres af Borgernes Midler.

De veldædige Stiftelser ere af alle mulige Slags. Der er Huse for gamle og svage, for stumme og blinde (Blindeinstituterne nyde stort Ry), for fattige og aandssvage, for Enker og faderløse. En særegen Rolle spille de sidste, de weesen, der ret egentlig ere Samfundets Kælebørn. Man maa sige, at det offentlige sørger for dem i en stor Stil, der bliver i Virkeligheden gjort langt mere for deres Opfostring og Oplærelse, end de fleste Forældre ere i Stand til at gøre for deres egne Børn. Det er en smuk Tanke, at Samfundet ikke vil lade disse stakkels Børn undgælde for et Forhold, som de selv ere uden Skyld i. En rig Borger Haasje Klaas skænkede i sin Tid syv Huse i Kalverstraat til Underholdning for forældreløse. Disse Ejendomme ere med opgaaende Konjunkturer stegne i Værdi, og Orfanatet er vokset til en hovedrig Institution, der ejer hundrede Huse i Byen og Forstæderne og desuden store Besiddelser i Jordegods. Diakonie Weeshuis, der ligger ved Amstelen, tæller alene 1000—1200 Børn. Om Søndagen ser man disse Børn i smaa Flokke færdes omkring paa Byens Gader, navnlig paa Kalverstraat, hvor de altid vække en vis Opsigt ved deres afstikkende Dragter. Drengene fra Borger-Waisenhuset bære Dragter af sort og rødt (Byens Farver). De unge Piger fra det katholske Waisenhus bære en sort Dragt med hvidt Tørklæde om Halsen, og et ejendommeligt hvidt om en Bispehue mindende Opsæt paa Hovedet. Hos de førstnævnte Waisenhusbørn er Dragten midtdelt

i de tvende Farver, hvad der giver dem et ganske besynderligt Udseende. De unge Pigers friske Udseende og smukke Teint tiltrækker dem i Forbindelse med den ejendommelige Dragt megen Opmærksomhed og taler højt til Gunst for disse Anstalter.

Hvad sælsomme og afstikkende Dragter angaar, frembyder Holland endnu en temmelig stor Rigdom derpaa. Det konservative Folk er ogsaa paa dette Omraade blevet sig selv tro og har holdt paa sine Nationaldragter saa længe som muligt. Hver Landsdel har fra gammel Tid haft sin særegne Dragt, stundom finder man endda flere indenfor den samme Provins. Mange af dem er nu ganske vist forsvundne, men en Del er dog endnu tilbage, og selv i Købstæderne ser man dem ret jævnlig. Der er Frieslænderinden med sit svære Guldblik om Hovedet og Panden smykket med et Diadem af ædle Stene, hvis Værdi undertiden kan beløbe sig til tusinder af Gylden. Ikke mindre Opmærksomhed vækker Zeelænderinden med sit fine, hvide Kniplingstørklæde over Hovedet, faldende bredt ned over Skuldrene, og disse besynderlige, gyldne Proptrækkersmykker ved Tindingerne. Kvinderne fra Marken optræde med stribede Ærmer og brogede Livstykker og Nordhollænderinderne med deres besynderlig opkrampede Svalehatte. Gennemgaaende have Nationaldragterne holdt sig bedst paa Spindesiden. Det er ikke udelukkende Bønderkonerne, der bære dem. Undertiden sætte ogsaa de adelige Damer en Stolthed i at optræde i Nationaldragten, der jo giver langt bedre Anledning til Udfoldning af virkelig Pragt og Kostbarhed end de moderne Damedragter.

Det er bekendt nok, hvilken ejendommelig Ceremoni en Begravelse i Holland tidligere var, idet samtlige Deltagere bar en særegen Sørgedragt. Nu er dog denne Skik forsvundet,

og en Begravelse i Holland tager sig omtrent ud som en Begravelse andetsteds. Derimod er Bedemanden (de aanspreeker) endnu en ejendommelig Figur, en Rest af en svunden Verden, som det sømmer sig hans Kald, der bestaar i at minde Menneskene om deres Forsvinden. Ret jævnlig ser man ham bevæge sig rask afsted mellem Gadens travle Menneskevrimmel. Paa Hovedet bærer han et opkrampet, blød Filthat, som man brugte dem i forrige Aarhundrede, og ned fra denne hænger der et langt, sort Slør, der svæver efter ham som en allegorisk Guirlande. Knæbenklæder, sorte Strømper og Spændesko fuldende hans Paaklædning, og da han dog, trods alt, ikke er mere end et Menneske, saa bærer han undertiden en Paraply under Armen.

Malerier.

Hvor mange Tillokkelser Amsterdam end besidder, og jeg haaber i det foregaaende at have gjort det klart, at den *har* saadanne, der vilde alligevel ikke komme saa mange fremmede til Byen, om det ikke var for Maleriernes Skyld. For selv om Folk ikke har saa forskrækkelig megen Sans for Kunst, og maaske ikke saa nøje har afsøgt deres eget Lands Samlinger, saa geraader de altid i en vis Kunstekstase, naar de komme paa Rejse, og de, som komme over Holland, føle sig i Reglen forpligtede til at tage de gamle Hollændere med. Skønt ikke for det: de gamle Hollændere ere jo vandrede ud over den ganske Verden og have gjort sig Disciple blandt alle Folk. Hvert Land, hvert Galleri, ja saa at sige hver større privat Samler har jo faaet sin Del i denne rige Høst, og, ser man nøjere til, vil det maaske vise

sig, at det kun er en beskednere Brøkdel af deres Værker. Hollænderne selv har beholdt. Maaske skyldes det endda mere en gunstig Skæbne end Klogskab og Forsynlighed, at der dog er blevet saa meget tilbage, som der er . . .

Naar man nu kommer til Amsterdam, finder den besøgende alt lagt saa nemt som muligt til Rette for sig. I det store, nye Rigsmusæum er — med Fradrag af et Par private Musæer — samlet saa at sige alt, hvad Byen rummer af Kunst. De gamle Billeder, der tidligere fandtes spredt omkring i snævre og slette Lokaler, der var byggede med helt andre Formaal for Øje, end at tjene til Udstillingsrum for Malerier, have faaet Plads og Luft. Selve Bygningen er anlagt paa at danne som en værdig Ramme om saa store Skatte. Og dog vil maaske en og anden af disse altid-utilfredse drage et lønligt Suk ved Erindringen om den gode, gamle Tid. De gamle Huse, hvori de hang, var ganske vist ikke saa flotte og de bød paa daarlige Belysningsforhold, men det var alligevel, som om de var mere i Familie med Billederne, de var deres jævnaldrende og havde Historie til fælles med dem. At omplante et gammelt Regentbillede (saaledes kaldte man de Billeder, der fremstillede Bestyrelsen for en eller anden Stiftelse) fra det Hospital, hvor det har hængt i to hundrede Aar, til et moderne Galleri, der ikke har anden Historie end de pekuniære Vanskeligheder, der maatte overvindes, før det kom paa Benene, er som at rive det løs fra dets Jordbund. Hvem føler ikke, hvor meget af deres Fortryllelse Memlingsbillederne i Brügge skylde deres Forbindelse med det gamle Johanneskloster? Hvem vilde ikke føle det, som en Art Helligbrøde, om man vilde føre dem bort derfra for at indlemme dem i en eller anden moderne Samling med Ovenlys og galonerede Opsynsmænd og Konditori? Vilde ikke disse Børn af en barnlig, helgenfrom Fantasi føle sig fremmede i

slige moderne Omgivelser? Det er den Slags Suk, vi alle kan drage i ubevogtede Øjeblikke, og som maa vige for det næste Øjebliks vaagnende Raisonnement. Ti, hvad kan det nytte, at et Billede hænger i stemningsfulde Omgivelser, naar ingen kan se det? Og naar det saa oven i Købet en smuk Dag gaar op i Luer? Desuden kan man dog ikke forlange, at Folk skal løbe en hel By rundt for at se paa Malerier; det er allerede galt nok, at man skal rejse fra Land til Land for at se en Malers Værker. Egentlig talt burde alle Malerier af Rang være samlet i et stort Universalmusæum, der var bygget alene af Glas og Jærn og laa saa vidt muligt midt i Evropa. Saa kunde man se det hele paa en Gang og faa Billederne ordentlig katalogiserede.

Jeg har allerede nævnt Rigsmusæet i Forbigaaende. Det ligger i den nye, sydlige Bydel ved Stathouderskade i frie Omgivelser, og tager sig med sine fremspringende Midt- og Hjørnepartier og sine smukke Spir særdeles anseligt ud. Forsiden er over fire hundrede Fod lang og Taarnene have en Højde af næsten hundrede Alen. Midterpartiet udmærker sig ved dets høje, kirkelignende Vinduer og rige Ornamentik. De to Taarne ere adskilte ved et smalt Bygningsparti med spidstilløbende Gavl og en Viktoriafigur i Toppen. Taarnene ere firkantede med smaa, kvistformede Fremspring. I Overensstemmelse hermed er Forsiden udrustet med en tætsiddende Række Kvistgavle, i hvis Buefelter man læser den hollandske Kunsts fejrede Navne. Dette giver et særdeles fornøjeligt Indtryk af noget levende og beboet, som om Rembrandt, Ostade, Steen, Dou osv. boede derinde Dør om Dør i elskværdig, kunstbroderlig Konvivialitet. Bygningen, der er opført i to høje Etager med Kvist og Kælder, udgør en uhyre Firkant og indeholder i alt 330 Værelser. Den store, glasoverdækkede Indergaard er at betragte som en Hovedsal. Den omfatter

foruden den nationale Malerisamling og Kobberstiksamlingen, hvilke tidligere fandtes i Trippenhuis, Museum van der Hoop (tidligere anbragt i et gammelt Hospital), en Samling moderne hollandske Malerier, et stort Musæum for Historie og Kunst, en Samling Afstøbninger og et til Samlingerne knyttet Bibliotek. Med andre Ord, der findes i dette Musæum Genstande, som vi hos os have spredte i Samlinger som Oldnordisk Musæum, Rosenborg, det kongelige Galleri og Folkemusæet. Det kan ikke nægtes, at en saadan Ordning er praktisk. Desuden rummer en særlig Afdeling af Bygningen Maler- og Tegneskolen. Den er omgivet af Haver, der er anlagte i det sekstende, syttende og attende Aarhundredes forskellige Stilarter, med Hække af klippet Bøg og Buksbom og anden Snurrighed, f. Eks. en Labyrinth. Ogsaa det omgivende, nye Kvarter staar i en vis Korrespondens til Musæet, idet alle Gader her ere opkaldte efter hollandske Malere, Bygmestre og Digtene: Hobbema Straat, Frans Hals Straat, Van der Helst Straat osv.

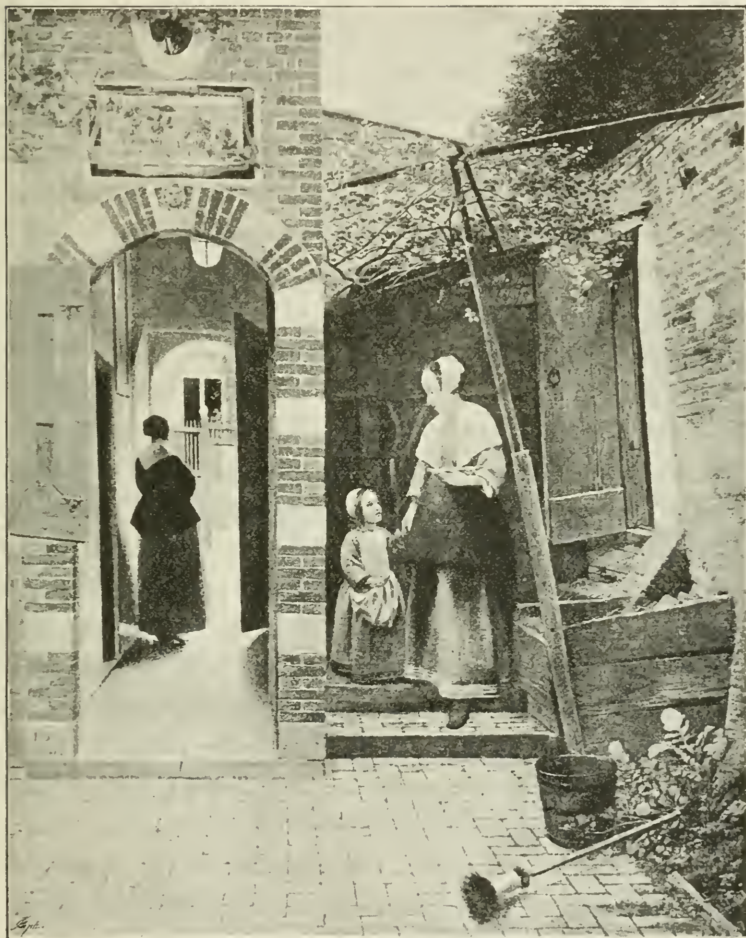
Jeg har allerede nævnet Arkitekten, Dr. Cuijpers, i Forbindelse med Centralstationen, hans andet store Bygningsværk. Han er en Mand med stor Rigdom paa originale Ideer og utrættelig Arbejdskraft. Paa hyppige Rejser har han studeret de romanske og middelalderlige Bygningsværker i de fleste evropæiske Lande, ogsaa i Skandinavien. Stor Avtoritet erhvervede han sig i Tyskland, da han i sin Tid paatog sig og fuldendte Restavrationen af Mainzer-Dômen, som først tre tyske Arkitekter havde knækket Halsen paa. Ogsaa i Norge har man taget hans Kræfter i Brug ved Opførelsen af forskellige Kirker, bl. andet en i Frederikshald. Han er nu en Mand paa noget over de treds.

Langsomt og gennem mange Fødselssmerter er denne Samling vokset op fra en ringe Begyndelse. Det første Skridt til dens Dannelse blev gjort af Louis Napoleon, da han i

1808 paabød Oprettelsen af et kongeligt Musæum i Amsterdam. Fra forskellige Sider skrabede man et hundrede Billeder sammen, som tilligemed forskellige „Kuriositeter“ blev anbragt i en Etage i Slottet paa Dam. Denne Samling voksede nu ved Nykøb. Paa en eneste Avktion blev der købt Malerier for en Sum af 100,000 Gylden. I 1815 flyttedes Samlingen til Trippenhuis, hvor den blev aabnet for Publikum. Vilhelm den første tog sig meget af den; men efter den belgiske Opstand i 1830 fulgte der en Dvaletilstand, der varede til helt ned i Slutningen af halvfjerserne. Kun gennem testamentariske Bestemmelser tilførtes der den af og til værdifulde Forøgelser.

Der var naturligvis dem, der mente, at det var en Skam og Dumhed af en velhavende Nation, at den lod en Samling Kunstværker af første Rang opbevare i snævre og mørke Rum, hvor deres Fortrin ikke kunde komme til deres Ret, og hvor en Ildebrand i en Haandevending kunde lægge det hele i Aske, og da man i 1863 fejrede Halvhundredeaarsdagen for Nederlandenes genvundne Uafhængighed og var i høj-patriotisk Stemning, benyttede de sig af denne, førend den var fordampet, til at lægge et godt Ord ind for de gamle Billeder i Trippenhuis, der ogsaa var Nederlændere, og paa deres beskedne Maade havde bidraget en Smule til Nederlandenes Hæder og Herlighed. Der blev fremsat et Forslag om, hovedsagelig ved frivillige Bidrag, at faa rejst en stor Musæumsbygning i Amsterdam, der tillige skulde tjene som Mindesmærke om Begivenhederne i 1813 og bære Vilhelm den førstes Navn. En Komite blev nedsat, og langt om længe lykkedes det at erhverve Regeringens Medvirken; Kommunen afstod frit det ypperlige Terræn, hvorpaa Bygningen er rejst, og gav desuden et rundeligt Pengebidrag. Endelig lovede den at overlade de Malerier, der var Stadens Ejendom,

men som ikke havde fundet Plads i Trippenhuis, til det nye Musæum. I 1877 blev Grundstenen lagt og i firserne Bygningen færdig.



Pieter de Hooch: Binnenhuisje (Interiør).

Den indre Udstyring giver i Rigdom ikke den ydre noget efter. Intet af, hvad Bygningskunsten og Skulpturen har formaaet, er blevet forsømt. Alle Vegne sporer man Dr. Cuijpers

sikre og udviklede Smag. Friser og Kapitæler, Loftsdekorationer og glasmalede Ruder kappes om at frembringe Stemning. Der er Enkeltheder i Bygningens Ornamentik, der virke som Kunstværker for sig. Og dog spørger man til sidst sig selv, om ikke denne Ramme er lidt for rig, om ikke den tager lidt af Opmærksomheden bort fra selve Kunstværkerne. De rigtudskaarne Rammer er ikke vor Tids Smag, man er vendt tilbage til de enfoldige. Som et Kunstværk i Reglen er opstaaet i beskedne Forhold og blandt tarvelige Omgivelser, saaledes ses det ogsaa mest til sin Fordel i ikke altfor prægtige Sale. Det er en Overtro, at Kunst og Luksus er Sider af samme Sag. Det kan være en smuk *Tanke* at udstyre Rembrandt-Salen med Søjler af ungarsk Marmor og lade fire Karyatider, forestillende Døgnets Tider, bære dens hvælvede Loft; men det er dog et Spørgsmaal, om det er at handle i Rembrandts Aand, og om ikke Rembrandts Billeder vilde ses med mere Andagt i et ganske simpelt Rum, uden Opvartning af en allegorisk Hofstat.

Den store Indgangssal — la salle des pas perdus — danner Introduktionen. Ad brede, magelige Stentrapper stiger man op til den. Den er bygget med flade, ribbede Buehvælvinger, og dens fem store, runde Vindver er rigt prydede med Glasmalerier af den engelske Glasmaler Dixon. Væggenes Felter er bestemt til at fyldes med Freskobilleder, fremstillende Emner af Hollands Historie. Gulvet er Mosaikarbejde med indlagte Inskriptioner. For Resten er det store Rum tomt. Kun nogle dekorative Grupper af Palmer med Siddepladser om, bryde dets Tomhed. Det synes, som en Del af Værelserne netop i Forhold til den Luksus, der her er drevet med Pladsen, gøre et noget miniaturagtigt Indtryk. Overhovedet er der ikke rigtigt noget Forhold mellem Rummenes Størrelse. Nogle ere overordentlig store, andre bitte smaa.

Det i Rigsmusæet indlemmede Musæum van der Hoop har faaet en stor Sal for sig.

Der er en egen Charme ved at mødes med de gammelhollandske Billeder her paa deres egen Grund, hvor de Malere boede, der have malt dem, hvor deres Sprog lyder rundt om, hvor hele Livet uden om paa Torv og Gade er som en Forberedelse til at se i den rette Stemning . . .

Et helt Aarhundredes Liv har de malt os i alle dets Skikkelser og Typer, lyslevende som det var, og som de saa det, et jævnt-borgerligt Stilleliv i gammeldags Klædedragt, hjemsøgt af ingen onde Lidenskaber, men fuldt af selvbevidst Kraft, gengivet i hundrede Temperamenters forskellige Lysbrydninger. Midt i et krigersk Aarhundrede, levet halvt om halvt paa Slagmarken, male de lutter Billeder af fredeligt Liv — der er et Tryghedens Velvære over dem. Male de Borgergarde-Korpsene, saa vælge de enten Øjeblikket før en Udrykning eller de fremstille dem ved et festligt Lag efter en vunden Sejr, hvor Bordet bugner under svære, sølvtunge Pokaler. Hvilken mærkelig national Beskedenhed hos et Folk, der i Malernes Aarhundrede har Sejr paa Sejr at opvise, og Sejre, som ingen anden Nation af saa lille Omfang kan opvise stoltere. Og dog er det sikkert, at en udpræget Nationalfølelse og Fædrelandsstolthed høre til Nederlændernes dybestliggende Egenskaber. Men saa fremmed for al Bram er dette Folk i sin inderste Natur, at det forsmaar at give denne Følelse ydre Udtryk.

Hver vælger sig da sit lille Felt, hvor han føler sig hjemme. hvor han slaar sig ned, og hvor han bliver. Med en beundringsværdig Vedhængen gentage de det samme Æmne atter og atter uden at trættes — man kan ikke overvurdere den Rolle Flid og Taalmodighed spiller i denne Kunst, hvor selv Genialiteten altid hviler paa et solidt Arbejde. Man har

sagt, at det er en jordbunden Kunst — sagt det bebrejdende — og det er sandt: der er en Verden, som den ikke kender, en Verden op ad Solen til; men det er netop disse djærve Nederlænderes Fortrin, at de har plantet Foden fast paa denne Jord, opdaget den og taget den i Besiddelse for Kunsten.

De føre os rundt i deres Land. Jan van der Heyden og den delftske Vermeer vise os de farvebrogede Stæder. Pieter de Hooch fører os ind i de hyggelige Gaardsrum en Solskinsdag, naar Lyset lægger sig blankt over de smukke, gule Sten. Dou aabner os Døren ind til de høje, skønne Inderrum, hvor Buehvælvinger og Søjler danne en besynderlig Modsætning til Bohavets smaaborgerlige Hygge derinde, medens Maes i sit bredt, enfoldige Sprog fortæller os sine rørende Smaatræk af det daglige Livs Ubetydeligheder. Med Mieris og Metzu betræde vi de fornemme Huse, som de Heem har smykket med sine Blomsterstykker, hvis Farver er saa friske, at man endnu tror at indaande Duften fra dem, mens Borgmesteren fra Deventer i sit elegante Foredrag fortæller os dets Memoirer — stundom lidt trivielle, men undertiden med virkelig Følelse. Steen og Ostade slaa Døren op for Kermessernes og Krostuernes vrælende og plumpe Lystighed, hvor tunge Støvler træde Takten til den hvinende Violin . . . Under Ruisdals knugende Graavejrshimmel vandre vi ind i mørke Egeskove, hvor der synes at herske en tusindaarig Tavshed, hen mellem Granskovs Klipper, hvor Vandfaldet styrter i hvidtskummende Hvirvler . . . Og atter naa vi ud paa grønne Enge, hvor Potter græsser sit røde Kvæg, over side Skovsletter, hvor Cuijp maler sine gyldne Aftentaager, til Hobbemas venlige Vandmølle, hvor Hjulet aldrig staar stille, og hvorfra man mellem spredte Træer ser ind over Kornmarker, hvide til Høst . . .

Jeg ser det alt som i Drømme, mens jeg under Indflydelse af en usynlig Kæmpemagnet drages fremad mod det aller helligste, hvor Rembrandts Sol straaler, en Midnatssol, der i sin dybe Trylleglød samler al den spredte Glans af et helt Aarhundredes Stræben. Den hollandske Kunst vil aldrig kunne afkaste Rembrandts Førerskab, fordi han paa en Maade rummer dem alle i sig. Er hans Navn oppe, saa har ogsaa den gode Dage, led den Tilsidesættelse, saa var han dybest forskudt. Jeg brugte Udtrykket Midnatssol, og nu slaar det mig, hvor godt dette Billede passer, just med Hensyn til det Maleri, som allerede langvejs fra skinner en i Møde fra Rembrandtssalen, og som man tidligere plejede at kalde for Nattevagten, indtil man opdagede, at hvad man tidligere havde taget for en natlig Udrykning, i Virkeligheden er en ren Solskinsmanøvre. Rembrandts Lys er ikke altid saa godt at blive klog paa, hans Sol er ingen almindelig Hverdagssol, men en spøgefuld Planet, der stundom har moret sig med at have de kunstforstandige en Smule til bedste.

Rembrandts Nattevagt eller som det nu officielt hedder: Udrykning af Frans Banning Cocq's Kompagni, fremstiller Medlemmerne af et vel bekendt amsterdamsk Skyttegilde i deres Forsamlingshus ved Singel, i Færd med at rykke ud. I Billedets Midtgrund ser man Kaptejnen i Samtale med en anden af Brødrene skride i rask Gang tværs gennem Billedet. De er klædte i det syttende Aarhundredes maleriske Dragter: Fjederhatte, gule Læderkøllerter med Skærf og Kravestøvler. Paa alle Kanter er der Opbrud og Bevægelse, Rummet er fyldt med Skikkelser, med Liv. Vaabnene undersøges for sidste Gang, Trommen røres, og i Baggrunden foldes Fanen ud. En lille Dreng med et Krudthorn om Livet løber ilfærdigt foran hen mod Trappen. Ingen skulde falde paa, at man her havde et bestilt Billede for sig. I Modsætning til

de fleste Skyttestykkers sirlige Opstilling og beregnede Arrangement, er der her et Præg af Tilfældighed, der ikke giver et impressionistisk Øjebliksbillede noget efter. Og dog er hver af de seksten Figurer, der findes paa dette Lærred, et Portræt, og det vides, at hver af de portræterede betalte Rembrandt hundrede Gylden for sit Billede. Det blev hængt i Kompagniets Gildehus, hvor det fik Lov til at hænge til ind i det attende Aarhundrede. Siden har det vandret igennem forskellige Hænder og døjet ublid Medfart. I forrige Aarhundrede lod man det uden Følelse for dets Værdi afhøvle i Kanten, for at tilpasse det til en Væggeplads, man havde tiltænkt det. Dette attende Aarhundrede, hvilke Vandalismer det begik paa sit store Opdagertogt! Ved denne Prokrustesafhøvling er to af Figurerne gaaet tabt, og Helheden i Billedets Komposition forstyrret. Men, det er ikke den eneste Overlast, det har lidt. Det er ogsaa gentagne Gange blevet overmalet, saa at det jo ikke er den ønskeligste Prøve paa Rembrandts Penselføring. Saa meget mere maa det beundres, at et Billede, der har gennemgaaet saadanne Hestekure, endnu kan straale med saa megen Glans. Rembrandt har visselig malt Billeder, hvis sjælelige Indhold er langt betydeligere end dette, men hvad Koloritens Liv og Varme angaar, har han aldrig fejret større Triumf.

Faa Skridt herfra — i samme Sal — hænger Van der Helsts Skyttemaaltid. Ogsaa et berømt Billede, og med Rette. Rembrandt og Van der Helst — underligt nok — som de mødtes og fulgtes i Livet, saa mødes og følges de efter Døden. Men, naar det i levende Live var Van der Helst, der fortrængte Rembrandt, saa hævner Rembrandt sig kongeligt efter Døden ved at bære Van der Helst op. Som en Planet har Skyttemaaltidet fulgt med Rembrandts Nattevagt og delt dets Glans.

De to Mestre var samtidige i strengeste Forstand. Født med faa Aars Mellemrum (Rembrandt var fem Aar ældre) kom de omtrent paa en Gang til Amsterdam, giftede sig kort efter hinanden, og døde ligeledes omtrent paa samme Tid. De bejlede til det samme Publikums Yndest — den højere amsterdamske Borgerstand — men, naar Rembrandt stadig steg opad mod Højder, hvor hans Samtid ikke kunde følge ham, indtog Van der Helst behændig den Plads, han lod ledig, blev Modemaleren, den fine Verdens kaarne i endnu højere Grad end Rembrandt havde været det. Og medens Rembrandts graanende Aar skyggedes ikke blot af Trang, hvad der vel for en Del skyldtes ham selv, men ogsaa af Miskendelse, levede Van der Helst rig og hædret.

Rembrandt og Van der Helst! Deres Historie gaar igen til alle Tider, i alle Lande, blandt alle Folkeslag, og altid med det samme Udfald: det er det store, banebrydende Geni, der ligger under i Kampen mod det behændige og behagende Talent . . .

Man forstaar det saa godt, naar man betragter Silken, Kniplingerne, Juvelerne paa Van der Helsts Portræter. Ingen Maler er mere indsmigrende, mere overlegen i Behandlingen af Stofferne. Hans Farver ere saa sarte, hans Gruppebilleder smagfuldt ordnede. En Vermehren i det syttende Aarhundrede, med Talent nok til at sikre sig en fremtrædende Plads til en hvilken som helst Tid, var han som selvskreven til at blive den fornemme Verdens Maler. —

Mange Billeder var her endnu at omtale, Billeder, der brænde sig uudslettelig ind i Erindringen. Maas' Spinderske, Metzus gamle Kone, Frans Hals' lystige Fyre og Jan Steens fine Miniaturbilleder. I alt seksten hundrede Billeder omfatter Samlingen nu. Som ovenfor nævnt er der ogsaa en Afdeling

med moderne hollandske Billeder; men jeg opsætter Omtalen af den moderne Kunst til et senere Tidspunkt.

Den nederste Etage optages af de historiske Samlinger, gamle Vaaben og Brugsgenstande, henrivende Prøver paa gammel Arkitektur, Guldsmed- og Træskærerkunst. Man ser her fuldstændige Prøver paa gammelhollandske Boliger, det ydre som det indre. Blandt andet findes her et stadseligt Amsterdammerhus fra Slutningen af det syttende Aarhundrede. Det er udvendig beklædt med Skildpaddeskal og prydet med indlagt Metalarbejde. Det skal have taget fem og tyve Aar at bygge og kostet 45,000 Kroner.

Den six'ske Malerisamling er kun lille i Sammenligning med Rigsmusæets; men man vilde alligevel gøre stor Uret ved at forbigaa den. Den ligger ved Heerengracht, Nummer fem hundrede og noget. Huset er gammelt. Det er jo det samme, der for halvtredie Aarhundreder siden beboedes af den kunstelskende Borgmester Jan Six, Rembrandts trofaste Ven. I dette Hus har ikke alene Rembrandt selv, men ogsaa hans Elever, saasom Jan Lievens og Govert Flink, gaaet ud og ind. Paa regnfulde Dage har de løftet de tunge Pokaler og stødt dem mod hverandre.

Der Nebel steigt, es fällt das Laub
Schenk' ein den Wein den holden,
wir wollen uns den grauen Tag
vergolden, ja vergolden.

Huset ejes endnu af en Descendent af den gamle Borgmester, en yngre Jan Six, en kunstforstandig og kunstkyndig Skribent, der med stor Liberalitet aabner sine Døre for enhver, der har Lyst til at tage hans Billeder i Øjesyn.

En forekommende Tjener (jeg noterer det, fordi de forekommende Tjenere ere sjældne i Holland) lukker op for en,

modtager ens Kort og Paraply, og fører uden mange Omstændigheder den besøgende ind i Huset. Værelserne ere smaa og ikke meget lyse. I det første af dem findes en Samling værdifuldt Porcellæn og lignende Kunstsager, i det næste (Stuen ud til Gaden) hænger en Mængde større og mindre Malerier, alle af gammel-hollandske Mestre. I Hjørnerne ved Vindverne hænger midt for hinanden Rembrandts Billeder af den gamle Jan Six og hans velædle Ægtefælle Anna, og har vel hængt saadan, siden de blev malede. Hun var kun en og tyve Aar den Gang Margrethe Tulp, en Datter af den berømte Læge og Professor, som Rembrandt har foreviget paa sit berømte Anatomibillede. I mer end to Aarhundreder har de hængt her, vogtende over Slægtens Traditioner, skuende ned paa Børns og Børnebørns Lege. Det er et Par Billeder i Rembrandts brede, faste Maner. Tonen er mørk og fornem, og de ere malte med en Bravur, som man maaske kun finder den paa Rembrandts store Lærreder. I Hovedernes Karakter og Udtryk er der det sikre Greb om det individuelle, som aldrig svigtede Mesteren.

En Vindeltrappe fører op ovenpaa. Der er kun et lille Rum — Sal kan man ikke kalde det — med Ovenlys. Dette medfører den Fordel, at Væggene helt har kunnet tages i Brug til Ophængning af Billeder, og der er saa fuldt, som der kan være. Et lille Fadebur for Feinschmeckere. Der er Prøver paa alle det hollandske Kunstkøkkens udsøgteste Retter — lidt af hvert — Pieter de Hooch, Maes, Dou, Everdingen, Hobbema, Ruisdael og Steen. Flest smaa Billeder. Endelig Samlingens Perler, de to Billeder af Johannes Vermeer. Kræsne, engelske Rejsende nøjes ofte med at se alene dem. Vermeer er jo en sjælden Fugl paa Samlingerne. Hans maleriske Efterladenskab var kun lille, i al Fald er det

kun lidt deraf, der er bevaret for os. Det store Rigsmusæum ejer ingen Prøve paa hans Kunst. Og dog er der i den hele Kreds af nederlandske Mestre ingen, der har haft en finere Følelse for Farven, ingen har mere kælet for den end han. Pieter de Hooch staar ham nær. Han elsker det kraftige, fulde Lys, de stærke Farver. Ofte er de blevet sammenblandede. Vermeer synes mere dæmpet. Han elsker det bløde Skær, de blide Farveharmonier, det fine graa, de brune og røde Mellemtoner. En Farveneurasteniker kunde man kalde ham; der er Hvile i hans Billeder, som i ingen andre.

Det ene af Billederne her i det Six'ske Galleri fremstiller et stilfuldt Gadeparti med nogle smukke, gammeldags Bygninger. Der er et ypperligt Perspektiv i dette Billede, men hvad der navnlig henriver, er Lyset, der lægger sig smigrende om hver Sten i Muren. Johannes Vermeer har en ikke almindelig Evne til at levendegøre Huse og Gader, til at individualisere dem og give dem Stemning . . .

Konen med Mælkekrukken viser os en tætbygget Hollænderinde med opsmøgede Ærmer, der hælder noget Mælk fra en Krukke over i en Kasserolle. Der er i Ansigtets Udtryk en eftertænksom, husmoderlig omsigtig Ro, mens hun med Blikket følger sit Arbejde, Mælken, der som en smal, hvid Stribe flyder fra den vandret hældede Krukke ned i Kasserollen. Et Bord med forskellige Køkkensager, i Baggrunden et højtsiddende Vindu og en hængende Kniv. Det er et simpelt Motiv og dog henrivende ved sin fine, graa Farvestemning og den fortræffelige Maade, hvorpaa Skikkelsen er hensat i Rummet. Der er noget i dette Billede, der minder stærkt om den moderne Malemaade. Ophængt i en Nutids-Samling, vilde det forholdsvis let glide ind i En-

semblet. De dybe, brune, mørke og skidne Farver, som ellers mer eller mindre karakterisere de fleste af de gamle Billeder, findes ikke her. Dertil kommer, at det er saa fortrinligt bevaret, og dette er en Egenskab, som gennemgaaende udmærker de vermeerske Billeder. Aarhundrederne synes at være gaaet temmelig sporløst over dem. Ligger det i den Maade, Vermeer har behandlet sine Farver paa?

Mærkeligt nok med denne Vermeer, der saa pludselig er dukket frem af den Glemsel, hvori han saa ufortjent var nedsunket. En enkelt Kunsthistoriker (Bürger) har væsentlig Fortjenesten af at have restitueret ham og gjort hans Værker kendte. Deres Antal er ikke stort; men det har været tilstrækkeligt til at skaffe ham en Rang blandt de første, og hans Værker ere saa meget højere i Pris, som de forekomme yderst sjældent.

Lidet véd man om hans Liv. Det hedder sig, at Fabritius har været hans Lærer, hvad der synes mærkeligt, da der ingen Lighed er mellem deres Arbejder. Maaske hænger hans udprægede Ejendommelighed som Farvemester sammen med, at han i væsentlig Grad har dannet sig selv, under spredt Berøring med samtidige Kunstnere. De faa Oplysninger, man har fremdraget om hans Liv, fastslaa, at han har levet i fattige Omstændigheder*). Maaske har han dertil været sygelig. Hans lidet omfattende Produktion kunde synes at tale derfor. Dog er ganske vist nogle af hans Værker gaaet tabte. Et lille rørende Træk om ham, eller rettere om hans Hustru, der imidlertid oplyser deres Samlivs Art, har Tilfældet opbevaret os, mere talende i sin Knaphed end mange Ord. Efter hans Død maatte Enken bruge hans efterladte

---

*) Dr. Abraham Bredius.

Billeder til at dække Gæld med. Der var de sædvanlige Restanceposter, Bager, Slagter osv. At hun imidlertid maa have gjort det med et blødende Hjerte, kan ses deraf, at hun siden satte alt muligt ind paa at faa dem tilbage igen. En sjælden rørende Kærlighed hos en fattig Kunstnerenke!

Zaandam, den grønne By.

Hvis ikke Peter den store var kommet til Zaandam, var jeg rimeligvis heller ikke kommet dertil. Men siden den russiske Selvhersker værdigedes at nedlade sig i den lille By som simpel Skibstømmermand, er den blevet et af disse Steder, som alle rejsende føle en Forpligtelse til at se, for at have det gjort, og som de saa aldrig siden tale om.

Turen er ganske nem. Nede ved Reuterske Kade ligge de smaa Dampere, der i Løbet af en halv Time eller mindre befordre os dertil. Der er Liv og Travlhed langs med Havnedæmningen. Der losses og lades, Folk skynde sig afsted med Pakker og Bylter. Endelig finde vi det Opslag, hvorpaa der staar Zaandam. Den lille Dampbaad, som Opslaget betegner, er lige paa Nippet til at gaa. Vi skynde os om Bord. Et Øjeblik efter er Fortøjningen gjort los, og vi glide saa sagtelig ud paa Het Ij.

Passagerer er der ikke mange af — ikke flere, end man med Lethed kan tælle paa sine Fingre. En Underofficer synes at være den notableste af dem. Disse Fartøjer er ogsaa overvejende beregnede paa Godstrafik. Bekvemmeligheder kende de intet til. Rimeligvis foretrække Passagererne Rejsen med Jernbanen.

Vandet er ganske stille. Det mørknes i Øjeblikket af en sortblaa Skydrive, der hænger der ovre over Toldhuset, og som lader de kredsende Maager skinne endnu mere kridhvide. Rundt om ligge de flade Kyster, kun Amsterdam tegner dristig sine Husmasser, sine Taarne og Kupler op mod Graavejrshimlen, og den tager sig ud. Lige agten for skimtes Het Ij's Udløb i Zuidersøen. Det begynder at stænke; blødt og boblende falde Regndraaberne i det stille Vand. Snart se vi foran os den mægtige Bro, som fører Jærnbanen over Nordsøkanalen; men vi svinge til højre ind ad Zaanen, den lille Flod, der har givet Zaandam Navn, og have nu umiddelbart foran os Byen med sine græsgrønne Huse og røde Vejrmøllevinger, en kraftig Farvesætning, som absolut maa tiltale et Barn. Vejrmøllerne ere en zaandamsk Specialitet — ikke saadan at forstaa, som om de andre Byer i Holland skulde mangle dem, de have alle deres rigelige Forsyning; men i Zaandam optræde de endemisk. Fire hundrede, siger Bädecker, at der er, og, naar vi forudsætte, som vi med temmelig Sikkerhed kan, at hver af dem har fire Vinger, giver det i alt seksten hundrede Vinger, og naar den lille, grønne By begynder at røre dem paa en Blæsevejrsdag, ser det ud, som om den skulde flyve væk med Vildgæssene. Disse Møller male naturligvis ikke Mel alene. Mange ere Savmøller, andre male Olie, Gryn, Farve, Cement eller Papir. Forbavset over at se en saadan Masse Vejrmøller i Virksomhed, spurgte jeg en Hollænder, hvor det dog kunde være, at man ikke hellere anvendte Damp, hvortil han svarede med filosofisk Ro: Naah, Vinden er dog billigere.

For Resten er Zaandam ikke nogen helt ubetydelig By. Den har i det mindste en Snes tusinde Indbyggere, hvoriblandt et klækkeligt Antal Millionærer, hvilket taler for, at man kan komme et godt Stykke med Vinden alene, naar den

blæser fra den rigtige Kant. Det er dog vel ikke saa meget Mølle-Industrien, som Skibsforbindelsen med Norge, der har gjort Zaandam velstaaende. Fra dette Land hentes de store Trælastfragter, som herfra omsættes til andre Dele af Landet, navnlig ogsaa til den nære Hovedstad.

Ved Ankomstbroen var der naturligvis fuldt op af dagdrivende Eksistenser, der hængte paa Maven ud over Rækværket, og allerede langvejs fra nok saa polisk blinkede den fremmede i Møde. Ved Landstigningen tilbød de mig straks deres gode Tjenester — de skønnede, at jeg var en af dem, der besøgte Czar Peters Hytte. En af Flokken, en lavstammet, sortsmudset Fyr med et svedent-velvilligt Ansigt, holdt haardnakket paa med at ville følge mig paa Vej, idet han forklarede mig, at han var den eneste kompetente og bestaltede Fører, og at de andre var noget sammenløbet Rak. Smigrende som hans Tilbud var, modstod jeg dog ogsaa det, da vi til alt Uheld kom til et Sted, hvor Vejen delte sig i to og løb i stik modsatte Retninger. Forgæves saa jeg mig om efter nogen, jeg kunde spørge; men min Kruijer*) skred rolig videre og tilvinkede mig med Haanden. Jeg skulde blot følge. Da Solen just i det samme trængte igennem det flossede Skylag og faldt paa hans Ansigt, fik dette et saa evangelisk Udtryk, at jeg, grebet af en pludselig Broderlighedsfølelse, raabte: Lad gaa!

Der er skrevet vidtløftige Afhandlinger over de hollandske Kruijere, deres eksemplariske Holdning, deres Uegennyttighed, deres Offervillighed og prøvede Trofasthed, der er saa stor, at en hollandsk Handelsherre uden Spor af Betænkelighed overlader dem en hvilken som helst Sum til Besørgelse. Hvis

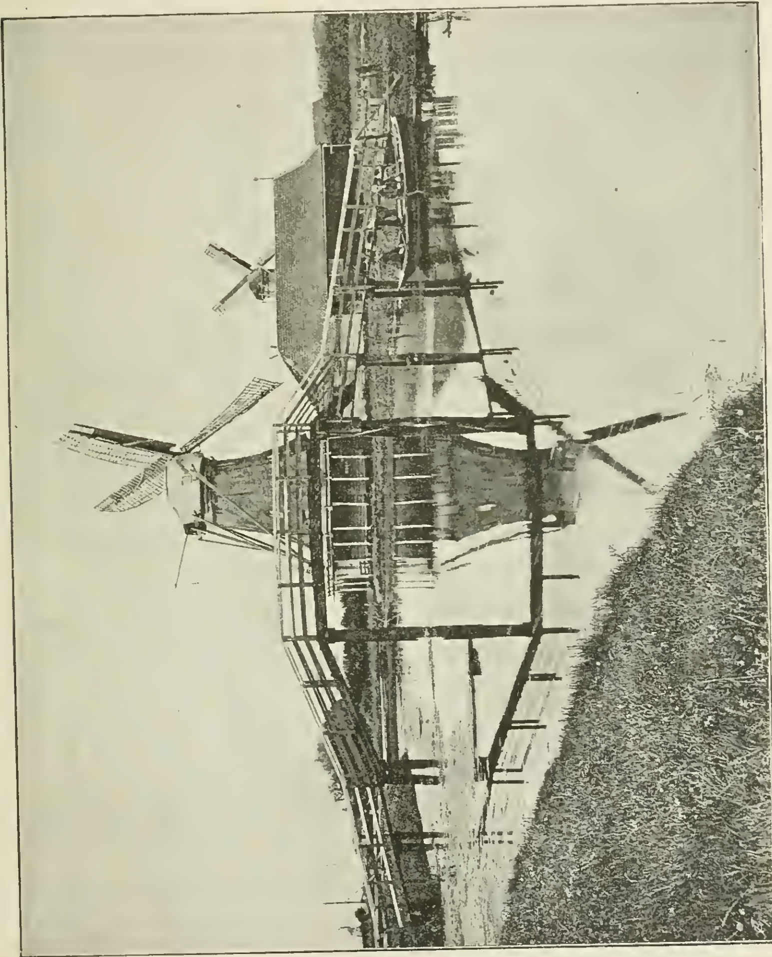
*) De hollandske Kruijere (udt. Krøjere) ere en ejendommelig Institution. De svare til andre Landes Bybude, men ere mere betroede. Deres smaa Boder have de paa Gadehjørnerne.

jeg var en hollandsk Handelsherre, vilde jeg uden Tvivl gøre det samme; men jeg skulde meget fraraade en fremmed at gøre Forsøget; ti jeg er ikke vis paa, om ikke disse Fyre lige som den romerske Gud have to Ansigter, et til Brug i indenrigsk Fart, og et andet, som de tage paa overfor den tilfældige rejsende, der kommer i deres Farvand.

Til Trods for sine tyve tusinde Indbyggere har Zaandam et nok saa landligt Udseende. Husene ligge spredt og omgivne af Haver. Gaderne, der for Størstedelen ere Veje, ere tæt beplantede med bredkronede, gamle Lindealleer. Mange af Husene ere af Træ og vende ud mod Gaden med en Gavl, der springer frem i Etager. Dog findes der ogsaa mellem dem store, flotte, stenbygte Villaer, sande Herresæder for Rigmænd. Zaanen skærer sit brede, blanke Løb igennem Byen, omgivet paa begge Sider af frodige Haver. Smaa Færgebaade sætte for en Bagatel Folk over fra den ene Side til den anden. Her møder man ogsaa de ejendommelige, klodsede, hollandske Træsko, som gennemgaaende bruges paa Landet. „Klompen“ kalder man dem. De ere uden alle Prydelser, ikke malede, men indgnedne med hvidt Pibeler.

Snart havde vi naaet „Hytten“, hvor en rødmusset, kappeklædt Hollænderinde med godlidende Ansigt og opsmøgede Ærmer kom gaaende os i Møde med Nøglerne for at oplade os Helligdommen. Denne, der kun er en Træbygning, er nu overbygget med et Stenhus af solidere Konstruktion. I 1825 havde nemlig en pludselig Vandflod nær bortskyllet Zaandams helligste Traditioner. Man har altsaa efter det kinesiske Æskeparadigma først et lille Hus og saa inden i det et lillebitte Hus. Dette sidste er ligesom sat sammen af to Stykker, et bredere og et smallere, og i Midten, hvor de mødes, sidder den højt opragende Skorsten. Vinduerne er sammensatte af ganske smaa Rudetavl. Huset, der hælder

overordentlig meget, endogsaa for et hollandsk Hus, bestaar af to indskrænkede Rum med et massivt, men temmelig raat Bjælkeloft og tilsvarende Vægge. Maaske er det mest impo-



Parti ved Zaanen. Zaandam.

nerende i det forreste Rum den store Fliseovn, hvorpaa er anbragt en Stentavle med Indskriften Pietro Magno Alexander, og nok en Tavle med udførligere Detailler. Overhovedet

grasserer det med Mindetavler herinde. Paa en tredie oval Tavle staar først paa russisk og nedenunder paa hollandsk: Intet er den store Mand for smaat. Sengen, der ogsaa findes i det forreste Rum, er en slet sammentømret Bræddekasse med et groft, gammelt Stykke Tøj som Flueforhæng, saa at der er fuldstændig afspærret for Lys og Luft. Stolene, hvoraf der findes et Par Stykker, ere nogle løjerlige, antediluvianske Indretninger med trekantede Sæder, der i Sandhed ikke skulde friste nogen almindelig dødelig til at nedlade sig paa. Da det imidlertid er en Erfaringssag, at engelske rejsende i Tidens Løb opslide endogsaa de uforgængeligste Monumenter ved deres nærgaaende Veneration, har man anset det for nødvendigt at garantere dem mod profanes „Besiddelse“ ved at spænde Snore fra Ryglænet ned under Sædet. Paa Væggene er der som paa alle slige Steder kradset Masser af Navne, som ironiske Fluer have signeret med smaa, sorte Segl. Omvisersken bemærker undskyldende, at den Slags Kradseri nu er forbudt. Kruijeren er imens hensunket i historisk Andagt. Formodentlig i en Følelse af Hyttens alt for store Tarvelighed, har man i dens inderste Rum udstyret den med nogle frygtelige Akillesbilleder, et af Peter og Gemalinde, og et andet yderst flovt og intetsigende Billede af Peter og Menzikof. Den Kammerdugs-Peter vilde sandelig aldrig have taget til Takke med et saadant Tørveskur.

Vi var færdige med Czar Peter; men nu indtraf det uheldige, at jeg lige netop fik to en halv Time for meget i Zaandam, og nu opstod af sig selv det Spørgsmaal, hvad jeg skulde gøre med dem. Det havde Kruijeren med forsynlig Forekommenhed ogsaa beregnet og tilbød at skaffe mig en Droske, for at jeg ikke skulde gaa Glip af noget. Da jeg antydede, at jeg hellere vilde gaa for at samle Appetit til Middagen, som jeg havde bestilt paa Hôtel Suisse, satte han

et bekymret Ansigt op og udviklede, at det slet ikke lod sig gøre. Hovedgaden var en hel Mil lang, det vilde tage mere end en Time at komme den til Ende, og der var ikke blot Savmøllerne og Oliemøllerne og Millionærernes Huse, men der var ogsaa Staldene. Zaandam var et meget mærkeligt Sted; men, naar Meneer nu tog en Droske, saa kunde han se det hele i Løbet af en Time og være tilbage til Stationen i rette Tid. Blot et Vink, saa skulde han arrangere det.

Da var det, at det delftske Lertøj ubesindigt slap mig ud af Munden. Stalde har jeg set før, sagde jeg, vi har dem smukke i vort Land, og hvad Oliemøller og Savskærerier angaar, saa ligner de hverandre saa temmelig over alt. Hvis her endda havde været noget, der var ejendommeligt nederlandsk . . . . saadan noget som Porcellænsfabrikationen i Delft.

Delftsk Porcellæn, sagde min Ledsager, idet han lynsnart greb den udtalte Ide. Meneer skal faa delftsk Porcellæn at se, og dybsindig som en Sfinks begyndte han at gaa foran.

Ja, men jeg agter skam ikke at købe.

Behøves heller ikke. Han nikkede beroligende.

Men hvordan da? Er *her* en offentlig Samling, et Kunstkammer?

Ja, nu kan Herren selv se.

Hans Ansigt straalede af stille Lykke ved Tanken om at skulle overbevise en Tvivler.

Et Øjeblik efter dukkede vi under en lav Dørkarm, skred gennem en ganske lille Forstue, og stod i hans private Wigwam, hvor hans Ægtefælle, et surøjet Fruentimmer, hilste ham med et mere betydningsfuldt end egenlig kærligt Øjekast. Interiøret var naturligvis ægte hollandsk. Han henpegede med Stolthed paa, at Gulvet skraanede under en betydelig Vinkel, og at Kaminen var beklædt med hollandske

Tegels, som dog rigtignok ved nærmere Eftersyn viste sig at være paaklistret Papir. Men der var i al Fald i Mønstret en tro Efterligning.

Selve Samlingen var opstillet paa et lille, rødmalet Fyrretræsbord i et Hjørne af Stuen og paa et over dette værende Ræk. Der var gamle Thekopper, Tallerkener, forhenværende Sauceskaale og malede Tegels (Fliser) — altsammen ægte delftsk. Gamle Ure laa henkastede mellem Dameriticules, Lyseslukkere fra Bilderdijks Tid og Peberbøsser fra før Revolutionen, der var Ting med en ubegribelig Bestemmelse, og altsammen til Salgs, om Meneer behagede. Det var ikke Pengene, det kom an paa; men det vilde skære den venlige Mand i Hjertet, om en fremmed skulde forlade Zaandam uden at medbringe en Souvenir derfra. Saadan et Par smaa Kopper f. Eks. for en halv Gylden. Det var latterlig billigt, i Antikvarbutikkerne vilde de koste det firdobbelte; men han havde sine Forbindelser . . .

Det hele saa rigtignok ud som Sager, der af Vanvare var kastede ud paa Gaden i en Flyttedags Hurlumhej; men det er jo netop de rigtige Antikviteter. Og saa er man i godt Selskab i Kruijerens Lugar. Med Stolthed foreviser han en Bunke Visitkort, fine Kort, som ere efterladte her af engelske Baronetter, amerikanske Doctorer og russiske Regeringsraader og Ministre. Det er ikke hver Dag, man er i saadant Selskab, og det maa ogsaa betales.

Da jeg forlod Kruijerens Hus i Botemakerpad, der er næsten lige saa historisk som Czar Peters, var jeg en Gylden lettere; men saa havde jeg ogsaa erhvervet to Souvenirs.

Kruijeren havde fuldendt sin Missjon; men nu tilbød hans Søn, en halvvoksen Knegt med et vist selvtillidsfuldt Væsen, sine Tjenester. Disse bestod væsentligt i at hjælpe mig over paa den anden Side af Zaanen, hvor det vrimlede med

skrigende Skolebørn, der netop var undsluppet Skolens Tvang, og nu i tætte Klynger sværmede om paa Gaden i deres hvide Træsko. Ved Afskeden tilbød jeg ham et Ticentstykke; men den lille Fyr tilstod med rørende Oprigtighed, at han ikke kunde tage mod en saadan Mønt, at han aldrig lod sig betale med mindre end en Kvartje (25 Cent). Jeg fik megen Agtelse for den unge Mand. Med Tiden vil han uden Tvivl udvikle sig til en flink Kruijer.

Da jeg efter at have spist Middag paa Hôtel Suisse tog videre, saa jeg et Glimt af min Kruijer paa Banegaarden igen. Var han kommet for at modtage andre notable Besøg eller for personlig at følge mig til Vogns? Et Øjeblik smigrede jeg mig med Tanken. Under alle Omstændigheder sendte han mig en standsmæssig Hilsen til Afsked.

De døde Byer. Digerne.

En Times Jærnbanekørsel fra Zaandam ved en Indskæring af Zuidersøen ligger Byen Hoorn, Nordhollands gamle Hovedstad. Den hører ligesom det nordligere liggende Enkhuisen (udtales Enkhøjse) til de døde Byer ved Zuidersøen. De døde Byer! Der er en Duft af Eventyr om Navnet. Vi kende alle Fortællingen om en By, der sank til Søens Bund ... Saadan er det ikke gaaet her, snarere omvendt. Det er Søens Bund, der har hævet sig op til Byerne, afskærende deres Livskilder. I det syttende Aarhundrede var de endnu betydende og folkerige Stæder; men Zuidersøens Tilsanding i forrige Aarhundrede hentørrede dem langsomt. Skibene, der havde bragt Liv og Velstand, indstillede deres Farter. De maatte sælges eller hugges op. Naar Enkhuisen i Byens gode Tid sendte fire hundrede Skibe ud paa Sildefangst, saa sender den nu intet mer. Og samtidig med Sejladsen aftog Befolkningen, Rigdommen. Byen, der i det syttende Aarhundrede talte et halvt hundrede tusinde Indbyggere, har nu kun en Tiendedel, og saadan er den i bogstavelig Forstand svundet ind, at en af dens gamle Porte nu staar langt ude i den aabne Mark. Hoorn har næppe været saa betydelig; men paa den anden Side er den saa heller ikke indskrumpet til den mumieagtige Levning som Nabostaden. Dens Ostemarked har

i al Fald endnu stor Betydning. Hele det omgivende Land er jo Osteproduktionens gamle Sæde, et dyndfedt, frugtbart Marskland, gennemskaaret af Kanaler og Vandrender. Vandet siver op af denne Jord, hvoraf meget er inddæmmet Land, Græsset tager kraftig Vækst og dækker Jorden som et yppigt, busket Tæppe, hvor Kvæget frit driver om og har gode Dage. Hvad Under, at Nordhollands Kvæg staar i Ry for sin Skønhed og Rigdom paa Mælk. Faarene ere finuldede og deres Kød fortrinligt. Befolkningen er velstaaende. Det er især Osteproduktionen, der lægges Vind paa. Næsten alle de omliggende Byer ere kendte for deres Ostemarkeder. Paa Markedet i Alkmaar (en smuk By, der ligger vestligere, midt i Landet) omsættes der aarlig tolv Millioner Pund Ost, i Hoorn vel omtrent det halve. Sydpaa ligger Edam, der har givet Ostene Navn (hvorfor man kalder dem for Ejdammere, er mig ubegribeligt), og Purmerend, hvis Marked ogsaa hører til de største.

Hoorn har flere Gange gjort sig hæderligt bekendt i sit Lands Historie. I 1573 blev der her tætved udkæmpet et Søslag med en spansk Flaade under Admiral Bossu, der varede i fire og tyve Timer, men som endte med en glimrende Sejr for Hollænderne. Den spanske Admiral og tre hundrede af hans Matroser blev indbragte som Fanger til Hoorn, hvor han maatte tilbringe tre Aar i Fangenskab, indtil han var saa heldig at blive udvekslet for nogle andre fornemme Fanger. Hvis Hoorn imidlertid mere har Tilfældet end sin egen Fortjeneste at takke for, at dens Navn blev knyttet til denne Sejr, saa har Byen ogsaa givet andre mere reelle Bidrag til sit Lands Udvikling. Ansete Søfarere ere udgaaede herfra, saaledes Willem Schouten, der i 1616 omsejlede Amerikas Sydspids og opkaldte den efter sin Fødeby Kap Hoorn, ligesom ogsaa Abel Tasman, der opdagede Tas-

manien og Ny-Zeeland, og Jan Pieterszoon Koen, der grundlagde Batavia, alle vare hjemmehørende i Hoorn.

Enkhuizen har ingen berømte Sømænd at pege paa. Til



Gadeparti i Enkhuizen.

Gengæld var den Fødeby for Paulus Potter, der skulde blive en saa herlig Skildrer af sin Hjemegns Skønhed, det fede Kvæg. Stakkels Fyr! Han blev kaldt bort fra sin Hjord i

Utide, førend han endnu var bleven fuldt Herre over sin Kunsts Midler. Kun ni og tyve Aar gammel var han, da en ubarmhjærtig Svindsot rev ham bort . . . Sørgmodig, svindende som en Skygge, stirrer han endnu paa os fra det Billed, som Vennen van der Helst malede af ham kort før hans Død, og som nu hænger i Mauritshuis i Haag; men tæt ved hænger hans unge Tyr, der med trodsig Pande hævder sin faldne Herres Ære . . .



Vandtaarnet i Hoorn.

Det var henimod Mørkningen, da jeg ankom til Hoorn. Der var stille og mennesketomt i den lille Bys Gader, hvor de faa med Toget ankomne Mennesker hurtig spredtes og sporløst forsvandt. Lige over for Banegaarden laa den ret anselige, gammeldags Gæstgivergaard, i hvis store Stuer der var fuldstændig tomt, og hvor alt, lige til Priserne, var besynderlig menneskevenligt . . . Jeg drev saa ud og gennemkrydsede Gaderne paa Maa og Faa, medens det ejendomme-

lige Skumringslys gav alt en egen Stemning. Husene er ualmindelig stilfulde og smukke, nogle af dem meget anselige. I det hele taget gøre de et langt betydeligere Indtryk, end man vilde vente det efter Byens Størrelse. Men hvor skævt de dog staa! De hælde sig helt frem over Gaden, som om de netop var i Begreb med at falde. Det forekom mig, at de var i en renere og rigere Stil, end man let finder i de andre Byer. Der syntes ødslet paa dem med en Skønhed, som egentlig stod i et besynderligt Misforhold til deres nuværende prosaiske Bestemmelse som Mode- og Kolonialforretninger. Nogle af dem ere rene Pragteksemplarer, Perler af Bygningskunst, saaledes St. Jans gamle Hospital, Vejerhuset, der ligger paa det rummelige Torv, den gamle Kancellibygning og Vandtaarnet, en rund Bygning med spidst tilløbende Taarn. Der uden for staa gamle, hundredaarige Træer i Alléer, der synes at hviske Omkvæd af middelalderlige Sange. Som Brügge, som Lybeck er Byen en af dem, der er holdt i én Stemning, og som helt og harmonisk bærer en svunden Tids Præg.

Hvor ensomt her dog er ned ad de træplantede Sidegader, hvor man kun øjner en skurende Kone, bøjet over sin Kedel, eller hører Lyden af et Par klaprende Træsko, der forsvinde ind gennem en Port. Til Trods for Husrækkerne og Brolægningen gør det hele dog et saa ublandet landligt Indtryk. Uvilkaarlig falder mig et Par Linier ind af en tysk Ritornel:

Muskathyazinthen —
Ihr blühtet einst in Urgrossmutters Garten,
das war ein Platz, weltfern, weit, weit dahinten.

Jeg har denne ubeskrivelige Fornemmelse af at være kommet bagved Tilværelsen ind i den gamle Oldemoderhave, hvor alt betyder noget andet og mere, end hvad det er . . .

En Stump Gade, der hurtig holder op, og nu vandrer jeg opdagelseslysten hen ad en Vej, der svinger i halvhundrede Alens Afstand, og synes at blive borte ud i et Land, der synes lige saa uddødt og tomt for Mennesker. En enkelt Vogn skumpler sig knirkende og stønnende hen ad en smal og ujævn Jordvej. Til venstre for Vejen løber et højt Dige, der staar sort mod den blanke, glasklare Himmel oven over. Til højre ligger en dyb, dyb Sænkning som en Josafets Dal; nede fra Bunden blinker der Vand, formodentlig en Kanal. Ovre paa den anden Side og dog dybt under mig skimter jeg smaa, spredte Vaaninger med Smaahaver om. Saadan gaar jeg en Stund, draget af Ensomheden. Da naaer et Sus mit Øre, en Lyd som af skvulpende Brænding. Hvor kommer den fra? Her er jo intet Vand at se, saa langt Øjet naaer, uden den Smule Kanal dernede. Jeg følger en pludselig Indskydelse, klatrer op ad Jordvolden det Par Skridt, og foran mig, lige under min Fod, ligger den store, tungsindig-mumlende Zuidersø som en spejlblank Flade, blinkende med en dump, blyagtig Glans, glidende bort under Mørkningen og de tunge Skyer, der i Festons sænke sig mod dens Bryst. I en bred Bue bugter Kystlinien sig mod Nord. Intet Sejl vugger sig derude, ingen Baad glider af Sted for støtte Aareslag, ingen Fugl stryger paa spilede Vinger over Søen. Der er lige saa ensomt og lydløst til den Side som ind ad Landet til. Bagved ligger den gamle By, sort, som var den skaaret ud i Ibenholt. Der stiger ingen Lyd fra Jord eller Vand — kun den matglinsende Sø stirrer ufravendt paa mig med sit brustne Kæmpeøje, som om den vilde spørge, hvorfor jeg forstyrrede dens Fred . . .

Jeg ved ikke, hvor længe jeg havde staaet saaledes tabt i Drømme, da det paa en Gang slog mig, at den Jordvold, jeg stod paa, ikke var noget af Naturen dannet Højdedrag —

hvor kunde man ogsaa tænke sig sligt? — men et af de berømte hollandske Diger, en Skanse, opkastet mod det truende Hav, som Holland fra Arilds Tid har ligget paa Krigsfod med. Det er en Kamp, som har været ført med vekslende Held. Snart have Hollænderne kastet Havet tilbage og sat sig fast paa den Grund, som Søen først har kaldt sin. Saa har Havet igen i Nattens Mulm og Mørke foretaget et uventet Angreb, en omgaaende Bevægelse maaske, gennembrudt Forskansningerne og erobret sit gamle Territorium tilbage. Op og ned, som Krigens Gang er.

Zuidersøen er just et godt Eksempel derpaa. Indtil det trettende Aarhundrede var der fast Land her. Da brød Havet ind og dannede denne store Bugt. Siden hen i forrige Aarhundrede er den saa, som ovenfor omtalt, jævnt sandet til igen, uden dog helt at forsvinde, og nu tænke Hollænderne paa aldeles at smide den ud og tage deres gamle Territorium tilbage. Foretagendet er rigtignok beregnet at ville koste en hundred og tyve Millioner; men, naar Hollænderen først har gjort sit Overslag og set, at der er noget at vinde, viger han ikke tilbage for Bekostningen, den være aldrig saa stor, og der er al rimelig Udsigt til, at Udtørringen af Zuidersøen i en ikke fjern Fremtid vil berige Holland med en ny Provins, hvor mange tusinde Mennesker vil kunne bo og finde deres Livsophold.

Hvis Digerne ikke var, vilde en Springflod sætte Holland under Vand efter en Linie: Groningen, Leeuwarden (udtales Le-uvarden), Zwolle, Amersfoort, Utrecht, Bergen-op-Zoom, Antwerpen — omtrent det halve Land. Kun Klitterne og enkelte andre høje Punkter vilde som Øer og Halvøer rage op af den almindelige Oversvømmelse. Derfor omtales i gammel Tid ogsaa kun de Punkter paa Landets Vestside, der ligge i Klitterne eller paa Heden. Enkelte andre Stæder,

saasom Dortrecht og Leiden, nævnes ganske vist ogsaa tidlig; men de laa paa opkastede Volde eller Dæmninger. Hele dette Nordholland, som omgiver os her, ligger en seks-otte



St. Johannes' Hospital i Hoorn.

Fod under Havfladen, og andre Strækninger ere endnu lavere, indtil femten-seksten Fod under Vandskorpen. Det har derfor været en første Nødvendighed at opføre Diger saa at sige

langs hele Kysten i en Længde af omtrent halvfjersindstyve Mil. Kun paa enkelte korte Strækninger, hvor der er høje Grunde eller store Klitter til at erstatte dem, have de kunnet undværes. Klitterne beplantes med Hjelm og Marehalm og lignende Planter, der hjælpe til at fæste det flygtige Sand. Det første, der er nødvendigt ved Digebygningen, er en solid Grund, og denne erholdes ved at lægge et Underlag af Ler, og, naar det ikke er tilstrækkeligt, ved nedrammede Pæle. Diget selv opføres af saadanne Jordarter, som have mest Fasthed og beskyttes mod Søsiden med Pilefletninger, der fyldes med vaadt Ler. Dette Fletværk maa stadig fornyes med faa Aars Mellemrum, og opsluger saa uhyre Mængder af Pilekviste, at man i stort Omfang maa dyrke Pilen til dette særlige Brug. Enhver, som har rejst gennem Holland med Jernbanen, vil have set disse vidtstrakte Pileplantninger, der gerne findes paa sid og sumpet Grund. Undertiden maa Grunden beklædes med Murværk og styrkes med uhyre Stendynger, hentede fra andre Lande, mens den øverste Del af Digerne, der paa nogle Steder naa en Højde af fyrretyve Fod, er beklædt med et Lag Græstørv. Det berømteste af disse Diger er Helderdiget ved Nordhollands øverste Pynt, et Sted, hvor Søen særlig bryder. Det er omtrent en Fjerdingvej langt og bygget af norsk Granit. Navnkundigt er ogsaa Westkappeldiget paa Øen Walcheren (den sydvestligste af de zeelandske Øer). Det er en god halv Mil langt og har et Fald mod Havet af tre hundrede Fod. For oven er det saa bredt, at det har Plads ikke blot for en Landevej, men ogsaa for et Jærnbanespor. Ikke sjældent ere Digerne beplantede med Træer, hvis Rødder væsentlig bidrage til at fæstne Jorden.

Man kan tænke sig, hvilket Arbejde, hvilke Kapitaler det har krævet at rejse en saadan Vold. Og det er et Arbejde,

som aldrig faaer Ende. Hvis de flinke Forsvarere blot nogle Aar lagde Vaabnene ned, vilde Havet snart have tilintetgjort Frugten af alle deres tidligere Anstrengelser. Et særligt Ingeniørkorps — de Waaterstaat —, der tæller fortrinlige Videnskabsmænd iblandt sine Medlemmer, oppebærer deres faste Gage for at værge Landet mod Oversvømmelse. Ved stormfuld Vintertid, naar Digebrud mest er at frygte, have de alle Forberedelser trufne til at møde et Angreb, og Forposter ere udstillede Dag og Nat langs den truede Linie, for øjeblikkelig at give Melding, hvis noget skulde ske, og kalde Mandskab til fra de nærmeste Byer. I ængstlig Spænding vogter man paa den stigende Flod, og, naar en Ulykke ventes, ringer Allarmklokken, der kalder hver Mand til sin Post. Bliver Søen ved at stige, bygger man en ny Vold paa Toppen af Diget, og saa hurtigt, at Vandet næsten altid stanses. Næres der Tvivl om Digets Styrke eller der sker et Brud, udbedres Skaden ved Sejldug og Sivmaatter, der anbringes paa Ydersiden af Diget for at modvirke Bølgernes Angreb. Og hvis saa alligevel alle disse Forholdsregler vise sig utilstrækkelige, bygger man indenfor Diget et nyt, halvrundt Reservedige om det truede Punkt. Dog har der været Tilfælde nok, hvor al Kløgt og Kunst var spildt, hvor Havet overmægtigt gennembrød alle Skranker, oversvømmede hele Landstrækninger og bortrev Masser af Menneskeliv og Gods. Saaledes dannedes i det trettende Aarhundrede Dollartbugten, den dybe Indskæring, der danner Skellet mellem Holland og Tyskland ved Emsflodens Udløb. Ikke mindre end fem og fyrretyve Landsbyer ødelagdes ved denne Lejlighed.

Det er ikke alene langs med Kysten, at Holland er inddiget. Ogsaa langs med Floderne har det sine Forskansninger. Da Landet er fladt og lavtliggende, ere Flodbredderne

ligeledes lave, og naar Flodernes Vandmasse i Foraarstiden opsvulmes af den smeltende Sne i de Bjergegne, hvorfra de komme, og da mødes med en fra Havet kommende Springflod, træde de over deres Bredder og skylle ud over det omgivende Land. I Rotterdam er det en ret almindelig Begivenhed, at Maasflodens Vand stiger over Bolværkerne og fylder Byens Kældere med Vand. Stundom er Oversvømmelsen saa total, at man paa venetiansk sejler rundt i Gaderne i Baade. Dette er kun for en Karnevalsspøg at agte; men undertiden kan Vandfloderne antage en ondartet Karakter og kræve Ofre baade af Gods og Menneskeliv. I Begyndelsen af Firserne foranstaltede Maas en saadan større Oversvømmelse.

At der ved denne bestandige Tumlen med Vandet opstaar et vist Fortrolighedsforhold mellem Hollænderne og Havet, er naturligt nok. Mange Hollændere af den fattige Befolkning kende i Virkeligheden intet andet Hjem. Naturligvis taler jeg ikke her om Søfolkene, men om de Familier, der ligesom Kineserne bo og bygge paa Smaaskibe paa Vandet. Ombord have de en større eller mindre Besætning af Køer, Svin og Fjerkræ. De tobenede have den ene Ende af Fartøjet for sig, de firbenede den anden, og Baaden, hvad enten den nu ejes eller lejes, er ikke større, end at den med Lethed kan passere selv de mindre Kanaler. Lejligheden maa nødvendigvis blive indskrænket, til Gengæld pynter man den af bedste Ævne med Tulipaner og Hyazinther. Luftforsyningen kommer rigelig fra den store Sal udenfor. Derimod er Familien selv gerne talrig. Børneflokken balancerer som Regel mellem det hele og halve Dusin. Deres Livsophold have de ved at opkøbe alle Slags Landprodukter, Grøntsager, Smør og Ost osv., som de føre til Byen og

sælge. Naar de have afsat deres Købmandskab, drage de ad Landet til igen. De mere velhavende have en Hest til at trække; men har man ikke Raad til den Luksus, saa spænder Familien sig selv i Selen og trækker afsted med den svømmende Ladning. De nyeste Optællinger vise, at Holland har mellem ni og ti tusind beboede Skibe.

Bussum-Naarden. — Hollandsk Literatur.

Bussum (udtales Byssum, hollandsk U udtales altid som Y) ligger et Par Mil fra Amsterdam, omtrent halvvejs hen ad Utrecht til. Stationen hedder Naarden-Bussum. Naarden nyder en sørgelig Ihukommelse fra Spanjerkrigens Tid, da den var Skueplads for den blodige Massakre, der næsten ikke levnede noget levende Liv. Bussum er en venlig-smilende Villaby med Høns og Haver, noget som Ordrup, men landligere, mindre sammenbygget. Togene til og fra Amsterdam, der hvert Øjeblik suse forbi, gør det muligt at have sin Virksomhed i Amsterdam og dog bo herude i landlig Fred og Ro. Det gør i al Fald den Mand, jeg besøgte derude, Forfatteren Frederik van Eeden, en af Lederne i den nyeste Bevægelse i hollandsk Literatur.

Hollandsk Literatur? spørger Læseren maaske. Gives der virkelig nogen hollandsk Literatur? Vi troede, at Holland var et materialistisk Land, der kun frembragte Malkekvæg og store Oste, og, naar det kom højt, Kridtpiber og Genever. Man synes allevegne at have fastslaaet det som en Kendsgerning, at Hollænderne ingen Literatur har, i al Fald ikke af den Art, der betyder noget. Havde Danmark ikke haft H. C. Andersen, vilde Udlandet sandsynligvis have sagt det samme om os. Hvad Hollænderne selv angaar, saa leve de

i det mindste i den Forestilling, at de have en ganske righoldig Literatur, og at de ogsaa paa det literære Felt have gjort Evropas Svingninger og Bevægelser med, og det synes ikke at genere dem videre, at de ikke have formaaet at afvinde Udlandet mere Interesse for deres Bestræbelser. En literærhistorisk Professor, som jeg nu og da traf sammen med, omtalte vor Literatur med venlig-nedladende Interesse, men betragtede det som en Selvfølge, at den ikke kunde taale nogen Sammenligning med Nederlands. Saasnart Talen er om aandelige Værdier, bliver Spørgsmaalet altid: for hvem, alt afhænger af det Synspunkt, hvorfra Sagen betragtes. Kun saa meget kan slaas fast, at saa længe Udlandet ikke har forsøgt gennem Oversættelser at gøre sig bekendt med de Værker, Hollænderne selv betragte som toneangivende, maa det opsætte sin Dom.

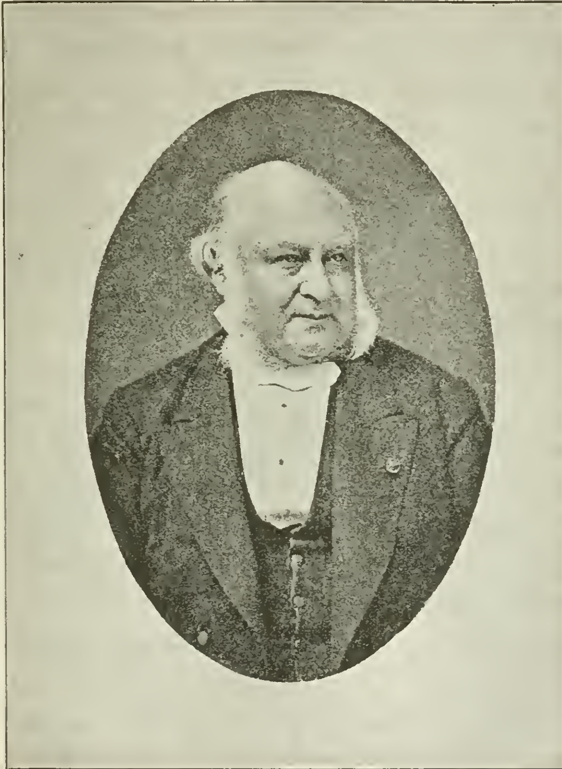
En Hovedanstødssten er Sproget. Dette Sprog, der kun tales af nogle faa Millioner, frister ikke til Studium, og dertil kommer, at det — vistnok med Urette — nyder en vis Ringeagt som et Dialektsprog, et plumpt Medium, der ikke ejer Udtryk for mere forfinet Kunst. I hvert Fald har ikke en Gang de allestedsnærværende Tyskere ladet det være sig magtpaaliggende at skaffe sig en samlet Oversættelse af Hildebrands berømte *Camera obscura*, denne Bog, der er som en Mikrokosme af det hele Holland, med alt dets Væsen og alle dets Egenskaber, og som blandt sine Landsmænd nyder en lignende Popularitet, som David Copperfield i England . . . Det synes nærmest, som om Tilfældet har været raadende med Hensyn til, hvad der omplantedes, og ingen udenlandsk Kritiker af Rang har søgt at kaste Lys over disse afsidesliggende Felter. Omvendt synes Hollænderne stadig med vaagen og agtpaagivende Opmærksomhed at have fulgt Aandslivet i de store Kulturlande og at have tilegnet sig deraf,

hvad der var foreneligt med deres Naturel og Forudsætninger. Den aandfulde Busken Huet (Romantikens Kritiker) har i sine „Fantasier og Kritiker“ ladet en stor Del af Udlandets ledende Aander passere Revy, og i hollandske Tidsskrifter behandles Fænomenerne i de store Landes Literatur med mere indgaaende Opmærksomhed og Fortrolighed, end det er Tilfældet hos os.

Det er tidligere omtalt, at Hollænderne allerede i det syttende Aarhundrede sammen med deres store Malerkunst havde en ret frodig literær Blomstring, hvori deres gennem Frihedskampen vundne, nationale Selvbevidsthed gav sig Udtryk. Allerede paa dette tidlige Tidspunkt viser sig den Dobbelthed, der er ejendommelig for Nederlænderens Aandsliv. Vondel skabte i sine Tragedier et Udtryk for Pathos og abstrakt Idealisme, medens Jacob Cats indsmigrede sig hos Nationen ved sin mere grovkornede og plumpe Spas og sine Skildringer af Familielivet i dets Nøgternhed.

Med det attende Aarhundrede indtraadte den hollandske Literatur i en forholdsvis Dvaletilstand. Den usympathetiske og tomme *Willem Bilderdijk* fandt ingen ret Klangbund for sine reaktionære Lovprisninger af Konge- og Kirkemagt. Først omkring 1830 gaar der atter et frodigere Pust gennem Hollands Aandsliv. Det er den fra Frankrig og England indtrængende Romantik, der sætter Sindene i Svingning. Nationale og folkelige Ideer tage Digterne fangne. Verden udvider sig op- og nedadtil. Man aner større Følelses-Dybder bag ved Forfædrenes tomme Begrebs- og Systemverden. For øvrigt gentager den omtalte nationale Dobbelthed sig ogsaa her indenfor den ny Ramme, der overhovedet rummer de største Temperamentsmodsætninger. *Nicolaas Beets* (nu Præst i Utrecht) henkastede under Pseudonymen *Hildebrand* med let og lykkelig Haand en Række løst forbundne Skildringer af

nederlandske Typer og Forhold, der siden ere blevne klassiske. Den Fremstilling, hvori han har gengivet sine Billeder af Livet, er ikke noget Djævlespejl, hvori der vendes op og ned paa Tingene, og hvor man ser Menneskene staa paa Hovedet, heller ikke forvrænger og fordrejer den deres aande-



Nicolaas Beets (Pseudonymen Hildebrand.)

lige Træk, hans Kunst er meget mere i Slægt med de gamle, nederlandske Realister, der med flittig Troskab og et lunt, lille Smil skildrer os Menneskene, som de staa og gaa ved deres daglige Dont. Dog til en Jan Steens eller Frans Hals Djærvhed i Opfattelsen naaer han ikke; men der er en

bestandig Pliren i Øjekrogene, en Trækken om Mundvigerne, som stadig holder Tilhørerens Opmærksomhed vaagen og som tidt aflokker ham et Smil. Senere har Forfatteren gennemløbet en religiøs Udvikling, der stærkt har bemestret sig hans hele Aandsliv. I Salmer og religiøse Digte viser han sig som en aandsbeslægtet af Claudius fra Wandsbeck, en naiv troende i gammel-luthersk Enfoldighed; men samtidig lovpriser han Familielivet og sin talrige Børneflok i allerkæreste, spøgefulde Strofer, der ikke staa tilbage for Victor Hugos berømte Digte over samme Æmne, skønt de ved deres Humor i Opfattelsen stærkt skille sig fra dem. Hans udprægede kirkelige Sympathier have dog ikke altid gjort ham til nogen forstaaende eller billig Dommer over Tidens aandelige Bevægelser, og han er vel ogsaa med Aarene blevet lovlig meget af en Bedsteborger. *Johannes Potgieter* var Skolens filosofiske Mystiker og esoteriske Lyriker, hvis dybsindig-barokke Værker beundres mere end de egentlig læses. I et Ungdomsværk, „Het Noorden“, en Rejsebeskrivelse fra Skandinavien, har han givet Billeder af Natur og Folkeliv i Danmark og Sverige, men dog behandlet Danmark meget stedmoderligt. Bogen er endnu skattet paa Grund af dens fine Stil. Som flere andre hollandske Forfattere tilhørte Potgieter det praktiske Liv; han var Handelsmand og sluttede sig til en lille Kreds af fremragende Aander, som omkring Midten af Aarhundredet mødtes i Amsterdams literære Saloner. Skribentvirksomheden er i Holland meget anset, men ingenlunde indbringende, hvorfor Forfatterne i Reglen have maattet røgte en eller anden praktisk Virksomhed ved Siden af deres literære. Den eneste, som maaske danner en Undtagelse herfra, er *Van Lennep*, den hollandske Ingeman, hvis talrige historiske, nationale Romaner er blevet Ungdommens symbolske Bøger, og som endnu den Dag i Dag læses af alle. En højtflyvende Lyriker var den kristnede Jøde

Isaac da Costa, der nedstammede fra en indvandret, portugisisk Jødefamilie. Opvokset under Indflydelse af Willem Bilderdijk, hvem han dyrkede som en Afgud, tog han fra ham de kristelige og nationale Idealer i Arv, men naaede i sin Hymneflugt højere end sin Pudderparyk af Lærer. En skarp Modsætning til ham dannede *de Genestet*, der døde ung efter at have skrevet sine „Lægmandsdigte", der vakte en uhyre Opmærksomhed og Debat, og som er betegnende for de aandelige Strømninger og Tilstande i Nederland omkring Aarhundredets Midte. Han er lige saa tør og forstandig, som de Costa var strømmende og begejstret. Han er et nøjagtigt Udtryk for Hollænderens theologiske Milieu; men han vil virke befriende overfor de theologiske Klopfægtninger og Skoleridt, han spotter Systemerne, de objektive Visheder og de subtile Undersøgelser; Vægten ligger for ham paa det personlige, Ærligheden og Hengivelsen i Menneskenes Sandhedssøgen. Han tilstaar sin Svaghed for Kætteriet som „Verdens Salt". Der er i hans Standpunkt noget, der kan minde om Aander som S. Kierkegaard og Rasmus Nielsen, han raader over et epigrammatisk og slagfærdigt Vid, som han lader lyne meget lystigt over Theologerne og alle de massive Sandhedsmennesker. Man har let ved i ham at genkende en Landsmand af den berømte Forfatter af Epistolæ virorum obscurorum. De Genestet hørte til den samme literære Amsterdammerkreds som Potgieter. Til denne hørte ogsaa den ovennævnte, aandfulde Kritiker *Busken Huet*, en helstøbt og stærk Personlighed med et rigt Dannelsesgrundlag og lydhør overfor Aander. Dannet i fransk Skole, raader han over en Esprit, en Lethed og Glans i Udtrykket, som ellers ikke er Hollænderne egen, og som man stundom gjorde ham en Bebrejdelse af. Men skønt urban i sin Form, var han altid hensynsløs sand i Udtalelsen af sine Meninger. I Krig med vedtagne Avtoriteter

(politiske og literære) naaede han efterhaanden at hævde sine Udtalelser Rang som literære Højesteretsdomme, og staar nu i den dannede Almenheds Bevidsthed som Nederlands første Kritiker. Han maaler Talentet paa Personlighedens Vægtskaal, og den Omstændighed, at han er saa velgørende fri for Systematik og „Filosofi“ gør, at hans Skrifter ikke som

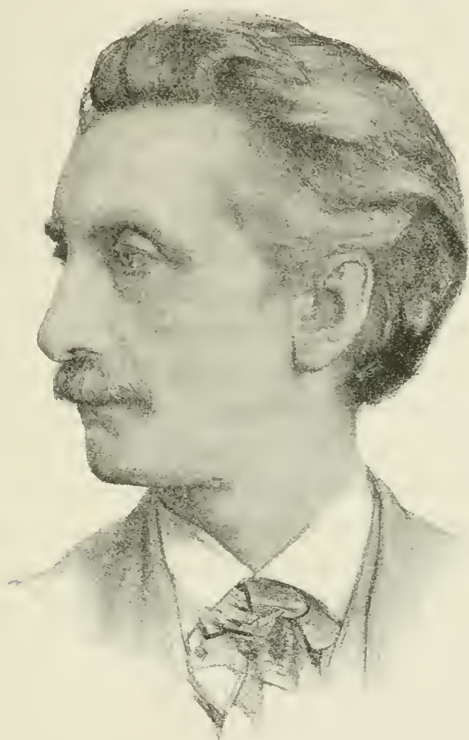


Busken-Huet.

vor Heibergs ere hurtig ældede. I sin Bog „Het Land van Rembrandt“ (Rembrandts Land), har han givet en Skildring af den aandelige Kulturudvikling i det sekstende Aarhundrede, hvis afsluttende Led Rembrandt var. Det er et Mønster paa Kulturskildring, dens Stil er sød og saftig som et modent Æble, rig og dog klar. En dansk kan ikke læse denne Bog uden en stille Misundelse over, hvilken rig og mangesidig

Kultur, hvilke stolte Aandsaner dette lille Folk havde i et Aarhundrede, da vor Historie besørgedes af tyske Landsknægte og kongelige, latinske Historiografer.

Andre Forfattere sluttede sig om disse, saasom *Vosmaer*, der skrev en særdeles nydelig og kyndig Bog om Rembrandt,



Douwes Dekker (Multatuli.)

og Præsten *Ten Kate* (H. C. Andersens Ven), en noget sødlig Poet, hos hvem Smagen for stille Huslighed og borgerlig Ulastelighed igen overvælder den romantiske Indflydelse.

En Særstilling udenfor alle Skoler og Grupper indtager *Douwes Dekker*, der under Pseudonymet *Multatuli* gjorde

Revolution i Hollands Literatur og Sprog. Busken-Huet har skildret hvilken overraskende Virkning hans Fremtræden gjorde. Vi sad hyggelig bænkede i en lun Kreds om Teen, siger han, vi kendte alle hverandre, vidste, hvad enhver kunde yde, da hans Max Havelaer faldt iblandt os som et Lynslag fra klar Himmel. Midt i denne Kreds af Gennembrudsmænd, der dog, naar alt kom til alt, bestod af ret harmoniske Naturer, betegner han Lidenskaben, Oprevetheden, den yderste Individualisme. Han var den uforsonlige, der tidlig kom paa Fejdefod med Livet, og som blev paa Krigsstien til sidste Dag. Og dog syntes alt at være lagt smilende til Rette for ham. Ung havde han opnaaet en høj Stilling i den indiske Regering. Han tiltraadte den med Hovedet fuldt af Planer, med sin smidige Natur kom han snart i et vist Fortrolighedsforhold til Malajeren, han lærte at forstaa hans Sorger og Ønsker og at føle med ham. Han kom til det Resultat, at det nederlandske Regimente i disse Egne var et skaanselløst Udplyndringsystem. Fra den Dag af tog han Parti imod Regeringen. Han fremsatte sine Klager over det nederlandske Regeringssæt og sine Forslag til radikale Forbedringer. Man betydede ham, at Tavshed var ham tjenligst; men, han var ikke af dem, der kunde tie. Saa fulgte hans Afskedigelse. Han rejste hjem til Evropa, fast bestemt paa at tale de ulykkelige Javaners Sag og at føre den sejrrig igennem. Han skrev sin Max Havelaer, et flammende Klageskrift mod Regeringens og de hollandske Handelsherrers Udsugelsessystem over for de ostindiske Indfødte, han indflettede rørende Skildringer af disse stakkels Naturbørns naive Liv for at vinde dem Sympati*). Det var en Bog, som satte Sindene i Bevægelse i Nederland. Den virkede voldsomt, som et Slag i

*) Et Brudstykke af Max Havelaer, Saïdjah, er af Zoologen Budde-Lund oversat paa dansk.

Ansigtet. Ti selv om man nok saa meget raabte paa Løgn og Overdrivelse, saa gav Forfatterens tidligere Stilling og hans indgaaende Kendskab til de ostindiske Forhold, dog hans Ord Vægt. Siden optraadte han ved en stor, offentlig Fest i Amsterdam, hvor han rettede de samme bidende Anklager til Kongen, der var nærværende, og krævede af ham Retfærdighed for de indfødte, i et Sprog, hvis Voldsomhed paa Forhaand udelukkede Muligheden for et Svar. Stor Skandale! Douwes Dekker var umulig. Denne Erfaring var hans Livs Skæbne. Han saa nu sig selv som en Martyr, i sine Skrifter sammenligner han sig med den lidende Frelser, der bærer sit Kors til Golgatha under Mængdens Ligegyldighed og Spot. Geniet slog ind, det blev til brændende Feber, til Galskab i hans Hjærne. I løse Aforismer (Millionstudier o. a.) henslængte han sine bitre og mørke Tanker over Menneskene, medens han spottede den afrundede Kunst, l'art pour l'art. Men frem af alle disse Fragmenter, af disse membra disjecta, hæver sig alligevel Trækkene af et Fysiognomi, en ensom og sønderrevet Mands lidende Træk, en Mand, hvis Haand er imod alle, og som intet Forlig vil. Hans udvortes Forhold blev under disse Omstændigheder sørgelige, og det forbitrede ham yderligere. Saa døde han en tidlig Død, og hans Død blev, som det gaar, Fredslutningen med hans Folk, der nu kanoniserede ham. Hans Betydning for den nederlandske Literatur er stor; han havde revolutioneret ikke blot Bevidsthederne, men ogsaa Sproget, idet han indaandede det sin Lidenskabs Ildaande, sin Feberhast og Hjærtebanken. Han havde givet sit Folks Tanker et hurtigere Tempo. Douwes Dekker blev et Tidsskæl; man skriver anderledes efter ham, end man skrev før. Jeg haaber en Gang ved Lejlighed at komme tilbage til denne interessante Forfatterskikkelse.

Hvor stor Douwes Dekkers Indflydelse end var, ligger

det dog i Sagens Natur, at han ikke kom til at danne Skole. Det gør den Slags Naturer ikke. Den yngste Slægt i hollandsk Literatur staar i stor Taknemlighedsgæld til ham, den ser hen til ham med al den Sympati, hvorpaa saa vel hans Geni som hans Ulykke giver ham Krav, men den træder ikke i hans Spor. Snarere kunde man vel nævne som Bebuderen af denne Nybevægelse Lyrikeren *Jaques Perk*, der døde i en ganske ung Alder, uden at have skrevet andet end et lille Bind Sonetter, hvori man, til Trods for en Del Abstraktion i Udtrykket, finder moderne Følelser i Færd med at afkaste Rhetorikens og Traditionernes Svøb. I det skønne Digt „Iris“ sporer man en kendelig Paavirkning af Shelleys: *The cloud*; ellers er han som Helhed mere naturbeslægtet med Keats. Ligesom denne er han en vegetativ drømmende, uendelig mimoseagtig Natur, for hvem Skønheden er Tilværelsens øverste Lov og eneste Maal. Som Forfatter er hans Slagord: det kunstneriske, han søger det sjældne, det fint afvejede Udtryk. Idet han søger melodiøse og maleriske Sprogvirkninger, peger han frem mod en ny, strængere udviklet Stil.

Under Indflydelse af disse to indbyrdes saa diametralt modsatte Personligheder, tilsat med Paavirkninger af fransk Naturalisme og engelsk Symbolik, af Tidens mangesidig bevægede, nervøst anspændte Følelsesliv, fremstaar der en lille Gruppe af Forfattere, der i skarp Opposition til ældre Kunstidealer, til alle religiøse, sociale og politiske Dogmer, søge at udrede Nutidens Følelsesliv og at skabe nye Kunstværdier. I Tidsskriftet *De nieuwe Gids* (le nouveau guide) mødtes de unge. Her offentliggjorde de deres Digte, deres Fortællinger, deres Studier, deres Opfattelser af hjemlig og udenlandsk Kunst og Liv. Det blev paa en Gang en Øvelsesmark og en Lejr. Mangen indbyrdes Tournering leveredes ogsaa her. Flere og flere sluttede sig til. Digtere, Kunstnere, Politikere

og Økonomer bidrog til Diskussjonen. Om dette Tidsskrift samle sig Forfatternavne som *Frederik van Eeden, Willem Kloos, Albert Verweij, Leopold van Deyssel, F. van der Goos, Herman Gorter.* Hvad man end kan have at bebrejde disse unge — og Beskyldninger have undertiden faldet skarpt nok —, man vil dog ikke kunne nægte dem, at de er det unge Holland, alene af den Grund, at der intet andet er. Det er en fin, kræsen, aristokratisk Kunst de tage Sigte paa, de skildre med Forkærlighed de sære, de sjældne og sammensatte Følelser . . . De nærmeste Sidestykker i vor Literatur turde være J. P. Jakobsen og den nyeste danske, fra engelsk paavirkede Lyrik. En af dem, Leopold van Deyssel, har ved sine Romaners dristige Æmner særlig udæsket Kritiken og bragt den offenlige Indignation i Harnisk. Hvorom alting er: de have skabt en ny Stil, vundet Digtningen nyt Land og uddybet Begrebet Literatur.

En Solskins-Eftermiddag i det tidlige Foraar tog jeg fra Centralstationen i Amsterdam ud til Bussum for at besøge *Frederik van Eeden.* De ret flittige Studier i hollandsk Literatur, jeg havde drevet paa det vel forsynede British Museum, havde ført til en Brevveksling, og han havde venligt indbudt mig til at komme over til sig.

Min Bädecker laa dybt begravet i min Kuffert, der vel aflaaset stod paa Banegaarden i Amsterdam, og jeg var ganske fremmed paa denne Linie. Jeg spurgte derfor mine medrejsende om den Stations Navn, vi netop holdt ved. De nævnede et fremmed Navn. Bussum, spurgte jeg. Aa, der er en Mængde Stationer endnu, svarede de. Slaa De Dem blot til Ro. Da Konduktøren i det samme kom for at efterse Billetterne, bad jeg ham have den Godhed at sige mig, naar vi var ved Bussum. Han lovede det beredvilligt, og jeg hengav mig nu roligt til Betragtningen af mit Rejseselskab. I et

Hjørne af Kupeen sidder en blond, fyldig Dame i munter Passjar med et Par Herrer. Benene har hun lagt op paa Bænken lige over for. Hvert Øjeblik ler hun af fuld Hals. Det slaar mig, der kommer fra det anstandsmæssige England, hvor utænkelig en saadan Gruppe vilde være der ... Udenfor ligger Landet fladt og vandrigt, snart køre vi igennem en Sump, tilgroet med høje Siv i Gudsvelsignelse. Den lille By derovre er Weesp, navnkundig ved sin Van Houten, der herfra forsyner den ganske Verden med sin berømte Kakao og sine kæmpemæssige Avertissementer. Flere Stationer ere passerede. Kommer Bussum da aldrig? Endelig kommer Konduktøren. Bussum, spørger jeg og rækker min Billet frem. Bussum, svarer han med en betegnende Gestus. Det var Dem, der skulde have været af i Bussum. Det *var* den sidste Station. — Det er nydeligt! Og jeg havde stolet paa Dem. Han giver sig til at klø sig i Kabussen. Kom med! vinker han saa og gaar foran. Vi gaa hele Vognens Længde igennem — det er en Klampenborg-Vogn med Gang midt i. Udenfor paa Imperialen lader han mig staa, mens han selv stiger Trinene ned, og forsvinder i den nærmeste Vogn. Jeg bliver staaende uvis, nervøs ... Hvad skal det blive til? Vil Manden have mig til bedste, eller har jeg misforstaaet hans Mening? Imidlertid mærker jeg, at Toget mindsker Fart og straks efter kommer Konduktøren igen til Syne og betyder mig, at jeg skal springe af, naar Toget stanser. Og — Bussum? raaber jeg. Vi holder midt paa den aabne Mark, fjærnt fra Mennesker og Menneskers Boliger, og der er allerede Mørkning i Luften. Det ligger der op ad, siger han, og peger med sin Finger op ad en Markvej. De kan spørge Dem for igen. Hop saa! Jeg hoppede ned og saa Toget suse mig forbi med en Følelse af, at der var vist mig en ualmindelig Opmærksomhed. Siden var jeg saa heldig at træffe en Landsby-Stordreng, der

dinglede sig en Aftentur med sin Pibe. Ikke lidet overrasket over at have opdrevet et saadan udenlandsk Dyr her paa sine hjemlige Enemærker, var han skikkelig nok til at gelejde mig den hele Vej.

Jeg fandt Familien samlet om Theen. De havde ventet mig, og nu næsten opgivet mig igen. Blæsten havde forsinket min Ankomst. Familien er ikke stor: Herren, Fruen og et Par aller kæreste smaa Drengebørn. Saa var der ogsaa Maleren Jan Veth, der hører til Nieuwe-Gids Mændene og har Bolig i Bussum. Vi begyndte at tale engelsk, slog saa over i tysk, lidt efter gik det paa hollandsk, og inden Dagen var til Ende talte vi dansk. Baade Van Eeden og hans Frue have været i Danmark og derfra medbragt Indtryk og Erindringer. Paa Bordet ligge Bunker af Bøger, ogsaa danske Bøger — Drachmanns „Ungdom i Digt og Sang“, Carl Ewalds „Lindegrenen“; paa Boghylden staar „Hjortens Flugt“, og paa Fruens Skrivebord ligge H. C. Andersens Eventyr opslaaet med en Pen i. Hun oversætter dem i de Timer, hun kan „knibe“ fra Huset. Sagtens maatte en dansk finde sig hjemme i dette Hus, som dertil er saa gæstfrit, saa fyldt med Interesser og hvis Beboere ere saa elskværdige.

Frederik van Eeden er lidt hen i de tredive. Af Fag er han Læge og har taget den medicinske Doktorgrad. Af Natur Digter, Artist og Videnskabsmand. Først var han almindelig Læge; men det pinte ham, at han vel kunde foreskrive de fattige Lægedommen, men at han ikke kunde skaffe dem Midlerne til at erhverve sig den. Saa tog han til Nancy og studerede den hypnotiske Lægebehandling hos de berømte Professorer der. Efter at være kommet tilbage, aabnede han i Amsterdam en Klinik for psyko-magnetisk Behandling af Nervesygdomme, der nu er meget besøgt. Men samtidig har han udfoldet en frugtbar æstetisk Forfattervirksomhed, og er

vistnok den af de unge Forfattere, der er videst kendt. Han har skrevet en Roman: Den lille Johannes, en smuk Bog, udmærket ved indgaaende Fortrolighed med Barnets Følelsesliv og stemningsfulde Naturbeskrivelser. I let skrevne, muntre Komedier har han behandlet, hvad man med et lidt massivt Ord plejer at kalde for sociale Spørgsmaal. Flere af dem have gjort megen Lykke ved Opførelsen paa Nationalteatret i Amsterdam. Hans sidste Forsøg i denne Genre var en aristofanisk Komedie, ved Navn Don Torribio, hvori han harcellerer over Kongedømme og Hofvæsen. Men, efter at han har ladet Omstyrterne befordre Kongen og hele hans Hof ud af Vinduet, vender han pludselig sin satiriske Blink-Lygte og viser nu Radikalisterne i deres hele menneskelige Nøgenhed, smaa Lidenskaber og snævre Synsvinkler for store Ord og himmelhøje Idealer. Stykket er maaske lidt formløst, men der er meget Salt og Lune deri. Nationalteatret i Amsterdam, som Komedien blev tilbudt, maatte som statsstøttet Institution frabede sig den, da det frygtede for at vække Anstød paa højere Steder.

Videst naaer dog vistnok Frederik van Eeden i sine Vers, disse Vers, der ere saa sjælfulde, saa mimoseagtig fine, duggede af Skumringstimers Vemod, hvor Dagens Lyd døer bort og Drømmene nærme sig paa sagte Fodtrin. En inderlig Medfølelse med al Lidelse er Grunddraget i hans digteriske, som det er det i hans menneskelige Personlighed. Hans Sjæl er formet saa sprød og fin som en Klokke, der giver Genlyd af hver Klang, hvert Indtryk, der naaer den udefra. Han synes at være et af disse helt gode, nervøst-moderne Mennesker, i hvem den sidste Rest af egoistisk Selv er opløst i sympatetisk Forstaaen. Betegnende for hans idealistiske Tro paa den milde Menneskeheds og den humane Retfærdigheds Magt er det aabne Sendebrev til den russiske

Kejser, som han for et Aars Tid siden udsendte, hvori han i manende Ord minder ham om al den Sum af menneskelig Liden, han daglig forvolder, og spørger ham, hvor han som Familiefader og Kristen tør paatage sig alt det Ansvar. Mange vil finde det naivt; men Frederik van Eeden spørger aldrig mistrøstig sig selv, hvad Virkning hans Ord vil have, han taler, fordi han maa. Var han født Russer, vilde han for længst, ligesom sin aandsbeslægtede, Dostojewsky, være bragt til Tavshed i de siberiske Gruber; ti han er en fanatisk Menneskeven, og al beregnende Klogskab er ham fra Fødslen fremmed. Det er betegnende for hans Naturel, at han har kunnet skrive et stort Elskovsdigt, hvori der ikke findes et sandseligt Udtryk, ikke et Ord, der dvæler ved det rent legemlige hos den elskede. For ham bliver det legemlige kun en Udstraaling af Sjælen, og hans Digt er derfor blevet en Hymne . . .

Eftermiddagen tilbringes med lange Spasereture i Omegnen, der er malerisk, med brede Lyngsletter og bugtede Gangstier, som sno sig gennem Purreskov, hvor de vilde Kaniner smutte en forbi. Jeg véd ikke hvorfor, men der er i disse Omgivelser noget, der uvilkaarlig paatvinger mig den Forestilling, at jeg er henflyttet til Rusland. Der er ogsaa noget i min Værts elskværdige, blødt-melankolske Natur, der passer godt ind i denne Forestilling. Desuden er Egnen saa besynderlig mennesketom, saa stille, især mod Aften. Ingen rullende Vogne, ingen halsende Hunde. De enkelte menneskelige Vaaninger synes at duve sig og forsvinde ind under Mørket. En anden hollandsk Digter, Herman Gorter, slutter sig til os. Han er kommet herover fra Amersfoort, hvor han er Adjunkt. Han er ganske ung, rødmusset og tæt bygget. Sportsmand til Liv og Sjæl. I det lille Traktørsted under de høje, mørke Trækroner indtages Kaffen. Saa vandre vi videre

hen ad den faste Chaussé, hvor der er lagt Skinner for en Trækbane. Et Lokomotiv kommer hvæsende os i Møde med nogle Godsvogne efter sig. Her har vi det højeste Punkt i Omegnen, siger Van Eeden, og planter sin Stok i Gruset. Seks Meter over Havfladen. I et Land, hvor man hyppig befinder sig under Havets Niveau, er det allerede meget. Vi besøge Naarden. Medens Skumringen vokser sig tættere, gaa vi forbi gamle Huse, gennem genlydgivende Porthvælvinger, hvorfra Fortidens Skygger synes at vokse ud. Det hule Ekko vækker Tankeforbindelser, Erindringer fra Spanjerkrigens Rædsler. Den Gang var det ikke let at være Hollænder, siger jeg. Nej, men heller ikke saa kedeligt som nu, svarer Van Eeden.

Mørket falder tættere. Vi vende hjem til den lille, venlige Doktorbolig, sultne og trætte. Børnene er til Ro. Der er stille i Huset. Lampen bliver tændt, og nu læser Van Eeden Vers for os i det hollandske Sprog, som er hans Stolthed. For ikke ugæstfrit at lukke Døren mellem mig og min Læser, vil jeg prøve at lempe en Oversættelse af nogle af disse Strofer.

Ellen*).

(Af Frederik van Eeden.)

O blege Rose paa den tørre Hede,
sygnende paa din brudte Stængel. Blomst,
der faldt i grove Hænder og blev kysset
af Læber, hvem selv Jorden er for hellig,
den Jord, hvori Du gror. Hvis ej min Taare,
hvis ikke Aandepustet af min Stemme
krænker din Krones skære, blanke Hvidhed,

---

*) Brudstykke af et større Digt: „Ellen, en Sang om Smerten.“ Amsterdam 1891. Elskoven er her gennem Livets fælles Smerte lutret til en stor, dyb, sjælelig Sympati. Samtidig er der over hele Digtet en Mystik — det moderne Menneskes hellige Undren over Tilværelsesgaaden.

lad mig da knæle ved din Fod i Sandet,
begrædende din Lod, og, mens jeg stirrer
ind i dit Ansigt, sige, hvo du er.

. . . .

At se ind i dit Ansigt, er at gaa
ind i et stort og sagnrigt Paradis
uden Begyndelse og uden Ende.
Dèr slukkes hver en Tanke, hver Erindring
om det, der var, og det, der end skal komme —
Blomster er for min Fod, og Bjerge staa
blaat under Himlens blaa og lukke for
den Verden, jeg har kendt — ej længere
gaa mine Tanker nu, end hvor Du træder,
end hvor velsignende din Nærhed aander,
saa langt som Lyset af dit Ansigt falder
— din Fod bevæger sig i samme Lyskreds.

. . . .

Andægtig ser jeg, mine Øjne er
fasttryllede af Dig. Bevæg ej nu
de fine, hvide Hænder; ti mit Hoved
mit Hjærte, mine Hænder ere knyttet
til dem ved skjulte, smertelige Traade.

. . . .

Timerne gaa, og jeg forstaar det ikke,
der er ej Tid, ej ordnet Tanke mer,
ej Viden og Erindring i mit Hoved,
imens jeg stirrer paa Dig. Hvad jeg var
og er, hvad jeg har gjort, hvad jeg skal blive,
er alt henvejret som en Sky af Taage
for Glansen af dit Komme. Som Guds Sol
i Dødens Skyggeland dit Ansigt kom,
det triste Folk i denne mørke Sjæl
har aldrig vidst, hvad Sollys er til nu,
nu fjæler det sig bort i lydløs Undren,
saa længe som dit rene Lys opfylder
det dunkle Rum, hvor Dagen aldrig kom.

O Gud, er her saa højt? Jeg har ej vidst det.
Er det min Sjæl, det skønne, stolte Hus,
hvor alting skinner, mens en gylden Taage
langs mørke Klippehuler bølger frem,
høj som den klare Nat, hvor Diamanter
hænge i stille Glød, mens gyldne Aarer
tindre i Murens hvide, skøre Sten?

. . . .

Men her stille. Kun en dæmpet Hvisken
af tidlig kendte Stemmer, en Gang kærest
af alt i Verden, nu ej mine mer;
nu hviske de kun fjærnt og langvejs fra,
med Klang som Vand, der rinder draabevis
og uset leger dybt i mørke Grotter.
Men gennem Luftens dybe Stilhed skrider
dit Væsens statelige Melodi,
den højeste, den eneste, den bedste,
den bølger frem i brede, klare Toner
og overdøver hver en jordisk Klang. —

. . . .

Jeg ser paa Dig, fordi jeg kan ej andet,
men fatter ikke, hvad jeg ser. Jeg søger
dit søde Selv, i hvad mit Øje ser,
og kan ej finde det. Vidunderfine
Farver omstraale mig, blidt violet,
Therosens zarte gule, Ravets Glød
i dæmpet Skygge af Kastaniens brune,
Pupillens staalgraa Ring om Øjets dybe
og sorte Nat — Dig selv jeg ser dog ej!
Fordi jeg vil fastholde, hvad Du er,
med mine Øjne, som er altfor svage.
Saa ængstlig er det mig, som om jeg saa
ved højlys Dag et Genfærd — fuldt bevidst,
og vilde skjule i min Skræk, hvorledes
jeg følte mig betagen af dets Nærhed —
saa angstfuld stirrer jeg, saa selvfortabt! —

. . . .

Fordi Du lever i et andet Lys
end alle Ting omkring Dig; om dit Selv
bevæger sig en gyldenagtig Glans,
der skær' i mine Øjne, skarpt som Sne
paa Gaden, set ved Aften fuldt belyst.

. . . .

Jeg drømte, Livet var en mægtig Skov,
Fuglene tav og Bladene hang stille,
Bækkenes Løb var stanset, ingen Vind
bevæged' Grenene og Græssets Straa.
Der laa jeg ensom mellem tavse Blade.
Det var en bange Drøm, fordi de Ting
jeg ellers vidste skønne, stod saa fremmed,
som Skønhedsgenfærd set i Skumringslys.
Da saa jeg dale i en Gloriekrans
af rundet blaat og Guld en snehvid Due.
Med den udstraaled Solen over alt
og Vinden rejste sig og Bækken sang,
saa at de ensomtskønne, døde Ting
aandede op i fuldt og livsvarmt Lys
til Sammenleven i det højest-skønne.

. . . .

Du, elskte, er det hvide Samlingspunkt
i min Tilværelse, i Dig forenes
de spredte Straaler i mit mørke Liv.

. . . .

Du, kære, er mit rige Agerland,
hvorover hvælver sig Guds Purpurhimmel.
Højt vokser der det herliggyldne Korn
af herliggyldne Ord fra dine Læber.
Der funkle Blomsterstjerner dunkelblaa,
blaa Funker af Guds hellige Kærlighed,
og stille vandrer jeg den snævre Sti,
Sol i mit Hjærte, Vinger ved min Fod,
Aksene vugge sig med kælne Slag
mod mine viede og glade Hænder,

og mens jeg vandrer, hviske mine Læber:
hvor lys er dog min Sol! Hvor god min elskte!

. . . .

Hvorfor er Døden Dig saa kær, min elskte?
Jeg er ej skinsyg; men mit varme Hjærte
har paa din varme Skønhed mere Krav
end han, der elsker med en Ild, der dræber,
ikke din Stemme, dine Øjnes Lys,
men kun det stakkels Legeme, der skal
fortæres af hans kolde Elskerattraa.
Han sparer ej din Skønhed, husk det vel!
Han kender ej til nænsom Hensyntagen.
Hvad agter han vel dine søde Ord?
Din kære, røde Mund han kysser bleg
og dine Øjnes mindelige Glans,
de klare Øjnes Glans udslukker han.
Han røres ej af Latter eller Taarer.
o Gud, selv dine Taarer er ham intet.
Men jeg da, som en Gang i Sjæleangst
har kysset Taarerne af dine Kinder,
er jeg Dig ikke mere kær end han?

. . . .

At Du mig volder denne Sorg, min elskte!
det er det bitreste, at Du vil ikke
for min Skyld slippe ham, den onde Mand,
men taler venligt om hans falske Elskov,
roser hans Godhed, længes efter Trykket,
— det frygtelige Tryk omkring din Hals
af hans iskolde Fingre. Tænk, min elskte,
tænk blot dit blanke, dyrebare Liv
i hans Omkrystelse, der aldrig slipper!
Jeg elskede ham ingen Tid; men nu
hader jeg ham, ja, af mit ganske Hjærte.
Min elsktes Hjærte har han fravendt mig,
med sit Huløje set i hendes Sjæl,
saa hun maa elske ham evindelig.

O Gud, og kan ej alt mit varme Blod
udslukke denne blege Elskovsflamme?

. . . .

Hvad har han, kære, som ej jeg kan skænke?
Er Dig hans Tavshed bedre end min Stemme?
Er han ej ond og selvsyg, gold og haard,
kun kær af egen Vinding, uden Medynk?
Hvor kan du elske sligt et Skræmmebilled,
naar Du har mig, der byder Dig mit Liv,
mit skønnest-blomstrende Liv, mit bedste Lys,
og takked Dig, i Fald Du tog min Gave.

I.

Højt, hvor ej Menneskenes Blik kan naa,
flyver en Toneflok paa brede Vinger,
trofaste Sendebud, der Hilsen bringer
til Dig, min elskte, som maa lide saa.

Frygt ej, at Mennesker skal det forstaa,
de ejer ej den Magt, der Sangen tvinger,
hører de end et Vingesus, der klinger,
højt flyver Sangen — Mennesker er smaa.

Saa flyv mit Bud i Sangens Falkeham
og let min elskte Ensomhedens Byrde,
bring Trøstens Ord fra den, der sendte Dig.

O, mit forladte Barn, mit stakkels Lam,
der klager saa bekymret for din Hyrde,
frygt ej, han kommer snart at hente Dig.

II.

O, Herre, Herre, giv Dig snart til Kende,
mit Hoved værker, syg er min Forstand;
se mine Øjnes rødtforgrædte Rand,
og endnu faar min Søgen ingen Ende.

Er det ej nok en Febernat som denne
at have trællet i din Vredes Ban?
Vil Du udslukke helt et Hjærtes Brand,
der lod for Dig sig selv som Offer brænde?

Min Souveræn, jeg venter paa dit Bud,
min elsktes Smerter kunde Dig ej røre,
snart bærer de vel bort mit sidste Eje.

Alt dette har jeg gjort for Dig, min Gud,
skal jeg da ej din store Stemme høre,
at dette er i Sandhed dine Veje?

III.

Har Du end flere Lidelser tilbage?
Kan Du slaa stærkere, min Gud, saa slaa!
Men, var der nogen, Du lod lide saa,
fordi han frit sin Byrde vilde drage.

Og dog forbander jeg ej mine Dage,
jeg smæder ej det Kors, jeg bærer paa,
selv smertestunget, om det være maa,
vil Livet jeg af dine Hænder tage.

Men lad da ogsaa hos mit Skyldbrev prente,
at Du en Gang et Menneske har funden,
saa sørgelig forslaaet paa Livets Sø,

der selv sin Skæbnes strenge Maal fuldendte,
og skønt han havde tømt dens Kval til Bunden,
dog turde leve og ej vilde dø.

IV.

Af dine Smerter, elskte, jeg forstaar,
Gud er en Gud for Smerter, ej for Lykke,
og hvem han kærlig til sit Bryst vil trykke,
maa bløde længe og fra dybe Saar.

Dig elsker han, min elskte, derfor slaar
han dig med haarde Svøber — i din Skygge
Alsmerten vil sig selv et Tempel bygge,
hvor selvbevidst den Øjnene opslaar.

Var det ej sandt — kunde der da bestaa
en Gud, der lod de fromme Øjne græde
og medynksløs saa til fra Døgn til Døgn?

Selv salig hvilende i Himlens blaa,
udsendte Rædsler fra sit Almagtssæde;
forbandet være slig almægtig Løgn!

V.

Før gennem Verden højt i Had jeg skred,
højere nu i Kærlighed jeg gaar,
i Kærlighed vi leve, til vi naaer
Tilgivelsen, som er for os bered'.

Før smæded jeg min Slægt, men nu, jeg véd,
at Du, min elskte, deler samme Kaar,
Alverdens Jammer mild Forsoning faar,
ved hvad dit dyrebare Legem led.

Skønt saa jeg Hadet sidde paa sin Trone,
den gyldensorte, en Tyran, der voved'
at haane Menneskenes Fald og Smerte.

Skønnere dog er Kærlighedens Krone
af Smerteglansen om dit rene Hoved,
i Flammegenskær fra Guds eget Hjærte.

Haarlem, Blomsternes By.

Don't forget Haarlem, sagde den jødiske Diamanthandler, sammen med hvem jeg nu og da tilbragte mine Aftener paa Amsterdams Panoptikum, lyttende til det wienske Dameorkester, der underholdt det paa røde Fløjelssofaer henslængte Publikum.

Jeg vilde nu ikke have glemt den alligevel. Den lille By med det velklingende Navn har staaet for mig i en hemmelighedsfuld Glans, siden jeg en Gang for snart mange Aar tilbage paa Udsigtsbænken i en fynsk Herregaardshave hørte den omtale med en Begejstring, som selv fynske Godsejere sjælden lade sig henrive til. Og vel at mærke: det var ikke Zwieblerne det gjaldt, det var virkelig Frans Hals, som den Gang næppe var et kendt Navn herhjemme.

For Frans Hals' Skyld skal man se Haarlem. Og naar man en Gang har gæstet den, vil man indskrive den blandt de hellige Navne i sit Hjærte.

Af en Valfart at være er Turen nem. Det er som at køre fra København til Klampenborg. Hvert Øjeblik afgaar de lange Tog fra Centralstationen i Amsterdam, hvor man har Valget mellem *Algemeene Handelsblad* og *Het nieuws* (nihvs) *van den Dag*, og før man faar dem læst, holder man foran Stationen i Haarlem.

Naar man kommer fra det støjende og stimende Amsterdam, slaar den provinsielle Fred en straks ved Udstigningen behageligt i Møde. Der er kun faa Mennesker paa Perronen, og de spredes hurtig, da det lange Tog atter er dampet af Sted ad Leiden til. Ingen Dagdrivere kaste sig fra deres Baghold over os med besværlige Tilbud; man faar Lov at slentre sin egen uforstyrrede Gang. Man gaar ind i den første bedste Butik og gør sit Indkøb af Cigarer, og overraskes behageligt ved, at ens fremmede Nationalitet ikke er medberegnet i Prisen. Og mens man følger den Gade, som fører ind til Byen, slaar det en, hvor rummelig den er i hele sit Anlæg.

En smuk, snorlige Kanal skærer Vejen paa tværs. Den er paa begge Sider omgiven af store, smukke Træer og af pyntelige Huse, der alle se ud, som om de kunde være beboede af Rigmænd, der havde lagt op. I Sammenligning med adskillige andre hollandske Stæder er Haarlem vistnok ikke særlig rigt forsynet med Kanaler. Dog mangler den ingenlunde Vand; ti dels gennemskæres den af den lille Flod Spaarne, dels er den helt omgivet af den almindelige Voldgrav, de Singel, hvis forskellige Dele bære vekslende Navne. Der har været flere Grachter tidligere, men nogle af dem ere tilkastede. Hvis Grachterne ikke spillede den store Rolle som Førselsveje, som de faktisk gør, vilde man uden Tvivl i langt højere Grad følge denne Praksis, ti i den hede og tørre Sommertid fylde de Luften med afskyelige og usunde Dunster. Det er først, naar man staar paa de Groote Markt (Store Torv) midt i Byen, at denne oplader sit Væsen for en. Rundt om ligge nogle af dens største og stilfuldeste Bygninger, blandt hvilke navnlig St. Bavons Kirke hæver sig som en rhodensisk Kolos. I Forhold til de temmelig beskedne mest Treetagers Bygninger, som ellers omgive Torvet, tager den sig ud som

en Gulliver blandt Lilleputter. Skønt Holland ingen Mangel har paa store Kirker, er den dog, saa vidt jeg véd, den største af dem, saa at den med Rette bærer sit Navn, de groote kerk (Store Kirke), idet den er halvanden Gang saa lang som Domkirken i Aarhus, den største af vore danske Kirker. Den er bygget i Korsform og Langskibet er omgivet af to



Slagterhuset i Haarlem.

mindre Sideskibe. Paa det Sted, hvor Langskibet og Sideskibet skære hinanden, er Spiret anbragt. der hæver sig med trappeformige Afsatser og afsluttes med en lille, ræddikeformet Kuppel. Mange, der aldrig have set Haarlem, ville maaske dog have bevaret et Indtryk af denne vældige Kirke fra Ruisdals bekendte Billede: Udsigt over Haarlem, hvor man ser Byen i det fjerne, og Kirken med dens Langskib og Taarn

tronende højt over dens Husmasser. Tæt til højre for Kirken ligger det gamle Slagterhus, en af de skønneste Renaissancebygninger, Holland ejer. Den er kun lav og lille i Sammenligning med Kirken, men hvor meget rigere og finere i Stil. Den er en god Prøve paa, hvilken Højde Bygningskunsten naaede i det sekstende Aarhundrede her i Holland, der ellers nyder Ry for Mangel paa arkitektonisk Sans. De hvide Sandstensornamenter i den kraftig røde Mur staa som perlestukket Arbejde. Endegavlenes maleriske Flader og Kvistgavlenes yppige Forsiringer minde nærmest om vor hjemlige „Børs“ — Perlen af alt, hvad vor Hovedstad ejer af Bygningskunst —, kun at de ere rigere. En anden Side af Torvet optages af det gamle Raadhus, fordum de hollandske Grevers Residens, nu halvt en Hovedvagt og halvt et Musæum. Det er ogsaa en af disse historiske Overleveringer, hvis kraftige og dog vejrbidte Fysiognomi stiller os Ansigt til Ansigt med en svunden Tid og indprenter sig uudslettelig i vor Erindring. Bygget oprindelig i 1289 over Hvælvingerne af et gammelt Dominikanerkloster, undergik den i 1633 en Ombygning. Hvor trofast den i sine Hovedtræk er bevaret siden da, viser en Sammenligning af Bygningen, som den staar den Dag i Dag, med det Billede, Gerrit Berck-Heyde i det syttende Aarhundrede har malet os af den. Kun det smukke, slanke Spir er desværre forsvundet, og Taget med dets mange smaa Kvistgavle har veget Pladsen for et beskednere.

Det er her paa dette Torv, i Nærværelse af disse stolte Bygningsveteraner, at Haarlem fortæller os sine Minder. Det var jo her paa dette samme Torv, at Byens heltemodige Kommandant en Dag i Vinteren 1572 stævnede Byens Soldater og Borgere sammen, og idet han mindede dem om de friske Nedsablinger, Spanierne havde foretaget i Mechlin, i Zutphen og sidst i Naarden, opfordrede dem til at slaas paa

Liv og Død for deres Frihed. Og Borgere og Soldater raabte, som med en Mund, at de vilde slaas til sidste Mand, hellere end at overgive sig. Saa fulgte hin rædselsfulde Belejring. Don Frederik (Alvas Søn) havde ventet at kunne indtage Byen i en Uge, og i syv Maaneder holdt den Stand. Med Rette kunde Alba skrive til sin Konge, at det var en Krig, som man aldrig før havde set eller hørt Mage til i noget Land. Man kæmpede med en eksempelløs Grusomhed fra begge Sider, kastede med afhuggede Hoveder over Volden og behandlede Fangerne med de mest udsøgte Pinsler. Og da endelig de belejrede i deres yderste Nød hejsede Fortvivlelsens sorte Flag fra Taarnet paa St. Bavons Kirke, hævnede Spanierne sig ved et Orgie saa rædselsfuldt blodigt, at end ikke hin frygtelige Krig kan opvise noget Sidestykke. Fem Skarprettere med deres Hjælpere arbejdede Dag for Dag, og da deres Kræfter til sidst vare udtømte, eller de vare blevne syge af Rædsel, bandt man de øvrige Ofre sammen parvis, Ryg mod Ryg, og druknede dem i Hundredvis i Haarlemmersøen . . .

Det er næsten ubegribeligt, at den lille, venlige By har været Skueplads for saadanne Rædsler, naar man en sollys Formiddag slentrer om i dens Gader, der have en saa udpræget fredsommelig Karakter. Det lyder som utrolige Frasagn, naar man paa Brinkmans Restavrant paa Store Torv indtager sin rigelige Frokost, at denne Bys Borgere en Gang have begæret at mætte sig af døde Mus og Rotter, af kogte Kohuder, af Skolæder, ja endogsaa af de Nælder, som de plukkede paa Kirkegaardens Grave!

Vi træde indenfor i St. Bavon. Hvor dogmatisk koldt den stirrer paa os med sine gnistrende, hvide Vægge, hvor spøgelseagtigt den glor med sit store, tomme Rum! Den ser ud, som var den stivnet af Rædsel den Dag, da Spanierne

rykkede ind i den sammenskudte By og alle Kvinderne var samlede herinde. Virkelig gemmer den endnu et Minde om hin Tid, en af de fjendtlige Kanonkugler er trængt ind i Muren og blevet siddende der! Otte og tyve mægtige Sandstenspiller bære det højtliggende Loft og formaa dog ikke at fremkalde nogen virkelig Andagtsstemning. Disse hollandske Kirker, der er en egen trykkende Gravstemning over dem! Arbejde er der ødslet nok af paa dem; men Aanden mangler. Hvor skulde man ogsaa kunne finde den hos dette af alle Folkeslag mest protestantiske. Kirkebygningens Kunst var og blev dog Katholikernes Hemmelighed. Tænk dog, hvilken Vandalisme, hvilken Smagløshed at lægge Loftet i et saadant Rum med de saakaldte Tøndehvælvinger, en afskyelig Træmasse, der ser ud som tørrede Tobaksblade. Jeg véd ikke om disse Tøndehvælvinger ere en hollandsk Specialitet; jeg har i al Fald ikke set dem andetsteds. Dog have ogsaa de hollandske Kirker en Gang haft deres Smykker. I de nu alterløse Kirker var der en Gang fuldt op af Hostieskrin, af gyldne Stager og Monstranser. Gamle Kirke i Amsterdam havde tre og tredive Altre, derhos en legemsstor Statue af sin Skytspatron og tolv Kerubimer af samme Stof. Gennem skønne, malede Ruder faldt et broget, katholsk Lys ind i Kirkerne, stænkede Gulvets Fliser med sit Farvespæt — himmelblaat og violet, som vi endnu se det i de belgiske Kirker, og fødte i de farveomtaagede Sanser en Tro paa alle Helgenkirkens Hemmeligheder. Men Reformationen drog som et hærgende og rensende Hagelvejr hen over de hollandske Kirker. Hvad den levnede var kun de nøgne Mure, de svære Piller, de høje Vindverrammer. Ruderne selv knuste den, de skønne, billedsmykkede Ruder, som blev brugte til at forvirre Menneskenes Forstand. Derved er der fremkommet en uhjælpelig Modsigelse. Ti den strenge, kolde og fantasiløse



Parti fra Haarlem. I Baggrunden St. Bavons Kirke.

Gudstjeneste, som nu tog disse Rum i Besiddelse, hørte egentlig ikke hjemme der, den kunde ikke fylde dem og følte sig altid uhyggelig til Mode derinde, og de store Huse, som vare bestemte til at fyldes med brusende Hymner og al Fantasiens Kunst, vaandede sig dobbelt under Tomheden, de synes at raabe: Siden I dog have udryddet den Tro, der rejste os, hvorfor tilintetgøre I da ikke ogsaa os, hvorfor jævne I os da ikke med Jorden; hvad ville I med Gudshuse, da I dog have fornægtet den hellige og almindelige Kirke? Dræb os, kast os i Gruset, men vanhellig os ikke ved at lade os være Vidner til eders hedenske og tomme Ceremonier. Hvor summarisk man paa Reformationstiden gik til Værks med Oprømningen, kan et enkelt lille Træk vise. I 1579 paabød Amsterdams Borgmester Salget af alle Prydelserne i Skt. Olafs Kapel, der var særlig bekendt for sin rige Udsmykning. Den Ordre, hvorved dette blev bragt til de vedkommendes Kundskab, lød i sin lakoniske, man kunde gærne sige drakoniske Knaphed som saa: Borgmestrene i denne Stad befale herved Værgerne for Gamle Kirke at sælge Prydelserne i Skt. Olafs Kapel. Dato og Underskrifter. Det er alt!

Berømt er det store Orgel i Skt. Bavon, hvis mægtige, med talrige allegoriske Figurer udsmykkede Façade dækker Korets Endevæg. Bygget i første Halvdel af forrige Aarhundrede, hævdede det længe sin Rang som Verdens største Orgel. Nu skal et amerikansk Orgel imidlertid have taget Luven fra det; men den gamle Verdens største Orgel vil det dog vedblivende kunne kaldes. Det har fire Klaviaturer, fire og tresindstyve Registre og fem tusind Metalpiber, hvoraf de længste ere over tredive Fod lange. Hver Tirsdag spilles der offentligt paa det en Time; jeg var imidlertid ikke saa heldig at kunne overvære en saadan Præstation. Men, hvad enten det nu ligger i Vanskeligheden ved at finde en Komponist af

tilsvarende Storhed, eller Sagen har andre Aarsager, saa paastaas det, at Nydelsen ved at høre det spillet, ingenlunde skal staa i Forhold til, hvad man maatte vente, og at man kan høre langt skønnere Præstationer paa mindre berømte Instrumenter. Af Seværdigheder har Kirken forskellige. I en af Buerne i Koret er der saaledes ophængt nogle gammelhollandske Skibsmodeller, ikke som man skulde tro, til Minde om en af Hollændernes mange Sejre til Vands, men til Amindelse om det femte Korstog, i hvilket en hollandsk Greve — altsaa en Vilhelm — deltog, saa vidt vides uden særlig Honnør. Og for Resten er Skibene nok ikke en Gang de oprindelige, men formenes at være en tro Efterligning af dem. I Koret findes en Mindesten for Willem Bilderdijk, saa at sige den eneste hollandske Digter af Betydning, som det attende Aarhundrede frembragte. Opvokset i Popes Skole, gjorde han sig det til Opgave, at optræde som Ridder for alle nedarvede Avtoriteter og Traditioner. Hans Ry, der for Resten allerede af hans egen Samtid var omstridt, er nu for længst blegnet, medens hans Værkers lange Række gemmes i Bibliotekernes Støv. Skade at de hollandske Gravere i forretningsmæssig Hast jage det hele igennem, medens de afhaspe deres tillærte Ramse. De synes at betragte det som en paatrængende Nysgerrighed af fremmede, at man gærne vil se deres Kirker. Maaske mene de, at der ikke er noget at se.

Udenfor paa Torvet staar en mer end legemsstor Statue af Laurenz Coster, en født Haarlemmer, der indtil de nyeste Tider har tvistedes med Johan Guttenberg om den Ære, at have skænket Menneskeheden Bogtrykkerkunsten. Det synes dog ikke, som de seneste Forskninger have været ham gunstige. Vistnok har man i Byens Arkiver fundet en Laurenz Coster; men han var Vinhandler og Herbergsfader, og

det ses ikke, at han har givet sig af med at trykke Bøger. Haarlem faar trøste sig med Bevidstheden om, at den i al Fald var den første By i Nederlandene, hvor Bøger blev trykte.

Dog, hvem vilde spilde de kostbare Øjeblikke paa en kedelig Statue af en tvivlsom Opfinder, naar Frans Hals giver Avdiens paa det gamle Raadhus. Vi skynde os op ad den høje Stentrappe, gennem en rummelig, gammel Sal, hvis solide Loftsbjælker siges at skrive sig fra det trettende Aarhundrede. Væggene ere behængte med Billeder af Greverne og Grevinderne af Holland, som en Gang residerede indenfor disse Mure.

I Forværelset forsyne vi os med det mønsterværdige Katalog, der indeholder værdifulde Oplysninger om Billedernes Opstaaen og Skæbne og Gengivelser af Malernes Signaturer. Saa lukkes vi ind i Galleriet, der bestaar af en stor Sal og tvende mindre.

En hel Række af den hollandske Kunsts gode Navne finder man samlede her, særlig godt repræsenterede ere Haarlemmer-Malerne (og Haarlem har altid været en By, der har tiltrukket Malerne). Her er ypperlige Billeder af Jan de Bray og af Joannes Verspronck, der var Hals' samtidige og Discipel. Især er der et Portræt af ham af en Hr. Colenbergh, der i Udførelsen minder slaaende om Hals, livfuldt og mesterligt i Farven. Man finder den ældre Haarlemmer-Maler Cornelisz van Haarlem med et ypperligt, livfuldt Skyttemaaltid, endvidere et Billede af Hals' Lærer, Carel van Mander, Forfatteren af den berømte Schilderboek, der er en væsentlig Kilde til Kundskab om Datidens Malere, ogsaa ser man her Frans Hals' yngre og langt mindre berømte Broder Dirk, og endnu en hel Række hæderlige Malere, som ere fødte i Haarlem og ogsaa have lagt

deres Ben der i den store Kirke. Alle disse pæne Folk danne imidlertid kun en Slags Hofstat om den lystige Frans Hals — han behersker ganske Galleriet. Otte Skytte- og Regentbilleder*) fra hans Haand hænge her Side om Side — en Skat, der aldrig kan vurderes højt nok. Man kan se det derpaa, at de alene give Haarlem lige saa megen Tiltrækning som hele det store Rigsmusæum Amsterdam. Ti ganske vist finder man Frans Hals lige som hans Kunstfæller spredt rundt om i mange Samlinger, men man maa have set ham her i hans egen By for ret at vide, hvad han rummede og hvor vidt han spændte, hvilket gigantisk Malergeni han var. Portrætkunsten er hans Domæne, som den var Rembrandts, som den i det hele betegner Højdepunktet af den hollandske Kunst. Det er en ligefrem forbløffende Sikkerhed, de have i at gribe og fastholde menneskelige Fysiognomier, i at aflure dem deres inderste og egenligste Ejendommelighed. Lad nu være, at det syttende Aarhundredes Mennesker havde mere Udtryk end vor Tids mere afglattede Individer, at de gav sig mere som de var, Hovedparten skyldes alligevel Malerens Talent. Men man maa huske, at den hollandske Malerkunst et helt Aarhundrede havde udviklet sig for dette særlige Kald. De saakaldte Skytte- og Regentbilleder var dens Forskole, dens Studiearbejder. Der maledes en utrolig Mængde af dem. Paa samme Tid, som de gav Kunstnerne Opgaver, bidrog de til at sprede den kunstneriske og maleriske Sans i stedse videre Kredse. Fra oprindelig at have været de fornemmes Privilegium, demokratiseres Malerkunsten efterhaanden, den spredes til Folkets bredere Lag. Miereveldt

*) Ved Regentbilleder forstaas Portrætgrupper, malte paa Bestilling, der fremstille Styrelsesmedlemmer (mandlige eller kvindelige) for et eller andet Hospital eller lignende (oftest velgorende) Stiftelse.

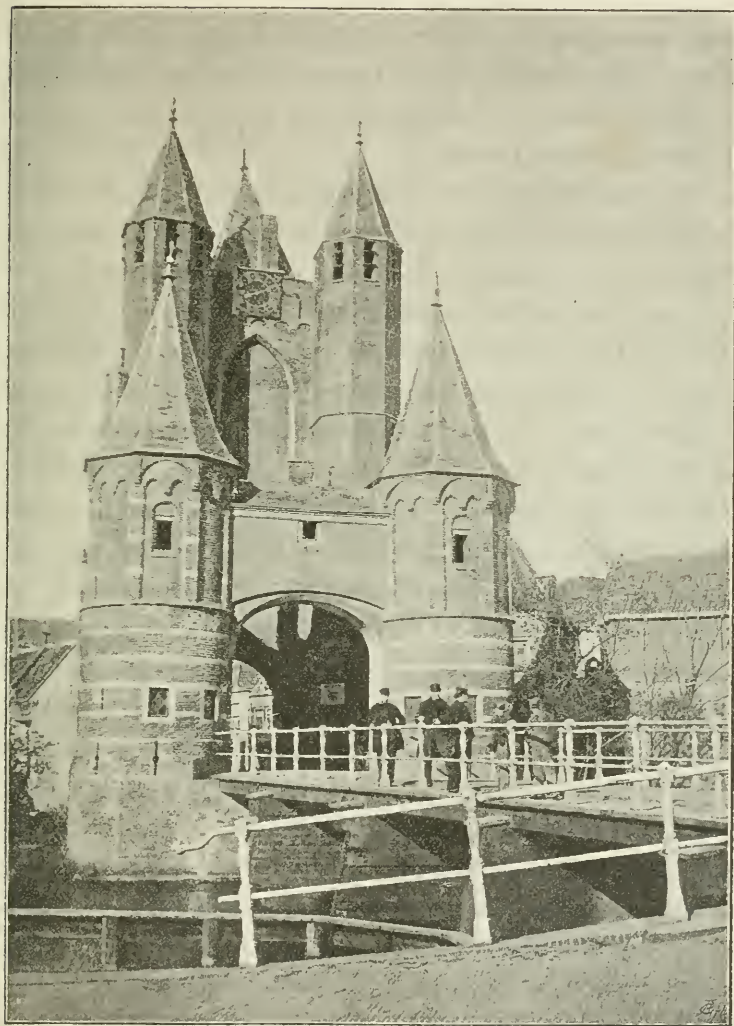
(1568—1646) malte sin Tids Aristokrati*), paa Jan Ravesteins (1580—1657) Lærreder se vi Borgerskabets jævnere Lag passere Revy, Smaaborgmestre, Officerer, Folk uden synderligt Navn. Frans Hals (1584—1666) vender Bunken, hos ham kommer Skælmer og Galgenfugle, løse Pigebørn og Drukkenboldte ovenpaa. Og paa samme Tid har Kunsten frigjort sig fra Skolearbejdets Stivhed og Ufrihed til den magistrale Overlegenhed i Behandlingen, som vi finde hos Rembrandt og Frans Hals. Af de bestilte Portrætgrupper udvikler Genrebilledet sig. Rembrandt maler sit Skyttegilde med en Flugt og Fart, som intet historisk Maleri kan overgaa, og Frans Hals maler os de Haarlemmer-Skyttegilder med en Kompositions- og Farvesans, der rent lader os glemme, at det er bestilte Portrætbilleder. De Borgere, han har malt, er ikke dem, der var med i hin frygtelige Vinters Kamp paa Voldene (da Haarlem belejredes, var Fnras Hals endnu ikke født), det er deres Børn. Men ogsaa de havde kæmpet med i mangen hed Dyst mod Spanierne — et af Billederne viser os Adriansskytternes Afskedsmaaltid før deres Udrykning til Hasselt og Mons, hvor de tog Del i Belejringen. Man maa nu blot ikke tro, at de ser forknytte ud. Det er Folk, som kan den Kunst at leve hver Dag for sig, og som næppe er videre bange for Døden, Børn af dem, der stod paa Haarlems Vold. Store, tunge Skikkelser med markerede Træk, Haaret ruller i himmelsk Overflødighed over de brede Pander, der dækkes af de maleriske, bredt udfaldende Filthatte. I Billedets Midte, ofte henslængt paa tværs, ser man Fanen, kun halvt udfoldet, og lejret om den en tæt og ligesom tilfældig dannet Gruppe; det eneste ikke tilfældige. der er blevet tilbage, er det, at samtlige Skytter, enten de sidde saa eller saa, ere malte med

*) Miereveldt skal i Følge sin egen Angivelse have malt henimod ti tusinde Portræter.

Ansigtet vendende mod Beskueren, og naar man ser nøje til, finder man dem mærkede med et Tal paa Brystet. Hvor det er et Maaltid, der fremstilles (og Hollænderne have sværmet for at lade sig fremstille spisende), der er der ligesom en let Beaandelse af Vin over Fysiognomierne. Og hvilken Rigdom af malerisk Stof: de udtungede, brede Kristian den fjerdes Kraver, Kniplingsmanchetterne, de gule Køllerter, de brede, løst knyttede Skærf, Bægrene og de tunge Kander paa Bordet. Og alle disse Farver komme dobbelt til deres Ret, fordi selve Billederne ere holdte i en mørk Tone.

De Efterretninger, der ere naaede til os om Hals, vise os ham som en ejendommelig, fuldblodig Renaissancetype, ubundet i Liv og Vaner, udstyret til Overflod af Naturen, men ikke altid handlende varsomt med Naturens Gaver. 1616 — samme Aar som han malede Skt. Georgs Skyttekorps — blev han af Byens Magistrat irettesat for Mishandling af sin Kone, og maatte love „at afholde sig fra Drukkenskaben og lignende Udskejelser". Faa Dage efter døer Konen, og inden et Aar er omme er Hals igen indtraadt i den hellige Ægtestand med Lysbeth Reimers fra Haarlem, som ni Dage efter Bryllupet gør ham til Fader. Med hende faar han fem Børn. Af hans Sønner lægge fem sig efter Malerkunsten, uden at dog nogen af dem har efterladt sig et Navn. At Frans Hals til Trods for sin tørstige Hals og ubundne Levevis stod i Yndest hos sine Medborgere, er der nok der viser. Ikke blot har han portrætteret de mest fremragende Personer i sin Fødeby, de stod ogsaa Faddere til hans Børn, og Haarlems Kronikører. Ampzing og Schrevelius, omtale ham med udelt Beundring. En Tid var han Formand for Malernes Gilde, og i sit Atelier uddannede han saa fortrinlige Malere som Ostade, Brouwer, Berkheijden o. fl. Dog undgik han ikke at gøre Bekendtskab med det Spøgelse, der hjemsøgte

saa mange af Datidens Malere — Nøden. Hans letsindige Husførelse gør det i sig selv saa forstaaeligt. I 1652, da han



Amsterdammer-Porten i Haarlem.

nærmede sig stærkt til Støvets Aar, maatte han pantsætte sine Billeder og sit Indbo til en Bager for en Fordring paa

to hundrede Gylden, og nogle Aar efter maatte Malernes Gilde eftergive ham hans Medlemskontingent. Og vel tilstod Byens Raad ham først forskellige midlertidige og siden en fast aarlig Understøttelse, men alt dette rakte dog næppe videre end til at holde den værste Nød fra Døren, og da han døde i 1666 i den høje Alder af to og firs, maatte han efterlade sin Enke til Offentlighedens Omsorg.

Hvad end Frans Hals var eller ikke var i den Tid, han sled Brolægningen i Haarlem, saa indtager han nu ubestridt sammen med Rembrandt Forsædet i sin Tids Kunst. Efter i det meste af et Par Aarhundreder at have været nedsunken i forholdsvis Forglemmelse, vakte Avktionshammeren paa londonske Avktioner atter Opmærksomhed for hans Navn. Og, da Kunstenthousiasterne først havde faaet fat paa ham, tøvede de ikke med at genindsætte ham i alle hans Rettigheder. Lad være, at Rembrandt er den største, at han har malt større Dybder, spænder over større Vidder, jeg tilstaar, at som *Maler* er Frans Hals mig kærere. Det er vel sandt, at han mangler det Dybsinds Skær, der lægger ligesom en Glorie over Rembrandts Arbejde; men han erstatter det ved sit Temperaments henrivende Varmblodighed. Han er saa helt sig selv, hver Tomme. Ingen Maler har som han vidst at gribe Menneskene i deres lystige og ubekymrede Øjeblikke, at kaste dem med en momentan Voldsomhed ned paa Lærredet, saa at de staa der i hele Livets bevægelige Fylde. Det hedder sig ogsaa, at han skal have udført sine Billeder utrolig hurtigt. Der fortælles en Anekdot derom, formodenlig er den apokryf; men ogsaa Mytherne have jo deres Sandhed. Det fortælles, at den store, flamske Portrætkunstner Van Dijck en Dag rejste gennem Haarlem og fik Lyst til at kigge ind til sin berømte Kunstbroder Frans Hals. Han var tilfældigvis ikke hjemme, og da han ikke var kendt personlig

af ham, fik han Lyst til at „drive“ med ham. Han sendte ham den Besked, at en rejsende Rigmand sad hjemme hos ham og ønskede sit Billede malet, men at han havde kun to Timer at ofre derpaa. Hals kom hurtigt hjem, og efter at have hilst paa sin Gæst, satte han sig straks til Staffeliet. Lidt før de to Timer var forløbne, kunde han meddele, at nu var Billedet færdigt. Van Dijck roste det og udtalte sin Beundring over den Hurtighed, hvormed det var gjort. Men, tilføjede han, at male maa dog ikke være saa vanskelig en Sag, som jeg har tænkt mig. Lad os en Gang bytte Plads og lad mig forsøge. Hals havde ikke siddet længe paa Modellens Plads, før han var klar over, at den fremmede var en Mand, der forstod at bruge sit Værktøj, og han anvendte nu Resten af Tiden med at grunde over, hvem det vel kunde være. Det andet Billede blev fuldendt i samme Tid som det første, og da Hals saa det, udbrød han: Den, der kan gøre saadant, maa være enten Van Dijck eller Satan selv!

Gennem de bugtede Gader med de smaa, renvaskede Huse vandre vi ud af Kleine Houtpoort til. En Smule udenfor Voldgraven med dens statelige Lindealléer, ligger nemlig Krelages berømte Blomsterdriverier, hvorfra saa mange af de berømte Haarlemmer-Løg vandre ud i Verden. Denne Industri er gammel her i Haarlem, og gennem Agtpaagivenhed og vedholdende Flid har Nationen paa dette som paa andre Omraader naaet det fuldendte. Man ser her hele Agre tilsaaede med blomstrende Hyacinther og Tulipaner, Krokus og Lilier, der opfylde Luften med en berusende Vellugt.

Det er bekendt, med hvilken Lidenskab Hollænderne omfatte Tulipanen. I Begyndelsen af det syttende Aarhundrede (et Par Menneskealdere efter Belejringen) steg dette Sværmeri til en saadan Højde, at man betalte hele smaa Formuer for en sjælden Varietet. Tre-fire tusind Gylden var ingenlunde

nogen ualmindelig Pris for en enkelt Zwiebel. Til sidst kastede Spekulationsaanden sig over de uskyldige Blomster, og man begyndte at omsætte dem paa Børsen ganske som Statspapirer. Man købte og solgte dem partivis at levere til bestemt Frist, og Svindelen voksede vildere og vildere. En Semper Augustus skal paa denne Vis være løbet op i en Pris af 20,000 Kroner, i en enkelt hollandsk By omsatte man Tulipanløg til en Værdi af femten Millioner, og en enkelt Forhandler tjente sig i Løbet af et Par Maaneder over hundrede tusinde Kroner. Men denne blomstrende Geschäft endte med et pludseligt Krach. Da Køberne vægrede sig ved at betale de akkorderede Summer, greb Staterne ind, og i 1637 vedtoges en Lov, der bestemte, at slige Kontrakter ikke skulde være retslig bindende. Nu sank de høje Priser paa én Gang, og Tulipanerne gik bag af Dansen. En Semper Augustus kunde nu købes for den latterlige Sum af 75 Kroner. De underordnede Sorter gik det endnu værre.

Minderne fra denne skønne Tid maa dog være blevet liggende Folk i Blodet, og som det saa ofte gaar med en Sygdomsepidemi, at den slaar over i en anden, saaledes udbrød der omtrent hundrede Aar efter et lignende Hyazintraseri. Man bestjal sig selv og sine Arvinger for at kunne pynte sine Værelser med de aller som dejligste Hyacinther.

Man ser, at dette Folk, der er saa tørt og ubevægeligt paa Overfladen, ingenlunde er uimodtageligt for dybere Lidenskaber, i al Fald ikke for Samlermanien. Før man dømmer det altfor haardt, maa man dog erindre, at Haand i Haand med denne Tulipanlidenskab gik et lignende Sværmeri for gode Malerier, uden hvilket den nederlandske Kunsts Blomstring slet ikke havde været mulig. De hollandske Mijnheers have ikke helt været de Pengepugere, man stundom har villet gøre dem til.

Tæt ved Krelages Tuin (Have) ligger Frederiksparken, i hvis ene Ende ligger Ludvig Napoleons Lystslot, Het Paviljoen, nu omdannet til et Musæum for Kunst og Industri, med smukke Samlinger af Porcellæn fra forskjellige Tider og Lande. Af danske Sager finder man Gengivelser af Thorvaldsen og et lille Udvalg af Ipsensk Terrakotta, som i det hele taget er meget yndet i Holland. En righoldig Samling af østerlandske Smykker og Brugsgenstande er overladt det af en Privatmand.

Endnu et lille Stykke Vej, og vi befinde os i Haarlemmerskoven med dens lange, lige Alléer og venlige Trægrupper, især smukke, gamle Bøge. Denne Skov nyder overordentlig Popularitet og gæstes meget om Søndagen af udflugtende Amsterdammere. Kun Skade, at Terrænet er saa fladt. Vi danske have i al Fald ondt ved at afse vore smaa Bakker og Grønhøje. I det hele taget udmærker Haarlems Omegn sig ved sin idylliske og fredsæle Karakter. Venlige Villaveje løbe i Syd og Nord. Til Bloemendaal, der ligger en Mils Vej nord for Byen, valfartes der i Skarevis ved Sommertid. Langs med Vejen ser man sirlige Landsteder titte frem af Havernes Løvværksbordurer. Alt tyder paa Velstand og sorgfri Kaar. Tæt herved begynder saa en anden Natur, Klitlandet med sine graa og golde Høje, der skjuler det nærliggende Hav for Øjet. Her ligger ogsaa Ruinerne af Brederodernes gamle Slot, og lidt fra det brederodeske Bjærg, der naturligvis ikke har andet af Bjærg end Navnet, men som alligevel er et i disse Omgivelser ualmindelig højt Punkt (180').

Øst og syd for Haarlem, hvor tidligere de Haarlemer-Meer laa, ligger nu de Haarlemer-Polder (Polder er Hollændernes Ord for inddæmmet Land). Et helt stort Indhav var

det, og man husker, hvilken Rolle det spillede under Befrielseskrigen, da hele Søslag leveredes paa dets Terræn. Dog var Haarlemer-Søen den Gang mindre, end den siden blev. Under en mægtig Storm i Midten af forrige Aarhundrede slugte den nemlig tre andre Søer, som laa i dens Nærhed, idet den overskyllede det mellemliggende, lave Marskland. Det Hav, som saaledes opstod, var mere end tre Kvadratmile stort. Længe omgikkes man med Planer til dets Tørlægning, før man vovede at binde an med et saadant Herkulesarbejde. Men da i Aaret 1836 en Orkan piskede Haarlemmerhavets Vand ud over alle Bredder, saa at det naaede lige til Amsterdams Porte, og kort efter en Nordenstorm satte Leidens Gader under Vand, blev Dommen fældet over det urolige Vand. Udførelsen var dog selv for de drevne hollandske Ingeniører noget af et Kunststykke. Først maatte Søen omgives med en Kanal, der havde den dobbelte Bestemmelse at tjene som Befordringsvej for Trafikken, der tidligere havde foregaaet over Søen, og at tjene som Beholder, naar Udpumpningen af Vandet skulde foregaa.

Naar man rejser med Jærnbanen fra Amsterdam til Haarlem, ser man denne smukke Kanal følge langs med Jærnbanen paa en længere Strækning. Udpumpningen tog fem Aar. Gennemsnitsdybden var tretten Fod, og der var 1000 Millioner Tons Vand at skaffe bort. Den første Maskine, der blev benyttet, var bygget i London, og kostede med Opstillingen 700,000 Kr. Siden kom endnu to andre til. Arbejdet begyndte i 1848 og i 1852 dukkede Søbunden frem. Sælsomme Ting kom her for Dagen: Skibsskrog og Ankere, Kanoner og Kugler, tavse, men talende Vidner om de Kampe, som en Gang have været holdt paa Søen.

Det inddæmmede Land blev solgt for henved fjorten Millioner Kroner, saa at Statens Bekostning ved Foretagendet formindskedes til en fem-seks Millioner, og den mægtige Polder — gennemkrydset af Veje og bebygget med Bondergaarde — udgør nu en af de frugtbareste Dele af Provinsen Nordholland.

Leiden, Universitetsbyen.

Første Indtryk.

Ingen af de nederlandske Stæder bærer sit Navn saa stolt som Leiden. Der er i selve Ordet en Klang som af en Fanfare. Aldrig har nogen By gennemlevet frygteligere Rædsler end dem, Leiden maatte udstaa under den dobbelte Belejring i Spanjerkrigen 1572—73, og aldrig er nogen By gaaet sejrrigere ud af dem. Skønt alle Levnetsmidler for længst var sluppet op, og de forhungrede Beboere begærede at mættes af saadanne Ting, som de kunde fiske op af Rendestenene, og som de maatte slaas med Hundene om, skønt spæde Børn sultede ihjel ved Moderens Bryst, som Mangelen havde udtørret og sammenskrumpet, og Mødrene faldt døde om paa Gaden med deres døde Børn i Armene, skønt Vagten hver Dag paa sin Runde fandt hele Familier liggende døde omkring i Husene, og Pesten rasede omkap med Hungeren og bortrev Mennesker i tusindvis, afslog de tapre Forsvarere dog alle Spaniernes fristende Tilbud og holdt Stand, indtil Wilhelm af Oraniens Undsætningsflaade efter utrolige Vanskeligheder naaede ind til Byen og bragte Frelse.

Paa begge Sider havde man følt, at denne Kamp vilde blive afgørende og havde sat alt ind paa den, og nu, da Spanierne maatte flygte med Skamme for Hollændernes

mægtige Forbundsfælle Havet, der var ledet ind igennem de gennemskaarne Diger, blev Sejren afgørende. Leidens Undsætning blev i Virkeligheden Begyndelsen til Enden. Faa Aar efter samledes Staterne for Nord- og Sydholland og lagde Grunden til den forenede Republik.

Byen Leiden skildres paa den Tid som en af de skønneste i Holland. Den laa midt i frugtbare Enge, omgivet af smilende Landsbyer og frodige Haver. Den gamle Rhin, som løb trevent hen imod sit Udløb, var bleven ledet ind i utallige, kunstige Kanaler, som gennemskar Byen paa mangfoldige Steder. Disse Kanaler overskyggedes af Lindetræer, af Pil og Popler, og var overbyggede med 145 Broer, der for Størstedelen var opførte af hugne Sten. Husene var pyntelige, Torvene og Gaderne rummelige, luftige og renlige. Kirkerne og de offentlige Bygninger storartede, og hele Byens Udseende bar Præg af Vindskibelighed og Hygge. Paa en kunstig Høj midt i Byen knejsede Levningerne af et ældgammelt Taarn, hvis Oprindelse var ukendt. Nogle henførte det til Romertiden, andre paastod, at det var opført af Angelsakseren Hengist til Minde om Englands Erobring. Det var omgivet af Frugttræer, og overskyggedes i Midten af en Eg, og fra dets smuldrede Tinder havde man en yndig Udsigt over Omegnen og kunde til alle Sider øjne Nabobyernes Kirketaarne.*)

Meget i denne Beskrivelse passer endnu paa vore Dages Leiden. Endnu er den gennemskaaret af talrige Kanaler, hvorover føre en Mangfoldighed af Broer, endnu overskygges Gaderne mange Steder af gamle, ærværdige Træer, endnu ligger Hengists gamle Borg paa sin Høj midt i Byen ved Adskillelsen af den gamle og den ny Rhin, og fra den træ-

*) L. Motley: Opstanden i Nederlandene.

beplantede Plads deroppe nyder man i klart Vejr en god Udsigt over Byen og Omegnen og til Havet, der her kun ligger i lidt over en Mils Afstand.

Enhver kan da vide, med hvilken Længsel jeg higede efter at gøre Bekendtskab med denne ærværdige By, hvis Fortid og Minder allerede sætte en i Stemning. Og det er jo ikke Krigens Minder alene, der her omsuse en. Leiden er ogsaa Rembrandts Fødeby; her tæt ved Volden laa den gamle Vejrmølle, hvortil hans Barndomsminder knyttede sig, og som han har foreviget paa sin fortræffelige Radering. Paa de brede Volde, der saa nylig havde trodset alle Spaniernes Angreb, legede han med sine Kammerater og saa Solen synke ude over Havet. Ogsaa andre Malere stamme herfra. Den gamle, prægtige Lucas van Leiden, Swanenburgh, Jan Steen, Gerard Dou, Metzu, van Goijen, Frans van Mieris, Slingeland og flere have alle set Lyset her. Og endnu den Dag i Dag er Leiden et anset Lærdoms Sæde, hvor Studenter i hundredevis flokkes om berømte Læreres Kathedre, og gamle, hvidhaarede Professorer med evropæisk berømte Navne stilfærdig vandre gennem de rolige Grachter til og fra deres Forelæsninger.

Alligevel er det første Indtryk noget skuffende. Man stiger ud ved Stationen. Den er paafaldende lille og uanselig for en By, der maaske ikke er saa folketallig som paa Belejringens Tid, men som dog altid endnu tæller et halvt hundrede tusinde Mennesker. Den tager sig omtrent ud som en af vore større, danske Landstationer. Det hele gør et temmelig dødt Indtryk, ikke megen Trafik, ikke mange Befordringer, hverken Hotel- eller Herskabsvogne, Ventesalene ere smaa, og de faa, ankommende Passagerer spredes hurtigt. Togets Ankomst gaar saa stilfærdig af som i en af vore aller beskedneste Provinsbyer. Jeg véd ikke anden Forklaring deraf end den,

at en stor Del af Godstrafikken her besørges med Schuiter og Trækpramme ad de talrige Kanalveje. Desuden passere Togene mellem Amsterdam og Rotterdam saa hyppigt, at Trafikken bliver mere fordelt. En Sporvogn fører fra Banegaarden op til Byen; men vi foretrække at gaa. Til venstre en Række graa og røde Toetageshuse, til højre for Fodstien side, flade Marker. Fyldige Trækroner skygge over Gangstien. Snart have vi naaet Rijnsburgerbroen, der fører over den Byen omgivende Voldgrav. Paa dens Hjørner ere anbragte fire smaa, opretsiddende Løver og lege med Stadens Nøgler. Deres melankolske Barskhed minder om lige saa mange for Aldersgrænsen faldne Oberster. Til begge Sider bugte sig de buskbevoksede Bastioner, og Køreveje løbe langs med Graven. Endnu et lille Stykke Vej, og vi staa paa Beesten Markt — Byens Kvægtorv — en stor, aaben Plads, omgivet af smaa-bitte, legetøjsagtige Huse. Er dette virkelig det berømte Leiden? Det ser jo ud som en Duodezudgave af en Provinsby. Sagen er imidlertid den, at man slet ikke har naaet Byen endnu. Først naar man er kommet over én Bro til og igennem den lange, smalle Haarlemmerstraat op i Kvarteret langs Rhinen, begynder Byen at oplade sig for en, og man forstaar, at den er større, end den synes ved første Indtryk.

Alligevel — det smaastadsagtige Indtryk kommer man ikke ud over. Venter man at finde en Universitetsby i almindelig Forstand, en By med stærkt befærdede, pyntelige Gader og promenerende Damer, en By, hvor alle Butikker ere forvandlede til Knejper, alle private Huse omskabte til Pensionater, at skulle færdes ad brede Fortov og slentre om paa store, aabne Pladser, smykkede med flotte, offentlige Bygninger og Statuer af hedengangne Professorer, saa vil man snart blive udrevet af sin Vildfarelse. Af aabne Pladser

er Beesten Markt saa noget nær Byens eneste, og Fortov ser man kun lidt til. De fleste Gader ere snævre og uanselige, og heller ikke Forretningerne tage sig særlig imponerende ud. Af Hoteller og Caféer er der kun faa; man maa formelig søge efter dem for at finde dem. Heller ikke pulserer der noget særlig travlt Liv paa Gaderne, tværtimod — en vis søvnig Provinsstilhed er ejendommelig for Byens daglige Fysiognomi. I den Grad er dette sandt, at ingen af de Rejseskribenter, der fable om Leidens aristokratisk-forfinede Udseende, vilde have fjærneste Forestilling om, at de befandt sig i en Universitetsby, om de ikke forud vidste det.

Men Byen er meget vidtstrakt, man kan blive ved at vandre og vandre, uden at komme den til Ende. Alle Vegne saa nogenlunde det samme, ensartede Præg, smalle Gader, der snirkle sig saa underlig frem og som undertiden skrumpe ind til rene Gyder, søvnige Kanaler med Sten- eller Hejsebroer over, hist og her en anselig gammel Kirke, der pludselig og ligesom med Besvær hæver sit knudrede Legeme op fra de tæt omgivende Husmasser. Intet Steds møder man en Uniform, der ved sin Farve kunde live en Smule op i Gadens graa, almindelige Færdsel. Leiden har ingen Garnison, og hvad Studenterne angaa, saa adskille de sig heller ikke ved nogen særlig Hovedbedækning fra Borgernes almindelige Stok. En rund Filthat og en Stok er alt, hvad Minervas Sønner her mene at turde tillade sig, og, naar de gaa til og fra deres Forelæsninger, kan end ikke deres egne Professorer, for saa vidt de ikke tilfældig kende dem privat, skelne dem fra den ulærde Hob.

Først naar man kommer ud paa Breestraat (Bredgaden), der i langstrakt S-Form slynger sig igennem Byen i hele dens Længde, trækker man Vejret friere. Her er dog Plads, ogsaa nogle anselige Bygninger, deriblandt det henrivende gamle

Raadhus med sin rigtudsmykkede Façade og sin brede Fritrappe. Taarnet med den kække Hjælmhat rager højt op over Byen. Ogsaa Minerva-Klubben og Studenterforeningsbygningen taale at lade sig se. Den sidste indtager en ligefrem udfordrende Holdning til Gadens øvrige Husrække, saa vel ved sine Dimensioner som ved sin luksuriøse Udstyring. Derimod spejder man forgæves op ad Strøget efter noget, der kunde ligne et Universitet. Det ligger i Virkeligheden godt



Parti af Aalmarkt ved Rhinen. (I Midten Vejerhuset.)

gemt ude paa Rapenburg, en afsides Gracht, som den fremmede i al Fald vanskelig snubler over. Overhovedet er det et Særkende for Leiden, at mange af de anseligste Bygninger (hvortil Universitetet for Resten ikke hører) ligge spredte omkring i Byens Yderkanter paa Voldterrænet. Her findes ogsaa de offentlige Spaseregange med Plæner, Busketter og gamle Alléer . . .

Ejendommeligt og mest tiltrækkende er dog Kvarteret

langs med Rhinen, hvor Gaden breder sig til et aflangt eller rettere flere aflange Torve med skraat Fald ned mod Floden, der her ikke syner stort mere end en almindelig Kanal. Ydmygende nok kalder man den da ogsaa for Galgewater. En overbygget Bro med Piller og skinnende kalkhvidt Tag, Kornbroen kaldet, afslutter det lange Perspektiv. Paa disse Torve er der altid Liv og Færdsel, men især paa Torvedagene, og da det netop var en Lørdag, jeg kom til Leiden, drev jeg derned og blandede mig i Stimlen. Gamle randrusianske Erindringer vaktes i mit Sind; ti de Vadmelsbønder, som her skubbede sig om mellem hverandre, genkaldte mig levende den bevægede Lørdagsvrimmel op og ned ad Randers Store-Gade og Raadhustorv. Kun optraadte mine brave Kronjyder med mere Værdighed, og deres sølvbeslagne Merskumspiber maatte jeg savne. Ostene var heller ikke de slibestensformede med gule Safranspletter, men nogle violetfarvede, kuglerunde Tingester. Lange Borde fandtes her med Udstillinger af billige Galanterivarer, af Viser og Bøger, medens Lervarer og Husgeraad var udstillet paa den bare, nøgne Stenbro. Rundt om Bordene og opad den smalle Midtergang trængtes en gabende og maabende Menneskemængde, der i dyb Andagt fulgte det mundrappe Foredrag af de øvede Markskrigere. Det er mærkværdigt, hvor veltalende disse ordknappe Hollændere kan blive, naar det gælder om at anbefale deres Kram. Saa flyder Ordene i en aldrig stansende Strøm fra deres Læber, og de forstaa at anslaa netop den Tone, som tiltaler deres Publikum. Af og til, naar en af de flinke Handelsmænd havde talt længe og, for at understrege Virkningen af sine Ord, dundret kraftig med en Stok i det foranstaaende Bord, hændte det, at en gammel Bonde med en lodden Kabuds, halvt hypnotiseret af saa megen Veltalenhed, begyndte at grave i sin favndybe Lomme, til han

fik Portemonnaien halet op, hvoraf han fremtog de ti eller tolv Cent, hvorom det drejede sig.

En Tid tilfredsstillede det min selskabelige Drift at blande mig i dette summende Mylder og at lade mig glide med Strømmen, da min Mave paa en kategorisk Maade begyndte at gøre sine Krav gældende. Jeg havde længe været sulten; men endnu var det ikke paa min Omvandren lykkedes mig at træffe nogen Restavration, der saa indbydende ud. Nu traf mit Blik tilfældig en Goliath af Politibetjent, der stod ledig paa Torvet og hensunken i filosofisk Grubleri stirrede ud over Mængden. Saa høj var han, at der magelig kunde være blevet to Politibetjente af ham, hvoraf ingen skulde have skæmmet sin Stand. Jeg fik en Idé. Hvad om jeg spurgte ham. Først kredsede jeg i nogen Tid om ham, mens jeg i Hovedet redigerede den Sætning, hvormed jeg vilde indføre mig. Den begyndte: Mijnheer, ik ben hier een vreemdeling ... Jeg stillede mig lige under ham og søgte at henlede hans Opmærksomhed paa mig ved at udføre den bekendte gymnastiske Øvelse, der hedder Bøjning af Hovedet tilbage og fremad, og da hans martialske Blik traf min Næsetip lige i det Øjeblik, den var paa sit højeste, benyttede jeg mig af dette Sammentræf til at bede ham anbefale mig en god Restavration. I nogen Tid stirrede han forskende paa mig ud fra sit teutoniske Ansigt, som om han overvejede, hvilken skjult Rænke, der kunde ligge bag mine Ord. Men mit Udseende maa vist have beroliget ham; ti nu sagde han i en ganske menneskevenlig Tone: Wil u eten, Mijnheer? Jeg nikkede energisk. Med paafaldende Lethed satte han sit lange Register i Bevægelse og skred foran, og nu gik vi igennem forskellige Stræder og Gader, indtil vi stansede udenfor et anseligt Hus i Breestraat, der med store Bogstaver over Døren var betegnet som Restavrant. Han tog et Tag i Klokke-

strengen, en trivelig Opvarter med snehvidt Forklæde kom til Syne, og nu afleverede han mig til ham med en kort Forklaring, og fjærnede sig med en standsmæssig Hilsen til mig.

Lokalet indenfor var nærmest lille. Et Par Rum, adskilte ved en grøn Portiere. Buffeten fandtes som sædvanlig i det bagerste Værelse. I det forreste var der forskellige Borde med Sofaer. Ved et Par af dem sad Smaagrupper af unge Mennesker, som jeg takserede til at være Studenter, og spiste Frokost saa temmelig i Tavshed. Deres Væsen og Holdning indbød ikke til Fortrolighed. Paa Bordene laa Aviser, lokale og Hovedstadsblade, imellem hverandre. Dem tog jeg min Tilflugt til, medens jeg ventede paa den Bøf, jeg havde bestilt. De hollandske Aviser ligne ikke vore. Papiret, de ere trykte paa, er slettere, en grov, gullig Masse; ogsaa Satsen er bleg og staar ikke godt. Hvad Indholdet angaar, er de ganske anderledes saglige end vore. Handelsberetninger indtage i de større af dem Hovedpladsen. Saa er der de koloniale Meddelelser, politiske Meddelelser fra Ind- og Udland og Korrespondancer fra de vigtigste Byer. Det underholdende Stof, der navnlig i de senere Aar spiller en saa stor Rolle i vore Blade, have de ikke meget af. Kun enkelte Blade ofre et Søndagsnumer paa Underholdningens Alter, og i det kan man da finde indgaaende Artikler om et eller andet literært eller musikalsk Fænomen og andre belærende Artikler af historisk, geografisk eller rent novellistisk Indhold. Det anseteste Blad er „Nieuwe Rotterdamsche Courant“. Det er liberalt og meget vel skrevet. I Handelssager er det amsterdamske „Algemeene Handelsblad“ det mest indgaaende. Katholikerne have deres Organ i det i Haag udkommende Dagblad „Voor Zuid-Holland“. Endnu kan nævnes „Volksblad“, der udkommer i Amsterdam; det er populært og har opnaaet det usædvanlig store Abonnentantal 30,000.

Langt om længe fik jeg da min Bøf. let stegt, som man bruger det i Holland, og efter at have spist, gik jeg igen ud for at se, om det skulde kunne lykkes mig at leje et privat Værelse, da jeg agtede at slaa mig til Ro i Leiden. Jeg bankede paa alle Vegne, hvor jeg fandt det bekendte Skilt Kamers te huur; men mine Anstrængelser var forgæves. Ingen vilde indlade sig paa at leje Værelser ud for mindre end et halvt Aar, og til sidst, da Mørket begyndte at falde paa,



Parti ved Rhinen. I Baggrunden til højre Onze lieve Vrouwe kerk.

maatte jeg ty i Havn i Hotel de la poste, der laa midt i Byen lige ved Rhinen og med Udsigt til den lige over for liggende Lieve Vrouwe Kerk. Det var et af de beskedne Hoteller, hvor Buffeten var anbragt i selve Gæstestuen, der var meget stor og af aflang Form, da den gik helt igennem Huset. Midt paa Gulvet stod det store Billard og Avisbordet, og rundt om ved Væggene var der anbragt firkantede Smaaborde med Stole om og separate Gasblus over, hvor man

kunde have det ganske for sig selv og dog lytte efter Gæsternes højrøstede Samtale, der blev dobbelt højrøstet, naar de slog ind paa Forhandlingen af et eller andet Dagsspørgsmaal. Mange Gange morede jeg mig over at iagttage den Alvor, hvormed de kunde forfølge en saadan Diskussjon af et religiøst eller politisk Æmne, siddende i en aflang Kreds om Bordet. Skønt det drejede sig om rent theoretiske Spørgsmaal, lød det dog som et gement, personligt Skænderi, og ofte støttede de deres Argumenter ved vældige Slag i Bordet. Skønt man kunde mene, at Værten havde en vis Forpligtelse til at holde sig nevtral eller mæglende, var han netop en af de aller lidenskabeligste, og tidt, naar han havde indladt sig paa en Diskussjon om Skolespørgsmaalet eller Liberalisme kontra Katholisisme, forivrede han sig saadan, at man maatte gentage en Ordre flere Gange, før han var i Stand til at opfatte den.

Midt paa Gulvet stod den lave, firkantede Kakkelovn, hvorfra lange Rør løb gennem Værelset i hele dets Længde, økonomisk fordelende Varmen over det store Rum. Henne ved Buffeten udskænkedes det lyse Gerstebier under Kulsyretryk fra Trykpumpen, medens den rødkindede Opvarter (Jan kaldte man ham her efter gammel Skik) summede omkring paa sine Pampusser og stilfærdig, men ogsaa noget senfærdig, efterkom de højrøstede Ordrer.

Det var just det rette Sted for mig. Her kunde jeg i al Ro og Mag iagttage Borgerskabet i dets daglige Leben. Se uden at ses og lidt efter lidt leve mig ind i Forholdene og i Samtalen.

Vilde jeg have Ensomhed, kunde jeg trække mig tilbage til de øvre Gemakker, til de Eetzaal, et tofags Værelse med Udsigt ud over Rhinen. Det var holdt i en noget anseligere Stil end Gæstestuen, med Voksdugssofa og Stole med rødt Betræk.

Kun Skade, at Vejen til denne Helligdom gik op ad en Trappe, hvis Trin var saa snævre og stejle, at det var et rent Kunststykke at bestige den. Desuden skraanede Gulvet i Spisesalen omtrent som Gulvet i vore Theatre. Paa Markedsdage flyttede man Stolene neden under til Brug for de massevis indstrømmende Bønder, og levnede kun det Par ovenpaa, som var strængt nødvendigt til Brug for de øjeblikkelige rejsende . . .

Leidenske Drømme.

I Leiden vilde jeg sove. Jeg var træt, udgaaet som et Ur, der trænger til at trækkes op. I hele fjorten Dage havde jeg været paa Farten, fra By til By, fra Samling til Samling. Det tager paa Kræfterne, og jeg mærkede det nu, da jeg kom til Ro: Jeg var træt.

I Leiden vilde jeg sove.

Jeg stængede min Dør . . . man kan ikke vide, muligvis kunde det spøge; det er saadan en gammel By, hvor der er sket saa meget . . . saa meget uforglemmeligt.

Byens Historie laa som en Sky af Mulm over min Tanke — Spanierne — der er sort Rædsel over deres Navn som over intet i Historien. Og saa ligger det vor Tid saa nær, det er saa sandt, saa uimodsigelig sikkert. Og det er sket her. Her har de vaandet sig i Haabløshedens Kval, i Hungerens Feberparoksysmer, skreget mod Himlen om Hjælp.

Men nu er her stille, saa forunderlig stille som i et udbrændt Krater, hvor Ilden har raset en Gang.

Døren *er* lukket; jeg er alene med mit lille Mørke. Det staar omkring mig kompakt som en Mur. Jeg kan netop ane Vinduet som en svag Lysning, mens jeg strækker mig i Sengen mellem de blomstrede Omhæng . . .

En underlig Ting disse Sengeomhæng, det er jo næsten som paa Spaniernes Tid.

De har givet mig en dobbelt Hovedpude, og mellem dem ligger mit Ur og tikker sin lille, urolige Melodi.

Jeg selv er heller ikke rolig, jeg er saa underlig fortumlet af Indtryk; det er ligesom jeg glider væk og bliver borte for mig selv i dette Mørke.

Maaske er det netop fordi alting er saa stille omkring mig. Der stiger ingen Lyd op af dette Nattens sorte Hav, det er, som om Verden er død. Og saa er det i Leiden.

Alligevel faldt jeg i Søvn, saadan en underlig dødlignende Søvn. Jeg véd ikke, hvordan det gik til, men i Søvn faldt jeg og sov fast.

Men hen paa Natten vaagnede jeg igen. Var det en Larm, et Fald af noget tungt, en Gæst, der var kommet sent hjem og traadte fejl i Trapperne. Jeg véd det ikke. Jeg véd kun, at jeg pludselig var vaagen og laa og hørte efter Klokkespillet paa det gamle Raadhus. En underlig, frydefuld Melodi, der lød saa sørgmodig-jublende gennem Mørket, som var det de døde, der nu havde rejst sig og holdt Fest: Wien Neerlands bloed —

Jeg lyttede i Spænding. — Hvad vilde der ske? Det var, som jeg ventede nogen eller noget. Da slog Klokken i Pankratiikirken to. To underlig dybe Slag.

Aldrig har jeg hørt en Klokke have saa malmfuld en Røst. En overtroisk Rædsel jager mit Blod afsted, dirrende i hver Nervestreng. Jeg er lydhør nu, jeg kan høre Aandernes Trin . . .

Hvor længe jeg har ligget saadan, véd jeg ikke; men jeg ligger som en skindød, ubevægelig, med Øjet urokkelig fæstet paa Væggen lige over for mig. Da pludselig begynder Værelset at forlænge sig som en Kikkert eller et Fotografiapparat,

og der, helt nede for Enden, ser jeg Objektivet — en rund, klar, oplyst Skive — den er gennemsigtig, der er Lys bagved — Lys fra Gaden formodenlig, saadant et stærkt, skarpt, rødligt Lys som et Brandskær. Instinktmæssigt føler jeg, at det er intet naturligt Lys — det er et Lys, som det falder i Drømme.

Og nu ser jeg, at Objektivet ikke er noget Objektiv, men et Vindve, et gammeldags Vindve med Jernstænger for paa Kryds og Skraa — tykke Jernstænger — og Ruden er ganske tæt ved mit Ansigt. En usigelig, smertelig Følelse gennemfarer mig. Jeg er Fange, livsvarig Fange. Men straks efter finder jeg mig selv optaget af indtrængende Overvejelser om, hvor vidt det er det indre eller ydre af Ruden jeg ser, da mit Blik paa én Gang trænger tværs igennem den, og jeg ser ud paa et Torv, omgivet af skønne, gammeldags Huse af mørkerøde Sten og med mørkegrønne Skodder. Det er opfyldt af en tæt Menneskestimmel, Riddere i Fløjelsvams og Fjederhatte, Soldater med buklede Hjælme og Spydstagen i Haand, hvidhaarede Gamlinger i Knæbukser og Sko, Kvinder med Børn ved Brystet . . . Mit Blik glider fra Ansigt til Ansigt . . . der staar en vild Trods, en urokkelig Beslutning i alles Øjne. Paa én Gang se de alle til Vejrs, jeg følger Retningen af deres Blik og ser: oppe paa Taarnet af Pankraskirken staar en Mand og læser af et stort, sammenfoldet Dokument, der er lagt i mange Læg, og for hver Linie han læser, aabner han en Læg . . .

Der er stille, stille som i Graven — og imens flakker det røde Brandskær ustanseligt hen over disse Ansigter, der er saa ubevægelige. Det lyder som en stille Knitren af slikkende Flammetunger, og pludselig slaar det ud i et skingrende Raab af Stemmer: Borgmestren, raabe de, Borgmestren! Men nu begynder han at svinde. Brevet folder sig sammen til St. Pankraskirkens Taarn og Borgmesterens Ansigt er

svundet ind til en ganske lille Urskive . . . jeg hører det dikke derinde, saa uroligt, og Lyset er slukket — nu er der kun Jernstængerne tilbage for min Rude, og jeg véd, jeg er Fange. Jublen døer hen derude, som en rullende Haanlatter skyller den bort i Natten; men midt gennem Mørket lyder endnu: Wien Neerlands bloed . . . dæmpet, ganske dæmpet, og alt imens triller den kolde Sved ned ad min Pande.

Da pludselig lysner det atter; men nu falder Lyset underlig blaaligt som i Fru Løhrs Taagebilleder.

Til Helvede! Det er intet Fotografiapparat, det er et Kalejdoskop!

— Jeg ser gennem Glasset: det samme Torv; men nu staar der en stegende hed Middagsbrand ned paa Brostenene derude, en fortærende Sol! Græsset krymper sig vaandefuldt under dens Stik, det krøller sig spiralformigt op og svides bort — i min Hals føler jeg den fortærende Brand. Rundt om ligge afgnavede Skeletter og imellem dem Mennesker, mere hentærede end Skeletterne selv. Og nu ser jeg Menneskene røre sig, de bevæge sig hen imod Skeletterne, og, da de naaer dem, trykker de dem til sig. Da slaa Skeletterne deres Øjne op, de vende dem imod mig, de hule, de hæslige Øjne. Det er dette Øjeblik, jeg har frygtet for. Forfærdeligt, at det skulde ske.

Overgiv jer! raaber jeg. Hellere leve med Skam, end dø saadan; men Stemmen bliver halvvejs siddende i min Strube. Da vende de alle de magre, truende Hænder imod mig, hundrede knyttede Dødningehænder, mit Hoved bliver saa tungt, det synker, jeg styrter forover mod Ruden.

Ruden gaar op ved Stødet, jeg gaar igennem den, og en Stemme siger i mit Øre: Kommer Du endelig? Vi har ventet Dig længe. Vi troede næsten, Du var blevet hos Spanierne. Oranien har skrevet. Ved disse Ord udbryder der en vild

Jubel af mange Stemmer. Jeg hører et Sus over mig og ser op. Luften er fyldt med en Sne af hvide Duevinger — deres Flagren lyder som Kanonskud.

Ser Du, siger den høje Hellebardist, der talte til mig først, og peger op: Havet kommer!

Nu først ser jeg, at jeg staar paa Hengists gamle Borg med den tandede Ringmur, og de hvide Frugttræer blomstre og strø deres Sne. Det er det, jeg har taget for Duevinger. Og langt ude kommer Havet vandrende, store, graa Bølger med Løvekamme. Oranien rider dem, og naar han træder dem med Fødderne, spiller det store Orgel i Haarlem: Wien Neerlands bloed. Han er ikke Nederlænder, siger en af Mændene og ser skarpt paa mig, han er født paa Kristianshavn. Jeg føler Taarerne komme mig i Øjnene. Jeg ser mig rundt i Kredsen. Er der ikke én, der vil tage mig i Forsvar. Hvor de ere skæggede og solbrændte disse Mænd, stolte i Rejsningen. De kan leve og dø. Og jeg gribes af en uhyre, en vanvittig Lidenskab for dem — mit Hjærte fænger og begynder at gløde, det bliver til en Sol, der ruller sine gyldne Flammer ud over dem alle; ti nu kender jeg dem, det er Skytterne fra Frans Hals' Skyttebilled i Haarlem, derfor elsker jeg dem. Men de vedbliver at se saa underlig vantro paa mig, som om de ventede i mig at se en Forræder.

Da med en uhyre Kraftanstrængelse river jeg mig løs og kaster mig i deres Arme. Tag mig, siger jeg, jeg har aldrig været Spanier. Aldrig! Hvor kunde I tro, at jeg kunde lade mig fange af disse vandrende Harmonier og brægende Lægprædikanter og af ham, denne kardinalskæggede Wilhelm Beck. Jeg véd jo nok, at han ligger derude i Leidersdorf og drikker paa vor Undergang med sine fanatiserede spanske Fruentimmer. Ikke en ærlig Blodsdraabe er der i dem. Vort Liv vil de forgifte os fra deres pestbefængte

Aadselgrube. Men vi vil ikke længere lade os trampe paa af dem. Hvad kan de gøre os, naar alt kommer til alt? Flaa Skindet af os — det vokser ud igen. Brænde os? Lad dem vove det! Bedre at dø for Kanonens Mund, end at lade sig træde ihjel i Dagsmarscher af Gæs. Landet er vort, vi er dets sunde Blod, og nu tager vi det!

Da stødte de alle Lansestagerne i Stenene, saa det dundrede.

Og en Gang endnu.

— Nærmere.

Nu stødte de dem mod Døren..

Negen uur Mijnheer, siger en Stemme tæt ved mit Øre, og jeg farer forskrækket sammen. Dank u! Dank u wel, svarer jeg uvilkaarligt.

Solen skinner ind paa det lille, runde Bord, der synes at være gledet helt ned i Hjørnet under Kanonaden, og paa det tykke, blomstrede Sengeomhæng, der samler sig højtidelig højt oppe over mit Hoved.

Kirkegang i Leiden.

Den næste Dag var en Søndag, og da det regnede saa jævnt, fandt jeg, at det vilde være en passende Anvendelse af Formiddagen at gaa i Kirke, og begav mig af Sted ad Pankratiuskirken til. Da jeg ikke var ganske sikker paa Vejen, spurgte jeg en Herre, der gik i samme Retning som jeg.

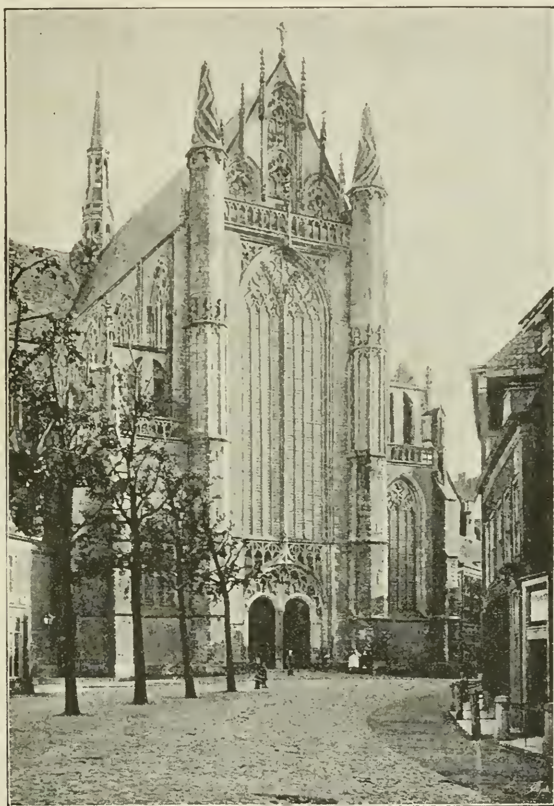
Wil u metloopen, Mijnheer? sagde han.

Løbe, tænkte jeg. Det var da et underligt Forslag. Man plejer dog at iagttage en vis Adstadighed paa Vejen til og fra Kirke. Heller ikke mente jeg, at det var saa sent, at der var nogen Nødvendighed for at skynde sig saa meget.

Imidlertid vedblev han at gaa ganske sindig. Jeg

opdagede da, at Hollænderne bruge Ordet loopen, hvor vi sige gaa, en Opdagelse, som jeg tidt senere fik bekræftet.

Mooi weder, sagde han, heel mooi, som Indledning til en Samtale.



Pancrazius Kirken (Gavl).

Jeg nikkede samstemmende i den Tanke, at han havde sagt, det var daarligt Vejr. Da jeg siden slog op i mit Leksikon, fik jeg til min Overraskelse at vide, at *mooi* betyder noget ganske andet, nemlig *hübsch* eller *fein*, og lærte da deraf, hvilke beskedne Fordringer, Hollænderne stille til deres Vejrforhold.

Snart havde vi Pankratiuskirken foran os. Men, hvor besynderligt! Bagfra set saa den ud som et Bryggeri med Tørrelofter og Skorstene. Jeg udtalte min Forundring derover; men min Ledsager forklarede mig, at Bryggeriet og Kirken, hvorvel sammenbyggede, ikke havde noget med hinanden at gøre. Skade dog for den smukke Kirke, hvis ene Gavl findes paa omstaaende Billede, at man saaledes har indmuret den, saa kun dens mægtige Taarn formaar at hævde sig.

Min Ledsager aabnede høflig Døren for mig med en Hilsen, og lod mig gaa foran. Jeg saa mig om og fik et Indtryk, som var jeg traadt ind i selve Isdronningens Palads. Store, hvide, gnistrende, kolde Væggeflader stirrede ned paa mig. Ingen Farve, intet Træværk mildnede dette Indtryk. Som huggede i Sne stod de massive runde Piller, hvorpaa de høje Buer hvilede. Den Luft, der strømmede en i Møde, skulde heller ikke bryde Illusionen, saa klam og kold den var. Ikke Spor af Varme. Det vilde vel ogsaa være omtrent umuligt at opvarme dette uhyre Rum. Til Gengæld strøg det kolde Lufttræk ind og ud gennem aabne Vinduer, eller Gud véd hvorfra, svøbte sig om Fødderne paa en og rislede koldt ned ad Ryggen.

Jeg vilde gaa op ad Midtergangen til Stolene, men blev stanset af Kirkebetjenten, der spurgte mig, om jeg havde noget Adgangstegn, eller hvad det var, og da jeg betegnede mig som en tilrejsende Udlænding, viste han mig en anden Vej om i en Afkrog af Kirken, hvor der ingen Stole var, kun nogle Bænke langs Væggen, paa hvilke nogle arme Sjæle sad og frøs. Jeg valgte da at staa udenfor Stolene, hvorfra jeg havde et Overblik over Kirken og kunde høre og se. Gulvet var her som i de fleste hollandske Kirker dækket med mægtige Gravsten af Granit, hvis Indskrifter var halvt eller

helt bortslidt af Kirkegængernes Fodtrin. Folk vedblev at komme, uden at det egentlig fyldte meget i det store Rum. Damerne mødte med deres smaa *stoofjes* (Fyrskamle) under Armen, som de anbragte under Fødderne, saa snart de var komne til Sæde.

Jeg saa hen over Stolene og studsede. I Stolen tæt foran mig sad en før Mand nok saa ugenert med Kasketten paa. En højt opposet Kasket à la Hollandaise. Mit Øje forargedes. Hvor kunde han glemme at tage Kasketten af. Men nu saa jeg en til tæt ved, der sad nok saa stift med Hatten paa. Og alt som jeg lod mit Blik vandre hen over de forsamlede, opdagede jeg flere og flere, der havde beholdt Hovedbedækningen paa. Graa Hatte, sorte Hatte og Kasketter saas imellem hverandre. Hist og her sad nok en og anden med bart Hoved; men de var neppe nok til at kunne konstituere nogen Regel.

Nu satte Orgelet i med et Præludium. Gudstjenesten begyndte. Degnen, eller hvad man kalder ham her, kom op paa en ophøjet Plads midt i Kirken og fremsagde Indgangsbønnen. Saa sang man en Salme, der lød omtrent som en af de gamle Salmer hos os, kun lidt mere drævende. Saa pudsede man Næse. Det lød ganske hjemligt.

Præsten kom op paa Prædikestolen og begyndte sin Prædiken. Han var i en lang, mørk Talar, ingen Pibekrave, kun nogle hvide Snipper. Han saa tør ud, og Prædikenen syntes ogsaa en tør, kapitelfast Udvikling uden Salvelse og Sentiments. Den tegnede til at blive lang. Medens det i vore Kirker er Damerne, der føre an, som fylde Stolene, svulme Sangen, og hvis parfumerede Lommetørklæder fylde Rummet med Vellugt, bestod denne Forsamling overvejende af Mænd, og hele Gudstjenesten havde et afgjort mandfolkeagtigt Præg. Der var ikke Spor af Korrespondens mellem Prædi-

kanten og hans Tilhørerinder, han syntes end ikke at være sig bevidst, at han havde saadanne.

Jeg begyndte at blive distrait, kom til at tænke paa salig Armenius, hvis fine Kniplingskrave jeg havde set paa Boymans Musæum i Rotterdam. I Grunden var de alligevel maleriske disse brede, nedfaldende Kraver i Sammenligning med vore stive Manschetskjorter, som snærer os om Halsen, og som koster os fem og tyve Øre, hver Gang de gaa i Vask . . . .

Da pludselig vaagnede jeg ved, at en Mand med sorte Handsker langsomt bevægede sig op ad Kirkens Midtergang med en uhyre Bambusstang i Hænderne. Den var sikkert sine fem Alen lang, lignede en Fiskestang, og paa Enden dinglede der noget ligesom en Madding. Nu stak han den ind i en af Stolene. Folk rakte Hænderne frem og kom noget i Posen — det var nemlig en Pose det derude paa Enden. Det lød som Sølv, om end Sølvklangen ikke var ren.

Og nu kom der en til og nok en, alle med lange Bambusstænger med sorte Fløjelsposer paa Enden. De styrede dem med tilvant Behændighed fra Stol til Stol uden at dunke Folk i Hovedet, en Paamindelse, som maaske nu og da ikke vilde have været helt ilde anbragt. Det saa ud som vajende Faner, der bevægede sig hid og did over de forsamledes Hoveder.

Stadig hørte man denne Pengeraslen som Akkompagnement til Præstens sindige Ord; men især gjorde det et forfærdeligt Spektakel, naar de nu og da udtømte Udbyttet af deres Anstrængelser i en fælles Krigskasse, der efter Lyden at dømme maatte være af Blik. Det var ubegribeligt, at Præsten ikke gik fra Koncepterne; men han fortsatte ganske rolig sin Tale og syntes ikke i mindste Maade at generes deraf. Og for saa vidt Folk ikke netop var beskæftigede

med Forberedelserne til deres Ofring, hørte de ogsaa efter, eller saa i al Fald ud, som om de muligvis nok hørte efter.

Nu nærmede den første af Kollektørerne sig det Sted, hvor jeg stod. Jeg tænkte mig, at jeg maaske som staaende Tilhører vilde gaa Ram forbi; men da jeg saa paa de omstaaende, var de begyndt at rode i Lommerne. Der var da ikke andet for end Skik følge. Lidt efter blev den lille sorte Fløjelspose svinget hen for Næsen af mig, og jeg nedlagde mit Offer deri. Dermed troede jeg, at det var forbi, og gav mig igen til at lytte efter Præstens gurglende hollandsk. Men nu var Nummer to svinget om Hjørnet og styrede lige ned mod mig. Jeg maatte atter ofre. Jeg vovede i al Fald ikke noget Forsøg paa at unddrage mig. For sæt at han var blevet staaende med sin Bambus udpegende mig for hele Menigheden som en Synder og Tolder. Overfor Nummer tre havde jeg derimod besluttet at gøre mig haard, hvis han skulde være saa ubeskeden at praje mig; men da han virkelig kom, og mit Blik tilfældig traf hans blaafrosne Hænder, som krampagtig knugede sig om den tykke Ende af Stokken, blev jeg grebet af Medlidenhed, og lod et Centsstykke falde i Posen.

Lidt efter var Prædikenen forbi. Den havde været meget lang; men jeg tilstaaer, at jeg havde kun hørt den mindste Del deraf. Det undrede mig ikke, da jeg siden hørte fortælle, at man paa sine Steder i Holland har maattet anbringe Opslag i Kirkerne, der forbyde Tobaksrygning, og jeg vil endda gerne tro, at de Fyre, hvem det er rettet mod, betragte det som et Indgreb i deres personlige Frihed!

Universitets- og Studenterforhold.

Universitetet i Leiden hører jo til Evropas berømteste om end ikke til de ældste. Efter den frygtelige Belejring blev det skænket Byen som en Belønning for den Standhaftighed, Borgerne havde udvist under Forsvaret, i Erkendelse af de store Tjenester, de derved havde vist Landet. Da Forholdet til Spanien endnu ikke officielt var brudt, blev Fundatsen udstedt i Philip den andens Navn, og Spot blev føjet til Skade, idet man lod Hs. Majestæt takke Borgerne for den Bravur, de havde vist i Kampen mod hans egne Tropper, og belønne dem ved Oprettelsen af det nye Universitet.

De Ceremonier, hvormed Indvielsen fandt Sted ikke to Aar efter Belejringens Ophør, danne ved deres snurrige Pedanteri en besynderlig Modsætning til Krigens tragiske og ophøjede Pathos.

Det var den femte Februar 1575. Byen havde, saa vidt Aarstiden vilde tillade, smykket sig med Blomster i Guirlander og Festons. Efter en Indvielsesgudstjeneste i Skt. Peter skred den stadselige Procession gennem Byens Gader. Først kom Militæret. Saa fulgte en pragtfuld Triumfvogn, trukket af fire Heste, hvorpaa sad den nye Pagt, en Kvinde i snehvid Dragt. Hun blev ledsaget af de fire Evangelister, der gik til Fods paa begge Sider af Vognen. Saa kom Retfærdigheden med tilbundne Øjne omgivet af lærde Doktores, julianske, papinianske, ulpiske og tribonianske til Hest. Derpaa Medicinen med en medicinsk Dissertation i den ene Haand og en Guirlande af Apothekersager i den anden. Endelig Minerva i fuld Rustning, ledsaget af Aristoteles, Plato, Cicero og Virgil. Et Musikkorps med Fiol og Obo sluttede Toget, der bevægede sig fremad gennem Triumfbuer over den blomsterstroede Stenbro.

Da det naaede Nonnebroen, kom en pragtfuld smykket Triumfbaad langsomt glidende det i Møde ad den dorske Rhin. Paa dens Dæk, der var belagt med Tæpper, sad under en Kanape, omslynget af Lavrbær og Oranger, Føbus Apollo med Lyren, medens Neptun stod til Rors med sin Trefork. Da Landingsstedet var naaet, gik denne Deputation fra Parnasset i Land og afventede der Processionen. Alle Professorerne blev, efterhaanden som de rykkede frem, med megen Værdighed omfavnede og kyssede af Apollo og de ni Muser, der yderligere hædrede dem ved Fremsigelse af et latinsk Digt. Da disse Festligheder var forbi, drog hele Forsamlingen til St. Barbaras Kloster, hvor det nye Universitet var indrettet, og indtog der et herligt og velfortjent Maaltid.

Som det nye Universitet var afgjort protestantisk af Oprindelse, saaledes blev ogsaa dets Holdning og Virksomhed, og det retfærdiggjorde i den følgende Tid fuldstændig de store Forventninger, man havde knyttet til dets Oprindelse. Den Kamp mod Katholicismens Overgreb, som Borgerkrigen havde indledt, fortsatte det nu med Tankens og Videnskabens Vaaben. Det var en Kamp af verdenshistorisk Betydning, og den nye Højskoles Mænd var sig det bevidst. Det gjaldt at skabe et Brændpunkt for protestantisk Undersøgelse og Kritik, at samle en Stab af Dygtigheder, der med Held kunde tage Kampen op mod Jesuiterne, der netop nu havde taget sig sammen til den saakaldte Kontra-Reformation. Man sparede da ingen Møje for at vinde de dygtigste Kræfter og knytte dem til sig. Blandt de anseteste var Justus Lipsius, en klassisk Forsker af stort Ry, der var oplært i Jesuiternes Skole, men siden traadt over til Protestantismen. Men, da han paa en Baderejse til Spa, som han havde foretaget for at genoprette sit svækkede Helbred, atter gik over til Katholicismen, føltes det af den nye Højskole som et haardt Slag.

For dette Tab fik man dog glimrende Oprejsning, da det lykkedes at knytte den berømte Scaliger, en fransk Huguenot, til Leidener-Universitetet. Som flere af Datidens lærde omfattede han med sit skarpsindige Hoved saa at sige hele Tidens Viden og var navnlig hjemme i Oldtidens græske og romerske Literatur. Han modtog gerne Kaldelsen, da han betragtede det lille, frihedskære Holland, hvor ingen behøvede at nedværdige sig ved at krybe for de store, som sit rette Fædreland. Man fritog ham for at holde Forelæsninger. Man forstod, at en Mand som han gjorde mere Gavn, jo mindre han var bundet. Republikens fornemste Mænd kappedes om at hædre ham. Med Olden Barneveld stod han paa den fortroligste Fod, Prins Mauritz nødte ham venskabelig til sit Bord, gav ham en høj Rang og fritog ham for tidsspildende Etikette. Paa Højskolens Forhold gav man ham stor Indflydelse, og en Kreds af udmærkede Mænd, hvoriblandt Folk som Heinsius og Hugo Grotius, flokkedes om ham som Lærlinger. Med stor Iver tog han sin Opgave op, Videreudviklingen af den frie, historiske Kritik, hvortil han allerede tidligere havde lagt Grunden. Han paadrog sig herved Jesuiternes glødende Had, navnlig da han i 1598 rokkede ved Grundlaget for Pavemagtens apostoliske Udspring, idet han paaviste, at de Skrifter, man havde tillagt Dionysius Areopagiten — en Discipel af Pavlus — umulig kunde være skrevne af denne, men maatte være opstaaede i det femte Aarhundrede efter Kristus. Da Jesuiterne ikke kunde komme Scaliger til Livs i hans hollandske Asyl, søgte de under Venskabs Maske at formaa den franske Konge Henrik den fjerde til at kalde ham tilbage til Frankrig. Henrik den fjerde, Huguenotternes forhadte Beskytter, skulde bruges som Redskab til at uskadeliggøre en af Aandsfrihedens Forkæmpere ved at bringe ham under hans Fjenders Kontrol. Kongen gjorde virkelig Scalinger glimrende

Tilbud; men han lod sig ikke lokke. Ingen Konge eller Kejser, skrev han, skal formaa at trække mig væk herfra, og i en Tilegnelse i en af sine Bøger til Kuratorerne ved den leidenske Højskole udtaler han, at Nederlandene alene reddede Videnskaben paa en Tid, da de overalt var i Forfald.

Scaliger var ingen ensom Stjerne. Hans Efterfølger Sal-



Universitetet i Leiden.

masius var ogsaa et Vidunder af Lærdom. Om ham sagde man, at hvad han ikke vidste, laa uden for den menneskelige Videns Grænser. I Medicinen indlagde Boerhave sig saa stort Ry, at en kinesisk Mandarin adresserede et Brev til ham til den berømte Boerhave, Doktor i Evropa, og Brevet fandt Adressaten. Navne som Grotius og Cartesius tale for sig selv. Ogsaa Førerne i den lige saa berømte som bitre Remonstrant-

strid, Gomarus og Arminius, var begge Professorer ved Universitetet i Leiden.

Den nye Højskole lokkede Lærlinger til fra fjærne Egne. For at tage vort eget Land til Eksempel, saa blev i det første Aarhundrede af dens Bestaaen ikke mindre end syv hundrede danske indskrevne som Studenter i Leiden. Man finder blandt dem Navne, der høre til Tidens anseteste, Kaspar Bartholin, Ole Worm, Hans Svane, kongelig Historiograf Vitus Bering, og endelig — den største af dem alle — den geniale Georg Steno, der lod sig indskrive ved Leidener-Universitetet i 1660 og blev der i tre Aar*).

Blandt notable rejsende findes ogsaa velbyrdige Erik Grubbe til Thiele, Marie Grubbes Fader. Ogsaa Tjenerne lod man immatrikulere, da de derved erholdt en akademisk Borgers Rettigheder, Fritagelse for borgerlig Skat og Tynge.

I den følgende Tid tog de rejsendes Strøm af. De farende Skolarer blev i og for sig sjældnere, og Leiden tabte ogsaa i Prestige overfor andre opblomstrende, protestantiske Højskoler. Ungarerne holdt længst ud. Endnu den Dag i Dag komme enkelte ungarske Studerende hertil. Dog gaa de mest til Utrecht, da der findes et særligt Stipendium for dem der.

Alligevel hævder Universitetet i Leiden endnu en vis Overhøjhed over Hollands andre — Utrecht, Groningen og Amsterdam. Det er endnu det mest besøgte (for Tiden tæller det omtrent 900 Studenter), og det protegeres af Aristokratiet, der sender sine Sønner herhen for at erhverve den juridiske Doktorgrad. Det giver en vis Anseelse, selv hvor der ikke gøres nogen praktisk Brug af den. Ansete Videnskabsmænd

*) Tallene i Universitetets Album udvise for hans Vedkommende en lille Unøjagtighed, idet hans Alder angives til 23 Aar; men Steno var, da han i 1660 kom til Leiden, i Virkeligheden 29.

kæmpe endnu for dens gamle Ry. *De Vries*, der nu er en Gamling paa over halvfjerds, har her udført sit Kæmpearbejde, den hollandske Ordbog, der vel endnu ikke er sluttet, men hvis Fuldendelse dog er sikret, da han har samlet om sig en Stab af udmærkede Medarbejdere. Det er et Værk, som er bygget paa strængt videnskabelige Grundsætninger, en uvurderlig Skat for Nationen. *C. P. Tiele* har vundet sig evropæisk Anseelse ved sine religionshistoriske Studier, der ere byggede paa de omhyggeligste Undersøgelser. Den lærde Græker *Cobet*, Sprogforskeren *Kern* og Theologen *Kuenen*, en aandfuld og frisindet Forsker, have alle indlagt sig megen videnskabelig Ære. Literaturhistorikeren *Jan ten Brink* har udfoldet en frugtbar æstetisk Forfattervirksomhed. De frisindede Traditioner hævdes, og det vakte almindelig Misbilligelse, da Ministeriet Mackay for nogle Aar siden sendte Leiden en orthodoks theologisk Professor paa Halsen. Man betragtede det som et Brud med Universitetets Traditioner, der gik i Retning af kritisk og udogmatisk Undersøgelse.

Dog kan det ikke nægtes, at det gamle Universitets Supremati er stærkt truet. Mens det i tidligere Tid var uovergaaet i det medicinske Studium, er det nu paa dette Omraade overfløjet af det unge amsterdamske Universitet, der med sine store, tidssvarende Hospitaler byder de medicinske studerende saa langt gunstigere Betingelser. Der er dog endnu ingen Mangel paa Tilgang af Medicinere. Her som ved alle hollandske Universiteter udgøre de endnu Flertallet (i Amsterdam to Trediedele). Medens Lægestudiet har en særlig Tiltrækning for Ungdommen, er Theologiens Aktier dalede. Man bliver mere og mere tilbøjelig til at se ned paa dette Studium som uvidenskabeligt, og paa den anden Side synes det heller ikke som om Præsteembederne i Nederland er saa særlig indbringende, at der fra den Side kan være nogen

Fristelse til at vælge den theologiske Vej. I Utrecht, hvor Theologien er stærkest repræsenteret, tæller den kun 129 Dyrkere.

De leidenske Samlinger nyde med Rette et godt Lov, kun Skade at de ere spredte rundt om i Lokaler, der ere alt andet end tidssvarende, og som ingenlunde lade deres Fortrin komme til deres Ret. I Antiksamlingen findes en Mængde



Forfatteren Jan ten Brink. Literærhistorisk Professor.

græske, romerske, ægyptiske og indiske Oldsager, ogsaa et Antal græske Billedhuggerarbejder, hvoriblandt nogle af stor Skønhed. Det naturhistoriske Musæum indeholder en ypperlig Samling af Dyr og allehaande Naturgenstande fra Kina, Japan, Arabien og Persien, medens det etnografiske Musæum giver et Prøvekort af Frembringelser fra hollandsk Indien, fra Sydhavsøerne og Avstralien. Desuden findes her en vel plejet botanisk Have og et gammelt Bymusæum, hvor endnu mange

Relikvier fra Belejringens Tid ere opbevarede. Man ser ogsaa der en interessant Altertavle (Triptykon) af Lucas van Leiden, en meget naiv Fremstilling af Dommedagens Rædsler. Det er, saa vidt vides, det eneste avthentiske Maleri, der er os levnet af den berømte Kunstner.

Man maa dog ikke tro, at de leidenske Studenter tilbringe deres Dage med at gaa paa Samlinger. I Reglen kan



Professor C. P. Tiele.

man have dem ganske for sig selv. Først naar den Tid nærmer sig, da Studenten skal forlade Leiden, farer han en Gang rundt paa Samlingerne og tager et kort Overblik over dem for dog at kunne sige, han har set dem. Universitetsbiblioteket er — skønt Landets bedste — i høj Grad mangelfuldt. Professorerne klagede i al Fald over, at det kun i ringe Grad forsynede dem med Hjælpemidler til deres Studier, saa at de i Reglen selv maa anskaffe alt, hvad de skal bruge ved deres Studier. En af dem sagde mig, at han aldrig be-

nyttede det uden for Haandskrifternes Vedkommende. Af disse indeholder det mellem fem og seks tusinde, hvoriblandt mange værdifulde. Bøgernes Antal udgør 300,000. Læseværelset er kun indskrænket, men var heller ikke meget besøgt. Som oftest fandtes der kun nogle ganske faa Mennesker.

Vi har altfor mange Universiteter, lød den stadige Klage, vi skulde kun have et, og det skulde være Leiden. I dets Sted har vi fire, ja egenligt fem med det frie Universitet i Amsterdam. Følgen af det er, at intet af dem bliver ordentlig udstyret med Hjælpemidler, og da man ikke kan faa videnskabelige Dygtigheder til Udfyldning af alle de Lærerpladser, maa man ansætte Middelmaadigheder som Professorer. Naa, og vi da, svarede jeg, vi har netop denne ønskede Tilstand med et Universitet; men De maa endelig ikke tro, at vi er saa henrykte derover. Hvad er Følgen? Da der i Reglen kun er Plads for én Mand paa hvert Felt, bevirker dette Forhold en almindelig Afslappelse i den videnskabelige Stræben blandt de studerende. Fremragende Dygtigheder have, for saa vidt de ikke ere formuende, Valget imellem at trælle Tiden hen i en sørgelig og opslidende Virksomhed som Timelærere, at slaa ind i en praktisk Virksomhed, eller — til Tab for Landet — at søge Ansættelse i Udlandet. Desuden bliver den enkelte, tilfældige Professor saa at sige et Udtryk for Landets offentlige Mening indenfor sit Fag, uden at han dog behøver at være nogen særlig overlegen Begavelse. Tro mig, den videnskabelige Frihed er ikke altfor vel tjent med den Uniformitet, som et enkelt Universitet medfører. Hvad er naturligere, end at man, da Antallet af Professorembeder er saa ringe, søger at skyde Genvej til dem ved at læmpe sig efter de Opfattelser, politiske og aandelige, som i Øjeblikket ere de raadende hos Magthaverne. Med

et enkelt Universitet løber man let uden om det videnskabelige Studium og faar en seminaristisk tilskaaren Embedsskole i Stedet.

Universitetet ligger ved Rapenburg, en af Leidens bredeste og anseligste Kanalgader, med gamle Træer og store. til Dels palæagtig liggende Bygninger ud mod Vandet. Universitetsbygningen selv er alt andet end anselig og gør nærmest Indtryk af at være en af disse overlevede Bygninger, der har afsluttet sit Forhold til det levende Liv. Med sine spidsbuede Vindver og sit lave, gennembrudte Taarn, gennem hvis Glamhuller man skimter en Klokke, ligner den i et og alt en Kirke, og skulde man sammenligne den med nogen Bygning i København, maatte det være Methodistkirken. Den er næppe heller større, men har to Etager og desuden en Sidelænge bagtil, som dog ikke hører den organisk til. I Virkeligheden er det nu ogsaa en gammel Klosterkirke, dog ikke det Skt. Barbara, hvor Universitetet oprindelig blev installeret ved den ovenfor beskrevne Ceremoni. Det er allerede flyttet tvende Gange, og formodenlig forestaar der det endnu en sidste, endelig Flytning. Dets Indre er lige saa uregelmæssigt og antikveret som det ydre. Over høje Dørtrin, mellem hvidkalkede Vægge kravler man saa underlig om fra Avditorium til Avditorium. Selve Læseværelserne er smaa, og hvis alle de leidenske Studenter skulde søge deres aandelige Forplejning her, saa det galt ud. Det er der dog ikke Tale om. De af Professorerne, hvis Hold ikke ere for store, holde Forelæsninger i deres Hjem. desuden have Medicinerne deres Lokaliteter ganske for sig, og endelig findes der ogsaa Hjælpelokaler andet Steds i Byen. Hvert af Avditorierne har sin særlige Farve, Juraen rød, Mathematiken blaa, Medicinen hvid. Et ejendommelig kælderagtigt Rum med lave, hvidtede Hvælvinger hensætter en i ganske middelalderlig Stemning. en

Stemning, der ypperlig sammensmeltede med Professor Kuenens smukke Behandling af gammel-religiøs Digtning i Nederland, som holdtes der. Solennitetssalen er uanselig og lille. Den er udstyret med højryggede Bænke, som i en Kirke, til hvilke man entrer op ad et knæhøjt Fodtrin. Loftet er lagt med massive, gamle Bjælker, og gennem de højtsiddende Vinduer falder Lyset sparsomt nok ind. Der er særlige terrasseformige Tribuner for Doktores og Damer, og oppe under Loftet er der et Tværgalleri for Musikken. Uligere berømtere end Solennitetssalen er dog Senatskammeret, hvor Senatet (Konsistoriet) holder sine Møder, og hvor Doktorpromotionerne finde Sted. Jeg overværede en saadan; den fandt Sted om Aftenen ved Lys og overværedes kun, foruden af det juridiske Fakultet, af en lille Kreds af den unge Doktors nærmeste Studentervenner, der havde indfundet sig for at ønske ham til Lykke. Da Handlingen var forbi, førtes Doktoren ned til sin Ekvipage, der ventede nedenfor. Hestene vare i Dagens Anledning smykkede med Blænkere, og sammen med sine Festmarschaller, der have at sørge for Beværtningen, gik det nu i fuldt Trav gennem Byen til den muntre Del af Festen.

Som en Malerisamlers Lejlighed er Senatsværelset fra Loft til Gulv fyldt med Malerier af hedengangne leidenske Professorer, skænkede af de vedkommendes efterlevende. Da ingen kronologisk Orden er iagttaget ved Ophængningen, har man her Synet af det syttende Aarhundredes Kalvekryds og Paryk Side om Side med det nittendes Professorhalsbind og Briller — Thorbecke og Scaliger Side om Side.

Hvad Studiets Ordning angaar, saa afviger den i flere Henseender fra den hos os gældende. Lad os tage Juraen som Eksempel. Det første Aar studeres Encyklopædi, Romerret og Økonomi. Saa tager Studenten en Eksamen, der giver ham Kandidattitlen. Saa følger et Par Aars Studium af

moderne Retsvidenskab, der afsluttes med den saakaldte Doktoraleksamen, hvorved vedkommende bliver juris doctorandus. Dermed er Studiet dog ikke endt. Der forestaar endnu en tredie Ildprøve, og først naar Doktoranden har skrevet sin Dissertation og forsvaret sine Theses, bliver han Doktor med Adgangstegn til de forskellige juridiske Embeder og Titel af Mister.

Det medicinske Studium er paa lignende Maade tredelt. Først tages der en Propædeusis, der vel nogenlunde svarer til vor Kantus. Efter derpaa at have gennemgaaet det egentlige medicinske Studium, tages Kandidateksamen, og dertil kommer da endnu en praktisk Prøve, der først giver Ret til at praktisere. Doktorgraden er derimod ikke nogen Nødvendighed for Medicinerne, og kan ikke være det, da mange af Medicinerne ikke er Studenter, men komme fra de højere Borgerskoler (kommunale Realskoler). Dog, der er Raad for Uraad. Tyskland er ikke langt borte, og da Tyskerne er et praktisk Folkefærd, indrettede paa at møde ethvert Krav, skriver man sin Doktordisputats i Holland, og lægger sig saa over ved et tysk Universitet et Par Maaneder, hvorfra man da vender hjem som velmeriteret Doktor.

Ved de hollandske Universiteter lægges Vægten særlig paa den praktiske Uddannelse, og for et praktisk Fag som Medicin ere de udmærkede; men det strengt videnskabelige Studium lider derunder og er bedre i Tyskland. Medens Doktorgraden i Tyskland ligesom hos os medfører Adkomsten til at holde Forelæsninger, er den i Holland kun en Pryd. En Undtagelse derfra danner kun det nyoprettede Universitet i Amsterdam (en ren kommunal Institution for øvrigt), der som en særlig Gunst har erholdt Ret til at udnævne overordentlige Professorer. De saaledes udmærkede have Adgang til at holde Universitetsforelæsninger, uden derfor at opgive deres

Embedsstillinger, hvilket ved de andre Højskoler er forbudt. En Advokat, der under ingen Omstændigheder vilde ombytte sin Stilling for et ordinært Professorembede, modtager gerne et ekstraordinært Professorat og den Anseelse, som dermed følger.

Begyndelsesgagen for Professorer er en syv-otte tusind Kroner og kan stige til det dobbelte. Skønt det efter danske og tyske Professorlønninger synes meget rigeligt, klages der dog; men derved maa tages i Betragtning, at den hollandske Maade at leve paa gennemgaaende er meget dyrere end vor.

Studietiden er omtrent som hos os, gennemsnitlig en femseks Aar, for Medicinerne noget længere. I Reglen er der vel heller ikke saa megen Grund til at skynde sig. Man er jo kun én Gang Student, og et Aar mer eller mindre kan da ikke gøre Papa synderlig fattigere. Bondestudenten, dette ejendommelige dansk-norske Fænomen, der i senere Aar er blevet saa almindeligt, er endnu i Holland saa godt som ukendt.

Naar den unge Student kommer til Leiden, lejer han sig et Par Værelser ovenpaa hos en af Byens næringsdrivende Borgere, der for en stor Del ere indrettede paa det. For den Herlighed maa han betale en 30—45 Kroner om Maaneden. Man lejer halvaarsvis, endnu hyppigere pr. Aar. Pensionater er i Leiden ganske ukendte. Man spiser sin Middag paa Hoteller og Restavranter — mange spise i Foreningen, hvor der er en rummelig Spisesal og et dagligt *table d'hôte.*

Det var en Eftermiddag hen imod Firetiden, at jeg begav mig hen til Juris Doctorandus van S., en ung Mand af udpræget aristokratisk Type, der i sin Egenskab af Senioratsmedlem havde lovet at indføre mig i Studenterforeningen. Adgangen til hans Lejlighed, der laa i et lille Hus nede ved den gamle Rhin, gik igennem en Bagerbutik og op ad en

snæver, snoet Trappe. Værelserne var smaa, men møblerede i en vis luksuriøs Stil med Tæpper, Fortepiano, pyntelige Møbler osv. Paa en Etagere stod en hvid Minervafigur med højrødt Skærf om Livet — en Antydning af Student S's juridiske Kvalifikationer. Nævnte Dame er her meget populær, paa enhver Students Værelse finder man hendes Statue. Maaske hænger det sammen med, at de klassiske Studier endnu drives med megen Energi. Efter sigende er det den eneste Del af Studiet ved Gymnasierne, som give noget rigtigt Udbytte. Dog har der ogsaa her rejst sig Tvivl om, hvor vidt det er forsvarligt at anvende saa stor en Del af den kostbare Ungdomstid paa Studier, der ingen rigtig Sammenhæng have med Nutidens Liv, og som saa at sige aldrig fortsættes ud over Eksamen.

Student S. modtog mig med stor Elskværdighed. Han var nylig kommet fra Verdensudstillingen i Paris, hvor han havde fraterniseret med skotske og danske Studenter. Det var de Nationer, han var faldet bedst sammen med. Vi kom til at tale om hollandske Forhold, og han udtalte sig med Bitterhed mod Konskriptionen, som han ansaa for en Skam for Holland. Det var Uret, at de velhavende for en forholdsvis beskeden Sum kunde frikøbe sig for deres Værnepligt, og det demoraliserede Hæren.

Vi begav os nu til Minerva, den smukke Foreningsbygning i Bredgade, som jeg saa tidt med en vis Nysgerrighed havde betragtet udvendigfra. Studenterne har selv bygget den, og de har ikke sparet; skønt Grunden var foræret, stod den dog i et Par hundrede tusinde Kroner. Man kan da ikke fortænke dem i, om de er en Smule stolte af deres Værk.

Først bese vi Lokalerne. Ovenpaa er den store, smukke Spisesal med langt Bord og mægtige Lysekroner. Den kan sige Sparto til Spisesalene selv i første Klasses Hotellerne.

Tætved findes Toiletværelset, endvidere den rummelige Læsesal med flere store Borde og rigt Udvalg af Bøger og Tidsskrifter i mange Sprog. En munter Ild buldrer i Kaminen, medens forskellige læsende Skikkelser i dyb Tavshed sidde henslængte paa de magelige Stole. Ved Siden af ligger Senioratsværelset — Senatsværelset kalder man det her. Dets største Del optages af et stort, ovalt Bord med Tæppe over, omgivet af højryggede Stole, der benyttes af Foreningens ærværdige Fædre under deres anstrengende Forhandlinger. Paa Væggene hænge Gruppebilleder af tidligere Senatsmedlemmer, og bag Glasruderne i et Skab ere Foreningens Prætiosa, Sølvbægre og Medailler, udstillede. Jeg tror der findes henved halvhundrede af de sidste, mest Kapronings-medailler. De leidenske Studenter ere nemlig vældige Sportsmænd, og saa vel ved hjemlige som internationale Tourneringer have de ofte taget Løvens Part.

Vi gaa nedenunder. Udenfor i den ikke store Entré er der stuvende fuldt af Overfrakker og Hatte, der ere anbragte overalt, hvor Hatte overhovedet kunne anbringes, paa Stokke omkring i Krogene og i pagodeagtige Opstillinger i Vindueskarmene. Ude fra Gaarden lyder der sørgelige Hyl fra de stakkels firbenede, som have maattet lade sig internere her i ufrivillig Adskillelse fra deres Herrer. Medens en dansk Student i Reglen er glad, naar han kan holde sig selv, hører det ikke til Sjældenhederne, at de hollandske Minervasønner optræde som Hundeholdere. De sværme ogsaa for at køre og ride, og mange af dem holde Ridehest.

Vi passere gennem det store Billardværelse, hvis fire Borde sjeldent ere ledige. Man hører uafladelig den smeldende Lyd af Elfenbenskuglerne, der støde mod hinanden. Forbundet med dette Rum ved Bueaabninger, dækkede med tunge, mørke Portierer, ligger den egentlige Forsamlingssal, der er

paa en Gang Ryge-, Drikke- og Snakkeværelse. Der inde fra lyder en øredøvende Summen af Stemmer, af Raab og Latter og Klirren af Glas. Den store, aflange Sal optager hele Stueetagen ud til Gaden, hvorfra den faar sit Lys gennem fem



Studenterforeningen i Leiden.

kolossale Buevindver, der dog nu ere skjulte bag de sammentrukne Gardiner. I smaa Sofaer og paa Stole rundt om de lange eller korte Borde sidde Studenterne i tætte Grupper, mange af dem med Hatten paa Hovedet og Stokken i Haanden, passjarende over deres Bouillon, deres Glas Vin, half-

and-half eller Trippensach (Øl nydes kun i ringere Maal). Der er saa fuldt som i National paa en vel besøgt Aften. I hele den store Sal er der i dette Øjeblik kun yderst faa ledige Pladser. Russerne — paa hollandsk *de groenen* — have deres særskilte Bord, som de ere stavnsbundne til, i al Fald i den første Tid. Overhovedet drives der mange Løjer med disse stakkels Faar af deres ældre og mere routinerede Kammerater, under faderlig Forsorgs skønne Maske. Straks ved deres Ankomst til Byen maa de gaa rundt og præsentere sig for de ældre, i al Fald for visse Bestyrelsesmedlemmer og andre betroede Personligheder. Til Gengæld nyde de saa fri Fortæring og undertiden skænker man saa rigelig for dem, at de vende hjem som drivende Vrag. Desuden forelægges der dem allehaande kuriøse Spørgsmaal — en formelig Eksamination i Lighed med „Julestuens“ — og de maa ordentlig lægge deres Hjærner i Blød for at besvare dem. Endelig — *last but not least* — lænser man deres vel spækkede Lommer ved nolens volens at indtegne dem som Medlemmer i et Utal af Foreninger, saa at alle disse Kontingenter i en Haandevending løber op til en fire-fem hundrede Kroner. Først er der Studenterkorpset, saa er der de videnskabelige Klubber for de forskellige Fag, literære Foreninger, Sangforening, Skytteforening osv. osv. Paa den anden Side overrækker man dem en trykt Vejviser, der indeholder al ønskelig Vejledning for deres Vandel, lige fra Forelæsningskatalog til Oplysning om, hvor de skal søge deres Frisør og Vaskerkone.

I den ene Ende af Salen er en Mængde Mennesker beskæftigede med at indsuge Aromaen af frisktrykte Aviser. I den modsatte Ende er Buffeten, hvorfra de galonerede Tjenere — hidkaldte ved utaalmodig-høje Raab — Schmidt! Schmidt! — bevæge sig i forskellige Retninger ned ad de snævre Gange for at tilfredsstille utaalmodige Gæsters Ønsker.

Om Søndagen optræde de i Knæbenklæder og Sko; men i Dag — en ganske gemen Hverdag — have de Lov til ligesom andre dødelige at optræde i Pantalons.

Klokken er halv fem: det er Klubtid. Alt gaar efter en Snor her i Leiden. Hele Byen spiser til Middag Klokken fem-halv seks, hvoraf Følgen var, at jeg, naar jeg Klokken tre kom fra Bibliotheket, ikke var i Stand til at opdrive Middagsmad i hele Byen. Før Middagen hører det sig til, at man gaar hen paa sin Klub, trykker hinandens Haand, hører, hvad nyt der er, kigger i Aviserne og nyder et Glas af en Slags, helst noget bittert, f. Eks. den fortræffelige Oranjebitter, som jeg efterhaanden ganske forfaldt til. I Borgernes Klub, hvor ogsaa en stor Del af Professorerne møder, kan man ogsaa se Folk aflire en rask lille l'hombre. Og Studenterne, langt fra i Ideens Navn at udsondre sig fra Borgerskabet, sætte en Ære i at følge Byens Skik og Brug.

Snart ere vi bænkede i en Kreds ved et af de smaa Borde. Præsentationen foretages. Det er flotte Navne, det maa man lade dem. Van der Velde, van den Bosch, ten Brink, ten Kate, de Koninch og de Kaiser. Hvor lyder et sølle dansk Efternavn fattigt i Sammenligning. Navnlig ligger der i det hollandske *van* noget paa en Gang fordringsløst og fornemt, hvorom det pralende tyske von slet ikke kan give nogen Forestilling. Men ellers ligne de ikke meget Studenter, saadan som vi pleje at tænke os dem, og maaske have de næppe noget tydeligt Artsmærke. Snarest skulde det være noget junkerligt, der er over mange af disse rødmussede Ansigter, en Duft af Landet, deres Paaklædning viser en vis sorgløs, utilstræbt Elegance. Men der er saare lidt, der røber Bogmennesket, og jeg kan ikke huske, at jeg har set en eneste brillebærende Student. De yngste ser ud som gode Drenge,

der endnu ere varme fra Reden og ikke have sovet Ungdommen af sig.

En stor Sag sætter alles Sind i Bevægelse. Man diskuterer lidenskabeligt. Nogle rase i bitre Udtryk mod Skæbnens Uretfærdighed og anklage Guder og Mennesker. Det er imidlertid ikke noget „Problem", der forvolder denne Ophidselse. Det er Lustret, det drejer sig om, Lustret, der skal fejres til næste Aar i Juni Maaned. Allerede nu — i November Maaned — har man fordelt Roller og Dragter. For nogle har denne Fordeling været en bitter Skuffelse .... Derfor forhandler man nu, nogle enes i Mindelighed om at bytte Roller, andre tinge sig frem. Der skal opføres et stort historisk Optog, Karl den femtes Indtog i Arnhem. Leiden skal forestille Arnhem, og den høje, blonde Mand, der staar derhenne, omringet af en beundrende Gruppe, skal være Karl den femte. Den Lykkens Pamfilius! Han kan sagtens. Alles Øjne vil hvile paa ham, naar han rider gennem Byen i Spidsen for det stadselige Optog, det vil regne ned over ham med Blomster, og Damerne vil kappes om at tilsmigre sig en Opmærksomhed fra ham. Og hvilken udstrakt Myndighed det giver! Saa længe Lustret staar paa, maa alle blindt lyde hans Befalinger. Kun i Fald Hs. Majestæt skulde kollidere med de almindelige borgerlige Love, noget, som den virkelige Karl den femte uden Tvivl i en Haandevending vilde have gjort, kan der blive Tale om berettiget Insubordination.

Lustret er en for de hollandske Universiteter fælles Skik, og fejres efter romersk Vis hvert femte Aar i de henholdsvise Byer. Skikken er saa kær som gammel, og Lustrets Nærmelse hilses af den unge Student som en Verdensbegivenhed. Dragterne bestilles mange Maaneder forud hos Hovedstadens første Vaabensmede og Skræddere. Dygtige Tegnere levere Mønstret og de udføres med minutiøs historisk Nøj-

agtighed uden smaaligt Hensyn til Prisen. En ganske almindelig Dragt løber nemt op i flere hundrede Gylden, og der er dem, der koste flere Gange mere. Men saa er Lustret jo ogsaa en Begivenhed, som kun indtræffer én Gang i ens Studentertid. De underordnede Roller, som ikke have tilstrækkelig Tiltrækning for Studenterne selv, besættes med lejede Folk, som udstafferes og beværtes paa Komiteens Regning.

Festiviteterne aabnes paa en Søndag. Til Hest og Fods bevæger det statelige Optog sig rundt i Gaderne, hvor alle Vinduerne ere besatte til sidste Plads. I otte Dage glemmer den gamle adstadige By, at der er andet til end Studenter. Og det er ikke blot Byens Folk, der lægge deres Arbejde til Side for at glæde sig med de glade, nej hver Time paa Dagen ankommer der Jærnbanetog, svingende fulde af Festdeltagere, gamle leidenske Studenter, nu værdige Familiefædre rundt om i Landet, der for en otte Dages Tid vende tilbage til Skuepladsen for deres Ungdomsbedrifter, for at afryste det embedsmandige Alvorsaag, opfriske gamle Bekendtskaber og slaa til Søren. Og tidt hændes det, at de ældste blive de yngste.

Hver Dag bringer ny Afveksling af Programmet. I flagsmykkede Baade foretager man den yndede Udflugt ned ad Rhinen til Katwijk an Zee, der ligger lidt nord for Scheveningen. En Dag er Borgerne Værter og Studenterne deres Gæster. Baller, Koncerter og Teaterforestillinger veksle Slag i Slag. Hele Byen sættes paa den anden Ende. Kan man ikke faa en Danseplads, der er stor nok, lader man lægge et Bræddegulv over Rhinen og danser der. Penge øses ud uden smaalige Overvejelser. Der fortælles om en tidligere Karl den femte (han spiller som oftest en Hovedrolle ved disse Optog), der indbød hele Selskabet paa en Champagnefrokost

i Scheveningen. Til Hest og Vogns drog man af Sted, og man kan være vis paa, at det gik muntert til i Scheveningen. Da Lustret var forbi havde Hovedrollens Udfører indlevet sig saaledes i sin kejserlige Værdighed, at han ikke kunde finde sig i at nedstige til en almindelig dødeligs beskednere Rolle, men vilde vedblive at regere. Og, da nu ingen vilde lyde ham længer, tabte han helt Hovedet. Han fandt det aldrig mer.

Men til daglig Brug søge Studenterne ikke deres Morskab i Leiden, vel først og fremmest fordi her ingen Morskab er, uden den, de selv foranstalte. Om Lørdagen dampe de af til de store Byer, til Amsterdam og Haag, og i Badesaisonen ned til Scheveningen. Og det er slet ikke saa vist, at de er tilbage om Mandagen. Da jeg en Mandag ledsagede en af de juridiske Professorer paa hans Forelæsning, bemærkede han undervejs: Ja, nu skal vi se, om Studenterne er mødt, de plejer ikke at være vendt tilbage om Mandagen.

Hvad Politiken angaar, har den ingen særlig Tiltrækning for Studenterne, og Debatterne i Kamrene vække ikke stærk Genlyd i deres Kreds. Maaske ligger det i, at de blive Vælgere med det fyldte tre og tyvende Aar. I Reglen interesserer man sig jo mindre for de Værdigheder, man har, end for dem, man mangler. Ved Valgene møde de vel og afgive deres Stemme, i Reglen til Fordel for den liberale Kandidat; men deraf maa man ikke slutte, at de ere særlig radikale eller demokratiske . . . Liberalismen er i dette Tilfælde, som saa ofte, vel nærmest en dannet og oplyst Konservatisme.

Efter en fin Middag paa Hotel Levedag, begav vi os tilbage til Foreningen for at drikke en *café poussé*. I den store Sal herskede der nu Øde og Tomhed. Kun en enkelt forsinket Efternøler sad endnu henslængt paa de tomme Bænke eller bevægede sig med usikre Skridt hen mellem de lange

Stolerækker. Efter Middagen gaa nemlig Studenterne hjem til sig selv for at drikke The og passjare. Jeg forstaar saa godt, hvad en af Professorerne sagde til mig, at Ferien er den egentlige Arbejdstid baade for Professorer og Studenter, fordi Leiden er et altfor selskabeligt Sted til at faa noget bestilt. Ved Midnatstid fyldes Salen paany af de tilbagevendende Studenter. der ønske at forfriske sig efter Dagens Møje ved et Glas paa Falderebet, medens Prinsen af Oraniens store Lysekrone forstaaende og velsignende spreder sit Lys over den sene Munterhed.

s'Gravenhage.

Byen.

Hvis det er sandt, at kært Barn har mange Navne, saa skulde man tro, at Haag maatte være en meget afholdt By; ti den kaldes afvekslende for s'Gravenhage, den Haag og med sit franske Navn la Haye, medens vi danske i Reglen kalde den simpelt hen Haag.

Allerede i Afstand imponerer den en med sine mange Spir og Kupler, og naar man ruller op foran Perronen, overtyder det travle Liv derude en om, at man er kommet til en By, der gør en Storstads Prætensioner. De Herrer og Damer, som færdes her, synes at have et mere forfinet Udseende end i de andre Byer, medens pyntelige Gardister med Bjørneskindshuer minde en om, at det er Residensstaden, man er kommet til. Udgangen fra Stationen sker gennem den underjordiske Tunnel, der er saa almindelig paa nymodens Banegaarde, og naar man er kommet ud af den, holder der en hel Række Køretøjer af alle mulige Slags, rede til at modtage den ankommende og befordre ham ind i Byen.

De Gader, gennem hvilke man nærmer sig denne, ere brede som Boulevarder, og ikke nok med at Gaderne ere brede, de ere ogsaa forsynede med ordentlige Fortove. Kanalerne spille ikke den dominerende Rolle her, som i de andre



De Vijver. Til venstre Binnenhof.

hollandske Stæder. Ganske vist findes der en Del; men de ligge mest i Byens Udkanter, og man kan færdes lange Strækninger uden at komme over en Bro. Alle Vegne pulserer Livet travlt, Butiksklokker ringe, Sporvogne klingre en forbi, her rykker en Militærafdeling frem med fuld Musik. Snart passerer man et Teater, hvis store, udhængte Plakater indbyde til nærmere Bekendtskab, og her straks ved Siden ligger en Café med store Spejlglasruder og rummelige Lokaler. Det slaar en ogsaa, at medens man i de andre hollandske Byer kun ser travle Forretningsmennesker paa Gaden, saa færdes der her ogsaa spaserende. Folk, som slentrer om paa Maa og Faa for at se og at ses. Gaderne og Husene have en egen pyntelig og venlig Karakter uden dog derfor at opgive de varme Toner og brogede Farvesammensætninger, der gør de hollandske Stæder saa maleriske.

Som man nærmer sig Byens Midte, snævre Gaderne ind paa en betænkelig Maade, nogle af dem blive smalle som Gyder, saa trange, at næppe en Sporvogn kan klemme sig gennem dem. Det ser ud, som om Byen her var presset sammen ved et voldsomt Tryk; men atter udvider Perspektivet sig. Snart staa vi paa en mægtig aaben Plads uden Brolægning, omgivet af anseelige Bygninger og beplantet med Træer. Og nu følger den ene aabne Plads efter den anden, en hel sammenhængende Række af brede, parklignende Pladser — man glemmer næsten, at man befinder sig i Midten af en stor By, saa landligt og stille som her er. Og dog er dette netop Haags Centrum. Naar man staar under de store Elmekroner paa Vijverberg og ser paa det grønne Vand i *de Vijver*, hvor de graa Ænder boltre sig saa uforstyrret som i Gadekæret i en Landsby, saa har man lige over for sig *Binnenhof*, det store Bygningskompleks, der udgør Byens ældste Del, og som nu afgiver Samlingsplads for Rigsdagens

Kamre. De røde Mure, der rejse sig lige op af Vandet, minde en om gamle Herregaarde, man har set paa Landet — det ligner ikke meget de Slotte af parlamentariske Forsamlingsbygninger, man rejser nu. Men saadan, som det er, passer det godt i Karakter til dette bestandig borgerlige Folk og dets gammeldags Levevis og Styrelsesformer. Er Holland Traditionernes Land, saa er Binnenhof ikke mindre trofast Traditionernes Vogter. Meget af Landets Historie har afspillet sig her, en Skyggehær af Billeder fra Folkets lyse og mørke Tider skjule sig indenfor dens Mure. Her laa en Gang, omgivet af stille, vidtstrakte Skove det grevelige Slot, der gav Anledning til Byens Opstaaen. s'Gravenhage betyder jo Grevens Hegn, og det var dette Navn, som siden hen overførtes paa den beskedne Landsby, som skød op i dens Skygge. Allerede i det sekstende Aarhundrede blev det Skik, at Generalstaterne — Fristaternes samlede Raad — holdt deres Møder her, og saaledes blev Haag i det syttende og attende Aarhundrede Skuepladsen for vigtige, diplomatiske Forhandlinger; men endnu vedblev den i al Beskedenhed at være „Evropas største Landsby", til Louis Napoleon i Begyndelsen af dette Aarhundrede gav den Købstadrettigheder. Den var den Gang allerede en By paa et halvt hundrede tusinde Indbyggere; nu har den mere end det tredobbelte.

Vi træde ind gennem den lave, genlydgivende Porthvælving, ind paa den store, uregelmæssig-formede Gaardsplads. Til venstre ligger en ærværdig gammel Bygningsveteran med spidsbuede Vinduer, slanke, runde Taarne og en stor Vinduesrose over Indgangsdøren. Det er „Riddersalen", det ældste Stykke Haag, der dog nu er reduceret til Arkiv for Indenrigsministeriet. Jammerskade, at man har skæmmet dette prægtige Bygningsværk ved paa Siderne at omgive det med nyere, ganske interesseløse Bygninger.

Det var her tæt udenfor Riddersalens Dør, at man i 1619 byggede det Skafot, hvor den gamle Olden Barneveldt med Tabet af Livet maatte bøde for de Tjenester, han havde gjort sit Land. Prins Mauritz vilde have Krig, fordi hans Evner bedst kunde gøre sig gældende paa Slagmarken, og Olden Barneveldt havde derfor begaaet en i hans Øjne utilgivelig Forseelse ved at skaffe Republiken en hæderlig Fred



Riddersalen. I Binnenhofs Gaard.

med Spanien. Han tøvede ikke, før han fik Hævn over ham. Medens Generalstaterne holdt Møde, lod han ham fængsle i et Værelse ved Siden af Stændersalen og af en forud sammensat Ret dømme til Døden, „fordi han havde forsøgt at løse de forenede Nederlandes Baand og svarligen krænket Guds Kirke". Den to og halvfjerdsindstyveaarige Mand døde som han havde levet, roligt og stolt. Endnu paa Skafottet tiltalte han den forsamlede Mængde og sagde: „Husk det vel, jeg er ingen Forræder." Folket, der i Begyndelsen havde fæstet Lid til

Anklagerne, blev helt omstemt ved Synet af det sørgelige Skuespil og betragtede den gamle, hvidhaarede Mand med Taarer i Øjnene. Da Øksen blinkede, steg der et stort Suk fra Mængden, der styrtede til som rasende og opsamlede hans Blod i smaa Flasker.

Med al Respekt for den Fordragelighed, de stundom kunde vise i Trossager, var disse gamle Hollændere alligevel haarde Halse. Binnenhof gemmer flere Minder derom. I Kælderen ved den gamle Gevangepoort (Fængselsport), der ligger mellem Buitenhof og den store, elegante *Plaats*, sad et halvt Aarhundrede senere den fortjente Cornelis de Witt, med Urette anklaget for at have stiftet en Sammensværgelse mod den engelske Konge, Wilhelm den tredjes Liv. Med List fik man ogsaa hans Broder, Storpensionæren Johan Witt, lokket derhen. Imens havde det oraniske Parti ophidset Pøbelen, der nu trængte ind i Fængslet, bemægtigede sig begge Brødrene og bogstavelig talt sønderrev dem. Jeg saa denne dybe, væmmelige Kælder, der hver Dag forevises for et skuelystent Publikum. Der var bælgmørkt der nede, men de Tændstikker, som Omviseren afstrøg, lod os dog svagt skimte Omridset af en Pinebænk og forskellige andre Torturinstrumenter, der i sin Tid have været benyttede til at aflokke Sandheden af de genstridige.

Naar man slentrer om paa de store, smukke Pladser Buitenhof, Plaats og i det omgivende Kvarter, saa føler man ret, at man befinder sig i Hoffets, Diplomatiets og den fine Verdens By. Alt vidner om Rigdom og smagfuld Elegance. Store, luksuriøse Modemagasiner kappes med udsøgte Boghandler- og Kunstforretninger om at tilvende sig de spaserendes Opmærksomhed. Hver Plads har sin Statue til Fods eller til Hest. Paa Buitenhof staar Willem den anden og foran det kongelige Slot i Noordeinde sidder Willem den første

til Hest. Slottet selv er ganske uanseeligt, det er bygget i halvrund Form og det gør et besynderligt Indtryk, at Gaardspladsen udmunder umiddelbart i Gaden. Bagved ligger de kongelige Stalde, en vældig Bygning, der dækker et større Areal end selve Slottet. For Enden af Nordeinde ligger Willems-Parken, et stort af brede Køreveje og Alleer gennemskaaret Have- og Villakvarter. Dens Midte optages af en stor, rund Plads, og midt paa denne staaer et kæmpemæssigt Mindesmærke, rejst af Nationen til Erindring om Nederlands i 1813 genvundne Uafhængighed. Øverst oppe ser man en bronzestøbt Batavia med Fanen i sin venstre Haand og et Pilebundt i den højre. Hvilende for hendes Fod ligger den nederlandske Løve. Nedenunder en fritstaaende Figur af Kong Willem den første i Kroningskappen, der løfter Haanden for at aflægge Ed paa Forfatningen. En Mængde allegoriske Figurer udsmykke Monumentets Sider. Med brede Gader, afvekslende med store, aabne Pladser, Haver og Parkanlæg fortsætter Byen sig videre ud ad Kavalerikasernen til — det er øjensynlig her at Aristokratiet boer. Derude bag ved Kasernen er der vokset en helt ny By op med lange, lige Gader, smaa, gule Murstenshuse af et ensformigt, lidt fattigt Udseende. Det er her, at Arbejderne og den beskednere Del af Befolkningen boer. I Sammenligning med andre Byers Fattigkvarterer gør dog dette Kvarter et Indtryk af relativ Velstand.

Tæt ved Buitenhof skærer en bred, elegant Gade sig skraat igennem det tæt sammenbyggede Kvarter. Den er overdækket med Glastag og benævnes simpelt hen Passagen. Passagen afgiver et Yndlingsspaserested saavel for Byens egne Beboere som for de fremmede. Dens talrige, elegante Butiker med deres Udstilling af Sølv- og Guldsager, Mode- og Galanterivarer, Bøger og Billeder, give den halvt om halvt Karakter af en Slags permanent Udstilling. Især om Efter-

middagen gaar der stadig en tæt Strøm af Mennesker over de store, brede Fliser, der ere saa behagelige at gaa paa som Gulvet i en Balsal.

Tæt ved Passagen ligger Groenmarkt, og naar man har passeret dette lille, hyggelige Torv, naaer man snart igen en aaben Plads, hvor to af Byens anseeligste Bygninger ligge lige over for hinanden. Den ene er *de groote Kerk*, en mæg-



Nationalmonumentet.

tig Kirkebygning i gothisk Stil med sekskantet Taarn. I den findes et Mindesmærke over den af os danske saa vel fortjente Admiral Obdam. Lige over for Kirken ligger Byens Raadhus, en Perle af hollandsk Renaissancekunst, rigt smykket med Billedværk og Ornamenter. Dets Stil er saa ædel, at selv de smukkeste af Byens andre Bygninger i Sammenligning med den synes flade og tomme. Af vore danske Renaissancebygninger minder den mest om visse Partier af Rosenborg.

Omtalen af Raadhuset minder mig om et ejendommeligt Optrin, jeg blev Tilskuer ved, en Dag jeg færdedes i dette Nabolag. Det var et Slagsmaal mellem en Soldat og en Politibetjent. Politibetjenten vilde arrestere Soldaten; men Soldaten vilde ikke lade sig arrestere. Han slog fra sig som en rasende, undløb, blev atter fanget, og da der efterhaanden kom flere Politibetjente om ham, kastede han sig ned paa



Gracht i Haag.

Stenbroen, sparkede, sprællede, rev og bed, indtil han endelig blev fuldstændig overmandet og slæbt bort i Triumf af Rettens Haandhævere. Han var øjensynlig ikke drukken, i saa Fald vilde han ikke have kunnet forsvare sig saa godt. Det lille Træk var for mig en Aabenbarelse af den ubændige Trods, som karakteriserer Nationen, saa snart den er kommet ud af sin naturlige Ligevægtstilstand.

Generalstaterne. Politiken. Landboforholdene.

En af mine første Udflugter i Haag gjaldt Generalstaterne. Der var netop Møde i første Kammer, et meget interessant Møde oven i Købet. Ministeriet Mackays Skolelovforslag stod paa Dagsordenen, et Forslag af vidtrækkende parlamentarisk Betydning, som havde sat Landet i de heftigste Svingninger og fremkaldt en Syndflod af politiske Møder og Adresser.

Dette Forslag var et dristigt Udspil af det konservative Ministerium. Det gik ud paa at give samtlige private Skoler et meget klækkeligt Tilskud af Statskassen. Nu maa man vel forstaa, at de private Skoler i Holland er ensbetydende med Bekendelsesskoler, Skoler, der have deres særlige religiøse og politiske Bihensigter, og at de forvaltes af dem, der ere aabne og skjulte Modstandere af den konfessionsløse Statsskole, navnlig da af Katholikerne.

Derfor var Ministeriet Mackays Forslag af stor politisk Betydning; det vilde give alle de misfornøjede Elementer, alle dem, der betragte Oplysningen som deres naturlige Fjende, frisk Vind i Sejlene i deres Bestræbelser for at undergrave Statsskolen. Navnlig i de katholske Landskaber kunde det forudses, at det ligefrem vilde affolke den og lægge den øde. Andet Kammer var Ministeriet sikker paa, nu afhang Lovforslagets Skæbne af, hvorledes første Kammer vilde modtage det, og man afventede derfor med Spænding dets Afgørelse. Man kunde altsaa vente en bevæget Debat, store, parlamentariske Programtaler, Lidenskaberne i Bevægelse, Storm i Salen og paa Tilhørertribunerne . . . .

Udenfor i Gaarden gik en Soldat med draget Sabel og et eget barsk Udseende. Da jeg vilde gaa op ad en Trappe til en af Tilhørertribunerne, standsede han mig i Farten. Til den Tribune skulde man have Kort. Jeg slap da op ad

en anden Trappe, en Hønsestige vil jeg hellere kalde den, den mindede mest om de Trapper, ad hvilke Skuespillerne færdes, naar de gaa til og fra deres Paaklædningsværelser. Ovenfor Trappen stod igen en Soldat med dragen Sabel, ret en Hugaf — det hele begyndte at antage et krigersk Udseende, og jeg følte mig alt andet end hyggelig. For sæt, det skulde blive nødvendigt at hugge ind paa Tilhørerne, at der skulde blive givet Ordre til at rømme Salen, vilde det da ikke gaa ud over retfærdige og uretfærdige uden Forskel. Da jeg med bankende Hjerte vilde liste ham forbi, sendte han mig et truende Blik, idet han tiltordnede mig et respektindgydende „Hatten af!“, og da jeg skyndsomt havde efterkommet denne Opfordring, kastede han endnu et misbilligende Blik paa min Stok og gav mig til Kende, at med *den* kunde jeg ikke blive indladt i Salen. Jeg stillede den da fra mig saa lydløst som muligt i en Krog af den lille bitte Korridor, der ikke var større end et Seletøjskammer, og slap saa ind paa Galeriet. Fornøjelsen var imidlertid ikke overdreven stor; alt, hvad jeg saa, var en Række brede Rygge, Folk stod stuvet sammen som Ansjoser i en Tønde, med Hænderne plantede paa deres Formands Ryg. Jeg havde imidlertid Dagen for mig, og da jeg nylig havde spist Frokost, væbnede jeg mig med en englelig Taalmodighed i Haab om, at nogle af de mest beklemte skulde blive kede af det og opgive det. Dette Haab blev ikke skuffet. Efterhaanden naaede jeg virkelig frem, saa at jeg kunde faa et Overblik over Salen og hvad der foregik dernede. Salen er smuk. Et højt, smukt dekoreret Rum, der faar sit Lys ovenfra gennem mægtige Skylights i det buede Loft. En Række af malede Portrætmedaljons løber rundt om hele Salen som en Frise. Store Gaslysekroner hænge ned fra Loftet. I Salens Midte er Kongens Tronsæde, og foran dette staar et langt, grønt Bord,

omgivet af højryggede Lænestole. Det er Ministrenes Pladser. Lige over for disse er Formandstribunen og Sæderne for Kamrets Embedsmænd og Bureau. Medlemspladserne ere da anbragte terrasseformigt fra begge Salens Ender ned mod Midten.

Havde jeg ventet mig dramatiske Optrin, blev jeg grundig skuffet. Havde man ikke vidst det, var der for saa vidt intet der antydede, at der var noget usædvanligt paa Færde. Det er sandt, at Salen var godt besøgt, at der blev talt med megen Utrættelighed og at Talerne havde et vist Sving; men de fulgte alle Velanstændighedens brede Vej, de byggede sindigt med Argument paa Argument, man talte som Advokater for Skranken, objektivt, klart og med god Holdning. Der var ingen udæskende Spot, ingen knyttede Hænder eller Slag i Bordet, ingen Byger af Haanlatter, ingen af disse pludselige elektriske Stød og lysende Glimt, der kan løbe igennem en Forsamling og pludselig sætte Liv i Mængden. Heller ikke var det muligt i Salen at udspejde særlige Grupper eller naturlige Aflejringer. De lignede hverandre disse Mennesker, som Folk af den dannede Klasse gør det, om end de bære deres Skæg paa lidt forskellig Maade. Heller ikke paa Tilhørertribunen, hvor jeg befandt mig, var der nogen Bevægelse at iagttage. Man fulgte Talerne med Opmærksomhed, men i al Ro og uden at ytre Spor af Sindsbevægelse. Der blev ikke gjort Forsøg hverken paa at klappe eller hysse. Mit Indtryk af Første-Kamrets Forhandlinger af denne vigtige Sag var mig nærmest en Slags officiel Bekræftelse af den Opfattelse, jeg allerede havde tilegnet mig, at Nederlænderne er de mindst fanatiske af alle Nationer.

Naar de hollandske Kamre have saa lidt Fysiognomi, ligger det væsenligt i, at deres Medlemmer ere udgaaede af samme Stand, og naar hos os f. Eks. omtrent to Tredie-

dele af andet Kammers Medlemmer er udgaaede af Bondestanden, saa optages to Trediedele af Sæderne i dette Kammer i Holland af Advokater, medens der næppe i den hele hollandske Rigsdag findes nogen egenlig Bonde. Hos os drejer den politiske Kamp sig om Magtstillingen imellem Stænderne, men i Holland optages Hovedinteressen af Kampen mellem Bekendelserne. Den politiske Aflejring finder Sted efter konfessionelle Hensyn. Liberal betegner her Modsætningen til orthodokse og Katholiker, der i Ministeriet Mackay fandt hverandre i en ret unaturlig Alliance. At under disse Omstændigheder en stor Del af Kampen maa komme til at dreje sig om, hvem der kan faa Hovedindflydelsen paa Ungdommens Opdragelse, er naturligt, og da Statsskolen allerede i Følge sin konfessionelle Karakter virker som et Vaaben i Tolerancens og Frihedens Tjeneste, er det forstaaeligt, at Katholikerne og de orthodoks-reformerte med alle Midler kæmpe for at undergrave dens Stilling. At indføre Religionsundervisning i Folkeskolen, vilde dog selv under den for de konservative Interesser gunstigste Situation være en Umulighed, fordi Enigheden vilde ophøre, saa snart man stod over for det næste Spørgsmaal: Hvilken Religion?

For øvrigt optages Rigsdagens Opmærksomhed væsenligt af de koloniale Spørgsmaal, af industrielle og Handels-Interesser. Den sørgelige Nedgang i Udbyttet af Kolonierne, der en Gang syntes en uudtømmelig Rigdomskilde, giver Anledning til mange triste Betragtninger, og den bestandige Krig med de indfødte Høvdinger i Atjeh sluger uforholdsmæssige Summer. Som kolonibesiddende Land *har* Holland haft sine gode Dage, og der er ikke Udsigt til, at de vil vende tilbage.

Det liberale Parti, der nu med Minesteriet van Tienhove atter er kommet til Magten, har en hel Række Reformforslag

paa sit Program, hvor iblandt Valgrettens Udvidelse, Afskaffelsen af Konskriptionen og Indførelsen af almindelig Skolepligt ere de vigtigste. Valgretten i dens nuværende Skikkelse er ikke synderlig omfattende, skønt den ved Grundlovsrevisionen af 1887 undergik en Udvidelse. Den svarer ingenlunde til, hvad man i Frankrig eller hos os forstaar ved almindelig Stemmeret. Man vil forstaa dette, naar man hører, at f. Eks. det langt overvejende Flertal af Arbejdere i Holland ingen Stemmeret have. Stemmeretten afhænger af Skatteansætningen, der atter er fastsat ved et indviklet System af Bestemmelser. Man har saaledes Skat paa Vinduer og Døre, Skat paa Arnesteder, paa Møbler osv. De Individer, hvis samlede Skattebeløb ikke overstiger et vist Beløb, der atter er forskelligt for de forskellige Kommuner, nyde et vist Afslag i Skatten, men miste rigtignok dermed tillige deres Valgret. Kun de, som svare Skatteansætningens fulde Beløb, ere Vælgere. Kan man tænke sig et mere fuldstændigt Omsvøbs Departement? Og hvilke latterlige Konsekvenser dette System medfører! Som et eklatant Eksempel paa Ubilligheden kan anføres, hvad en Fabriksbestyrer fortalte mig, at medens de af hans Arbejdere, der boede paa Byens Grund, ingen Valgret havde, nød de, der boede i Landdistriktet — skønt deres Løn var ganske den samme — fuld Stemmeret. Boer en Mand i Amsterdams Kommune, maa han svare en aarlig Skat af 168 Kroner for at være Vælger; men boer han nogle faa Skridt længere ude i Nieuwer Amstel, saa slipper han med en aarlig Afgift af 48 Kroner, og hvis han boer i en mindre Landkommune, kan han endda være Vælger for betydeligt bedre Køb. Det er særligt mod den mindre bemidlede Mellemklasse i Byerne, at denne Valglov er uretfærdig; men den er i det hele taget upraktisk og Genstand for almindelig Misfornøjelse, og der kan næppe være Tvivl

om, at den i en ikke fjern Fremtid vil blive Genstand for en grundig Omdannelse, der vil ordne Forholdene paa et mere rationelt Grundlag.

Denne Valglov gælder dog kun Valgene til andet Kammer (det folkevalgte). I første Kammer, der vælges af Provinsialstaterne (Styrelserne for de forskellige Provinser), haves en Repræsentation for de konservative Interesser, idet Valgbarheden er indskrænket til et lille Antal af højstbeskattede, hvis Navne findes opførte paa en Liste.

Naar Parlamentarismen gaar saa glat i Holland, saa vil man af det her anførte forstaa Grunden dertil. De nye Samfundslag, hvis Deltagelse i de politiske Forhandlinger andetsteds have afstedkommet saa stærke Rivninger, ere i Holland endnu slet ikke naaede frem i den parlamentariske Debat. Medens i Frankrig 26 pCt., i Svejts 24, i Tyskland 20, i Belgien 9 pCt. af Befolkningen ere stemmeberettigede, udgør Vælgerne i Holland kun 3 pCt. af Befolkningen.

Hvad Militærvæsenet angaar, saa hedder det i Grundloven, at det er alle Statsborgeres Pligt at bære Vaaben til Forsvar af Statens Uafhængighed; men denne Bestemmelse har ikke meget paa sig. Ti i den følgende Grundlovsparagraf hedder det, at Kongen skal sørge for, at der til enhver Tid opretholdes en tilstrækkelig Sø- og Landmagt, *hvervet af frivillige*, indfødte eller Udlændinge, og i en følgende Paragraf er Værnepligtens Almindelighed yderligere indskrænket, idet det hedder, at Militærmagten *saa vidt muligt* skal bestaa af frivillige. Skulde Antallet af disse vise sig utilstrækkeligt, saa udfyldes Manglen af Landets egne Børn, der i deres tyvende Aar møde paa Sessionen, hvor Loddet da afgør, hvem af dem, der skal trække i Trøjen. Men selv disse uheldige have endnu en Mulighed for at undslippe, for saa vidt de raade over tilstrækkelige Midler til at kunne leje en Stedfor-

træder. Det kan ikke nægtes, at denne Indretning af Militærvæsenet stikker stærkt af mod nyere Tiders Ordning andetsteds, hvor Militærpligten er en af de Byrder, der fordeles uden Hensyn til Stand og Formue, og der hersker ogsaa megen Misfornøjelse dermed, saa vel blandt orthodokse som liberale. At indføre en ligeligere og retfærdigere Fordeling af Militærpligten er en af de Opgaver, det vil tilkomme Fremtiden at løse. Dog vil man næppe gaa saa vidt som til Indførelsen af almindelig Værnepligt, fordi man mener, at man ad den Vej vilde faa et større Antal Soldater, end man har Brug for.

Hvad Skolevæsenet angaar, saa er Skolegangen for Øjeblikket en fri Sag, som ganske er overladt til Forældrenes Godtbefindende. Følgen deraf er, at der endnu er mange Børn, som vokse op uden al Skolegang, særlig da i de katholske Provinser. Antallet af de Børn, der slet ingen Undervisning have nydt, udgjorde i 1885 af Børn fra 6—8 Aar 16 pCt. og af Børn fra 9—11 Aar 9 pCt. Dog viser der sig en stadig Nedgang. Indførelsen af almindelig Skolepligt møder bestemt Modstand fra Katholikernes Side; men bortset derfra maa det siges, at Tiden endnu ikke er moden til Gennemførelse af en saadan Reform. Det hollandske Skolevæsen er dertil for ungt og ufærdigt, og hvis alle Forældre paa en Gang, grebne af en pludselig Oplysnings-Iver, faldt paa at sende deres Børn i Skole, saa vilde hverken Lokaler eller Lærerkræfter strække til. I Amsterdam — for at tage et Eksempel — er der alene 1500 Børn, der ingen Skole søge. Den nævnte Fare ligger nu ikke for. De lavere Klasser, der selv for en stor Del ere voksede op uden Skolegang, ere altfor afstumpede af Slidet for Tilværelsen, til at de skulde vide at vurdere Oplysningens Betydning, og man maa søge at lokke for dem ved alle mulige Midler, blandt

andet ved at se igennem Fingre med Børnenes Forsømmelser, for ikke at skræmme dem bort fra Skolerne.

En gammel, frisindet og erfaren Skolemand, der havde indlagt sig megen Fortjeneste af Skolevæsenet, udtalte for mig sin ubetingede Vantro med Hensyn til Indførelsen af almindelig Skolegang.

Men det staar dog paa de liberales Program, indvendte jeg.

Ja, paa Programmet; men Programmerne tage ikke altid tilstrækkeligt Hensyn til Forholdene og den menneskelige Natur.

Men, det er jo dog en Ting, man har indført saa mange andre Steder, ogsaa hos os f. Eks., og det volder ingen videre Vanskelighed.

Ja, men hvorfor? Fordi man andre Steder har indført det paa en Tid, da Folkene befandt sig i politisk Umyndighedstilstand. Hollænderne har en stærkt udviklet Smag for personlig Frihed. De vil ikke lade sig regere med Tvang. Jeg er selv Friser, og jeg kender Friserne til Bunds. Man kan komme langt med dem med det gode; men jeg forsikrer Dem for, at den Dag, man kom til Friserne og *befalede* dem, at deres Børn skulde gaa i Skole, saa vilde de svare som én Mand: Nej, nu skal de aldeles ikke gaa i Skole. Og overfor en trodsig, gennemført Modstand fra Befolkningens Side ville Magtmidler dog i Længden ikke forslaa.

Man vil forstaa, at det er vanskelige Forhold, hvorunder Skolen arbejder. Dertil kommer, at Katholikerne og andre fanatiske, religiøse Partier af yderste Ævne søge at lægge den for Had og at hæmme dens Virksomhed. Alligevel arbejder Skolen med stor Dygtighed og Udholdenhed, og der ofres mange Penge paa den. Der lægges Vægt paa praktiske Metoder, paa Anskuelsesundervisning, paa Tegning, og i de

højere Klasser paa Naturvidenskaberne. De gamle og utidssvarende Lokaler, af hvilke der endnu er altfor mange, erstattes efterhaanden med nye, mønsterværdige Skolebygninger, hvor alle Nutidens hygieiniske Krav ere fyldestgjørte. En Stab af dygtige Lærere og Lærerinder virke med stor Begejstring i Skolens Tjeneste; men det tager Tid, inden Virkningerne kendes. At civilisere en Befolkning, der har gaaet for Lud og koldt Vand, er ikke en Sag, man løber til, og Hollænderne høre ikke til de letbevægelige, hurtig omdannelige Nationer.

Man kan ikke tale om det offentlige eller politiske Liv i Holland uden at tage Hensyn til Katholikerne, og den Rolle, det katholske Element spiller. Katholikerne udgøre omtrent en Trediedel af Landets Indbyggere, og skønt de ved Blod og Afstamning høre Nationen til, indtage de dog omtrent en Stilling som en undertvungen, fremmed Nation eller Kaste. De have deres egne Ønsker, Planer og Bestræbelser, de føle sig ikke historisk som delagtige i Landets Ve og Vel, dets Ære og Nederlag. Sagen er den, at de for Størstedelen er Efterkommere af dem, der i Frihedskrigen kæmpede paa Fjendens Side. De have siden været holdt strengt under Aaget af Overvinderne, som var nødt til det for deres egen Skyld; men det har været dem en gavnlig Skole, en Indøvelse i Selvbeherskelse og Maadehold, og skønt Forholdet mellem Katholiker og reformerte endnu den Dag i Dag er et Kampforhold, saa føres Krigen dog i civiliserede Former og uden fanatiske Udskejelser. Katholikerne have naturnødvendigt gennem Samlivet med deres Modstandere maattet tilegne sig et og andet af deres Væsen. Ejendommeligt er det f. Eks., at de fleste katholske Kirker i Holland udmærke sig ved en reformert Simpelhed. I Politiken optræde Katholikerne som et bestemt udsondret Parti, de have deres egne Blade og

Organisation. Den laverestillede Del af Befolkningen søge de at vinde ved at tage sig af deres Ønsker og Krav. Paa samme Tid arbejder den kirkelige Propaganda ufortrødent, hvorom nye Kirker, der bygges omkring i Landet, bære Vidne.

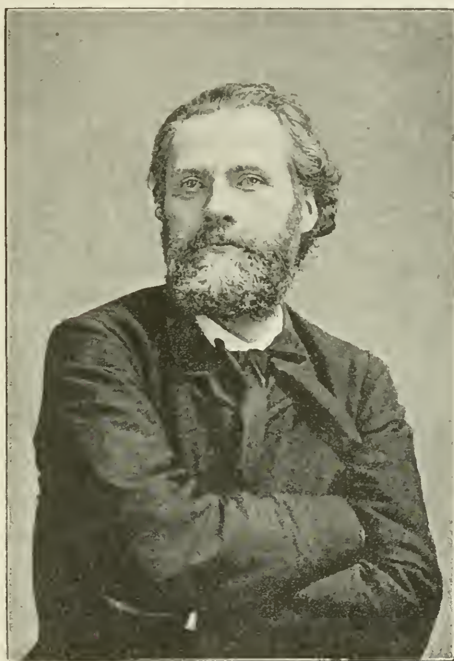
Jeg spurgte en Gang en hollandsk Politiker, om det ikke afstedkom megen Forstyrrelse og Oprydning, naar en liberal Minister afløstes af en katholsk eller omvendt. Paa ingen Maade, svarede han. Besættelser foregaa uden Hensyn til Ministerens private Sympatier. En katholsk Minister kan jo ikke ansætte en Mand, hvis han ikke er dygtig, og en reformert Minister vil lade det være sig magtpaaliggende ikke at ansætte en af sine Trosfæller i en Kommune, hvor Flertallet er katholsk. Man er nødt til at rette sig efter hver Egns Traditioner og Forhold. At der kan ske Brud paa dette Princip, er dog ikke udelukket; men maaske tør man sige, at Undtagelsen bekræfter Reglen. I Leiden var der megen Misfornøjelse, fordi Ministeriet Mackay havde sendt dem en orthodoks, teologisk Professor paa Halsen, fordi Universitetets Traditioner gaa i Retning af udogmatisk, videnskabelig Undersøgelse.

Hvad Socialismen angaar, har den i senere Aar gjort stærke Fremskridt, især blandt Købstadarbejderne; men ogsaa Bønderne begynde at paavirkes af den. I andet Kammer repræsenteredes den en kort Tid af den bekendte Præst *Domela Nieuwenhuis*, som imidlertid faldt ved sidste Valg; men som Folketaler og Bladudgiver fortsætter han sin Virksomhed i Agitationens Tjeneste. I begge disse Egenskaber udmærker han sig ved en ætsende Skarphed, og han er ikke bange for at tage de sidste Konsekvenser af sit Standpunkt. Hans Taler minde ved deres Voldsomhed om det Sprog, som førtes af Socialisterne herhjemme i Louis Pios

Dage. Som bekendt var det da ogsaa Nieuwenhuis, der paa den nys afholdte Arbejderkongres i Bryssel indtog den yderligste Position, idet han foreslog en Rekrutstrejke, en Forholdsregel, som af de andre Landes Socialister blev fundet altfor vovelig paa Udviklingens nuværende Trin. Ved en Majestætsfornærmelsessag mod den afdøde Kong Vilhelm paadrog han sig for nogle Aar siden en Straf af et Aars Cellefængsel, skønt det under Sagen var oplyst, at han ikke selv var Forfatter af Artiklen, og ikke nok med, at Straffen maatte udstaas til sidste Dag, men efter tre Maaneders Fængsling maatte han i Følge den hollandske Straffelov gennemgaa den ydmygende Proces at faa sit Hovedhaar afklippet paa Forbrydermaner. Han synes imidlertid ikke deraf at have lært den bekendte Borgmesterdyd, hans Taler ere nu som før voldsomme og udfordrende til det yderste. Intet Under, at han er ualmindelig forhadt. Han er i Virkeligheden det eneste Fænomen, der har kunnet bringe de rolige Nederlændere til at tabe Fatningen. Jeg hørte ofte, og det ingenlunde i særlig konservative Kredse, Folk sige, at han burde skydes, at det ikke var for meget at klynge ham op i en Galge o. lign.; selv i dannede og oplyste Kredse hørte man Udtalelser, der gik ud paa, at det var en Skam for Nationen, at han fik Lov til frit at fortsætte sine æreskænderske Taler. Man dæmpede Stemmen ligesom undselig eller undskyldende, naar man spurgte, hvad man vel skulde sige om en saadan Mand. Jeg er tilbøjelig til at anse Nieuwenhuis for en Idealist, men en af dem, der er fødte til at nedkalde alt Hadet over deres syndige Hoveder, fordi der i hans Naturs Kulde og Nøgternhed, i hans Mangel paa psykologisk formildende Elementer ligger en Udfordring mere.

Der er næppe Grund til at tvivle om, at de hollandske Socialistskribenter have Ret, naar de mene, at Holland vil

blive et godt Opland for Socialismen. En Sammenligning af Nationalformuen i de forskellige Lande viser, at Gennemsnitsindtægten pr. Hoved er i Nederlandene omtrent to Gange saa stor som i England og tre Gange saa stor som i Frankrig. Men de Lande, der ere gode for Millionærer, ere i Reglen heller ikke daarlige for Socialister, og i Virkeligheden synes



Domela Nieuwenhuis.

Holland at være de store sociale Modsætningers Land. Det er sandt, at Velgørenheden fra gammel Tid har været meget udviklet der, og den virker kraftig endnu den Dag i Dag; men den private Velgørenhed forslaar ikke længere til at raade Bod paa Onderne i det moderne Samfund. Arbejdsforholdene i Holland ere gennemgaaende meget slette, og ikke mindst paa Landet. Arbejdslønnen er langt ringere end i

England, særlig i Friesland, hvor Arbejdsforholdene efter Socialisternes Paastand antage mere og mere Lighed med de irske. Saa meget er vist, at Socialismen har stærkest Tilgang i de nordlige Provinser, Friesland og Groeningen. Arbejderne leve meget slet. Kartofler og Brød udgøre deres Hovednæringsmidler, hvortil saa kommer Geneveren som Stimulans. Den afstedkommer særdeles megen Fordærvelse, dog mente en hollandsk Fabrikant, jeg talte med derom, at den var at foretrække for bajersk Øl, fordi den beruser hurtigt. Hvad Øllet angaar, er det ikke farligt her, da det er for dyrt, og Totalafholdsforeningerne nævne det ikke en Gang i deres Bestemmelser.

Bondestanden spiller ikke i Holland den store Rolle som hos os, hvor den udgør det store, brede Middellag af Befolkningen. Det egentlige Jordbrug drives her mest af Folk, der have henved en fyrretyve Tønder Land; men af disse Ejendomme drives lige saa mange af Forpagtere som af Selvejere. Nogen selvstændig Husmandsstand af Betydning findes ikke. Man vil se, at Forholdene ogsaa paa dette Omraade frembyde en vis Lighed med de engelske. Den langt overvejende Del af det dyrkede Land tilsaaes med Rug, saa følger Kartofler og Havre. Dog maa der indføres en Del Korn. Derimod er Udførselen af Smør og Ost ret betydelig. Da det hollandske Smør var kommet i Miskredit paa Grund af Forfalskning, vedtog Rigsdagen i Forfjor en Smørlov i Lighed med vor. Den blev dog ikke saa streng som den danske, idet den ikke beskatter Udførselen af Margarine. For Englands, Frankrigs og Tysklands vedkommende behøvedes det ikke, da disse Lande beskatte Indførselen. Anderledes stiller det sig derimod med Hensyn til Belgien og Kolonierne, hvor Indførselen er fri, og hvortil store Mængder af hollandsk Margarine forsendes.

Udførselen til fremmede Markeder foregaaer let paa Grund af Landets centrale Beliggenhed og livlige Forbindelse med omliggende Lande. Med England er der daglig Dampskibsforbindelse. Margarineproduktionen har taget et stort Opsving, men er kun paa faa Hænder.

Det fede Kvæg er som bekendt Hollands Stolthed og Rigdom. For en Del Aar siden herskede dog Lungesygen frygtelig blandt dette. I 1874 var omtrent halvtredje Tusind Stykker Kvæg angrebne. Ved Hjælp af en ualmindelig energisk Optræden lykkedes det imidlertid at faa Magt med Sygdommen. Man nedslagtede resolut ikke blot de Kreaturer, som faktisk vare angrebne, men ogsaa dem, som blot var mistænkte. I Aaret 1877 slagtedes saaledes 4275 Stykker Kvæg. Omkostningerne ved Nedslagtningen eksproprieredes, saaledes at Ejerne fik fuld Skadeserstatning efter Taksationssummen, hvor Dyrene kun var mistænkte, og halv Godtgørelse af Værdien, hvor Sygdommen bevislig var til Stede. Skulde der ikke af disse Oplysninger være nogen Lærdom at uddrage for os, der ganske rolig lade Tuberkulosen gribe om sig videre og videre i vor Kvægbestand?

Gamle og nye Malerier. Dr. Bredius. Det hollandske Landskab.

Tæt udenfor Binnenhofs Port ligger Mauritzhuis, en Gang Prins Mauritz' Bolig, nu Malerisamling. Det lille, firkantede Palæ vender med sin Forside ud til *de Vijver* og spejler sine Murguirlander og Pilastre i Vandet. Til den anden Side er det omgivet af en lille Gaardsplads, der ved et højt Jærngitter er skilt fra Gaden.

Det lille, hyggelige Musæum bevares i kær Erindring af dem, der have besøgt det. Samlingen er ikke større, end at man uden Overanspændelse kan overkomme den og dvæle lidt ved de Værker, som tiltale en. I nederste Etage findes en Samling af de gammelflamske Mestre, nogle ypperlige Billeder af Holbein og et Par Florentinere. Ovenpaa regere Hollænderne. Det er et særdeles lykkeligt Udvalg af den gammel nederlandske Kunst. Man finder her Prøver af dens forskellige Retninger og nogle af dens største Mestre ere repræsenterede ved gode Arbejder. Berømtest er vel Rembrandts Anatomi, et Billede, der er altfor bekendt til, at jeg behøver mer end at nævne det. Mine Ord vilde dog aldrig kunne opveje Forskellen mellem de bedste Reproduktioner og Originalen. Billedet, der blev malt for det amsterdamske Kirurggilde, som det fremstiller, blev i 1828 købt af Kong Vilhelm den første for 48,000 Kroner. Siden er forgæves det femdobbelte Beløb blevet budt derfor. Ogsaa Potters Tyr er et af den hollandske Kunsts berømteste Billeder. Den har kendt endnu mer af Lykkens Omvekslinger end Anatomien. I 1749 blev den solgt for den beskedne Sum af 950 Kroner. Den kom først ret til Ære og Værdighed, da Napoleon i Begyndelsen af dette Aarhundrede bortførte den til Louvre uden at lade sig formilde af de glimrende Tilbud, den hollandske Regering gjorde ham for at maatte beholde et Billede, som dog var dens retmæssige Ejendom. Fire hundrede tusinde Kroner skal den have budt. I Paris blev Tyren som en ny Apis Genstand for almindelig Dyrkelse, og Potter blev (hvor træffende!) kaldt for Dyremalernes Rafael. Den Gang var Rafael det Fællesmaal, hvormed man maalte endogsaa hans Antipoder. Der er flere Billeder af Rembrandt, Fremstillingen i Templet, et af hans tidligste Billeder, en badende Susanne, for hvilken Saskia har staaet Model, og et ypperligt Kvindeportræt med



Mauritshuis (Galleriet) i Haag.

en dyb, rødbrun Lød (man har gættet paa en Søster til Rembrandt), som tilhører Musæets Direktør, der er en lidenskabelig Rembrandt-Dyrker.

Dog, den som egentlig behersker denne Samling, er Jan Sten, hvis brede Smil lyser over dens Værelser. Naar man forlader den, saa smiler man uvilkaarlig endnu med hans Smil, som efter en Samtale med et overgivent og vittigt Menneske. Der er utrolig godt Søndagshumør over det Billede, hvorpaa han har malet sig selv midt i sin Familiekreds med Kridtpiben i Munden og den bredskyggede Filthat skudt tilbage i Nakken, medens den haabefulde Søn forlyster dem med sine Fløjtepræstationer og Bedsteforældrene nusle med Pattebarnet i Løjerten. Det vegetative Velvære, som er ejendommeligt for det hollandske Genremaleri, er her hævet til den højeste Potens. Det er blevet til noget som en hel Livsanskuelse, en Religion, ikke meget omfattende, men netop til Pas for Folk, der bo i snævre Huse, som ase med Livets Besværligheder, og som i Følge Sagens Natur ikke kan have vide Horisonter. Dem kalder Jan Steen til Kirke i sin Skænkestue og prædiker ved et Krus Øl over Verdens Daarlighed, saa at de er nærved at kvæles i Latteren. Folk, der gymnastisere i Systemets Stiger, har nok villet indrangere Jan Steen blandt Moralisterne; men hvor er han ikke sund og fornøjelig i Sammenligning med den sure Hogarth, hvis Latter er en Grimace og fra hvis bedærvede Mave de kedsommelige Allegorier stige op. En rent vegetativ Glæde over Tilværelsen smiler os ogsaa i Møde fra Gerard Douws indtagende „unge Husmoder“, som er vel kendt i Kobberstik-Gengivelser, der dog ikke give nogen Forestilling om Billedets fine og varme Farvetone. Skønt den unge Husmoder hverken er smuk eller graciøs i strængere Forstand, er der dog noget fint og skært over hende, en Hjærtets Enfold, og der hviler over det store,

høje Rum en Fred, som er halvt Musik, og som kun findes i de aller bedste Huse. Ostades omvankende Spillemand, der tappert gnider sin Finkelin udenfor det lille rankeomløvede Hus, mens den luvslidte Familie samler sig til, ejer ogsaa noget af denne uforklarlige nederlandske Renaissancestemning, medens Terborchs Depesche viser os den fine Borgmester fra Deventer i Besiddelse af mere Følsomhed, end vi pleje at finde hos denne slebne Salonmaler. Der er i dette Billede med dets stilfærdige Fortælling røbet noget af det, som de andre Genremalere med deres støjende Lystighed eller stille Huslighed have enedes om at fortie, den stille Hjærteangst, de oprivende Oplevelser og Scener, som var uadskillelige fra Friheds-Krigens bevægede Tid, da den første den bedste Depesche kunde betyde en Afsked ikke blot med Hjem og Slægt og alt det, man havde kær, men med selve Livet. Den paa Gulvet hvilende Kvindeskikkelse, der med Armen mod sin Mands Knæ modtager det varseltunge Budskab, er udstyret med en sjælelig Finhed, som ellers er sjælden i Behandlingen af Kvinderne fra den Tid.

Dog Maleriets Kunst er Farvens, og hvad Farver angaar, bærer den delftske Johannes Vermeer Prisen med sit uforlignelige Billede af Delft, der er som en fuldendt Symfoni af fint stemte, dæmpede Farver. Den gamle By, der er set med sine Taarn og Tage over Voldgravens brede Vand med en Smule sid Eng som Forgrund, toner frem i varmere Farvetoner og et mere straalende Skær end selv Datidens farvebrogede og stilfulde Byer viste sig for andre dødeliges Øjne, ligesom set igennem en Forelskelse. Som en Hymne af Farver stiger den op fra det silkebløde Vand med sine røde, brune og violette Farvespil, pragtfuld trods nogen østerlandsk By.

Direktøren ved dette Galleri er *Dr. Abraham Bredius*, en Mand, hvis Navn er vel kendt Evropa over i alle Kredse,

hvor man interesserer sig for Kunst og Kunsthistorie. Hans geniale Skarpblik for Sammenhæng og Kunstnerejendommelighed har gjort ham til en ypperlig Stifinder i den Vildskov, som den gammelhollandske Kunst endnu til Dels er. Flittige Studier og talrige Rejser rundt om i de evropæiske Samlinger have styrket hans naturlige Talent, og i de hollandske Arkiver har han af Støvbunkerne udgravet de smaa Detailler, hvoraf



Dr. Abraham Bredius.

et sikrere Kendskab til Kunstnernes Liv kunde fremgaa. Det er tilsyneladende ganske ubetydelige Data hentede fra Retsdokumenter, Notitser angaaende Fødsel og Død, Køb og Salg; men det er utrolig, hvor megen Indsigt der gennem dem kan vindes saa vel i Datidens hele Kunstnerliv som i de enkeltes Livsførelse, hvor mange falske Myther og Legender, der ved dem kunne omstyrtes. Store Mængder af gamle Billeder have været tillagt urigtige Mestre ofte paa Trods af al Rimelighed — i dette Kaos begynder der nu at blive Klarhed, idet Kunst-

studiet føres tilbage til klare og rigtige Principper og grundes paa det store Sammenligningsstof, som vor Tid giver Adgang til. Rundt om i Udlandets Gallerier har man da ogsaa søgt Dr. Bredius' Medvirkning ved Bestemmelsen af de gammelhollandske Værker og deres Nomenklatur. I sine store paa Hanfstängels Forlag udkomne Pragtværker over Mesterværkerne i Amsterdam og Haag har han populariseret meget af sin Viden i en mønsterværdig Fremstilling; ti Abraham Bredius er ikke blot Kunsthistoriker, der er Kunstnerblod i ham selv. Han er ikke en videnskabelig Monoman, men en Enthusiast, og ingen Tomme af hans Intellekt har undergaaet Pedanteriets Forbening. Han var da i Virkeligheden ogsaa paa Vej til at blive Musiker, før han kastede sig ind paa de kunsthistoriske Studier. Men ildfuld som han var og uden Eftergivenhed over for Naturens Skrøbeligheder, overanstrængte han sig og maatte i Følge Lægens Ordre drage til Italien for at genvinde Sundhed og Kræfter. Her førte Tilfældet — det Tilfælde, der undertiden kan spille Forsynets Rolle i Geniernes Liv — ham sammen med tyske Kunsthistorikere, hvoriblandt Bode, Berlinergaleriets navnkundige Direktør. Han deltog i deres Samtaler, færdedes med dem paa Musæer, og her hændte det af og til, naar han lyttede til deres Drøftelser, at han i Beskedenhed vovede en Lægmandsbemærkning, der traf Sømmet paa Hovedet og vakte de lærde Folks Opmærksomhed for den unge Hollænder. Man raadede ham til at dyrke sit naturlige Talent ved at kaste sig over Kunststudiet, og han fulgte Raadet. At Kunststudiet vandt derved er sikkert nok; men, om det var nogen Vinding for Dr. Bredius' anstrængte Nerver, er en anden Sag.

Det var mig en stor Fornøjelse at gøre Bekendtskab med denne Mand, hvis Elskværdighed er saa stor, at den straks bringer hans Udmærkelser i Forglemmelse. Hans Samtale er saa livlig, at jeg i Løbet af en Dags Tid syntes jeg havde

talt hele Tilværelsen igennem med ham, og saa havde vi samtidig spist Frokost i Byens elegante Klub: de Witte, spist Middag hos ham selv hjemme i hans lille, hyggelige Ungkarlelejlighed i Fredriksstraat og i Mellemtiden havde han ført mig rundt i Byens Gallerier og hos nogle af dens private Kunstsamlere. Mens han besørgede sin Korrespondance, der er meget vidtløftig (han har en Snes Breve at besvare hver Dag), læste jeg hos ham nogle Ark af Rembrandt als Erzieher, som han den Gang gennemgik i Korrektur. Han var henrykt over denne Bog. Saa pludselig sprang han op fra sit Arbejde, satte sig hen ved Pianoet og aflokkede det de skønneste Tusmørkefantasier. Nej, det er forbi, sagde han og rejste sig, der laa et skærende Mismod i hans Stemme. Mine Kunststudier optager al min Tid, og Musiken er lagt paa Hylden. Han udtalte sig med Interesse om sit Besøg i København, hvis hollandske Samlinger havde livlig fængslet ham og mindedes med Hengivenhed Emil Bloch. De véd slet ikke, hvilken Skat De har i ham, hvilken fin Kender. Hos en af sine Venner viste han mig et Kvindehoved af Johannes Vermeer, hvis Holdning og turbanlignende Hovedbedækning uvilkaarlig mindede om Guido Renis Billede af Beatrice Cenci. Det virkede henrivende ved sart, sjælfuld Stemning, en drømmefin Poesi i Opfattelsen, som ikke er almindelig i de gamle Nederlænderes Kvindebilleder.

Hos hans Ven, Maleren *Mesdagh*, fandt vi et helt Galleri, fyldt af udmærket Kunst, især moderne fransk: Millet, Daubigny, Corot, Rousseau. Det store treetages Hus, der ligger i en Udkant af Haag, har han fyldt fra øverst til nederst med fine og sjældne Billeder, Skitser og Studier, man vandrer fra Værelse til Værelse og kan ikke blive træt af at se, den ene Stemning jager den anden som Skyernes Skygger paa en vindfrisk Dag. Skade at Skumringen altfor tidlig gjorde Ende

paa vor Vandring. Her gaar jeg ofte, sagde Bredius, og hver Dag opdager jeg noget nyt, beriger mig med nye Skønhedsindtryk.

Ikke mindst Glæde har man af Mesdaghs egne Billeder, disse store, friske Marinestykker, hvor man tror at aande Havets salte Smag. Snart er det lutter brede Bølger, der jublende rulle en i Møde, saa en Kyst, hvor tunge Heste møjsomt ase sig frem i det tunge Sand, slæbende de bredbugede Baade efter sig, og nu atter det blanke Havspejl med store Skyer og fint fortonede Kystlinier. Af det omskiftelige Element, han dyrker, synes Mesdag at have lært den sjældne Kunst altid at være ny og frisk, aldrig at stanse ved det vundne eller at blive hængende i Maner. Han er ikke af de Malere, man lærer udenad. Og dog begyndte han først sin Kunstnerbane i en Alder, da de fleste ere udlærte og ikke længere tilegne sig noget nyt. Han var allerede langt hen i tredverne, en velhavende Mand, før han opgav sin Banquierforretning for at kaste sig over Kunsten. Det synes, som han nu ved en fænomenal Frugtbarhed i Produktionen søger at indhente de Aar, der ere gaaede tabte. Hans Navn er blevet et af den hollandske Kunsts første, og hans Arbejder ere kendte og skattede langt udenfor hans Lands Grænser. Ogsaa Fru Mesdag er Malerinde, og Herren og Fruen have deres Ateliers Side om Side.

I Reglen véd man kun meget lidt om moderne hollandsk Kunst i Udlandet (i al Fald hos os), og man taler stundom, som om Holland ikke for Tiden havde nogen Kunst af Betydning. Det turde dog som oftest være Uvidenheden, der taler. Noget gør det vel ogsaa, at man her som paa det literære Omraade sammenblander hollandsk og belgisk. Det er ogsaa Skade, at man finder saa lidt ny hollandsk Kunst i Landet selv. I Rigsmusæet i Amsterdam er der nok en lille Samling,

hvoriblandt enkelte smukke Billeder; men Udvalget er noget tilfældigt og alt andet end repræsentativt, og Israels f. Eks. vilde være ilde faren, om man vilde bedømme ham efter, hvad man finder i Rigsmusæet. I enkelte mindre Musæer (i Rotterdam og Dordrecht f. Eks.) finder man nogle særdeles smukke Billeder af nyere Malere; men nyt og gammelt, godt og daarligt er saaledes blandet, at man maa se nøje til, hvis man derigennem skal faa det rette Indtryk af Kunstudviklingen i dette Land. De fleste af de fremragende Maleres Billeder spredes omkring i Udlandet til Gallerier og Privatmænds Samlinger, hvor de opnaa langt højere Priser end i Landet selv. En engelsk Rigmand Mr. Staates Forbes har anlagt en hel Samling af moderne hollandske Billeder, og nogle af de fremragende Malere vil man bedre kunne studere hos ham end i Holland selv. Andre Malere have slaaet sig ned i England og regnes halvt om halvt for engelske. Dette gælder i al Fald den ene af Brødrene Maris og i langt fuldere Maal den bekendte Alma Tadema, der er født i Friesland og har uddannet sig i Mesdaghs Atelier.

Saa meget bliver man snart klog paa, at de nye Hollændere have lært af Franskmændene. De have tilegnet sig meget af deres Virkelighedssans og Bravur. Ejendommelig for dem er deres Kærlighed til de fine, graa Farvetoner, for dæmpede Farver i det hele, deres Smag for Luft- og Landskabsmaleriet. De ere grundige, alvorlige, lidt mørke. Farven behandle de med stor Finhed og Natursandhed. Om end ikke Genrebilledet, navnlig ikke i Jan Steen og Brouwers Aand, spiller saa stor en Rolle hos dem som hos de gamle Nederlændere, saa føler man dog Stammeslægtskabet. Men det er mærkeligt nok, hvordan Paavirkningen fra dem ligesom ad en mer end hundredaarig Omvej er kommet tilbage til dem efter først frugtbargørende at have paavirket Udlandets Kunst

og derigennem at være undergaaet en Omdannelse og Befrugtning. I det syttende Aarhundrede var det nemlig almindeligt, at hollandske og flamske Malere gik over Kanalen til det nære England, hvor de fandt en Anerkendelse og en Stilling, som deres med Malere overbefolkede Hjemland ikke kunde skænke dem. De engelske Gallerier gemme endnu Minder nok om denne Indvandring, ikke blot i Van Dijcks og Albert Cuijps Billeder, men i en hel Række mer eller mindre berømte Maleres Værker. Man indførte hollandske Malerier i hele Skibsladninger til London. Ikke saa underligt, at den engelske Malerkunst, da den i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede kom til Udfoldning, viste sig mægtig paavirket af Nederlændernes Kunstsyn og Malemaade. Gainsborough og senere Constable røbe f. Eks. i høj Grad en saadan Paavirkning. Constables kraftig bevægede Kunst er det, som efter i Tiden omkring 1830 at være blevet kendt i Frankrig, bliver Feltraab og Fane for en Skare af unge Malere, hvoriblandt Eugène Delacroix, som den Gang paa egen Haand havde iværksat en Rejsning mod Kejserdømmets Pseudoklassicisme. Sammen med Constable paaberaabte de sig de gamle Nederlændere i Louvre. Det var af denne Revolution, i hvilken Malerne kæmpede Side om Side med Romantikens Digtere og Kritikere, at den moderne franske Malerkunst skulde fremgaa, den Kunst, som har omformet Synet og Smagen Evropa over, og som er betegnet ved Navne som Delacroix, Millet, Rousseau, Corot og Daubigny . . . .

Den hollandske Malerkunst stod den Gang i Stampe, den var uden Forbindelse med Landets store Tradition. Der var nok Malere, endogsaa Malere med Talent — Folk som Pieneman, Meijer, Koekkoek, Schelfhout og hvad de alle hedde. Det var anerkendte Folk, Folk, der tænkte stort om sig selv, og som ikke var sig nogen Mangel bevidst. Men Akademiets

stive Linie havde forstenet dem, den italienske Dekadence spændte sine glatte, skyfri Himle over pseudoklassiske Landskaber med Nyrnbergerkvæg. For dem er Malerkunsten et Præparat af Farver, tilberedt i Følge en Kogebog, den var intet Udtryk for Fantasi og personligt Følelsesliv. Derfor blev disse Malere sig selv lig gennem hele deres Liv, der var ingen Udvikling i deres Kunst, deres første Billeder lignede de sidste, og de sidste de første.

Men der var ogsaa i Holland unge Malere eller Maleremner, Folk, som følte, at det blev for lidt med al denne akademiske Korrekthed og Hæderlighed, som gik om med en ulykkelig Kærlighed til den gammel-nederlandske Kunst med dens langt djærvere Naturopfattelse, som de dog ikke vidste at tilegne sig. Da nu disse Folk kom i Berøring med den nye franske Kunst, saa virkede den paa dem som en Frigørelse og en Aabenbaring, den faldt i deres Sjæl som tændende Ild og hjalp dem til at knytte Baandet igen med deres egne Traditioner, hvoraf ogsaa den havde lært.

Saaledes fremstaar der omkring Midten af dette Aarhundrede eller lidt senere en ny Kunst i Holland. Da den unge Maler Bilders i 1860 vendte hjem fra en Udflugt til Bryssel, hvor han havde set en Udstilling af moderne Kunst, skrev han helt beruset af de nye Indtryk i sin Dagbog: Troyon, Courbet, Breton. Og, som det gik ham, gik det mange. Den frigjorte, personlige Følelse sprænger Skolelærdommens og Akademiets Baand.

Den største af disse Gennembrudsmænd, som overhovedet den betydeligste hollandske Maler, er *Josef Israëls.* Som hans Navn antyder, er han Jøde og fødtes 1824 i Groningen. Allerede i sine Drengeaar fordybede han sig i Studiet af dybsindige og farverige jødiske Skrifter. I en Alder af sytten Aar kom han som en lovende, ung Mand til Amsterdam,

hvor Pieneman og Kruseman den Gang vare Kunstens Matadorer. Han arbejdede paa Krusemans Atelier, konkurrerede til Akademiets Præmie, som han ikke fik, og rejste saa til Paris for at studere videre; men det tog Tid, før det lykkedes ham at arbejde sig ud af Akademiets Spændtrøje. Indtil sit tredivte Aar malede han væsentlig store historiske Motiver, pompøse Effektbilleder, der ikke væsentlig adskille sig fra andre Frembringelser af hin i fremtrædende Grad ukunstneriske Periode. Saa fulgte en Overgangstid, da han malede sine for en Del meget store Folkelivsbilleder, Billeder som „Langs Kirkegaarden“ og „Efter Stormen“, der begge findes paa Rigsmusæet. Det er mest rørende Motiver, og der er i Udførelsen noget af denne understregende Tydelighed i Fortællingen, som ofte udmærker engelske Malere. Man venter halvt om halvt at finde et Skriftsted, et Ordsprog eller en Verslinie som Motto under dem. Men, om end lidt udvortes i deres Følelsesudtryk, er det dygtige Billeder, fulde af Stemning og Karakter. Det er fra denne Periode, at Israëls uhyre Popularitet skriver sig. Flere af disse Billeder spredtes i tusinder og atter tusinder af Gengivelser, og fandt Naade og Yndest for det store Publikums Øjne, maaske ud over, hvad deres Kunstværd strængt taget berettigede dem til. Men omtrent fra 1870 foregaar der endnu en Forvandling med Israëls, det er ligesom han trænger dybere ind til Kærnene af Tingene og sit eget Jeg, han bliver inderligere, men mindre følsom. Han vrager al udvortes Glimmer, de rørende Motiver og de beregnede Effekter for at vinde Perlen, *den* evangeliske Enfold i Aabenbarelsen af det menneskelige, som nu bliver hans Billeders Smykke. Mange Indvendinger have været gjorte mod hans Billeder, og hvad teknisk Overlegenhed og Farvebehandling angaar, kunne vistnok mange Malere overgaa ham; men i det rent sjælelige Indhold i hans Billeder, i den

psykologiske Sandhed og Følelsens Inderlighed og Ægthed, er der kun faa, der kunne stilles ham ved Siden. I Følelsens Oprindelighed og Styrke staar han Millet nær, uden dog at eje den sælsomme Mythens Glans, den poetiske Skønhed, hvormed Millet omstraaler sine Skikkelser. Israëls er grovere i sin Opfattelse af Tingene, han har mindre Fantasi; men han adler selv den groveste og tungeste Virkelighed ved sin dybe Følelse og sit Geni. Efter at have skildret Folk paa Samfundets Tinder, Fyrster og store Herrer i kostelige Kostumer, stiger han nu ned til Samfundets laveste Lag, til Arbejderen, Kulsjoveren, Kludekræmmeren, og bliver Fattigdommens Maler. Navnet har noget afskrækkende. Vi mindes rundt om fra Literatur og Kunst Folk nok, der har *villet* gøre det samme, som standhaftig har ofret deres naturlige Smag og Forkærlighed paa Tidens Alter, og som selv er blevne fattige med den Fattigdom, de dyrkede, fordi de ikke formaaede at gøre sig til ét med deres Opgave, men blev staaende med det ene Ben udenfor. Saadan er det ikke gaaet Israëls. Ingen abstrakt Skolevisdom har vist ham Vej, men hans eget Hjærtes Tilskyndelse, derfor er hans Kunst blevet rigere og større, efterhaanden som han trængte ind i Fattigdommens Verden. Det er heller ikke saadan, at han maler sine Modeller for Lasernes Skyld, eller at han vil moralisere for de malerikøbende Grosserere ved at sige: Se, hvorledes disse Mennesker leve! Nej, han maler dem, fordi han holder af dem, fordi saadant et groft Træskomenneskes Sorg rører ham lige saa meget som en lille Pensionatfrøkens og lidt til. Og hans Deltagelse er ikke et æsthetisk behageligt lille Medlidenhedsgys, men en dyb Medfølelse med de fælles menneskelige strenge Kaar, vort Liv er underlagt. Han maler en udslidt, graa, gammel Arbejder, der sidder sløvt sammensunket paa Bænken foran Sengen, hvor hans Kone ligger Lig,

en graa, indfalden Mo'erlille mellem de grove Lagener. Og man føler den døde Stilhed i Stuen, og der løber som et Gys igennem Nerverne, man føler, som var det et Afsnit i ens egen Skæbne, der her havde aabenbaret sig for en. (Ikke mer. Mesdags Musæum).

Maleren og Kunstkritikeren Jan Veth*) har ganske træffende givet en Forklaring af denne Israëls Forkærlighed for de Folk i grove Klæder. Vi andre, siger han, faar alle vore Klæder fra Skrædderen, de er alle ens og de skjuler os bag en fælles Mode-Upersonlighed, og naar de begynder at blive tiljaskede, saa skifter vi dem; men disse Lazaroner gaa med den samme Dragt Aar ud og Aar ind, den bliver et med dem, vokser sammen med dem, tager Præg af deres Vaner og Arbejde, derfor bliver den anderledes karakterfuld og malerisk. Og han tilføjer: Hr. Israëls forstaar undertiden ved at anbringe Ting af en lavere Orden paa sine Billeder at forhøje Indtrykket af det sublime, ligesom de gamle, hebraiske Præster ved at tilsætte de ædlere Røgelser med en Del stinkende Dyvelsdræk gjorde deres Ofre velbehagelige for Jahveh.

Israëls ligner ogsaa Kunstens store i Mistillid til sin egen Evne. Han er en af dem, for hvem Kunsten er et evigt Bodsværk i ydmyg Erkendelse af egne Kræfternes Svigten, i utilfredsstillet Følelse af Svælget mellem Ideal og Virkelighed. En yngre Kunstfælle, den tidlig døde Mauve, har fortalt, hvorledes det gik til hos Israëls, naar han skulde have et Billede afsted til Udstillingen.

. . . . Allerede er Mændene, der skal besorge Indpakningen, udenfor paa Trappen. Israëls vandrer urolig op og ned i sit Atelier: Nu skal igen et Stykke af hans Liv bæres bort! Og da de skal til at slaa Laaget fast, beder han dem

*) Jeg har i hele dette Afsnit øst meget af Skrifter og Artikler af Jan Veth.

endnu en Gang at løfte Billedet op, og mens de holder det op for ham, ser han, at det dog ikke er, hvad han vilde, og med jagende Haand skynder han sig at gøre endnu et Par Strøg. Men endnu er han ikke rolig. Folkene bliver sendte udenfor Døren og maa vente, og i et Kvarterstid underkaster han i den højeste nervøse Spænding hele Billedet en sidste Behandling, indtil han udmattet opgiver det, og som et Barn, der leger Skjuleleg, kalder paa Mændene udenfor Døren. Og da overgiver han det med stille Fortvivlelse i deres Hænder . . . . Og naar det da er borte, er han stundom endnu saa angst for sit Billede og for, hvad det egentlig er han har malt, at han en Gang skrev og forlangte et Billede tilbage, der allerede var paa Vej til Paris. Brevet kom imidlertid for sent, og Billedet — det var Rigsmusæets „Alene i Verden“ — havde en uhyre Succes i Paris.

Det var den samme Mauve, der nærede en saa høj Beundring for Israëls, at han efter at have indført en ung, ikke ubekendt Maler, som han satte Pris paa, hos en Del af de Haagske Malere, sagde til ham: Til Israëls bringer jeg Dig endnu ikke. Der kan Du ikke komme endnu. Han staar altfor højt over alle.

Hvad Mauve angaar, var han selv en Maler af Rang, men døde i sin tidlige Manddom. Det hollandske Landskab var hans Felt, de nøgne Klitter og Heder, eller de brede, vandrige Flader, hvor den gamle Hyrde vandrer ensom med sin Faareflok. Tre Brødre *Maris* have alle erhvervet sig Navn som fremragende Kunstnere, og den ældste af dem, *Jakob Maris*, er af Englænderne blevet døbt den største, nulevende hollandske Landskabsmaler, uden at Hollænderne vist egentlig have noget derimod at indvende. Hans Landskabers sombre Alvor have ogsaa noget, der minder om det engelske Landskabsmaleri. Svøbt i Fjærnheds Dis træde

Genstandene forunderlig aandeagtig frem — de ere som sete gennem en Drøm. Den anden Broder, *Matthijs Maris*, har for bestandig taget Ophold i London, hvor han er meget skattet. Han udvikler sig mer og mer i Retning af et forfinet Bizarreri, en Slags Farvekunstens Mystik, og hans mere ædruelige Landsmænd lægge ikke Skjul paa, at de anse ham for at være tabt paa vilde Veje. Disse to Brødre Maris deltog begge personlig i Barrikadekampene i Paris i Kommunens Tid. Den tredie Broder Willem er en utrættelig Skildrer af sit Hjemlands yppige Græsgange, dets fugtig-glinsende Luft og fede Kvæg. Det svulmende og saftige i Vegetationen giver han fortrinsvis Udtryk; der er en saadan Frodighed paa hans Billeder, at man troer at høre Græsset gro.

Overhovedet dyrkes Landskabet overvejende og med Held. Det males ved Sommer og ved Vinter, naar Taagen skjuler det under sit glinsende Tæppe, og naar Sommersolen brænder lodret paa de brede Heder og i Klitternes øde Sand. Taine har i sin Bog om den nederlandske Kunst fremhævet, hvor fortræffelig den fugtige hollandske Luft er for Frembringelsen af maleriske Virkninger. Udlændinge vil ofte efter et overfladisk Indtryk finde det hollandske Landskab monotont og kedeligt; men Hollænderne gør med et Smil opmærksomme paa, at denne Opfattelse grunder sig paa et banalt Skønheds-Begreb. De nederlandske Landskabers Skønhed er af en højere Art, fordi den grunder sig paa de fine Nuancer, paa Omvekslinger i Luft og Lys. Man behøver heller ikke at have opholdt sig særdeles længe i Holland for at blive opmærksom paa, at Luften og Luftfænomenerne her have en anden Karakter end f. Eks. hos os. Og denne Forskellighed meddeler sig ogsaa til Tingene, til Husene og Byerne og Kirketaarnene, som tegne sig mod Luften, til de høje Møller

og Horisonterne. Tingene staa ikke ædruelig skarpt, men fortoner sig blødt i dette dirrende Lys.

Selv om man ikke straks er klar over, hvorpaa det beroer, saa føler man det dog instinktmæssig som en Art Hekseri. Himlen hænger forunderlig lavt ned over Hovedet som et Mylder af smaa, bitte graa Dun, eller som en tyk Farve, der var sat paa med Fingrene, og hvor alle Fingerenderne var blevet siddende. Og se saa paa en Solskinsdag



Jakob Maris.

op mod denne rige, tykke Luft, der forskyder sig i brede, fedtglinsende Læg, Skyerne staa med perlemodersagtig Hvidhed, næsten blændende i Zenith, længere borte fortone de sig i alle mulige Farveovergange. Læg Mærke til, hvor blaa Himlen er, naar Skyerne hist og her glide til Side, saa fugtig-frisk, som Farven lige nu var aandet paa af den største Farvemester. Friskt og saftigt breder Marsklandet sig til alle Sider, gennemtrukket af talrige, grenede, blaahvide Vandaarer, og i det buskede Græs driver det røde eller brogede Kvæg frit

om, nydende Frihedens Velsignelser. Her knejser en Mølle med sit mægtige Skrog og sine store Vinger mod den mathvide Himmel som et Fabeluhyre.

Dog Marsklandets grønne Ensformighed kan i Længden blive trættende; men saa er der Himlen igen, der nu har fyldt sig med en kaotisk Mangfoldighed af store, hvide, gennemlyste Skyer. Den er som et vidunderligt Ghinistan — lige saa poetisk uudtømmelig og omvekslende, som Jorden er prosaisk og flad. Hvilken kalejdoskopisk Rigdom, det er som et Marmorbrud af dristig optaarnede, hvide Masser — Pelion paa Ossa — alt, hvad Du nogensinde har tænkt eller drømt, haabet eller længtes efter, alle ledige Timers brogede Fantasier, det gaar igen i dem — fjærne Palmeøer og gamle Patriarker, Jakobsstiger og hvide Engle, stolte Borge og sælsomme Dyr, fjerbuskede Riddere og Madonnaer i en evig, uafladelig Veksel. Og disse Skyer minde om andre Skyer, Du i din Barndom stirrede mod fra den lyngklædte Høj derhjemme med al Barnesindets Udve mod det fremmede og fjærne . . . .

Her ligger saa en bælgmørk, uformelig Sky som med malerisk Hensigt slængt tværs over Billedet, som det uformelige Legeme af en Jætteskikkelse, der er styrtet om og blevet liggende, hvor den faldt. Men under den rinder det hvide Lys med dobbelt Glans, et Hav af strimet, strømmende Lys, der omskaber og forklarer alt det jordiske. Man begynder at forstaa, hvor Rembrandt har hentet sine Inspirationer fra. Det er intet frit komponeret Fantasteri, det er kun en videre Omdigten af hans Hjemlands Natur og dets Lys . . . .

Nu synker Solen rød i Vest ude over Klitterne. Paa en Gang fænge alle Skyerne, det tændes, det løber i lysende Linier, det bygger sig op, rankt og underfuldt — Slottet i Vesterled.

De skønne Skyers Land — ja, det er det, som Holland er.

Spinoza.

Naar man vandrer om i en By, der er saa ny og fin som Haag, saa glemmer man let, at denne By har nogen Fortid, nogen Historie. Man træffer ikke der disse Grupper af iøjnefaldende gamle Huse, der staa som trodsige overlevende fra en svunden Tid og se sig udfordrende om blandt al den nye Opvækst, ikke disse Kvarterer, hvor man fordyber sig som i et svundet Aarhundrede med Følelsen af at have ladt Nutiden blive tilbage udenfor, og det er med en vis Forbavselse, at man pludselig i Paviljoensgracht finder sig Ansigt til Ansigt med Spinozas Statue og kommer i Hu, at denne gamle Tænker ogsaa hører Haag til.

Statuen er saa uanselig som vel mulig. Det er, som om Billedhuggeren ved selve Statuens Forhold havde villet udtrykke, hvor ydmyg og beskeden Filosofens Stilling er i denne Børsmatadorernes Verden. Figuren er anbragt siddende i en lav, gammeldags Lænestol paa en lille Fodstykke-Terning. Han sidder i en foroverbøjet, sammensunken Stilling, saa at han ikke rager synderligt op over Ryglænet. Haarets lange Lokker ruller ham ned over Skuldrene. Man gaar rundt om den og betragter den forfra. Det magre Ansigt, den skarpe Profil, den lange Næse, den nervøse Haand — en gammel, træt Mand, der har gennemskuet Verdens Tomhed, det er Indtrykket. Og man husker forundret, at Spinoza kun var fire og fyrretyve Aar, da han døde.

Det var den Mand, om hvem den store Spotter Heine ærbødig sagde, at hans Liv var en tro Efterligning af hans guddommelige Slægtning, Jesu Kristi Liv. Og, i Sandhed, faa have bedre fortjent en saadan Ros. Hans korte Liv blev levet i Tilbagetrukkethed, fjærnt fra Verdens Ros, i Selvfornægtelse, i Kærlighed til Menneskene og til den ideale

Sandhed, som han troede paa. Intet Liv kunde være mere pletfrit, mere rent for verdslig Begærlighed, af hvad Art tænkes kan. Han afslog Æresbevisninger, Rigdom, Berømmelse. Han var fattig, og hans Beundrer, Simon de Vries, sendte ham to tusind Gylden — han nægtede at modtage dem. Den samme Velynder testamenterede ham sin Formue — han gav den udelt tilbage til Arvingen. Han blev opfordret til at tilegne et af sine Værker til Ludvig den fjortende, Videnskabernes naadige Beskytter i hans Aarhundrede. Han vilde ikke høre derom. Hans store Værk, hans Ethik, blev udgivet efter hans Død; men af Frygt for, at han skulde give Navn til nogen Skole, havde han paalagt sine Venner at gøre det anonymt. Havde jeg ikke vidst, sagde han, at mine Skrifter til syvende og sidst vilde bidrage til at fremme den sande Religions Sag, vilde jeg have undertrykt dem. I denne Aand levede og handlede han. Set i sin Tids Lys var han en Fritænker, men en af dem, der stundom bringer en til at tænke paa, om ikke Fritænkerne, Oprørerne alle Aarhundreder igennem ere Kristi rette Efterfølgere.

I 1656 udstødte de portugisiske Jøder ham som Gudsfornægter af deres Synagoge ved følgende Banlysning: Ved Englenes Dom og de helliges (!) Beslutning banlyse og afskære, udstøde og fordømme vi Baruch Spinoza i Nærværelse af disse hellige Bøger med de sekshundrede og tretten Forskrifter, som deri ere skrevne, med den Forbandelse, hvormed Elias forbandede Børnene, og med alle de Forbandelser, som ere skrevne i Lovens Bog: Forbandet være han ved Dag og forbandet ved Nat, forbandet, naar han lægger sig, og naar han staar op, forbandet, naar han gaar ud, og forbandet, naar han vender hjem. Herren tilgive ham aldrig, Herrens Vrede og Fortørnelse brænde paa denne Mand og bringe over ham alle de Forbandelser, som ere skrevne i Lovens Bog. Herren

udslette hans Navn under Himlen. Herren udsondre ham til Fordærvelse fra alle Israels Stammer med alle Firmamentets Forbandelser, som ere skrevne i denne Bog . . . Ingen skal tale til ham, ingen skrive til ham, ingen vise ham nogen Venlighed, ingen skal blive under Tag med ham, intet Menneske komme ham nær.*)

Med disse Ord tog Israeliterne Afsked med deres vildfarende Broder. Han var tre og tyve Aar, da denne Banlysning ramte ham. Den knækkede ham ikke, den formaaede ikke at gøre ham bitter mod Menneskeheden. Heller ikke udslettede Herren hans Navn under Himlen. Til Trods for hans korte Levetid og den frastødende Form, han har givet sit Hovedværk, til Trods for den ringe Paaagtelse, han fandt hos det attende Aarhundredes toneangivende Aander, Voltaire og Bayle, skulde han dog blive den eneste Forløber for den tyske Filosofi, mens hans Efterfølgeres Navne blegnede hen. „Der er ingen anden Livsanskuelse mulig end Spinozas," sagde Lessing, og den unge Goethe blev beroliget og opbygget ved hans Værker og vendte siden som moden Mand tilbage til dem. Goethes Modsætning, Schleiermacher, mødtes med ham i Beundring for Spinoza. Det er bekendt, med hvilken Hengivenhed Berthold Auerbach omfattede sin Stammefrænde, og Matthew Arnold udtaler om ham, at hans Værker synes at blive Hovedinteressen i den moderne Filosofis Historie.

Huset, hvori han boede, ligger i Paviljoensgracht, kun faa Skridt fra Statuen. Det er et meget pænt lille Hus og ser slet ikke saa gammelt ud. En Indskriftstavle over Døren fortæller den besøgende, at Spinoza boede i dette Hus fra 1671

*) Van Vloten, en af Spinozas varmeste Beundrere (Fru v. Eedens Fader), har offentliggjort et Supplementsbind til Spinozas Værker, hvori Ekskommunikationens Ordlyd findes.

til 1677, hans Dødsaar, og den alvidende Bädecker tilføjer, at han boede paa Kvisten.

Hans Støv hviler i den højtliggende, sekskantede Nieuwekerk lidt derfra. Langs disse Grachter er det lille Ligtog vandret, der en Februardag bar den beskedne Kiste til den Kirke, som han, Gudsfornægteren, vel egentlig ansaas for uværdig til at hvile i, og lidet har det anet de ligegyldige, som fra deres Butiksdøre kiggede efter det tavse Tog, at hans Navn Aarhundreder efter skulde lyse med en Glans som en Stjerne af dem, der først udslettes med selve denne Klode.

Scheveningen.

En god halv Mil fra Haag ligger den lille Fiskerby med det mærkelige Navn, som kun Hollændere til Fuldkommenhed kan udtale. Den er Hollændernes Kæledægge, deres Brighton, den fine og elegante Verdens Sommertilflugt. Men det er ikke alene Hollændere, som flokkes hertil. Rundtomfra alle Tysklands Egne, fra Belgien og England flokkes tusinder til for at forfriskes ved Nordsøens friske Aande og udskylle deres Svagheder og Daarligheder i det salte Vand. Et stort Fortrin fremfor de andre Nordsøbadesteder har den i Hovedstadens Nærhed, og den smukke Skovvej, som forbinder den med denne, danner en behagelig Afveksling fra det øde Klitland, i hvilket Byen er bygget.

Den lille By, der ligger lavt i Ly bag den mægtige Klitrad, tæller nu en femten tusinde Indvaanere, sejge, djærve Fiskere af frisisk Afstamning, der ikke i fjærneste Maade synes paavirkede af den omgivende Civilisation. Ikke blot ere de plumpt byggede, men deres Dragt er, ogsaa for Kvindernes Vedkommende, saa grov og miskledende som vel muligt.

Byen er gammel. Der skal endogsaa have været en Tid, da den var større end Haag. Men den har ikke haft gode Dage. Det graadige Hav har stadig skyllet Jorden væk under den, saa at den har maattet flytte længere og længere ind i Landet. Allerede i det femtende Aarhundrede blev den hærget af en Vandflod, der bortrev de fleste af Beboerne og et Stykke Land saa stort, at Byens Kirke kom til at staa et Par Tusind Alen ude i Vandet. Hundrede Aar efter rev atter en Oversvømmelse hundrede og otte tyve Huse væk. Kirken, der laa inde bagved Byen, kom ved denne Lejlighed til at ligge i Strandkanten, hvor den ligger endnu, medens den nye By har rejst sig bagved. Et Par gamle, snurrige Epitafier i Byens Kirke minde endnu om denne sørgelige Begivenhed. Det ene afbilder Byen, som den saa ud før Floden; paa det andet læser man en lang, rimet Beretning om denne, der ender meget fatalistisk saaledes:

Die schepen waren door't dorp gedreven
doende groote schade; elk maakt daaraf mentie
drie menschen verdronken gelaeten het leven
dus was hier grooten druk beleven
waarom het geschiedde laet ik God die sententie.*)

Talrige Befordringsmidler føre fra Haag til Scheveningen, tvende Jernbaner, en Dampsporvogn, en almindelig Sporvogn, og i Sæsonens Tid have de alle fuldtop at gøre. Vi vælge Sporvognen, der løber igennem den smukke Skov og udmunder i Byens lange Gade. Ved den katholske Kirke stige vi ud. Vi se os om; men Havet se vi ikke. Vi entre op ad en stejl Stump Gade, omgivet af gamle, primitive Huse, der se nok

*) Skibene blev drevne gennem Landsbyen og gjorde stor Skade; enhver taler derom. Tre Mennesker druknede og maatte lade Livet, saaledes blev her stor Nød. Hvorfor det skete, overlader jeg Gud at dømme om.

saa gemytlige ud, og da vi naa Toppen, hvor Brolægningen slipper, se vi dybt nede under os Nordsøen, Hollands frygtelige Fjende. I Øjeblikket ser den dog alt andet end skrækindgydende ud. Dens Spejl er saa roligt og blankt som en Indsøes, og man faar det Indtryk, at Vandet ikke er dybere, end at man kunde vade en hel Fjerdingvej ud. Som en vældig Formur strækker den høje Klitrække sig til begge Sider med sine bølgeformede, smaa Sandbjærge, hvor intet gror uden den skarpe, graa Marehalm. Foran ligger den brede Forstrand med Snese af optrukne Pinker, store, nøddeskalformede Sejlbaade, der ere trukne op paa Sandet. Nogle af dem ere forspændte med tunge Heste, der ere i Færd med at trække dem højere op paa Stranden. Talrige Fiskere i Oljetøj og Uldtrøjer færdes imellem dem, og smaa Piger og Drenge af et lignende Snit vandre op og ned i de af Pinkerne dannede Gader, efterlignende de ældres sindige Væsen. Man hører kun de prajende Raab, hvormed man kalder paa hverandre, eller opmuntrer Hestene til at strenge sig an. Nogle Fruentimmer med store, klodsede Træsko og Natkapper paa Hovedet, slentre langsomt Mændene i Møde. Men løfter man Blikket en Smule fra denne primitive Scene, saa ser man en lang Række af formelige Paladser, store, imponerende Hoteller, der liggende paa Toppen af Klitterne, stirrer med tusinder af Rudeøjne ud over Havet, der i Stormtiden løber Storm imod dem og slænger sine Muslingskaller og sit Skumsprøjt helt op foran deres Døre. Foran dem har man med smaa Klinkers brolagt en Slags Gade, en Spaseregang i Sandet, der bølger sig op og ned og strækker sig det meste af en Fjerdingvej langs med Hotellerne. Midtpunktet for disse danner det store Kurhus, en vældig, firkantet, femetages Bygning med en stor Kuppel i Midten og omgivet med overdækkede Gallerier og Gange, hvor Gæsterne kunne færdes i

Regnvejr. Den store Sal, der ligger lige under Kuplen og faar sit Lys gennem den, kan alene rumme 2500 Personer. De andre Hoteller, som ligge her, blive imidlertid ikke meget tilbage. De ere alle første Klasses, og man ser let, at det Publikum, de bejle til, er et saadant, som ikke spørger om Prisen, naar blot det faar sine Fornødenheder tilfredsstillede.



Kurhuset i Scheveningen.

En Hollænder bemærkede: Aa, for en tredve Gylden om Dagen kan man saamænd have det meget rart i Scheveningen.

Det egentlige Badeliv foregaaer nede paa Forstranden, der er som en eneste Gade, som en bred Boulevard, hvor det vrimler med Herrer og Damer, med Børn og Ammer. Man lejrer sig enkeltvis eller i Grupper i de ejendommelige kurveflettede Kaleschestole. Paa et lille i disse anbragt Bord har Damerne deres Sy- og Hækleartikler eller deres Bog, og kan i al Ro og Mag sidde og arbejde med fri Udsigt over det brede, blaa Hav. Børnene more sig imens med at løbe frit

om og grave Smaahuller i Sandet med smaa Træspader, som faaes paa Stedet, eller de ride paa Æsler og Smaaheste, som udlejes paa Stranden. Man hører alle Nationers Sprog, ser Folk i alle mulige Kostumer, fra den højeste Fashion til den ugenerteste Negligé, sorte, hvide, gule Mennesker give i deres Blanding Livet et eget farvebroget, næsten orientalsk Anstrøg. En Markedsgade løber fra Stranden op til Hotellerne, hvor alle mulige Luksus- og Nødvendighedsartikler er at faa, naturligvis dog til stærkt opskruede Priser. Store Badevogne med eller uden Sejltag over befordre de badende til og fra Badepladserne og tilbage til Hotellerne. Der er særskilte Badepladser for hvert Køn, det fælles Badeliv, som man ser det i Ostende og ved franske Nordsøbade, er nemlig ikke ret gængs her; men i senere Aar begynder det ogsaa i Scheveningen at finde Indgang.

Lidt til venstre for Hotellerne hæver det mægtige Fyrtaarn sin slanke Kegleform op af det øde Sand og blinker ved Aften med sit Ildøje ud over Havet. Ikke langt derfra knejser en Granitobelisk i Klitten. Hvad skal den her? Er det en Begravelse? Man kigger efter en oplysende Indskrift, og al den Oplysning, man faaer, er et Aarstal 1813. Desværre endte den gamle Udgave af Kofods Verdenshistorie med 1814. Man spørger sig imidlertid for og faar at vide, at den er rejst til Minde om Prins Vilhelm af Oraniens Tilbagevenden fra England, efterat Franskmændene, der siden 1795 havde hersket i Landet, med Prøjsernes og Russernes Hjælp var fordrevne. Det dybt ydmygede Folk modtog med Glæde og Jubel en Ætling af deres gamle Fyrstehus. Det var som et Varsel om bedre Tider, og den hjemvendte Prins blev i et sandt Triumftog ført fra Scheveningen til Haag. Man forstaar da, at denne Støtte ingen Indskrift behøver. Den Begivenhed,

hvorom den fortæller, er i alt for levende og taknemlig Erindring hos alle, til at nogen kan glemme dens Betydning.

Man vader sig længere frem i det løse Sand, op paa Toppen af Klitbjærget. Det er en ejendommelig, storstilet Udsigt, man nyder her oppe fra. Til den ene Side Havet, dybt, dybt nede i dets ubevægelige, glasklare Ro, luende i Solnedgangens hundrede Farveskifter med de solbelyste Skyer over sig, optaarnede som Bjærge. Og vender man sig saa ind mod Landet, saa ser man dybt under sig, i dværgagtig Formindskelse, den lille, indsovede Fiskerby og *de Boschjes*, Skoven, der heroppe fra tager sig ud som et purlet Krat. Ude i Horisonten ligger Haag med sine Spir og Taarne, der udviskes i Skumringens begyndende Dis. En forunderlig Modsætning til Badehotellernes støjende Liv og Summen, til Musikkorpsernes brusende Harmonier og Strandens muntre, let bevægede Sommerliv. Det er paa denne Modsætning mellem kultiveret Forfinelse og Naturens barske Storhed at Scheveningens væsentligste Tiltrækning beror.

Delft. Vilhelm den tavses By.

Delft er en By af Folketal omtrent som Odense; men naar Odense i de danske Byers Rangforordning indtager en Plads tæt efter Hovedstaden, saa er der mindst tolv hollandske Byer, som komme foran Delft med dens tredive tusinde Indbyggere. Det er ofte bemærket, at Holland er i fremtrædende Grad et Land for store Byer, og naturligt nok ligge de fleste af dem samlede her paa den lille, frugtbare Haandsbred Land langs med Nordsøen, som optages af Provinserne Nord- og Sydholland. Den livlige Jærnbanefærdsel har yderligere formindsket Afstanden mellem dem; man farter fra By til By, som man i London kører fra en Bydel til en anden. Man kan drikke sin The om Morgenen i Amsterdam, spise Frokost i Haarlem, indtage sin Middag i Haag og sin Aftensmad i Rotterdam uden at have Fornemmelsen af nogen Anstrængelse. Og om ens Forretninger og Livsforhold medførte det, vilde man uden Besvær kunne gentage det samme Eksperiment hver Dag.

Jeg var en Gang i et Aftenselskab og var lige kommet fra Delft. Naa, hvad syntes De saa om Delft? spurgte en ung Student, som hørte hjemme dér. Aa, den er nydelig, svarede jeg og gav min Begejstring Luft. Ja, ikke sandt? sagde Studenten, smigret paa sin Fødebys Vegne. Naa, men Dordrecht, har De været i Dordrecht? begyndte en anden, skinsyg ved den

rosende Omtale, Delft havde faaet. Det er ogsaa en smuk Stad, sagde han med Eftertryk. Og Utrecht da — har De ikke været



Vilhelm den tavse. (Efter Miereveldts Portræt.)

i Utrecht — *det* er en By, faldt en tredie ind. Deventer, sagde en fjerde. Sikkert havde de alle sammen Ret. Disse hollandske Byer er virkelig paa deres Vis uimodstaaelige.

Ikke blot er Typen i Almindelighed interessant, fængslende ved sine fælles, fremmedartede Træk; men det synes næsten, som om der indenfor den fælles Ramme har været Raad til at give hver By sit eget Fysiognomi. Fordi man har set den ene, har man ikke set den anden, og naar man endelig en Dag river sig løs og forlader Landet, saa bliver Indtrykkene staaende; man bevarer tydelig et Billede af hver enkelt By.

Jeg ser i dette Øjeblik Delft levende for mig i sin rolige, matroneagtige Skønhed, belyst af en let, gylden Formiddagssol, mildnet gennem en fin Taage. Jeg ser de brede, stille Kanaler, hvis blanke Vand i sig optager Spejlbilledet af gamle, fornemme Huse med ærværdige Trapper, der føre op til massive Døre, og svajede Jærnrækværker om. Jeg ser de anseelige Lindealleer med deres regelmæssig formede Kroner og store, næsten sorte Stammer. Jeg ser de lange, lige Gader med deres travle Færdsel af tunge Vogne og Kærrer, og Torvene med deres skraalende Markedsstimmel og drastiske Scener. Og jeg ser de kæmpemæssige Kirker, der taarne sig højt op over de omgivende, beskedne borgerlige Smaahuse. Billede paa Billede, friskmalte og bløde i Tonen, smukke som Akvareller. En nydelig Akvarel holdt i dæmpede graa og brune Farver — det er det, som Delft er.

Man forstaar saa let, at Malerne maatte faa Lyst til at male den, og man finder det kun retfærdigt, at det er den, der er blevet foreviget af Johannes Vermeer paa hans vidunderlige Billede: Gezicht op Delft.

Men selv om Delft ikke var saa køn som den er, saa vilde den alligevel hævde sig en Plads blandt sit Lands Byer ved sin Historie, sin Fortid. Nogle af Landets dyrebareste Erindringer ere knyttede til den. Delft er jo Wilhelm den tavses By, her levede han, den største af alle protestantiske Fyrster, og her udaandede han for Snigmorderens Kugle sin

mandige Sjæl i sin Søsters og Hustrus Arme, med det Suk, som Historien har optegnet: Mon dieu, mon dieu, ayez pitié de moi et de ce pauvre peuple!*).

Stedet, hvor han faldt, vises endnu i Prinsenhof, den gamle Gaard, hvor han boede, og som endnu er bevaret og indrettet til et Musæum for Minder om ham og hans Slægt. Man overskrider en temmelig smal Gaardsplads og kommer ind i en lille Forstue, hvorfra en Vindeltrappe fører op til første Sal. Ved Foden af Trappen viser man en et Par smaa, runde Huller i Muren — Mærkerne af Balthasar Gerhards Kugler. Lad være at disse Huller aldrig have været frembragte ved noget Pistolskud, saa meget staar fast: her paa dette Sted blev Vilhelm af Oranien dræbt, da han efter i stort Selskab at have spist til Middag derinde i Salen kom gaaende med sit Følge og vilde stige op ad Trappen. Men hans Livsgerning var sejerrig fuldført, han havde vristet Nederland ud af Spaniens Kløer og grundlagt de forenede Provinsers Uafhængighed. Allerede ti Aar før havde Staterne forsamlet sig i Delft under hans Forsæde og besluttet, at de vilde forlade Kongen og søge fremmed Hjælp, og to Aar efter mødtes de igen og gjorde Udkastet til Republikens senere Forfatning. Dette Møde blev holdt i det skønne Gemeente-Landhuis, som endnu staaer faa Skridt herfra, og hvis rigt stiliserede Façade henriver en som Synet af et kunstfærdigt og sjældent Træskærerarbejde eller en pragtfuld Arabesk. Det er overhovedet om denne prægtige, brede Oude Delft, at Byens fleste Erindringer samle sig. Den har altid været Sædet for Byens aristokratiske Kredse, dens rummelige Huse ere i Virkeligheden Stam- og Familiesæder, som den ene Slægt har taget i Besiddelse efter den anden. Her boede i sin Tid Storpensionæren Olden

*) Min Gud, min Gud, hav Barmhjærtighed med mig og dette stakkels Folk.

Barneveldt, den ulykkelige Arminius' Ven og Beskytter, her staaer gamle Kirke med sit anseelige, skæve Taarn og gemmer over Støvet af nogle af Nederlands største Søhelte. I en tung Marmorgrav hviler Admiral *Tromp*, der sejrede i to og tredive Slag, og efter at have slaaet Blake sejlede igennem Kanalen med en Kost i Mastetoppen til Tegn paa, at han havde fejet Farvandet rent for Englænderne — en ægte hollandsk Vittighed. Han faldt paa Dækket i et Slag, som blev leveret ved Mundingen af Maasfloden, og paa Ligstenen er der hugget en Afbildning af denne Kamp. I Kirkens Kor hviler en ikke mindre populær Søhelt, *Piet Hein*, der gjorde et glimrende Kup, da han i 1628 tog den spanske Sølvflaade, hvis Værdi udgjorde en atten Millioner. Man kan let tænke sig, hvilken Begejstring denne Bedrift vakte blandt de pengeforstandige Hollændere. Paa Gader og Stræder lød Sangen: Piet Hein — zijn naam is klein — zijn daad is groot — hij heeft gewonnen de zilvervloet*).

Vilhelm den tavses Grav er derimod i *de nieuwe kerk*. Der hviler han midt i Koret under en Marmorbaldakin baaret af Søjlegrupper. En hvilende Skikkelse af hvidt Marmor gengiver hans Træk og paakalder Andagten for den døde, medens en oprejst Skikkelse fuldtpansret er anbragt ved Hovedgærdet og værger om hans Minde. Som om man ved en sindrig Allegori havde villet udtrykke, at denne Mand kan ikke dø, at han staar op igen saa længe Nederland og Nederlændere er til for at kæmpe ved deres Side, naar det gælder. Under Fødderne af den hvilende Oranien ser man en lille Hund, mejslet i Marmor — det var den, der frelste hans Liv fra spanske Snigmorderes Dolke ved at springe op paa hans Seng og vække ham til Flugt, da han laa i Lejren ved Mecheln.

*) Piet Hein, hans Navn er lille, hans Daad er stor, han har vundet Sølvflaaden.

Der ligger en rørende, næsten barnlig Kærlighed udtrykt i dette Træk; men hvis nogen Fyrste nogensinde har fortjent det tidt misbrugte Fadernavn, var det vel ham. Neden under i den murede Kælder under Koret ligger Oraniernes øvrige Slægt, i alt en tredive Begravelser, og her bisættes endnu den Dag i Dag Kongefamiliens Døde. For ikke længe siden førtes det sidste mandlige Skud af Oraniernes Stamme,



Raadhuset i Delft.

Kong Vilhelm den tredie, under store Højtideligheder herhen og sattes til Hvile blandt sine Fædre.

Udenfor Nye Kirke ligger Byens store Torv, en aflang Plads, omgivet af beskedne Smaahuse. En Statue af *Hugo Grotius* pryder det. Den berømte lærde var født her i Delft, men paadrog sig ved religiøse Kætterier (han var Arminianer) den uforsonlige Prins Mauritz' Had. Han blev dømt til livsvarigt Fængsel og bragt i Sikkerhed paa Slottet Loevenstein. Det er bekendt, hvordan det lykkedes hans Kone, som havde

faaet Lov til at dele hans Fangenskab, at sende ham bort i en af de Kasser, hvori han plejede at bortsende laante Bøger. Forklædt som Mursvend slap han over Grænsen og drog til Paris, hvor hans Kone siden stødte til ham. Han udarbejdede og udgav her sine store Værker „Om Krigs- og Fredsretten“ og „Om den kristne Religions Sandhed“, der skaffede ham uhyre Berømmelse, men kun lidet materielt Udbytte. Landflygtig døde han i Rostock; men hans Lig blev ført til Holland og bisat i den Nye Kirke i hans Fødeby.

Midt for Torvets anden Ende lige over for Nieuwe Kerk ligger Byens anseelige, gamle Raadhus med rigt smykkede Façader og Gavle. Som sædvanligt i de hollandske Raadhuse findes ogsaa her en Samling Malerier fra Malerkunstens gode Tid, hvoriblandt nogle Portræter af Michiel Miereveldt. Denne berømte Maler, der først bragte Portrætkunsten til Blomstring i Nederland, blev født i Delft i 1568 som Søn af en Guldsmed. Tidlig udviklet begyndte han i en ung Alder at male Interiører, men kastede sig snart over Portrætkunsten, der skaffede ham hans Berømmelse. Hans sarte, sølvagtige Farve fortryllede hans Samtid og bragte det paa Mode at lade sig portrætere. For hans Staffeli sad samtlige hollandske Grever og næsten alle de Mænd, der spillede en fremtrædende Rolle i Frihedskrigen. Han skal i Følge sin egen Opgivelse have malt henved ti tusinde Portrætter. De fleste af disse Billeder ere dog selvfølgelig udførte af hans Elever under hans Opsigt, men i Følge Tidens Skik signerede med Mesterens Navn. Da han døde i en Alder af 78 Aar var han — i Modsætning til mange af sine Kunstfæller — en velstaaende Mand og overøst med alle mulige Udmærkelser.

En brunøjet, venlig Kone — egentlig for fin til at kaldes Kone og dog endnu mindre passende ind i Kategorien Dame — førte mig op i den store, gamle Sal, hvor de Miereveldtske

Billeder hænge, og fortalte mig livligt derom. Da hun imidlertid kom til at gøre en Bemærkning, som det ikke med min bedste Villie kunde lykkes mig at forstaa, og mit hollandske slap op midt i en Sætning, blev hun pludselig helt forlegen og var ikke rigtig til at faa i Gang igen. Jeg skønnede af dette lille Træk, hvor sparsomt det gamle Raadhus og dets Samlinger er besøgt af Udlændinge. Formodentligt kommer der i det hele taget ikke synderlig mange til Delft. Skade, at den smukke, musikalske Stemme saa pludselig tav, jeg havde med saa megen Glæde lyttet til den; men hendes Tillid var uoprettelig tabt.

Det vilde være Uret at kalde Delft en død By — døde Byer findes i det hele taget ikke i dette frugtbare, tætbefolkede Land — men den er alligevel langt fra det, den en Gang var. Her rørte sig et kraftigere Liv den Gang, da tre hundrede Bryggerier fra Morgen til Aften var i travl Virksomhed, og det delftske Øl under bibelske Navne — delftsk Farao, delftsk Israel — vandrede ud til Landets fjærneste Kroge. Snart havde den lille By brygget sig rig. Samtidig eller allerede tidligere dreves i Delft en omfattende Klædefabrikation, og de Varer, som tilvirkedes her, vare saa gode, at deres Godhed blev til et Ordsprog. T'is als Delfts Puijk (en Slags Klæde) sagde man. Paa Grundlag af denne blomstrende Industri udviklede Byen snart en livlig Handel, og denne fremhjalp atter den keramiske Produktion, som i det sekstende Aarhundrede brød frem og varslede en ny og gylden Æra for den driftige By. Hvem husker ikke fra sin Barndom disse smaa, gammeldags Borde med svajede Ben og Pladen indlagt med firkantede, hvide Fliser, bemalede med blaa Billeder, der fremstillede naive og landlige Scener i en lidt klodset Tegning? Et saadant Bord var jo som en hel Billedbog, man i halve Timer kunde more sig med at betragte.

Snart var det en Mølle, snart en Mand med en Fiskestang, snart en Kanal med en Baad og snart en Bro over et løbende Vand, der tiltrak sig ens Opmærksomhed. Man morede sig over det uden at tænke over, hvor det var kommet fra. Det var denne Industri af Lersager, som i det sekstende Aarhundrede begyndte i Delft, og som i det syttende tog et saa uhyre Opsving, at den beherskede Verdensmarkedet, for derpaa i det næste Aarhundrede at hensygne paany. Den delftske Fajance (aardewerk) var en Slags Halvporcellæn, som udviklede sig under Paavirkning af kinesiske og japanske Forbilleder; men den blev i sin Udvikling en tro Afspejling af den Nation, hos hvilken den opstod. Saavel i Form som Farve gør sig en bestandig Borgerlighed gældende i dens massive, men ingenlunde uskønne Produkter. Man fabrikerede allehaande Husgeraad, Spisestel, Sauceskaaler, Fade, Tallerkener, Krukker og Kander, Fliser til Vægge og til Borde, Bordopsatser, Legetøj, Spølkummer og Skaaler, alt hvad tænkes kan, og alt i Reglen i de samme Farver, hvid Glasur med paamalede Billeder i blaat og violet. Især omkring Midten af det syttende Aarhundrede kommer der Fart og Opsving i denne Industri, og fra den Tid af blive Dekoratørerne Kunstnere og Fabrikanterne Millionærer. Paa Grund af Hollændernes livlige Handelssamkvem med andre Lande søges det snart overalt. I Brabant og Flandern, i England, Frankrig og Spanien bliver det Mode at smykke sine Borde og Værelser med det blaablomstrede Service. Ogsaa Kaminerne beklæder man med delftske *tegels* (Fliser). Til Ostindien finder det Vej. Alle Vegne, hvor hollandske Skibe løbe i Havn, trænger det frem og vinder Indgang, og gør Delft til en Verdensby af Rang. Men i det attende Aarhundrede gaaer det atter ned ad Bakke med det delftske Porcellæn. De gode Traditioner dø ud, slette Efterligninger opstaa, Smagen skifter. Den ene

Fabrik stanser sin Virksomhed efter den anden. Først i den nyeste Tid har man forsøgt at genoplive denne Industri, og saavel i Delft som rundt om i de større hollandske Byer finder man Udsalg af moderne delftsk „Aardewerk“, der holdes i høje Priser. De nye Fabrikanter have imidlertid ikke formaaet at aflure de gamle Kunsten hverken med Hensyn til Brænding eller Farve, og er Tegningen mere overlegen og kunstnerisk, bliver det dog et Spørgsmaal om disse Fortrin opvejer den Naivitet og Ubehjælpsomhed, som de gamle saa væsentlig skyldte deres Yndest.

De gamle delftske Frembringelser findes nu i Samlinger, offentlige og private, og de sjældnere Stykker betales med utrolig høje Priser. Lærde Kendere have skrevet udførlige Værker derom, hvori der gøres nøjagtig Rede for Tilvirkningen, for Malerne og hvori de sjældnere Arbejder klassificeres og beskrives.

Rotterdam, Handelens By.

Over Schiedam kommer man fra Delft til Rotterdam. Schiedam er som bekendt Geneverens Hjem, og det er denne Industri, der har gjort Byen til det den er. Alle Vegne læser man Titlen „Destillatør“ over Porte og Døre, ellers er Byen med dens grimme Huse og dens ubrolagte Gader én uhyre Kedsommelighed. Ikke en Gang paa Geneverknejperne syntes der at være mindste Liv, kun et Par forkomne Fluer kravlede søvnig omkap paa en Vinduesbjælke. De eneste „Eventyr“, som trives paa denne Grund, er Kornspekulationerne, der drives i stort Omfang og bringe en passende Afveksling i Livets Ensformighed. Det hænder hvert Øjeblik, at en Familie fra tidligere Velstand nedsynker i absolut Armod paa Grund af dette vilde va-banque-Spil.

Med en af de smaa Floddampere, der rigtignok overvejende ere beregnede paa Godstrafikken, løber man i en god halv Timestid op til Rotterdam. Allerede en Tid forend man naaer Byen, ser man forude de to vældige Broer, som her ere spændte over den vandrige Maas, og de talrige Dampere, som ligge langs op med Bolværkerne, vise en, at det er en Handelsstad af Rang, man nærmer sig. Hvis man vil se en By i rask Udvikling, et Midtpunkt for Travlhed, Larm, Bulder og Dampkraft, et Oplagssted for Værdier, en Plads, hvor

Kapitaler hurtig skabes og forøges, og hvor man med Fortrøstning og Utaalmodighed ser den næste Dag i Møde, saa er Rotterdam det rette Sted. Der er her et Sving i alt, som man ikke finder i nogen anden hollandsk By. De rotterdamske Handelsherrer er ikke Folk, der sidde og stirre ud i den tomme Luft efter Spekulationer, ventende som Mr. Micawber, at noget skal vise sig, det er Folk, som har begge Hænder fulde, og som med al deres Kraft maa lægge sig i Selen for at fyldestgøre de Krav, som den stigende Omsætning og de opadgaaende Konjekturer hver Dag stille til dem. I Sammenligning med sine større Medbejlere blandt de nordevropæiske Havnestæder, der for en Del have passeret deres Zenith, har Rotterdam det for sig, at den er en ung By med Ungdommens sangvinske Blod i sine Aarer. Livets Skuffelser har den endnu ikke kendt. Den er jo saa at sige fra i Gaar. Ganske vist maa dens Oprindelse søges adskillige Aarhundreder tilbage; men det er først i dette Aarhundrede, at dens Udvikling har taget Fart. For halvtredsindstyve Aar tilbage var den endnu en beskeden Provinsby, uden Prætensioner og uden Betydning. I de sidste fem og tyve Aar har den fordoblet sin Folkemængde, og den vil fordoble sig igen i de næste fem og tyve. Det kan næppe være tvivlsomt, at den er bestemt til at spille den Rolle, som Amsterdam har spillet i tidligere Tider. Den gamle, stolte Hovedstad vogter med skinsyge Øjne paa dens Held, uden at kunne hindre dens Fremskridt eller ogtage Konkurrencekampen. Dens Beliggenhed er fortrinlig. Lejret om den vandrige Flod, hvis Løb er dybt nok til at besejles af de største Oceandampere, kun fem Mil fra dens Udløb i Nordsøen, er Adgangen til den lettere end til de fleste andre Nordsøhavne, og da navnlig lettere end til Nabobyen, dens egentlige Konkurrent, Antwerpen.

Stort og imponerende er da alt, hvad der staar i For-

bindelse med Skibsfarten og Handelen, hele det vidtstrakte Havnekvarter, Partiet langs med Boompjes, hvor de store Handelshuse og Kontorer ligge med deres stolte, gule Messingskilter, de midt i Maasfloden liggende Øer Noorder-Eiland og Feijenoord med deres store Havne og Pakhuse. Hele den Del af Byen, der ligger ned mod Floden til, bestaar desuden af én sammenhængende Række Dokker og Bassiner, omkransede af kæmpehøje Pakhuse, under hvilke Skibene lægge til og udlosse deres Fragter af Kaffe, Ris, Sukker og alle Østens Herligheder. De Kanaler, der forbinde dem indbyrdes og med Floden, ere saa dybe, at selv de største Oceandampere kan passere dem. Tungtladede Vogne rulle i en ustanselig Række gennem disse Gader og henover Broerne, fyldende Luften med en Larm, som kun kan lignes med det kondenserede Spektakel i selve Londons travleste Forretningskvarterer.

Stiger man saa op paa den mægtige Willemsbro, der paa høje, murede Piller fører over Floden til Noordereiland, og lader Blikket glide ud over Havnen med dens mægtige Skibsmylder, over Kajerne med deres rullende Vognrækker, over Pakhusene, Skibsværfterne og Fabrikerne, mens man med Øret indsuger Lyden af al den Hvæsen, Piben, Hamren, Buldren og Drønen, som dernede fra slaar op imod en, saa føler man det næsten, som om vor Tid med hele dens materielle Opsving, med dens stigende Samfærdsel og Frekvens, havde opslaaet sit Hovedkvarter her. Det er et i sin Art storartet Rundskue, som man vanskelig andetsteds finder Mage til. Overalt er der Travlhed og Liv, Skibe komme og gaa, og smaa, travle Dampbaade jage afsted i alle Retninger. Arbejde, Omsætning, Udbytte synes at være Løsenet overalt, det staar skrevet paa de store Skilter, i de forbigaaendes alvorlige og optagne Ansigtsudtryk og i Arbejderens dukkede og udslidte Skikkelse. Her er intet, der minder om sorgløse

og ledige Menneskers glade Livsnydelser. Lad dem søge andetsteds hen, de vilde ikke passe ind i dette Ensemble.

Men naar saa en Søndag pludselig stanser alle Fakrikerne og sætter Maskinerne i Ro, naar alle Kontorerne lukkes og stænges og Vognrumlen stanser, da falder der en tung, dødlignende Stilhed over Byen, det er næppe, som den aander mer, og efter sit Kæmpearbejde udhviler den sig i en Kæmpesøvn. Millionæren trækker sig tilbage til sin Villa med sine



En Krog af Havnen.

Aviser, sine Børsberetninger, sin Familie og sin The. Kommis'en damper afsted til Amsterdam eller Haag eller en anden af de Byer, hvor man ikke endnu har glemt at more sig. Smaaborgeren, Haandværkeren og Arbejderen skynder sig afsted til Kirken for at opløfte Tanken og Sindet efter al denne forfærdelige Støj til den evige Fred. Gaderne ligge døde og mennesketomme, omtrent som i Londons City paa en Søndag, man begriber ikke, hvor Byens to hundrede tusinde Mennesker ere blevne af, om de ere sunkne i Jorden, eller de have idømt

sig selv en frivillig Stuearrest. I Sandhed, det er ogsaa vanskeligt at vide, hvad man skal gøre af sig selv, hvis man er saa ulykkelig at skulle tilbringe en Søndag i Rotterdam. Offentligt Liv, Forlystelser, Theatre, Musik, alle disse tusind og én Adspredelser, som hjælpe Menneskenes Børn, navnlig dem, som ikke ere naaede i Havn i Familielivet, med at forslaa deres Tid og trøste dem over deres forspildte Tilværelse, synes alle her lige ukendte. Kun Klokkespillet paa Børsen spiller ved Slutningen af hver Time sit afmaalte Tedeum, fordi det nu atter er lykkedes at faa ekspederet det Stykke Tid ud af Tilværelsen, og man er saa meget nærmere ved Aftensmaden og Sengetiden. Hvis man endelig *à tout prix* vil more sig, saa er Valget let: man har Valget mellem Operaen, hvor et tysk Selskab giver Forestillinger, og *Concert de Pays Bas*, en Slags Varieté, hvor forskellige udenlandske Artister gøre deres for at adsprede det taknemlige, men ikke overdrevent talrige Publikum. I Virkeligheden synes denne sidste Institution kun at være meget ufuldstændig kendt af Byens Beboere; ti trods talrige Forespørgsler var det nær ikke lykkedes at faa opspurgt, hvor den laa, og da jeg endelig traf en patrouillerende Betjent, der paastod at vide Besked (rigtig nok først efter at have konfereret med en patrouillerende Sjover), viste han mig hen i en hel gal Del af Byen, netop som jeg stod næsten udenfor dens Mure. Det synes, som om denne By har saa travlt med at tjene Penge, at den end ikke i sin Fritid har fornøden Sindsro til at tænke paa sine Fornøjelser.

Nogle Musæer er her dog, slet ikke saa gale endda, hvor man bør gaa hen, hvis man ønsker at tilbringe nogle Timer i Enrum. Paa Boijmans Musæum er der gode Prøver baade af ny og gammel Kunst, mest af den gamle, af den nye særlig en henrivende Marine af Mesdagh. Paa Folkemusæet ved Nieuwehaven findes smukke Samlinger af Delftsk Fajance

og morsomme gamle Bondestuer med fuldt Møblement. Desuden har Rotterdam en vel plejet zoologisk Have, fra hvis Ruin man har en vid Udsigt over det flade Land og til de omgivende Stæder, hvis Kirketaarne rage op over Sletten. Herfra naaer man langs den træbeplantede Vester Singel ned til Parken, en flad, af Kanaler gennemskaaret Have, hvor Officersklubben har et Selskabslokale, i hvilket der gives Koncerter og danses. Tæt ved staar en Statue af den muntre Hendrik Tollens († 1856), Hollands Béranger og Amsterdammernes erklærede Yndling. Han besang Landets Sommer og dets Vinter, dets lune Familieliv og dets stolte Sejre. Stundom spøgte han, som i det Digt, hvoraf Erik Bøgh under Navn af „Papas Næse“ har givet en vellykket Oversættelse.

Den livlige Skibsfart, saa vel som Flodtrafikken ind ad Tyskland til, har givet Anledning til Udviklingen af en blomstrende Industri, der stadig er i Tilvækst. Sukkersyderier, Brændevinsbrænderier, Tobaksspinderier og Lakfabriker beskæftige tusinder og atter tusinder af Mennesker. Meget af den Lak, som vi i Danmark benytte til vore Vogne, tilvirkes her. En egen Rolle spiller Udvandringen. Man gør sig næppe nogen Forestilling om, hvilken Mængde af den gamle Verdens overflødige Menneskestof, der ad denne Vej bortledes til den ny. Et stort Aktieselskab — det nederlandsk-amerikanske — aabnede i 1873 denne Trafik med to beskedne Skibe. Nu ejer det tretten Skibe, hvoraf nogle ere sande Kolosser, der kunne rumme indtil tusind Passagerer! Rundt om i Evropa har det rige Selskab sine Filialer, der selv fra Evropas fjærneste Egne, fra Sydrusland, Østrig og Balkanhalvøen, lede Strømmen af Udvandrere hen imod Rotterdam, hvorfra den besørges videre til Nord- og Sydamerika. Det gør et ganske ejendommeligt Indtryk ombord paa disse vældige Udvandrerskibe at se fattige Familier fra Schwartzwald, fra Ungarn

eller Sydrusland slæbe afsted med deres mange Børn og høre den babyloniske Sprogforvirring rundt om. Overhovedet har Havnebyerne jo altid et vist internationalt Præg, man træffer Søfolk af alle Nationer, hører de forskelligste Tungemaal, og selve Knejperne, hvoraf der er mange, vise ved deres Navne og Skilter, at de have Kunder langvejs fra.

Et sælsomt uens Indtryk gør ellers Rotterdam. Medens Boompjes og hele den Del af Byen, der omgiver Haven, gør et storstadsagtigt Indtryk, er Resten uanselig og smaastadsagtig, Gaderne snævre med smaa Huse og smalle Fortov. Saa træffer man atter ude i Byens Yderkanter nye, flotte Kvarterer, der have rejst sig i senere Aar og som i et og alt bære Præg af at være beboede af velhavende Folk. Dog værre end Husenes og Gadernes Uensartethed, er den Uregelmæssighed, der hersker med Hensyn til Fortovet, idet hvert Hus har sit Fortov for sig, der ikke kommer de andres ved, saa at det bevæger sig i trappeagtige Afsatser op og ned uden Lov eller Regel. Aldrig har jeg saa meget fortrudt, at jeg ikke har ladet mig ulykkesforsikre, som da jeg første Gang ved Aften drev rundt i Byen. Min Vandring var en fortsat Styrten, snart op og snart ned, og jeg begriber til Dato ikke, at jeg slap fra det uden brækkede Ben.

Naar man pludselig paa Store Torv staaer foran Standbilledet af Erasmus, slaaer det en med Overraskelse, at denne By rækker saa langt tilbage i Tiden, saa nymodens synes den. Det er dog bekendt nok, at den vittige lærde var en født Rotterdammer og endogsaa bar Navn efter sin By, og paa Boijmans Musæum finder man ikke mindre end tre Billeder af ham. Hans ejendommelige Fysiognomi med det tilslørede Blik og de skarpt skaarne, næsten spidse Træk, fængsler hver Gang paany. Selv om man ikke anede, at det var Erasmus, vilde man uvilkaarlig blive staaende og forsøge at gøre sig

Rede for, hvad der ligger i dette Ansigt; ti det er gaadefuldt trods nogen ægyptisk Sfinks. I hver Linje og Rynke synes der at ligge en Hemmelighed gemt, Næsen er skarp og stor som et Rovfuglenæb, og Øjnene se ud, som om de rugede over en Spydighed. Man forstaar, at det er denne Mand, der har sunget Dumhedens Ros i et Aarhundrede, da Dumheden ikke var saa godmodig som nu. Omgivelserne synes



Parti fra Rotterdam.

meget lidt at passe for den stilfærdige Tænker, der staar paa sin høje Granitsokkel, fordybet i Læsningen af en gammel Foliant; ti foran ham ligger Torvet med dets travle Larm, og tæt bag ham buldrer Jærnbanetoget hvert Øjeblik paa sine murede Piller henover Byen.

Aldrig skal jeg glemme det Indtryk af hollandsk *schoonmaken* — Lørdagsvask — som jeg modtog her i Rotterdam. Uden at ane noget, havde jeg begivet mig ud; men jeg havde

ikke gaaet mange Skridt, før jeg opdagede, at hele Byen var i en livlig Bevægelse. Man skulde tro, at der var udbrudt en voldsom Ildebrand; ti rundtom stod Folk paa Stiger, udrustede med Gummislanger, og udsendte under Raab og Larm vældige Vandstraaler over Husenes Mure. Andre kom løbende til med Vand i Pøse og Spande, hvis Indhold de skyllede ud over Trapper og Fortove, medens Drengene fra Gaden med synligt Velbehag pjaskede om i alt dette Vand. Som en ny Syndflod væltede Vandet ud over Byen og truede med at rive alting med sig i sit vilde Løb. Stakkels Fodgængere listede sig forsigtig langs ad Gadens Midte, og kunde endda risikere nu og da at rammes af en Straale eller stanses af en frembrydende Flod. Det flinke Sprøjtemandskab ænsede i sin blinde Iver intet uden den Opgave, som var stillet det; men den udførte det ogsaa til Gavns. Da Vandet havde gjort sin Virkning, kom Børster og Skrubber i travl Bevægelse, og Væggene blev nu gnedet ordentlig af, Fortovet fejet, Dørre og Vindveskarme aftørrede, Ruderne blankede og Dørhamrene pudsede. Ingen religiøs Ceremoni kan være mere omfattende eller indviklet end denne Lørdagsvask. Da saa endelig den var overstaaet, vrimlede de smaa blaa- og hvid-tærnede Nymfer frem med deres hvide Kappestrimler og Baand flagrende om Hovedet, og nu begyndte en ny Ceremoni, der var næsten lige saa ærefrygtsindgydende som den foregaaende. Det var Gulvtæpperne, der skulde rystes og bankes. Med opsmøgede Ærmer tog de fat, og snart var Arbejdet i fuld Gang. Det lød som en formelig Kanonade, som om Byen pludselig var bleven Genstand for en fjendtlig Beskydning, og Støv og Snavs opfyldte Luften med en Sky af hvirvlende Atomer. Efterhaanden som Arbejdet skrider fremad, opfyldes de mer og mer af en rasende Lidenskab, de slaaer i Blinde til højre og venstre under Latter og høje Raab, medens Blodet stiger

dem til Hovedet og farver deres Kinder røde som Pæoner. Ingen Magt paa Jorden vilde formaa at stanse dem et Øjeblik, førend deres Værk er endt og de selv frivillig nedlægger Vaabnene. Da den hele Renselsesfest var forbi, smilede Byen til en som et af Badet opsteget Barn gennem Taarer.

Man spotter Hollænderne og deres overdrevne Renlighed; men jeg kunde dog ikke tilbageholde den Tanke, at der er adskillige selvretfærdige Byer andetsteds, der kunde have betydeligt godt af en saadan Generalafvaskning.

Dordrecht, Synodens By.

Dordrecht — eller Dort, som Hollænderne i Reglen kalder den — hører ligesom Leiden til Landets ældste Byer. I Middelalderen var den Hollands rigeste og mægtigste Handelsstad; nu lever den i Skyggen af sin Fortid, men er dog endnu en ganske anseelig og driftig By, der navnlig driver en livlig Trælasthandel. Gennem den brede Waal staar den i umiddelbar Forbindelse med Rhinen, saa at Stammerne helt inde fra Schwartzwalds Naaleskove uden Omladning kan flaades herned, hvor talrige Savskæremøller da tage dem under Behandling. Fra Havet ind til Byen er Sejlløbet saa dybt, at de største Ostindiefarere kan gaa ind til denne og udlosse deres Varer i Købmændenes Pakhuse.

Tidligere laa Byen paa det faste Land; men en frygtelig Oversvømmelse, der bortrev to og halvfjersindstyve Landsbyer og kostede omtrent hundrede tusinde Mennesker Livet, forvandlede i 1421 det omgivende frugtbare Land til et Arkipelag, bestaaende af ni og halvtresindstyve Smaaøer. Paa en af de største af disse Øer ligger nu Dordrecht, forbundet med Fastlandet ved to vældige Jærnbanebroer. Den største af dem er den, der fører syd paa over Hollands-Dybet, et sandt Mesterstykke af Ingeniørkunst. Hollands-Dybet er her halvanden Fjerdingvej bredt; men denne Strækning er formindsket

en Del ved murede Stendæmninger langt ud i Vandet. Broen selv er dog omtrent en Fjerdingvej lang og bestaar af fjorten Buer. Den laveste Del af Broens Jærnværk befinder sig fjorten Fod over den højeste Vandstand. Man undres da ikke, naar man erfarer, at denne Bro kostede ni Millioner at bygge. Naar man er kommet midt ud paa den og ser ud af Vinduet, ser det ud, som man kørte paa selve Vandet, og et Øjeblik tror man, at man sejler.

En blank Formiddag kom jeg til Dordrecht, hvis Jærnbanegaard ligesom Leidens ligger et lille Stykke fra Byen. Omgivet af Villaer og træplantede Veje gør den gamle By et lige saa venligt som stilfærdigt Indtryk. Det forekommer en, som var det et af de Steder, hvor Tiden staar stille, naar man betragter de gamle, graa Murstensbygninger, der staa saa stille og spejle sig i Kanalernes mørke Vand. Paa et stort, smaastadsagtigt Torv stanse vi for at betragte den Statue, som paa en ophøjet Plads er rejst for *Arij Scheffer*. Hele Verden kender jo hans berømte Billede af Augustin og hans Moder, der hensunkne i Ekstase sidde og stirre op mod den Himmel, hvis Herlighed Augustin har beskrevet i sin Bog om Guds Stad; men hvem tænker sig, at det er en Hollænder, som har malet det? Der er saa lidt af hollandsk Temperament i Scheffers Kunst, at man snarere vilde henføre ham til en hvilken som helst anden Nation end den, han ved sin Fødsel tilhørte. Intet kan ligge Hollænderne fjærnere end Ekstasen, og dog er Scheffers hele Kunst én eneste Ekstase, en Flugt fra denne lave Jord gennem alle Mystikens og Sværmeriets Himle. Derimod er han stærkt og tydeligt beslægtet med den belgiske Kunst, hvis Fantasi er befrugtet af den katholske Kirke med dens Helgendyrkelse og pragtfulde Ceremonier. Dette bliver mere forstaaeligt, naar man erfarer, at han i en ung Alder kom til Paris og lærte

at male dér. Den første større Anerkendelse vandt han i Antwerpen. Dordrechtermusæet ejer en ret anseelig Samling Billeder af ham, hvoraf dog de fleste ere Kopier. Mig paavirkede de fremmed og frastødende som en katholsk Messe — man tør ikke nægte, at det er Kunst, men en Kunst, som lader en kold. Fremstillingen af Augustin og Monika er dog et nobelt og smukt Billede. Det betegner vistnok Højdepunktet af hans Kunst.

Anderledes tiltalende virker et andet af Musæets Billeder, *Josef Israëls:* Middagstime i et Bondehus. En Arbejder og hans Kone sidder hver paa sin Side af et lille Træbord med deres tarvelige Middagsmad imellem sig. De grove Hænder har foldet sig fromt til en Bøn, og man læser i de enfoldige Ansigter deres jævne Tanker. Hvor let kunde et saadant Æmne ikke blive sentimentalt? Men Israëls har adlet det ved sin Kunsts dybe Alvor. Hvad man end mener om Bønnen i og for sig, det er umuligt andet end at føle Ærbødighed for disse Menneskers beskedne Andagt. Det er et protestantisk Modstykke til Millets Angelus, fattigere paa Poesi, men lige saa inderligt i Følelsen.

Til Dordrecht knytter sig Erindringen om nogle af den hollandske Kunsts gode Navne. *Jacob Cuijp* og hans langt betydeligere Søn Albert, de gyldne Solnedganges Maler, var begge født her. *Godfried Schalcken*, der yndede at male kunstigt Lys, var vel ikke født i Dordrecht, men tilbragte dog den største Del af sit Liv i denne By, og endelig var den trohjærtede *Maës*, hvis elskelige Billeder aabenbare nogle af de mest tiltalende Sider i Nederlænderens Væsen, ogsaa født i denne Stad, hvor han atter slog sig ned efter i Amsterdam at have gennemgaaet Rembrandts Skole.

En lang Gade strækker sig igennem Byens hele Længde. Den er dog forholdsvis moderne i sit Udseende; men svinger

man af fra Hovedstrøget gennem en af de mange smaa Sidegader, saa fører nogle faa Skridt en ned til dybtliggende, uddøde Kanaler, omgivne af gamle, forfaldne Huse, nogle af de mest maleriske Afkroge Holland har. Fortrinsvis gælder dette den Del af Byen, der ligger omkring *de groote kerk.* Som en graahærdet Veteran fra længst forsvundne Tider løfter den ærværdige Kirke sit knudrede, afstumpede Taarn op over Byens Husmasser, hærget og vejrbidt som en Kæmpe stirrer den barsk ud over Land og Sø. Der hviler en mørk Melankoli over den, som om den følte, at dens Tid var forbi, at Verden er blevet en anden, og at den aldrig mere skal laane Hus til nogen Synode. Rundt om sig har den samlet det løjerligste Selskab af bedagede Huse, der hælde sig tungt til hinanden og stirre mørkt ud for sig. Lodret stige de op fra Grachtens grønne Vand med deres forvitrede Murværk og skrøbelige Trapper ned til Kanalen. I deres stejle Utilgængelighed gør de et Indtryk af mørk, ublandet Puritanisme, og deres smaatavlede Ruder minde om en Tid, da meget i Verden saa anderledes ud. Man vilde ikke undres, om en baretsmykt Faust og Margrethe med de lange, smalle Pufærmer traadte ud gennem den udskaarne Dør for langsomt at stige ned ad Trappens høje Trin, sætte sig i den lille grøntmalede Baad og forsvinde i Solstriben derovre, saa nøje vilde det passe ind i dette Billede.

Det er den uforfalskede Middelalder, som raader her; men faa Skridt herfra nede ved Floden rører sig det bevægede Nutidsliv. Vi dreje om et Hjørne og staa ved den brede Waal med dens Tømmerstabler og Trælastpramme. Paa det lille Skipperhotel er der nok saa hyggeligt, sandstrøede Gulve og gammeldags Elskværdighed. Medens vi vente paa Maden, nyde vi fra dets Vinduer en Udsigt, der minder om de Billeder, van Goijen yndede at male: foran

den brede, lergule Flod i svagt skvulpende Bevægelse, i Midten et Par krydsende Fiskerbaade. Baggrunden dannes saa af den lige over for liggende, lave Flodbred, hvis Huse halvt udviskes af en begyndende Taage.

Dog vi har Kirken tilbage, og den skulde vi dog gerne se. Men vi maa skynde os; ti Mørket begynder allerede saa smaat at sænke sig.

En godlidende, rødmusset Hollænderinde — lidt halt — gaaer foran med det mægtige Nøgleknippe i Haanden og aabner Døren for os ind til det vældige Rum, hvis høje Hvælvinger bæres af seks og halvtredsindstyve hvide Piller. Herinde har Skumringen allerede begyndt at anbringe sine Slør, det vifter i Krogene som store Sørgeflor, det er som om de gamle Tiders mørke Rædsel langsomt hævede sig op fra de store Ligsten, over hvis udviskede Navne og Aarstal vi gaa. Kun Vinduerne lyse med spøgelseagtig Hvidhed som stirrende Øjne. Man griber sig selv i en ubestemmelig Frygt for Aander, man er ikke vis paa, om det ikke rørte sig det sorte der oppe i Koret. Men stadig rokker den venlige, unge Kone foran, godmodig passiarende, fortællende, hvad hun véd.

„Jo, De kan godt forstaa mig, Herre. Os Dordrechtere kan alle Mennesker forstaa, fordi vi taler saa bredt og tydeligt. Det er helt anderledes end det hollandsk de taler nordpaa. Der var ogsaa en Gang en tysk Prins her; han havde været i Amsterdam og i Haag og rundt omkring, og havde slet ikke kunnet forstaa dem, naar de kørte paa; men da han kom hertil kunde han forstaa det altsammen, og her lærte han at tale hollandsk."

Hendes hverdagsagtige, lyse Stemme lyder saa beroligende midt i de mørke Omgivelser. Alting skal jeg se, de gamle, ærværdige Munkestole, dette Vidunder af taalmodig Træskærerkunst, som Revolutionstiden har faret saa ilde med, Prædike-

stolen og det mægtige Messinggitter, som skiller Kirken fra det tomme Kor. Og mens vi gaa fra Sted til Sted og betragte disse Fortidens Rester, tegner sig tydeligt i min Tanke et Billede fra en forsvunden Tid.

Det var en graa og regnvaad Dag i 1618. Fra alle Kanter af Holland stævnede Folk ad Dordrecht til, lærde og ulærde, Lægmænd og Præster imellem hverandre. Skib efter Skib lagde til ved Broerne og snart var den gamle By som en summende Bikube. Man saa alle Landsdeles Dragter mellem hverandre, Præster i lange Talarer, Riddersmænd i Køllerter, sammen med Borgermænd i lange fodside Kapper og Sømænd i store Støvler og Olietøj. Alle vilde de overvære det berømmelige Møde, der skulde gøre en Ende paa den lange, bitre Strid, der havde delt Landet i to fjendtlige Lejre. Som fortærende Brand havde den bredt sig fra Hus til Hus, fra Gade til Gade, fra By til By. Overalt, hvor Mennesker mødtes, i Bondestuen og i Værkstedet, paa Sildesmakken og i Vagtstuen, i Kontoret og Butiken saa vel som paa Keglebanen og Knejpen, ved Brudefærd eller ved Begravelse, der var Spørgsmaalet straks staaende: Arminius eller Gomarus, Forudbestemmelse eller Frelse formedelst Tro. Det ene Ord tog det andet, og før man vidste af det, havde Lidenskaben naaet en saadan Højde, at Argumenterne ombyttedes med Argumenter af en drøjere Art.

Men nu skulde det afgøres, der skulde være en Ende derpaa, Synoden skulde dømme disse forvorpne Mennesker efter Fortjeneste. Derfor var der over dette Møde en Spænding, hvorom vi ligeglade Mennesker næppe en Gang kan gøre os en Forestilling, og hele Landet fulgte med spændt Opmærksomhed de Forhandlinger, som aabnedes her i denne Kirke, og om hvilke Mødets Præsident ved Forhandlingernes

Slutning erklærede, at de havde „bragt Helvede til at skælve“.

Syv Maaneder varede de; men da de var forbi, var Arminius dømt, død og magtesløs som et afhugget Lem og hans Meninger blæst bort som tomme Avner. Der var kun en Tro i Nederland, kun en Sandhed, et Naadevalg, en hellig almindelig Forudfordømmelse og en stor kalvinistisk Gud, hugget i Sten, en Gud der ikke spurgte om Menneskets Tro, men i sin absolute Herskermagt frelste og fordømte, som han vilde.

Man kan tænke sig den Jubel, der fyldte disse Hvælvinger, den Gang dette Resultat blev forkyndt, et Fryderaab, der meget lignede Sejerherrernes paa Valpladsen, naar de planter Foden paa den slagne Fjende. Og dog var Holland den Gang Frihedens Land, det havde kæmpet og blødt i en firsindstyveaarig Krig for Retten til at tro, som det vilde.

Dordrechtersynodens Bestemmelser blev for lange Tider bestemmende for den nederlandske Kirke, og talrige, kirkelige Banlysninger, ledsagede af strænge, verdslige Straffe, indarbejdede dem i genstridige Bevidstheder. Men de mægtede dog ikke at kvæle det Udviklingens Frø, hvoraf denne Kirke var fremgaaet, og i Stedet for at blive Afslutningen paa Lærestridighederne, blev Dordrechtersynoden snarere en Indvielse til nye teologiske Kampe, gennem hvilke Tanken og Menneskeligheden stadig gør nye Fremskridt og Erobringer. Man har talt saa meget om den hollandske Kirkes stive Orthodoksi, og dog er Sandheden den, at ingen Kirke i vort Aarhundrede tilsteder saa megen Frihed og rummer saa store Modsætninger indenfor sig som den. Faktisk omfatter den alle mulige Standpunkter lige fra det højre, der endnu sværger ved Dordrechtersynoden og Heidelbergerkatekismen, og til det yderste venstre, der aldeles ikke sværger, som ikke anerkender nogen dogmatisk Avtoritet, og for hvem selve Gudsbegrebet falder sammen

med Moralloven, med Darwinismen eller det spencerske Evolutionsprincip. Der eksisterer ikke i hele Verden noget Kirkesamfund, der tilsteder sine Præster en mere fuldstændig Lærefrihed end denne. Forgæves raaber Dr. Kuijper og de, der følge ham, deres Anathema, forgæves foreslaa de at vende tilbage til Dordrecht og at reorganisere Kirken paany paa Dordrechtersynodens Bestemmelser — Nederlænderne véd for godt, hvilke Ofre de sidste to-tre Aarhundreders Udvikling har kostet og betakke sig for at gøre den Rejse om, selv om det kan ske i en første Klasses Kupé og i saa behageligt Selskab som Dr. Kuijpers. End ikke Udsigten til en delvis ny Reformation, foretaget af Dr. Kuijper selv, kan friste dem til at indlade sig paa et saa voveligt Eksperiment.

Da de forskellige Stater i 1815 blev samlede til ét Kongerige under Willem den første, blev ogsaa de mange smaa Statskirker sammensmeltede til en Enhed med en fælles Synode og en fælles Forfatning. Det laa dog i Forholdenes Natur, at denne Forfatning maatte blive af en meget rummelig Art for at samle saa mange stridige Hoveder under sig. Man vedtog rigtignok en ganske almindelig Bestemmelse om at „opretholde Læren“, men man undgik med Flid at komme ind paa en nærmere Bestemmelse af, hvilken Lære — den arminianske Strid stod altfor advarende. Denne Forfatningsløshed blev den hollandske Kirkes Lykke. I Ly af den har enhver Opfattelse, enhver Individualitet frit kunnet udvikle sig, og den hollandske Kirke frembyder derfor nu Synet af en Mangfoldighed af Sekter, Anskuelser og Meninger. Maaske findes der intet evropæisk Land — med Undtagelse af Rusland — hvor Kirker. Bekendelser og religiøse Partidannelser har udviklet sig saa frodigt som her: Anglikaner, Hernhuter, Gammelkatholiker, Gammelromerske, Lutheranere, Remonstranter, Baptister for blot at nævne de vigtigste. Nogle

af disse Sekter have igen delt sig: der er en evangelisk-luthersk Kirke og en reorganiseret. Ogsaa indenfor selve den reformerte Kirke, der, som man véd, ikke er nogen Statskirke, findes der en Mængde Retninger og Partier. Vi har allerede nævnt Dr. Kuijper, der er Fører for et stort Parti, som kalder sig de Nederlandsch Gereformeerde Kerk. Da Dr. Kuijper ikke kunde faa Lov til at foretage den Reformation, han ønskede, indenfor Kirken selv, valgte han at ryste Besmittelsens Støv af sine Fødder og træde ud af den, og mange fulgte ham. Til Støtte for sin Sag har han oprettet et frit Universitet i Amsterdam, hvor Teologien er Hovedsagen, en Teologi, som bygger paa Dordrechtersynodens Grund og ikke paa noget Punkt gør Indrømmelser til Tidsaanden. Dr. Kuijper har søgt om Tilladelse for sit Universitet til at afholde Eksaminer; men man har været haardhjærtet nok til at afslaa denne Begæring. Det vilde være ønskeligt, om vore hjemlige Kuijperianere vilde følge hans Eksempel og indskrænke sig til et aandeligt Præstedømme med tilsvarende Kirketugt for deres egne og afstaa fra al Stræben efter verdsligt Herredømme; men saa megen Selvfornægtelse tør man næppe vente sig af dem.

For øvrigt lader der sig indenfor den reformerte Kirke paavise tre Hovedretninger. Til højre staar den orthodokse, der dog selvfølgelig forekommer i mange Afskygninger, da kun meget faa af dens Tilhængere staa rent og klart paa den gamle Kirkelæres Grund. Centrum udgør et Parti, der kalder sig for evangelisk; men ligesom der er noget ubestemt i selve Navnet, saaledes er det ogsaa vanskeligt at paavise Ejendommelighederne ved denne Retning og at drage Grænserne mellem den og de andre. Den tillægger ikke Bibelen nogen absolut Avtoritet som Norm for Læren og lægger i det hele taget megen Aandsfrihed for Dagen i sin Bibelfor-

tolkning. Den hævder ikke strængt Jesu Guddommelighed, men fremhæver saa meget stærkere hans menneskelige og forbilledlige Fuldkommenhed. Venstre Fløj bestaaer af de saakaldte „moderne“, dem, der forkaste hele den mirakuløse Side af Kristendommen, Jesu Guddom, Forsoningen, Sakramenternes undergørende Betydning, og opfatte Religionen som en Frugt af Menneskeaandens egen Udvikling. De nægte, at Guddommen nogensinde skulde have aabenbaret sig anderledes end gennem sine Værker. Kristendommen tillægge de en stor moralsk og menneskelig Værdi. For Resten rummes der mange forskellige Opfattelser indenfor denne Gruppe og navnlig med Hensyn til Gudsbegrebet sondrer den sig i en teistisk og en panteistisk Retning. Naturligvis hylde de moderne en ubegrænset Lærefrihed, og finde i saa Henseende Støtte hos de evangeliske, saa længe Spørgsmaalet tages i teoretisk Almindelighed, hvorimod de ofte lades i Stikken af dem, naar det kommer til praktisk Konflikt.

Den moderne Retning er et ejendommeligt Træk i den nederlandske Kirkes Fysiognomi, som man næppe andre Steder finder Mage til. Det synes besynderligt, at Mennesker, der hos os vilde blive opførte paa Kætteriets aller sorteste Brædt og halvt om halvt ansete for borgerlig suspekte Personer, her ikke blot beklæde Præsteembeder, men endogsaa frit kunne forfægte deres Anskuelser paa Synoden og hvor som helst. Jeg gjorde Bekendtskab med en Præst, en særdeles kundskabsrig og dannet Mand, der havde opholdt sig i mange Lande og talte en stor Del af de evropæiske Sprog. Denne Mand udtalte aabent ganske fritænkerske Anskuelser overfor alle de Punkter, der hos os pleje at betragtes som fundamentale i Kristendommen — Jesu Guddommelighed, Forsoning, Sakramenter — og dog havde han i flere Aar

været valgt til Formand i Synoden, altsaa indtaget den højeste Æresplads indenfor sit Kirkesamfund.

Man vil maaske spørge, hvad man skal med Præster og Kirkesamfund, der forkaster de hellige ukrænkelige Dogmer, men man maa erindre, at Mennesket lever ikke af Dogmer alene, ja at det er et stort Spørgsmaal, om nogen religiøs Natur overhovedet længere finder Næring af saa haarde og ufordøjelige Levnetsmidler. Bibelen selv kender jo ingen Dogmer, og fordi man betragter den som enhver anden Bog, særlig da saadanne, der ere gennemvævede med forsvundne Tiders fantastiske Forestillinger, med fornøden historisk og naturvidenskabelig Kritik, kan der dog ud fra dens Gemmer hentes mangt et gyldent Korn, mangen skøn Tekst til Opbyggelse for dem, for hvem Kirken er den væsentligste Kilde til Oplysning og Trøst, fordi de ikke kunne nøjes med Videnskabens klare, kolde Lys og ikke have fundet Vej til de Digtekunstens og Tænkningens Haller, hvor de dannede søge Erstatning for Kirken.

Selvfølgelig stiller dog i Holland ligesom andetsteds en stor Mængde af de dannede sig absolut ligegyldigt overfor kirkelige Anliggender og Spørgsmaal. Betegnende er i saa Henseende følgende Historie. En Præst af udpræget moderne Retning beklagede sig overfor en bekendt af sig, en Universitetslærer, over at man saa saa lidt til de dannede i Kirken. Universitetslæreren, som forstod Hentydningen, svarede, at han ikke fandt megen Anledning til at spilde Tid med at gaa i Kirke, da man altid vidste, hvad Præsterne vilde sige. Dertil bemærkede Præsten, at det dog ikke var saa ganske afgjort. Universitetslæreren svarede, at hvad Udødeligheden angik, saa var det en Ting, som alle Præster ex officio holdt sig for overbeviste om og docerede næsten som en videnskabelig Sandhed. Kom i Kirke hos mig paa Søndag, sagde

Præsten, saa skal De se, at forudfattede Meninger ikke altid slaa til. Professoren kom og Præsten holdt en Prædiken, hvori han henstillede Udødeligheden som et Æmne, hvorom det ikke var Menneskene givet at vide noget, den kunde kun være Genstand for Ønsker og Forhaabninger. Meddeleren tilføjede imidlertid, at Universitetslæreren ikke deraf tog Anledning til at gentage sine Kirkebesøg.

Alligevel tør man nok paastaa, at Teologien endnu bestandig er en Hovedmagt og Nerve i det hollandske Folk, ligesom den er den røde Traad, der slynger sig gennem Folkets Historie fra tidlig Tid. Men naar Teologien i andre Lande har været ensbetydende med Stilstand og Forstening, saa har den her ofte været Udtrykket for Bevægelse og Frigørelse, den Perpendikel, der holdt Folkets aandelige Organisme i Gang. Den synes til en vis Grad at være denne Nations medfødte eller naturlige Tankeform. Men man tilsætter den med Tidens Gæringsstof, man drøfter sine religiøse Opfattelser, sætter Dogmerne under Debat, afskaffer dem, naar Tiden dertil er moden, uden derfor at sprænge de nedarvede kirkelige Samfunds Baand. Den menneskelige Tanke arbejder med de overleverede Former, udvider dem og bryder sig igennem dem Vej til Frihed og Lys. Selv i denne Kirkes værste Forvildelser mærkes der alligevel en arbejdende Tanke, spores der en Stræben efter logisk Sammenhæng og Konsekvens, som kan hidføre ulykkelige Resultater, fordi Forudsætningen er falsk, men som under andre Omstændigheder kan virke til det gode. Og hvad betyde de mange, nidkære Sekter og Partier, som fylde dette lille Land, andet end dette: at det er en individualistisk Race, som vil have Lov til at søge Sandheden ad egne Veje uden at bekymre sig om udvortes Avtoritet? Et Gode er det ogsaa, at intet af Partierne under den indbyrdes Kamp kan paaberaabe sig nogen udvortes Statsmagt

overfor de andre. Staten tager ikke Parti i Kirkens Stridigheder, og den Enhedsformel, som det ikke lykkedes at finde i 1815, vil det være absolut umuligt at finde nu. Dette Folk er en Gang for alle vokset fra alle Paver, protestantiske saa vel som katholske. For dem, der sætte Uniformitet og død Rettroenhed over alt, maa denne Tilstand synes et forargeligt Anarki. for dem, der fremfor alt foretrække Frihed og Sandhed i aandelige Ting, nærmer den sig saa noget nær til Idealet.

Hovedindtrykket er dette: Som Holland i Tiden efter Reformationen afgav et Asyl for forfulgte Tanker og fri videnskabelig Stræben, saadan er det endnu den Dag i Dag foran i Bestræbelsen for Opløsning af døde dogmatiske Former og forbenede Traditioner, og efter al Sandsynlighed er det det Land, hvor man mest respekterer Individets Frihed saavel i som udenfor Kirken. Dog foregaar Udviklingen ikke som i Frankrig gennem voldsomme Brud og Eksplosioner, men gennem jævn Udvikling og ihærdigt Arbejde. Hollænderne synes at forstaa den Kunst at komme frisk Vin paa gamle Læderflasker. uden at sprænge dem — vor Tids gærende Tankeindhold i de nedarvede kirkelige Former.



Literatur om Holland.

De Værker, som i nyere Tid ere blevne skrevne om Holland, ere særdeles talrige, og navnlig i det franske og engelske Sprog foreligger der en Mangfoldighed af Rejseværker og Studier saavel af lettere som af mere indgaaende Art. Den frugtbareste Skribent paa dette Omraade er uden Tvivl den franske Kultur- og Kunstskribent Henry Havard, der, skønt bosat i Paris, har helliget saa at sige hele sit Liv til Studier over Holland. Medens hans Bøger i Frankrig og England nyde særdeles Anseelse, har han i Holland selv aldrig erhvervet sig fuld Avtoritet paa Grund af de Fejl han har begaaet i sine Studier over gammel-hollandsk Malerkunst. Ved de Undersøgelser, han har foretaget i hollandske By-Arkiver, har han ikke været opmærksom paa, at mange af de ansete Maleres Navne var yderst almindelige paa deres Tid og ogsaa blev baaret af Folk, der ikke havde det fjærneste med Kunst at gøre. Han er derved nu og da kommet til at sammenblande deres Livsskæbne med helt andre Menneskers. For øvrigt udmærke hans Bøger sig foruden deres øjensynlige Kærlighed til Genstanden sig tillige ved en soigneret og elegant Stil. Jeg nævner de af hans Værker, jeg kender, uden dog at turde indestaa for min Listes Fuldstændighed og uden at kunne angive Aarstallet for deres Udgivelse. Trykstedet for dem alle er Paris.

Henry Havard: Les merveilles de l'art hollandais. — Objets d'art et curiosité, tirés des grandes collections hollandaises. — Les quatres derniers siècles. Etude artistique. — Les villes mortes du Zuidersee. 1874. 8vo. (illustreret). — Les frontières menacées. Voyage dans les provinces de Frise, Groningue, Overijssel etc. — Amsterdam et Venise. 1876. 4to. (med Træsnit og Raderinger). — Histoire de la faiënce de Delft. 1878. (illustreret). — Catalogue de la collection de Romondt. — Catalogue des faiënces de Delft, composant la collection de John F. Loudon. — La terre des Gueux, voyage artistique dans la Flandre flamingante. — Le Hollande à vol d'oiseau. 1881. (afsluttende Hovedværk med prægtige kunstneriske Tegninger).

Af andre Værker nævner jeg:

E. de Amicis: Oleanda. Firenze 1874. 8vo. (Oversat paa dansk).

Christopher Davies: On Dutch waterways. London (yderst intetsigende).

J. Spencer Bird: A sketch of Holland and the Dutch. Rotterdam 1874. 8vo.

L. Schwartz: Les Pays Bas, considerés de vue historique, politique, topographique, commerciel. Luxembourg 1875. 8vo. (meget tør og allerede nu forældet).

Lovett: Dutch pictures. London 1887 (med Træsnit, hvoriblandt nogle gode).

Maria von Mohr: Das moderne Holland (giver navnlig en minutiøs og paalidelig Skildring af Familieliv, huslig Indretning og Skikke).

Craandijk & Schipperus: Wandelingen door Nederland 1875—84. 7 Dele. 8vo. (med Litografier omtrent som i Trap).

Som Kilder med Hensyn til Landets Historie, Kunst, Politik og Literatur nævner jeg følgende Værker, en Liste, der selvfølgelig kunde suppleres i det uendelige.

Motley: Rise and fall of the Dutch republic. I—VI (et historisk Kildeskrift af første Rang, som ingen bør lade ulæst).

Busken Huet: Het land van Rembrandt. I—III. (Hollands Kulturhistorie i Tiden før Rembrandt, afsluttende med denne).

C. Vosmaer: Rembrandt, sa vie et ses oeuvres. Haag 1877.

Blanc: L'oeuvre complet de Rembrandt. Paris 1873. 2 Bd.

Fromentin: Les maîtres d'autrefois (en yderst stilfuld og poetisk Bog, omfatter baade hollandsk og flamsk Kunst).

Bode: Zur Geschichte der holländischen Malerei. Braunschweig 1883.

A. Bredius: Die Meisterwerke des Rijksmuseums. Hanfstängel, München. (Stort Pragtværk. Tekst og Billeder lige fortræffelige). Stort Folio.

— Die Meisterwerke der königlichen Gemäldegalerei in Haag. Hanfstängel, München 1891.

Emil Bloch: Hollandske Kunstnere. København 1869.

Karl Madsen: Hollandsk Malerkunst I. København 1891.

Dr. *Georg Galland*: Geschichte der holländischen Baukunst und Bildnerei im Zeitalter der Renaissance, der nationalen Blüte und des Klassicismus'. Frankfurt a. M. 1889. (181 Afbildninger).

W. Burger: Les Musées de la Hollande 2 vols. Paris 1858.

J. A. Crowe & G. B. Cavalcaselle: Geschichte der altniederländischen Malerei. Leipzig 1875.

Wenzelburger: Geschichte der Niederlanden I—II (er endnu ikke naaet ud af det 17de Aarhundrede).

Sebb: Geschiedenis der Theologie in Nederland van 1787—1858.

H. Scharling: Breve fra Holland. København 1864.

R. Fruin: Het beleg en ontzet der Stad Leide. 's Gravenhage 1874 (indeholder paa flere Punkter nyere Oplysninger end Motley, beroende paa selvstændige Arkivstudier).

Dr. *Réville*: Dr. Abraham Kuenen, Schets van zijn leven en werken. (I Rækken: Mannen van beteekenis).

Joh. C. H. R. Steenstrup: Colonies danoises au 10ème siècle en Flandre et Pays Bas. 1878. 8vo.

C. W. Vreede: Nederland en Zweden in staatkundige betrekking van Gustav Wasa tot Gustav Adolf (1523—1611). Utrecht 1841.

E. Montegut: Les Pays Bas. Impressions de voyage et d'art. 2de ed. Paris 1884.

— De geschiedenis van het cultuurstelsel in Nederlandsch Indie. Amsterdam 1873 (en god og tilforladelig Redegørelse for det nederlandske Kolonialstyre).

C. Busken Huet: Literarische Fantasien en Kritieken. 25 Bind (indeholder en Mængde fortræffelige, aandfulde Monografier af hollandske Forfattere).

Dr. *W. J. A. Jonckbloet*: Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde. 1873.

Dr. *J. ten Brink*: Kleine Geschiedenis der Nederlandschen Letteren. Haarlem 1877. (Der findes ogsaa en langt vidtløftigere nederlandsk Literaturhistorie af samme Forfatter; men jeg erindrer ikke dens nøjagtige Titel).

Dr. *J. van Vloten*: Schets van de Geschiedenis der Nederlandschen Letteren. 1879.

Politiske Betragtninger fra socialistisk Standpunkt findes i *Domela Nieuwenhuis*': Hoe ons land geregeert woordt. 's Gravenhage 1888, og i andre lignende billige Skrifter. Tidsskriftet *Oude Holland* indeholder udmærkede Oplysninger om gammel-hollandsk Kunst. Af de fleste hollandske Byer eksisterer der fra gammel Tid Beskrivelser, ofte med Billeder, hvoraf flere findes paa vort Store Kongelige Bibliothek. Af forskellige moderne hollandske Maleres Værker (Israëls, Mauve, Bosboom) er der hos Firmaet Schelenkamp, Amsterdam. udkommet fortræffelige Pragtudgaver med Gengivelser i Ætsning.

